

A Ferences Kutató Tanárok Tudományos Körének folyóirata

ACTA PINTÉRIANA

4

2018

Acta Pintériana

A Ferences Kutató Tanárok Tudományos Körének Folyóirata

4. szám

2018

<http://acta-pinteriana.hu>

ISSN 2416-2124

DOI: <https://doi.org/10.29285/actapinteriana>

Az Acta Pintériana a Ferences Kutató Tanárok Tudományos Körének folyóirata. Ez a szervezet a Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány fenntartásában működő intézmények tudományosan kvalifikált szakembereit fogja össze és a Ferences Alapítvány égisze alatt működik. Lapunk Pintér Ernő ferences atyáról (1942-2002), a szentendrei Ferences Gimnázium hajdani tanáráról, a nemzetközi hírvilág malakológus kutatójáról kapta a nevét. A folyóirat elsődleges célja, hogy bemutassa a tudományos kör tagjainak új kutatási eredményeit a szakmai közönség számára. Ezen felül szívesen közöljük minden olyan szerző cikkét, aki valamilyen módon (személyében vagy kutatási témájában) a ferencességhez, vagy a ferences intézményekhez kapcsolódik.

Lapunkban bölcsészettudományi, természettudományi, filozófiai és teológiai tárgyú írásokat egyaránt bemutatunk, de különös hangsúlyt fektetünk az interdiszciplináris párbeszéd jegyében született tanulmányok közzétételére. A periodika számára alapvető ferences intellektuális örökség olyan önazonosságot kínál, amely multidiszciplináris érdeklődést és integratív szemléletmódot hoz magával. A szerkesztőségnek megküldött cikkek lektorálására az adott szakterület két, esetenként – ha a tanulmány témájának összetettsége megkívánja – három szakértőjét kérjük fel.

Az Acta Pintériana elektronikus formában, évente egyszer jelenik meg. A lapban közölt írások weboldalunkról szabadon letölthetők. A korábbi kötetek megtalálhatók a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Repozitóriumában (http://real-j.mtak.hu/view/journal/Acta_Pintériana.html).

Kérjük a szerzőket, hogy az itt közölt írásokat a Magyar Tudományos Művek Tárában tudományos szakcikként tüntessék fel a nevük alatt, a cikkek első oldalán található formulával, pl.:

Békefiné Lengyel Zs. & Földényi R. (2016): Klór-acetanilid típusú herbicidek adszorpciójának vizsgálata talajokon és talajalkotókon. Adsorption of chloroacetanilide type herbicides on soils and soil components. Acta Pintériana, 2, 5-22.

A lapban szereplő írásokat tudományos művekben idézve is a fenti adatok használandók. A cikkek a nemzetközi DOI rendszerben a címloldalunkon olvasható egyéni azonosítóval rendelkeznek, amelyet a hivatkozáskor szintén kérünk feltüntetni.

Kiadó: Ferences Alapítvány, 1024 Budapest, Margit körút 23.

Szerkesztőség: 2000 Szentendre, Áprily Lajos tér 2.

tel.: +36-26-311-195, e-mail: acta.pinteriana@gmail.com

Főszerkesztő: Soós Sándorné Dr. Veres Rózsa

Szerkesztő: Bagyinszki Péter Ágoston

A szerkesztőbizottság tagjai: Dr. Barsi Balázs, Dr. Borbély Venczel, Dr. Dobszay Benedek, Békefiné Dr. Lengyel Zsófia, Dr. Harsányi Ottó, Joóné Dr. Fónagy Anna, Dr. Kálmán Peregrin, Dr. Marek Viktor, Dr. Orosz Lóránt, Dr. Ortutay Zsuzsanna, Szabó Miklós Xavér, Szoliva Gábor, Dr. Varga Kapisztrán, Dr. Várnai Jakab

A 4. szám lektorai: Bagyinszki Ágoston, Dr. Borbély Venczel, Dr. Bús Dorottya, Dr. Domokos György, Dr. Dreska Gábor, Kardos Csongor, Dr. Kodácsy-Simon Eszter, Dr. Kránitz Mihály, Dr. Soós Viktor, Dr. Varga Kapisztrán, Dr. Várnai Jakab

Acta Pintériana

A Ferences Kutató Tanárok Tudományos Körének Folyóirata

4. szám

2018

A kérgestest (corpus callosum) működési zavarainak vizsgálata: Esettanulmány a tudományos diákkutatások, mint a tehetséggondozás fontos módszerének alkalmazásáról.

Investigation of corpus callosum anomalies: A case study on applying scientific research in the education for talented students.

Mészáros Lukács, Trembeczki Mária, Matányi Marianna & Kákonyi Marcell

5

Mit is játszunk ma?

Was wollen wir heute spielen?

Peter Lippert SJ; fordította: Paulik Péter; a szöveget gondozta és sajtó alá rendezte: Bagyinszki Péter Ágoston OFM

21

„Do not extinguish the Spirit of prayer and devotion”. Work and Prayer: Relation and Tension.

„Az ima és az áhítat szellemét ki ne oltsátok”. Munka és imádság: kapcsolat és feszültség.

Johannes Schneider OFM

27

Hét magyar ferences vértanú tanúságtétele a totalitárius rendszerek üldöztetései közepette.

Testimony of Seven Hungarian Franciscan Martyrs, Amid the Persecution of the Totalitarian Regimes.

Kálmán Peregrin OFM

71

A Szentföldi Kustódia jeruzsálemi levéltárának története.

History of the Archives of the Custody of the Holy Land in Jerusalem.

Narczyz Klimas OFM

89

Egy Utolsó Vacsora parafrázis. Karen Blixen Babette lakomája című művének elemzése.

A Last Supper Paraphrase. An analysis of Karen Blixen's destiny anecdote Babette's feast.

Dériné Stark Zsófia

117

doi:10.29285/actapinteriana.2018.4.5

A kérgestest (corpus callosum) működési zavarainak vizsgálata: Esettanulmány a diákkutatások, mint a tehetséggondozás fontos módszerének alkalmazásáról

Mészáros Lukács^{a,b}, Trembeczki Mária^a, Matányi Marianna^a & Kákonyi Marcell^a

^a Ferences Gimnázium, 2000 Szentendre, Áprily Lajos tér 2.

^b Eötvös Loránd Tudományegyetem, Őslénytani Tanszék, 1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/C.

Mészáros L., Trembeczki M., Matányi M. & Kákonyi M. (2018): A kérgestest (corpus callosum) működési zavarainak vizsgálata: Esettanulmány a tudományos diákkutatások, mint a tehetséggondozás fontos módszerének alkalmazásáról. Investigation of corpus callosum anomalies: A case study on applying scientific research in the education for talented students. Acta Pintériana, 4, 5-20.

Abstract: In this article we present an investigation carried out during a high school project for talented students. During a two-year-long development we created an electronic device which is suitable for separate examination of the right and left cerebral hemispheres and cross-linked vision reflexes. The equipment was built with the purpose to point out people who have disturbances in the passage of the stimulus across the corpus callosum. The necessary technical equipment and the control and data analyser software were made by the research team. Testing of the device was made on average and corpus callosum problematic students. In the future the equipment can be applied as a diagnostic tool in the therapy of children with corpus callosum agenesis and dysgenesis.

Összegzés: A jelen cikkben egy középiskolai tehetséggondozó projekt során végzett kutatást mutatunk be. A két évig tartó fejlesztés eredményeképpen olyan elektronikus eszközt építettünk, amely alkalmas a jobb és a bal agyfélteke által irányított, valamint keresztezett látási reflexek elkülönített vizsgálatára. A berendezés azzal a céllal készült, hogy ki tudjuk szűrni azokat a személyeket, akiknél az ingerület áthaladása a corpus callosumon valamiféle zavart szenved. Az ehhez szükséges technikai berendezést, valamint a vezérlő és adatfeldolgozó software-t a kutatócsoport alkotta meg. A kész eszköz tesztelését átlagos, valamint kérgestesti problémával küzdő személyeken végeztük. A diagnosztikai célra is használható berendezés a jövőben alkalmas lehet corpus callosum agenesiában és corpus callosum dysgenesiában szenvedő gyermekek korai diagnosztizálására.

I. Bevezetés és pedagógiai vonatkozások

A szentendrei Ferences Gimnázium tehetséggondozó programjának fontos eleme az olyan diákkutatások szervezése, amelyek a mentortanárok (zömében a Ferences Kutató tanárok Tudományos Körének¹ tagjai) egyetemeken vagy más kutatóhelyeken végzett tudományos tevékenységébe való bekapcsolódás révén bevezeti a tanulókat a tudomány módszertanába, úgy, hogy eközben tevékenyen hozzájárulhatnak az eredmények megszületéséhez (MÉSZÁROS 2015a). A természettudományos diákkutatásokat elsősorban a Pintér Ernő Tudományos Diákkör fogja össze, amely a Ferences Gimnázium hajdani, nemzetközi hírű biológus tanárától kapta a nevét (SUBAI & FEHÉR 2002).

¹ <http://acta-pinteriana.hu/a0/fkttk.html>

1. ábra. Ősmeradványgyűjtés egy korábbi tehetséggondozó csoport terepi munkája során a bükki Vaskapu-barlangban.

2. ábra. A fenti gyűjtés eredményének feldolgozása az iskola akkori biológia szaktantermében.

1. Kutatómunka a Pintér Ernő Tudományos Diákkörben

a. Kezdeti kutatások

A Tudományos Diákkör munkája az első időkben leginkább a szakkörvezető (Mészáros Lukács) szakterületéhez kapcsolódott. Először 1994 nyarán csatlakoztunk ahhoz az őslénytani kutatótáborhoz, amelyet Dr. Hír János, a Pásztói Múzeum igazgatója szervezett. Az ezt követő években a Diákkör önálló kutatásokat is végzett ezen a területen (**1-2. ábra**), amelyek jelentősen hozzájárultak a hajdani élővilág és környezet felderítéséhez (MÉSZÁROS 2004).

Az ősi ökoszisztémák kutatása a későbbiekben is az érdeklődés fókuszában maradt. Munkánk során együttműködtünk az Eötvös Loránd Tudományegyetem Őslénytani Tanszékével és a Magyar Természettudományi Múzeum Őslénytani és Földtani Tárával. Eredményeik bemutatásával az elmúlt csaknem negyed században a diákok több ízben is előkelő helyezéseket értek el pályázatos tanulmányi versenyeken. A munka tudományos színvonalát tekintve nagy előrelépésnek számított, hogy a 2009-2010. tanévben „Ökoszisztéma változások kutatása a fosszilis bükki és recens alpi faunák összevetésével” című projektünk elnyerte az Útravaló Ösztöndíjprogram, Út a Tudományhoz Alprogram támogatását (**3. ábra**). A projektre való hivatkozással jelentős tudományos publikációk készültek (MÉSZÁROS 2010, MÉSZÁROS 2011).

3. ábra. Laboratóriumi munka az UT-2014/2015-0001 projekt során.

Hasonlóan eredményes volt a 2014-15. tanévben futó Út a Tudományhoz projektünk (UT-2014/2015-0001) amely a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Természettudományi Múzeum és az Eötvös Loránd Tudományegyetem közös kutatócsoportjának OTKA K104506 számú, 2013-2017. évi projektjéhez kapcsolódott. Ennek címe: „Magyarország legjelentősebb középső-pleisztocén szárazföldi lelőhelyének (Somssich-hegy 2, Villány) taxonómiai, tafonómiai, paleoökológiai és

rétegtani vizsgálata” (PAZONYI et al. 2018). Az OTKA projekt munkáját a diákkör tagjai az ősmaradvány-anyag válogatásával, előzetes meghatározásával és bizonyos csoportok paleoökológiai feldolgozásával segítették. Az eredmények a diákkör munkájára való hivatkozással jelentek meg a publikációkban (MÉSZÁROS 2014, 2015a, 2015b, BOTKA & MÉSZÁROS 2015).

4. ábra. Az UT-2014/2015-0001 projekt ösztöndíjasai 24. Ifjúsági Tudományos és Innovációs Tehetségkutató Versenyen, ahol a „Kiemelten dícséretes kategóriában” végeztek (fent) és a jelen cikkben bemutatott UT-2017-0012 ösztöndíj kutatói az idei (27.) versenyen, ahol első díjat nyertek (lent).

Ez utóbbi pályázat azért is fontos volt a tehetséggondozó program számára, mert ennek során történt először, hogy diákjaink önálló publikációban mutatták be eredményeiket (FÉLEGYHÁZI & LENGYEL 2017), valamint 2015-ben ebben a témában indultunk a 24. Ifjúsági Tudományos és Innovációs Tehetséggondozó Versenyen, amelynek tapasztalatai megalapozták a jelen cikkben bemutatott projekt sikerességét (**4. ábra**). Az Innovációs Versennyel kapcsolatos szaktanári teendőket a szerzők közül Trembeczki Mária végezte.

b. A neurobiológiai kutatások megjelenése

A Pintér Ernő Tudományos Diákkör mentortanára 2015-2020. évi kutatótanári programjának részét képezte az a felmérés, amelynek során a Tudományos Diákkörből egyetemekre került diákokkal készült interjúkon keresztül felmérte, hogy a fiatalok milyen változtatásokat látnának hasznosnak a szakkör működésével kapcsolatban.

A válaszok alapján az egyik legfontosabb változtatási igény a kutatások témájával kapcsolatban merült fel. A volt diákkörösök túlságosan szűknek találták a paleontológiai-ökológiai szakterületet és szívesen vették volna, ha a témaválasztásban nagyobb szabadságot élvezhetnek. Ez az információ vezetett oda, hogy 2016-ben már teljesen a tanulók igényeihez igazítottuk a témákat. A jelen cikkben bemutatott projekt kutatói (Matányi Marianna és Kákonyi Marcell) olyan területet kerestek, amely egyrészt az idegrendszer működésével kapcsolatos, másrészt jelentős informatikai vonatkozása is van. Ez a kombináció jól illeszkedett a kutatópáros affinitásához és előrevetítette annak lehetőségét, hogy a team-munkában kiválóan kiegészítik egymást.

Az idegrendszerrel kapcsolatos téma egyébként nem idegen iskolánk tehetséggondozó tevékenységétől, hiszen az elmúlt több mint egy évtized során számos tanulónk nyerte el a Ramón y Cajal ösztöndíjat és végzett már gimnazistaként ilyen jellegű kutatásokat az Oxfordi Egyetem vagy a Magyar Tudományos Akadémia neurobiológiai kutatólaboratóriumaiban.

Hogy az idegrendszeri kutatások középiskolai tudományos diákkör keretein belül is megvalósíthatók, azt jól bizonyítja, hogy Matányi Marianna és Kákonyi Marcell első díjat nyert a 27. Ifjúsági Tudományos és Innovációs Tehetséggondozó Versenyen és ezzel elnyerték a jogot, hogy két társukkal együtt ők képviseljék hazánkat Dublinban, a szeptemberi “30. EU Contest for Young Scientists” elnevezésű nemzetközi tudományos megmérettetésen (MATÁNYI & KÁKONYI 2018).

2. Pedagógiai vonatkozások

A tanulók számára a kutatómunka a korszerű és kritikus szemléletű információgyűjtésbe, a logikus (analitikus és szintetizáló) gondolkodásba és tudományos világszemléletbe jelent bevezetést. Tapasztalatot szereznek a team-munka különféle aspektusairól: az együttműködő, vagy éppen az irányító szerepről. Legtöbben közülük tudományos pályát választanak. Komoly motivációt jelent számukra, hogy korábbi diákkörösök, már mint sikeres kutatók beszámolnak nekik eredményeikről és az előttük megnyíló lehetőségekről.

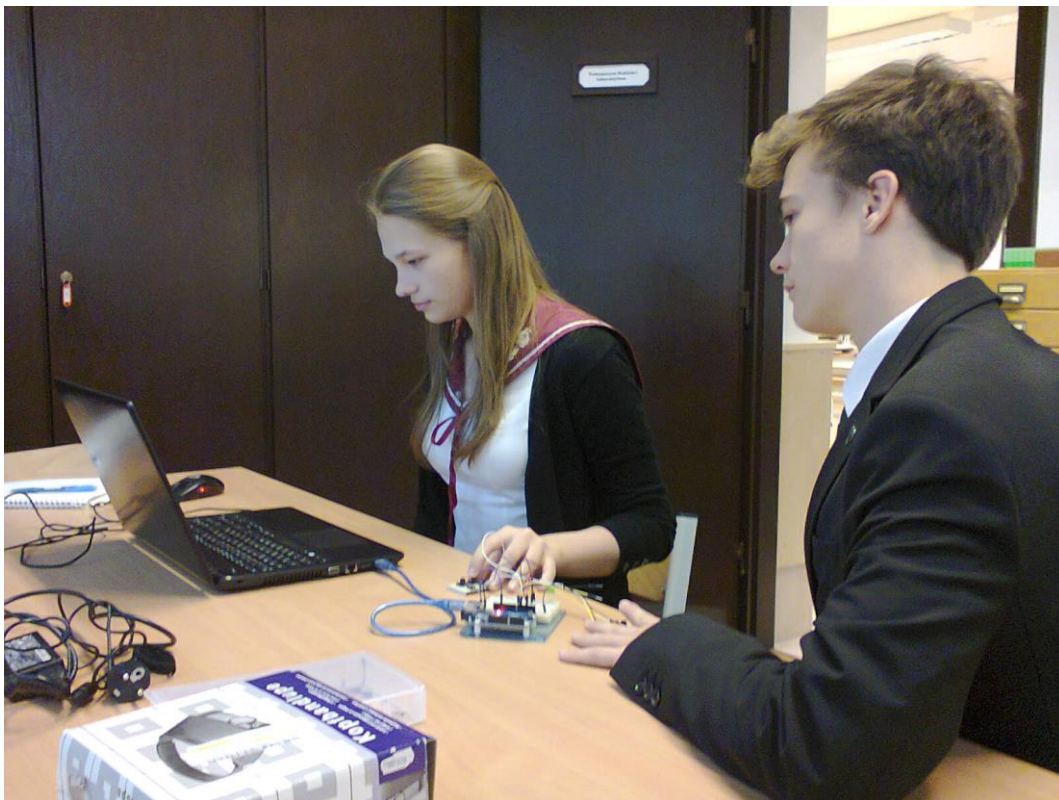
A diákköri nevelés összhangban van az iskola fő elveivel, amelyek között kiemelt helyen szerepel a rendalapító Assisi Szent Ferenc („az ökológia védőszentje”) szellemében az egész teremtett világ testvéreként való szeretetének és tiszteletének átadása. A paleoökológiai kutatásokban a diákok azért dolgoznak lelkesen, mert ezek a vizsgálatok hozzájárulhatnak a jelenleg is zajló környezeti változások pontosabb felderítéséhez, és így a káros következmények megelőzéséhez. Nagyon lelkesíti őket, hogy eredményeikkel áttételesen „a természet megmentését” segíthetik.

A ferences felfogás még inkább megmutatkozik abban a törekvésben, amellyel a jelen projekt kutatói a segítségre szoruló gyermekek felé fordulnak. Hiszen a kicsinyekre való figyelés és a róluk való gondoskodás még a természet szereteténél is jobban jellemezte Assisi Szent Ferencet.

II. A „Cervelox 2.0” projekt bemutatása

1. A kutatás előzményei

Az itt bemutatott projekt kutatói a szentendrei Ferences Gimnázium tanulói. A kutatás a Ferences Ösztöndíjprogram 2016-2017. évi kutatásaként indult el (**5. ábra**) és az 2017-2018 ösztöndíjas időszakban is folytatódott. Ugyanakkor a kutatás az Útravaló Ösztöndíjprogram Út a Tudományhoz alprogramjában a 2017-2018-as tanévre elnyert UT-2017-0012 számú projektnek is részét képezi. Ebben iskolánk együttműködő partnere az Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Karának Embertani Tanszéke.

5. ábra. A jelen projekt kutatói munka közben a 2016-2017-es ösztöndíjas időszakban.

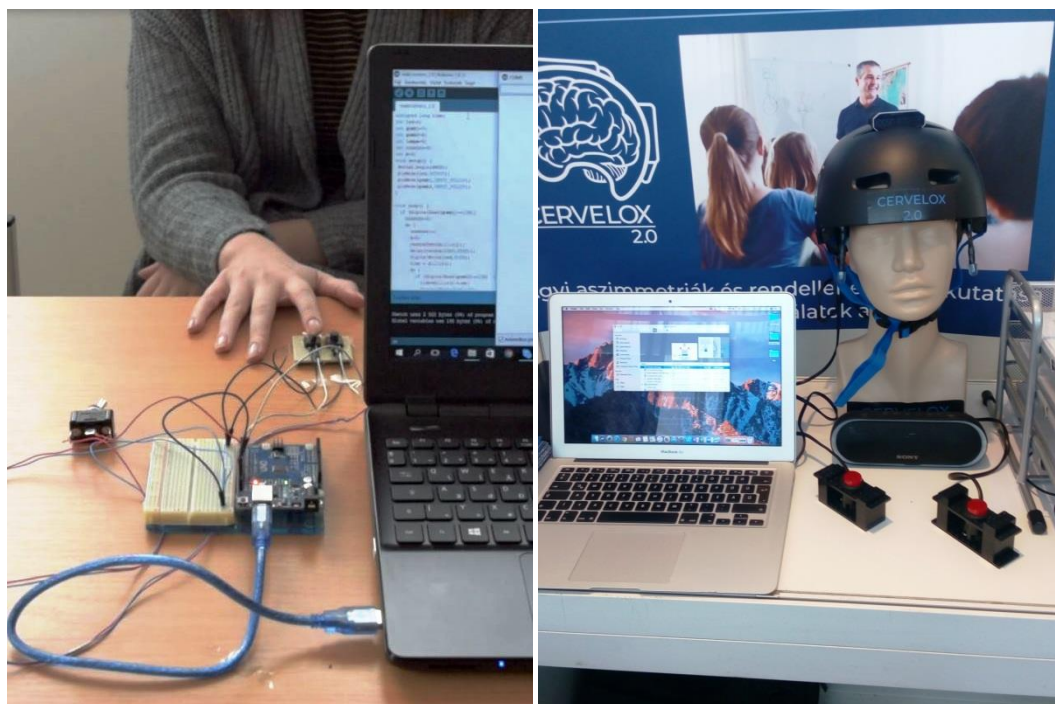
A Ferences Ösztöndíjprogram 2016-2017 évi ösztöndíjas kutatásában a kezdeti cél az agyféltekék aszimmetrikus működésének tanulmányozása volt egy általunk fejlesztett reflexidő mérő berendezés (hardware és software) segítségével. Ennek során a kísérleti személyek a jobb, illetve a bal látóterükben felvillanó fényingerre nyomógomb lenyomásával válaszoltak, és ennek a válasznak az idejét regisztráltuk. Vizsgáltuk például a jobb és balkezesek, a fiúk és a lányok közötti különbségeket (HÁMORI 2005). A különböző feladatok közül volt olyan, amelynél az ingerület áthaladt a corpus callosumon, és olyan is, melynél nem érintette a kérgestestet (SZENTÁGOTHAI & RÉTHELYI 2006). Egyes személyeknél a keresztezett reflex esetében az átlagostól való jelentős eltéréseket tapasztaltunk. Eredményeinkről az iskolai fejlesztőpedagógus véleményét is kikérve arra a következtetésre jutottunk, hogy az eltérést mutató tanulók főként olyanok lehetnek, akik (pl. a kérgestest működési zavarai miatt) mozgáskoordinációs, vagy egyéb fejlesztésre szorulnak. Ezért a 2017-2018-as tanévben ezen a vonalon szeretnénk volna folytatni a munkát.

2. A kutatás célja

A köznevelésbe kerülő iskolások között vannak olyan tanulók, akiknek a különleges nevelési igényük abból fakad, hogy a két agyféltekét összekötő kérgestest (corpus callosum) működésének zavarai miatt a két agyfélteke közötti kapcsolat nem megfelelő gyorsasággal jön létre. Az ilyen tanulók nemcsak mozgáskoordinációs problémákkal küzdenek (pl. a testnevelési órákon), hanem az írás, olvasás és rajzolás is zavart szenved náluk (GYARMATHY 2009). Emiatt sok, ilyen tevékenységre épülő tanulási folyamatuk nehézségekbe ütközik. Problémáik diagnosztizálásakor nagyon fontos a minél korábbi felismerés, hogy időben megkaphassák a fejlesztő pedagógus segítségét.

Az általunk kifejlesztett, eddig sehol nem alkalmazott módszer egyszerűsége és gyorsasága lehetővé tenné, hogy akár minden, iskolába kerülő kisgyermeken elvégezhesünk egy tesztet, amely alapján kiszűrhetjük azokat, akiknek további, részletes vizsgálatokra van szükségük a két agyfélteke nem megfelelő együttműködésének felderítése érdekében, ezzel segítve a megfelelő időben megkezdett fejlesztést.

A kutatás során egy olyan készülék kifejlesztését és tesztelését terveztük, amely alkalmas lehet az említett problémák minél korábbi kiszűrésére és továbbfejlesztés esetén akár konkrét rendellenességek kiegészítő diagnosztikai eszközévé is válhat. A berendezést „Cervelex”-nak neveztük el. Ez a szó a cerebrum (agy) és a velox (gyors) latin kifejezésekből származik, és arra utal, hogy a vizsgálatokat bizonyos agyi reflexek gyorsasága alapján végeztük. A készülék nevében a 2.0 jelzés arra utal, hogy az előző tanévben már elkészítettük és teszteltük a berendezés első, próbaváltozatát, a „Cervelex 1.0”-t (6. ábra).

6. ábra. A 2016-17-es ösztöndíjas időszakban elkészült Cervelex 1.0 (balra) és a 2018-ra kifejlesztett, a 27. Ifjúsági Tudományos és Innovációs Tehetségkutató Versenyen első díjat nyert Cervelex 2.0 berendezés (jobbra).

A méréshez szükséges technikai berendezést, valamint az abba épített vezérlő és adatfeldolgozó software-t kutatócsoportunk alkotta meg. A kész eszköz tesztelését úgy szándékoztuk elvégezni, hogy az említett problémákkal korábban – más módszerrel – már diagnosztizált gyerekeknél megmérjük a

kérgestesten keresztül megvalósuló reflexek sebességét és összevetjük a saját, kérgestestet nem érintő reflexeikkel. Kontrollcsoportként az iskolánkba járó, az említett problémákkal nem küzdő diákok egy, azonos korosztályból összeállított csoportját terveztük felmérni.

3. A vizsgálatok élettani alapjai

Egy reflex megvalósulása során az ingerület a környezetből érkező ingertől a kiváltott hatásig (a reflexválaszig) a reflexíven fut végig. Az általunk vizsgált egyszerű látási reflex esetében ez a következő utat jelenti:

- a szem egyik oldali látóteréből a kép a retina ellenkező oldalára vetül,
- a látóidegen végighaladva, az ideg részleges átkereszteződésénél a látótérrel ellentétes oldali agyféltekébe jut (afferens szár),
- a köztiagy talamusz nevű részében átkapcsol,
- a látótérrel ellentétes oldali nyakszirti lebeny látókérgébe kerül,
- ugyanezen oldali homloklebeny mozgatókérgébe jut,
- majd onnan a mozgatópályákon átkereszteződve az ellenkező oldalon, a gerincvelőben átkapcsolva a mozgató utasítás a kézbe fut (efferens szár).

Keresztezett reflex esetén a reflexív annyival bonyolultabb, hogy az ingerület az adott oldali látókéregből a kérgestesten keresztül az ellentétes oldali mozgatókéregbe jut, és onnan folytatódik tovább a folyamat. Ha tehát a kérgestesten keresztüli kapcsolat zavart szenved, akkor a keresztezett reflex ideje jelentősen megnő az egyszerű reflexhez képest (KOMOLY & PALKOVITS 2015).

Kutatásaink során minden személynél négy reflexutat vizsgálunk, amelyek közül kettő a kérgestest érintésével, míg kettő a kérgestest érintése nélküli reflexíven zajlik (MOTZ et al. 2012). A fényingerek csak az egyik látóteret érik és csak egy kézzel, egy gomb lenyomásával kell rájuk válaszolni.

- **Jobb oldalról érkező fény hatására jobb kézzel végrehajtott válasz:** Jobb szem látóterének külső perifériájáról az ingerület a bal agyfélteke látókérgébe fut. Innen átkapcsol a bal oldali mozgató kéregbe, ahonnan az efferens szár a jobb kéz izmaihoz viszi az ingerületet. Ekkor a vizsgált személy lenyom egy gombot.
- **Jobb oldalról érkező fény hatására bal kézzel végrehajtott válasz:** Jobb szem látóterének külső perifériájáról az ingerület a bal agyfélteke látókérgébe fut. Innen a jobb oldali mozgató kéregbe kapcsol át a kérgestesten keresztül, ahonnan az efferens szár a bal kéz izmaihoz viszi az ingerületet és a vizsgált személy lenyomja a gombot.
- **Bal oldalról érkező fény hatására bal kézzel végrehajtott válasz:** Bal szem látóterének külső perifériájáról az ingerület a jobb agyfélteke látókérgébe fut. Innen átkapcsol ugyanazon agyfélteke mozgató kéregbe, ahonnan az efferens szár a bal kéz izmaihoz viszi az ingerületet és a vizsgált személy lenyomja a gombot.
- **Bal oldalról érkező fény hatására jobb kézzel végrehajtott válasz:** Bal szem látóterének külső perifériájáról az ingerület a jobb agyfélteke látókérgébe fut. Innen a kérgestesten keresztül a bal oldali mozgató kéregbe kapcsol át, ahonnan az efferens szár a jobb kéz izmaihoz viszi az ingerületet és a vizsgált személy lenyomja a gombot.

4. A vizsgálóberendezés és a vizsgálati módszer

a. A Cervelox 2.0 mérőberendezés felépítése

A **hardware** alapja egy „freestyle” bukósisak, melybe beépítettük a berendezés komponenseinek nagyrészét. A sisak hátulján található a Cervelox 2.0 eszköz lelke, egy Raspberry Pi 3 model B típusú

mikroszámítógép, melyen a Debian névre hallgató linux disztribúció tölti be az operációs rendszer szerepét. Ezen fut a - kutatócsoportunk által írt - software, mely a mérési folyamatokat vezérli. Az áramellátásáért egy 10050 mAh-s akkumulátor felel. Ez a megfelelő súlyeloszlás biztosítása érdekében a sisak tetején helyezkedik el. A bukósisakon található továbbá két, állítható helyzetű LED. Ez a két lámpa villan fel a mérés folyamán, amit a vizsgált személynek figyelnie kell. A sisak oldalába egy 16x4 cm-es, háttérvilágítású kijelző van építve, amelyen a vizsgálat folyamán nyomon követhető, hogy fut-e a program és melyik stádiumban tart a mérés, valamint látható rajta a vizsgált személy kódja és az aktuálisan mért reflexidő érték is (**7. ábra**).

7. ábra. A Cervelox 2.0 berendezés sisakrésze hátsó (balra) és oldalsó (jobbra) nézetből.

A Cervelox 2.0 berendezés következő eleme egy karosszék, melynek karfájába vannak építve azok a gombok, amelyekkel a vizsgált személy a LED kigyulladására reagál. A gombok és a sisak között kábellelösszeköttetés van. Az eszköz építése során kerestünk ugyan olyan megoldást, ami révén a gombok vezeték nélkül kommunikálhattak volna a berendezés többi részével, de egyelőre nem találtunk erre alkalmas technológiát.

A Raspberry Pi mikroszámítógép vezérlésére egy Apple Macbook Air (2017) típusú laptopot használunk, amely a VNC Viewer program segítségével kommunikál az ugyanazon hálózatra felcsatlakoztatott Raspberry Pi-vel, VNC vezeték nélküli kapcsolaton keresztül.

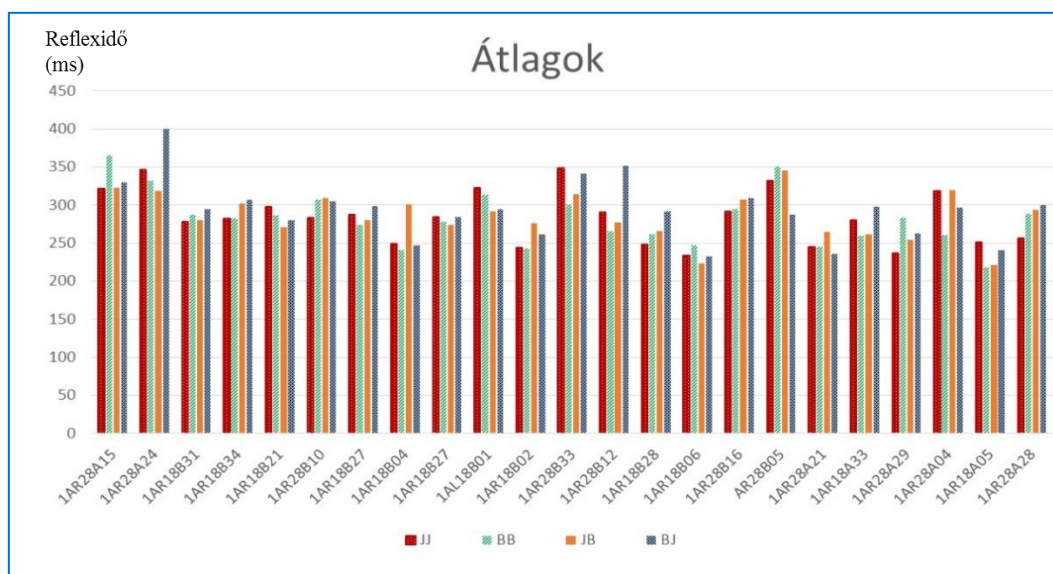
A hardware része továbbá egy Sony SRS-XB20 bluetooth hangszóró és egy Sony MDR-ZX220BT bluetooth fejhallgató. Az adott szituációnak megfelelően, ezek valamelyikén át hallja a vizsgált személy a – hangfelvételen rögzített – instrukciókat.

A hardware-t vezérlő software-t Python 2 nyelven írtuk. Ez a program vezérli az eszköz komponenseit: a LED-eket, a kijelzőt, a gombokat, a hangfalat és a fejhallgatót. Az adatokat valós időben rögzíti, majd eltárolja a 4x25 értéket a címsorokkal együtt, végül xlsx, illetve biztonsági másolatként txt formátumban is menti. Az elmentett eredményeket a mérés lefutása után kielemez: szórást, átlagot, keresztesési indexet, minimumot és maximumot számol, majd elkészíti azokat a grafikonokat egy excel fájlba, amelyek segítségével levonhatók lesznek a megfelelő következtetések.

b. A mérőberendezés alkalmazása a vizsgálatok során

A vizsgálat kezdetekor a vizsgálati személy átadja a mérést vezető kutatóknak az anonimitást biztosító kódját, majd beül a székbe, a fejére teszi a sisakot és a kezét a gombokra helyezi. A programot elindítjuk az erre szolgáló parancsikon segítségével, majd a felugró terminál-ablakban megjelenő utasításnak megfelelően bevisszük a kódot a rendszerbe. Ezt követően elindul a hangfelvétel, ami elmagyarázza a vizsgált személynek a feladatot. A mérés folyamán mindvégig egy,

vele szemben lévő pontot kell néznie, ezzel biztosítva a látóterek szétválasztását. A mérés négy szakaszból áll. Az aktuális feladatot minden szakasz előtt elhangzik. Ha nem merült fel kérdés a feladattal kapcsolatban, elindítjuk az első szakaszt. Ennek során a jobb kéz felőli LED villan fel egymás után huszonötösör, random időközönként, 1-5 másodperc közötti időintervallumban. A LED minden felvillanására a jobb oldali gomb megnyomásával kell reagálnia, a lehető legrövidebb időn belül. A program minden eredményt rögzít és felvezeti egy excel táblázatba. Az első szakaszt még három sorozat követi. Ezek során a bal oldali LED felvillanására kell bal kézzel, majd a jobb oldali LED-re bal kézzel, végül pedig a bal oldali LED-re jobb kézzel kell reagálnia a vizsgált személynek. A negyedik szakasz végeztével a program elmenti a létrehozott xlsx és txt fájlokat, kielemez az eredményeket és ezzel befejeződik a mérés.

8. ábra. A kontrollcsoport mérési eredményei (ezredmásodpercben);

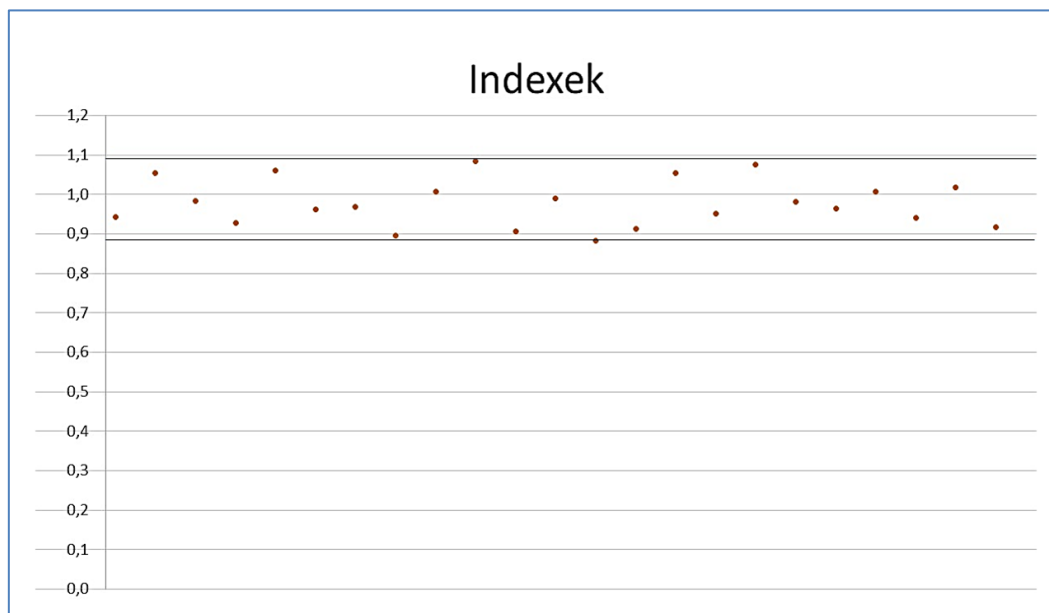
JJ: jobb szem-jobb kéz, BB: bal szem-bal kéz, JB: jobb szem-bal kéz, BJ: bal szem-jobb kéz.

c. A kontroll-mérések elvégzése

A vizsgálatok megkezdése előtt kontrollméréseket végeztünk, hogy legyenek olyan értékeink, amelyekhez a rendellenes reflexidőket viszonyítani tudjuk. A kontrollcsoport tagjai iskolánk tanulói közül kerültek ki. A mérések során úgy tudtuk biztosítani a teljes anonimitást, hogy a hozzánk járó 8. évfolyam önként jelentkező diákjait felmértük, de az eredményeket nem nevekhez, hanem egy speciális kódhoz rendeltük. Ezt a kódot és a hozzá tartozó mérési eredményeket egyedül iskolánk fejlesztőpedagógusa és a mentortanár tudta azonosítani a valós személyekkel. A kódokra csak azért volt szükség, hogy a mentortanár a fejlesztőpedagógus segítségével ki tudja emelni számunkra az adathalmazból azoknak a gyerekeknek az értékeit, akik a nevelési tanácsadó véleménye szerint speciális nevelési igényűek. Így a kontrollcsoport mérete végül 23 főt tett ki (8. ábra).

A kísérleti személyeknél minden reflexúthoz 25 mérés tartozott. Az így kapott adatokat személyenként és reflexutanként átlagoltuk és minden személynél kiszámítottuk az ún. „keresztelési index”-et. A „keresztelési index” a vizsgált személy egyenes irányú (jobb szem-jobb kéz és bal szem-bal kéz) reflex-eredményeinek átlaga elosztva a keresztelt irányú (jobb szem-bal kéz és bal szem-jobb kéz) reflexidők átlagával. Várakozásainknak megfelelően a legtöbb esetben 1,00-tól némileg eltérő, de ahhoz közelítő értéket kaptunk. Ezután a vizsgálati diagramon ábrázoltuk azt a sávot, amelyet a kontrollcsoport keresztelési indexeinek minimum (**0,8835**) és maximum (**1,0835**) értékei

határoztak meg (**9. ábra**). A kontrollcsoport keresztezési indexének szórásértéke (**0.0593**) a csoport homogenitására utal.

9. ábra. A kontrollcsoport keresztezési indexei által kijelölt „normál sáv”.

d. A berendezés tesztelése speciális nevelési igényű személyeken végzett mérésekkel

A kutatás további részében olyan, az iskolánkba járó tanulók értékeit vontunk be a vizsgálatokba, akik a nevelési tanácsadó vizsgálatainak alapján – az általunk tanulmányozott működéshez kapcsolható – speciális nevelésre, fejlesztésre szorulnak. A „c” pontban leírt vizsgálati módszer szerint az ő adataikat is anonim módon kezeltük.

A mérések során azt vizsgáltuk, hogy a speciális nevelési igényű személyek keresztezési index értékei illeszkednek a kontrollcsoport értékei által kijelölt sávba, vagy ki tudunk-e mutatni valamilyen eltérést. A kiértékelés során a mérési eredmények szóródását is figyelembe vettük.

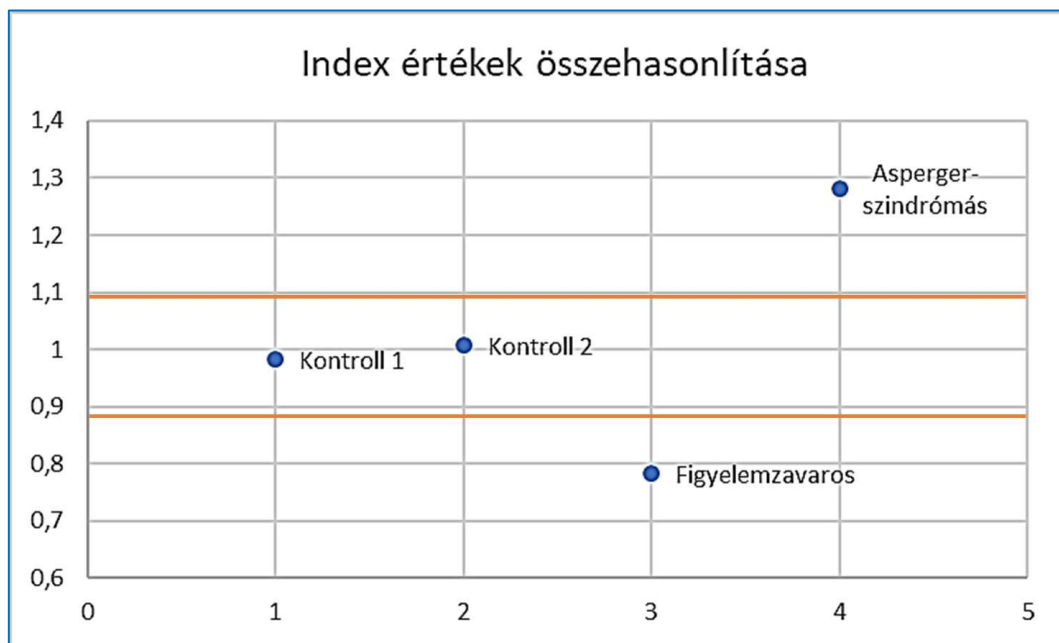
A tapasztalatok alapján (lásd az „Eredmények” című fejezetben) valószínűnek tűnt, hogy az elkészített vizsgálóberendezés alkalmas a corpus callosum működési zavarainak felderítésére. Szakirodalmi áttekintés és neurológus szakemberekkel történt konzultáció alapján úgy gondoltuk, hogy a diagnosztikai alkalmazhatóság felderítésére a kéréstest fejlődési zavarai miatt létrejött *corpus callosum agenesis* betegségben (LÁBADI & BEKE 2016) szenvedő személyeken lenne legcélszerűbb méréseket végezni. Az ilyen betegek ugyanis – a kéréstest teljes vagy részleges működéskiesése miatt - nyilvánvalóan rosszabb eredményeket mutatnának a keresztezett, mint az egyenes reflexek esetén (KOMOLY & PALKOVITS 2015). Az ilyen betegekhez kapcsolódó vizsgálatok érdekében több egészségügyi intézetet és szakembert is megkerestünk. Sajnos a kapcsolat megtalálása igen sok időt vett igénybe, mert egyes esetekben a megkeresett intézményben nem volt megfelelő számú beteg személy, máskor pedig a szakemberek éppen a sok beteg miatt nehezen találtak időt a velünk való foglalkozásra. Ez a projekt menetében jelentős késést okozott. Végül a Semmelweis Egyetem, I. sz. Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikáján, Dr. Beke Anna docens asszony szíves segítsége és szakmai támogatása lehetővé tette, hogy elinduljon az a folyamat, melynek során corpus callosum agenesiás gyermekekkel is találkozhatunk és reflexeiket felmérhetjük.

5. Eredmények

A mérések során kontrollként először két tanulási problémákkal nem küzdő diák reflexidejét mértük fel. Várakozásainknak megfelelően keresztezési indexük (**0,9818 és 1,0067**) a kontrollcsoport minimum- és maximumértékei által meghatározott sávba (**0,8835-1,0835**) illeszkedtek (**10. ábra**).

Ezután egy olyan tanuló értékeit vizsgáltuk, akinél a nevelési tanácsadó figyelemzavart állapított meg, a szakirodalmi adatok (GYARMATHY 2009) alapján ugyanis ilyen esetben is problémás a két agyfélteke koordinált működése. Az ő keresztezési indexe (**0,7828**) jóval a normál sáv alatti területre került (**10. ábra**). Ezt követően egy Asperger-szindrómás diák értékeit tanulmányoztuk, akinek a keresztezési indexe a kontrollcsoporténál jóval magasabb volt (**1,2824**). Ő tehát a keresztezett reflexek esetében jobban teljesített, mint az egyenes reflexeknél (**10. ábra**). Ez azért is érdekes, mert átlagon felüli iskolai teljesítményű diákról van szó és bizonyos adatok nem zárják ki, hogy a corpus callosum kivételesen jó működése összefüggést mutathat a szellemi képességgel (MEN et al. 2014).

További eredményként megállapítottuk, hogy amíg a figyelemzavaros diák keresztezett reflex-értékei (**0,1712**) feltűnően nagy szórást mutattak a saját egyenes reflexidejéhez képest (**0,0443**), addig az Asperger-szindrómás személy egyenes irányú reflex értékei voltak nagyobb szórásúak (**0,0770**) a keresztezett reflexekhez képest (**0,0424**) (**11. ábra**).

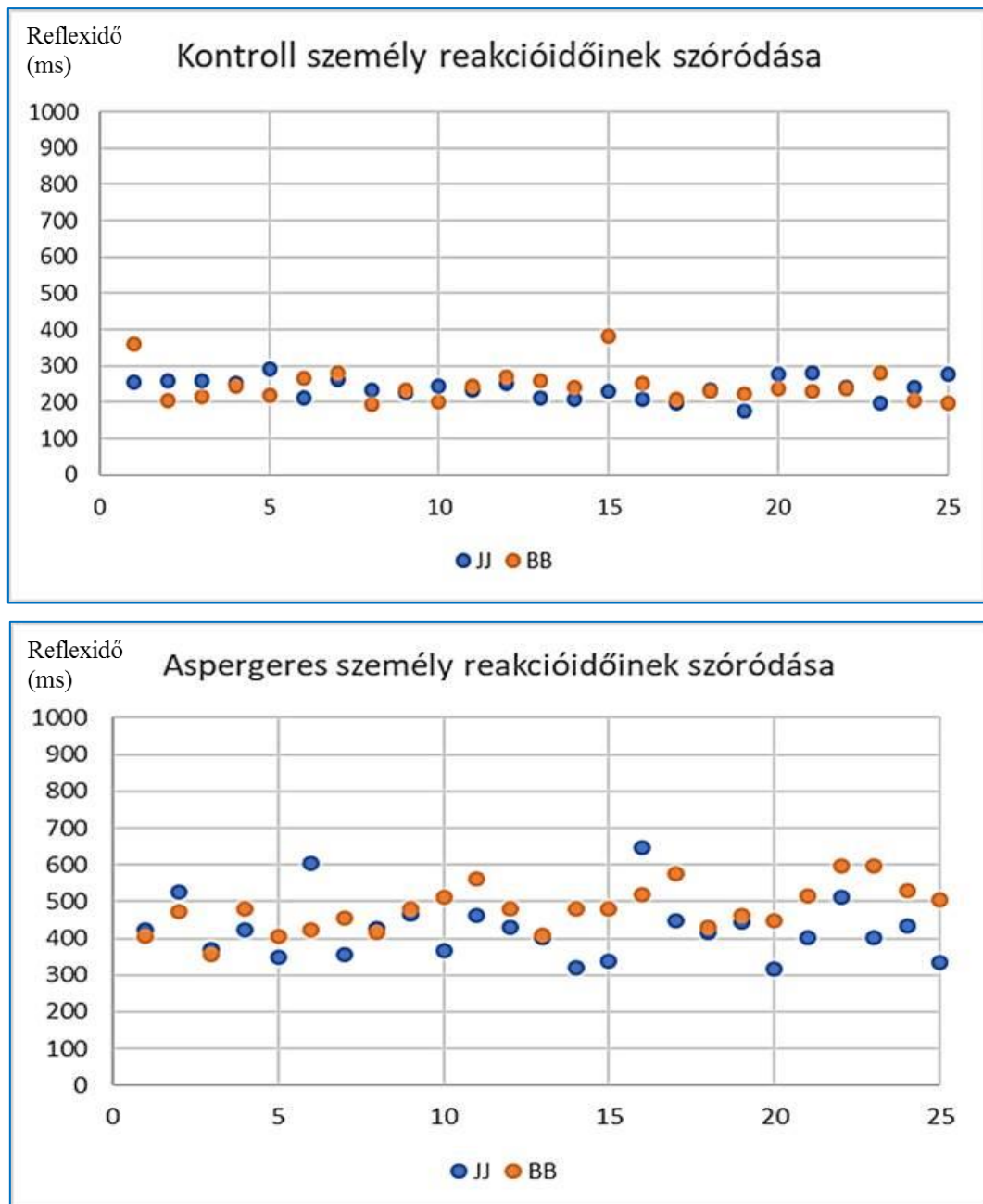

10. ábra. Vizsgált személyek keresztezési indexeinek viszonya a „normál-sávhoz” (egészséges személyek, figyelemzavaros tanuló és Asperger-szindrómás tanuló).

A corpus callosum dysgenesias és agenesias betegekkal kapcsolatban – a korábban említett okokból – eddig csak igen kevés eredményről számolhatunk be. Az eddigiek alapján valószínűnek tűnik, hogy különbséget tudunk kimutatni egészséges és beteg személyek között (**12. ábra**). A Semmelweis Egyetem I. sz. Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikáján Dr. Beke Anna docens asszony vállalta, hogy a továbbiakban megszervezi és irányítja a klinikai kutatások lefolytatását, de mivel ezek hosszabb időt vesznek igénybe, a jelen cikkben eredményekről még nem számolhatunk be.

6. Összegzés

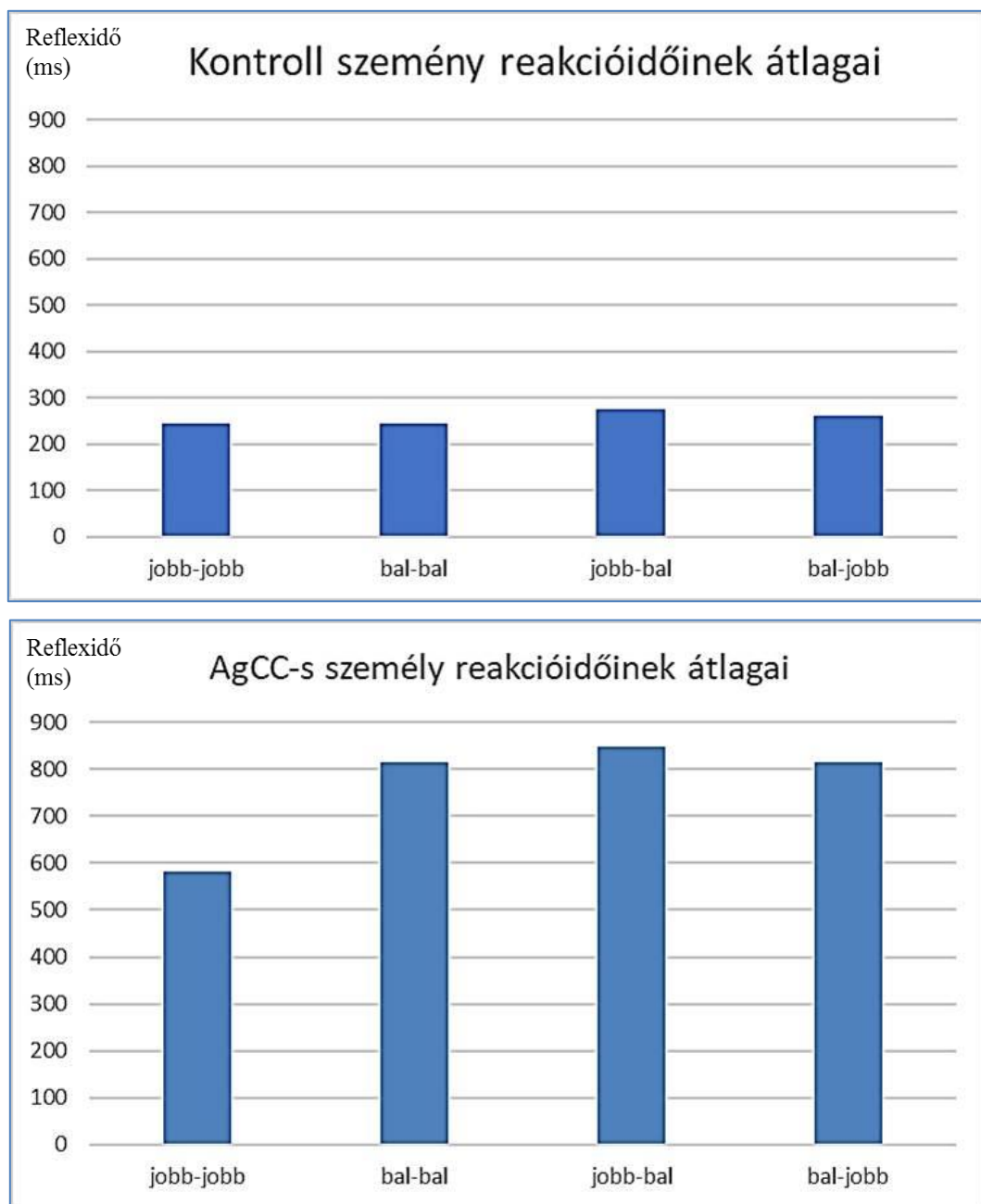
Kutatásaink eredményeit összegezve megállapíthatjuk, hogy sikerült egy olyan berendezést építenünk, amellyel megbízhatóan el lehet különíteni a corpus callosumot érintő reflexút válaszidejét az egyszerűbb lefutású reflexekétől. Ez a készülék a későbbiekben alapját képezheti egy olyan diagnosztikai eszköznek, amely egyszerű és olcsó vizsgálatot tesz lehetővé a kérgestest működési zavarainak korai kiszűrésére. Sikerült elvégezni olyan kontrollméréseket, amelyek alapján megállapítottuk, hogy az általunk kidolgozott „keresztelési index” értékeinek milyen elvárható határértékei vannak egészséges személyeknél.

11. ábra. Kontrollszemély (fent) és Asperger-szindrómás személy (lent) egyenes irányú reflex-értékeinek szóródása (ezredmásodperc); JJ: jobb szem-jobb kéz, BB: bal szem-bal kéz.

Különleges nevelési igényű diákokon végzett mérések alapján valószínűsítettük, hogy a figyelemzavaros tanulók keresztkezési indexe a normál sáv alatti értéket mutat. Esettanulmányaink alapján azt tapasztaltuk, hogy a figyelemzavaros gyerekek keresztkezett értékei nagy szórást mutattak, míg az Asperger-szindrómás személynél ez a nagy szórás az egyenes értékeknél jelentkezett, és nála az adatok a corpus callosum átlag feletti kapacitását jelezték.

Más módszerekkel már egyértelműen diagnosztizált corpus callosum agenesiás és dysgenesiás betegeken végzett klinikai vizsgálatainkat a kutatás eddigi szakaszában még nem volt lehetőségünk lezárni és a méréseket statisztikusan feldolgozni. Ezért annak megállapítását, hogy vizsgálati eszközünk pontosan milyen problémák kiszűrésére alkalmas, a klinikai vizsgálatok lezárulása utáni feladatunknak tekintjük.

12. ábra. Kontrollszemély (fent) és corpus callosum agenesiás (AgCC) személy (lent) reakcióidőinek átlaga (ezredmásodperc).

Berendezésünk diagnosztikai eszközzé való fejlesztése hiánypótló lenne, mert eddig nincs olyan műszer, amely lehetővé tenné a corpus callosum zavarainak egyszerű és gyors felismerését. A fejlesztést azért tartjuk nagy jelentőségűnek, mert számos olyan kisgyermek van, akik kérgestesti problémák késői felismerése miatt nem jutnak hozzá időben a fejlesztéshez.

Szakorvosi vizsgálat csak a szembeötlően nagy hiányossággal küzdő gyermekek esetén történik meg rövid időn belül. Berendezésünk alkalmas a rizikócsoporthoz tartozó gyermekek kiszűrésére, az eredmények alapján fejlesztőpedagógiai vagy szakorvosi vizsgálat javasolható. Alkalmazása olyan olcsó és egyszerű, hogy akár minden kisgyermeken ajánlatos lenne elvégezni a tesztet. Ez lehetőséget nyújtana a felzárkózásra azok számára is, akiknél a kevésbé feltűnően jelentkező tünetek miatt csak később vagy egyáltalán nem kezdenék el a kezelést vagy fejlesztést, és emiatt jövetelethetetlenül lemaradnak a fejlődésben, így hátrányos helyzetbe kerülnek.

III. Köszönetnyilvánítás

Kutatómunkánkhoz sok segítséget kaptunk a szentendrei Ferences Gimnáziumtól. Külön is szeretnénk kifejezni köszönetünket Bécser Róbert igazgató úrnak a támogatásért, Csányiné Tóth Erzsébetnek a gazdasági háttérmunkáért, Ökördi Réka és Berényiné Parti Krisztina tanárnőknek a szakmai segítségért, valamint Szentendrey Péter tanár úrnak, Bíró Bertalannak és Dr. Sergyán Szabolcsnak a technikai és informatikai segítségért.

Az együttműködésért, a hasznos tanácsokért és a konzultációkért hálával tartozunk Vellainé Dr. Takács Krisztinának (Eötvös Loránd Tudományetem, Embertani Tanszék), Dr. Kelemen Annának (Semmelweis Egyetem, Pető András Kar), Prof. Dr. Nagy Zoltánnak és Prof. Dr. Óváry Csabának (Országos Klinikai Idegtudományi Intézet), Prof. Dr. Ormos Pálnak (Magyar Tudományos Akadémia, Szegedi Biológiai Kutatóközpont) és Dr. Ábrahám Lászlónak (National Instruments Hungary Kft).

Különös szeretnénk megköszönni a támogatást Dr. Beke Annának (Semmelweis Egyetem, I. sz. Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika), akinek kedves és lelkes segítsége, szervezőmunkája és rendkívül értékes neurológiai szakmai tanácsai nélkül munkánk egyáltalán nem léphetne klinikai szakaszba.

A kutatást az Útravaló Ösztöndíjprogram Út a Tudományhoz alprogramjának UT-2017-0012 számú projektje és a Ferences Ösztöndíjprogram (T1 - Alkotói/Kutatási Kategória) támogatta.

IV. Irodalom – References

- BOTKA D. & MÉSZÁROS L. (2015): A Somssich-hegy 2-es lelőhely (Villányi-hegység) alsó-pleisztocén *Beremendia fissidens* (Mammalia, Soricidae) maradványainak taxonómiai és paleoökológiai vizsgálata. *Földtani Közöny*, 145(1): 73-84.
- FÉLEGYHÁZI L. & LENGYEL, S. Á. (2017): Meglepetés sztyepp a Pleisztocénben: Paleoökológiai vizsgálatok a Somssich-hegy 2-es lelőhely cickányai alapján. *Természet Világa*, 148(5): Melléklet VXXII-LXXV.
- GYARMATHY É. (2009): Neurológiai eredetű teljesítményzavarok. In: KISS SZ. (szerk): *Az iskolai beilleszkedés problémák felismerése, prevenciója és terápiája*. Kolozsvári Egyetem Kiadó. pp. 45-56.
- HÁMORI J. (2005): *Az emberi agy aszimmetriái*. Dialog Campus Kiadó, Budapest.
- KOMOLY S. & PALKOVITS M. (2015): *Gyakorlati neurológia és neuroanatómia*. Medicina Könyvkiadó, Budapest.

- LÁBADI B. & BEKE A. M. (2016): A corpus callosum agenesis viselkedéses és kognitív profilja – összefoglaló. *Ideggyógyászati Szemle*, 69(11–12): 373–379. doi:[10.18071/isz.69.0373](https://doi.org/10.18071/isz.69.0373)
- MATÁNYI M. & KÁKONYI M. (2018): Cervelox 2.0, avagy: Tudja-e a jobb szem, mit csinál a bal kéz? *Hírbarát*, 2018. június 12. (<https://hirbarat.hu/2018/06/12/>).
- MÉSZÁROS L. GY. (2004): Taxonomical revision of the Upper Würm Sorex (Mammalia, Insectivora) remains of Hungary, for proving the presence of an alpine ecotype in the Pilisszántó Horizon. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae - Sectio Geologica*, 34: 9-25.
- MÉSZÁROS L. (2010): Ökoszisztéma változások kutatása a fosszilis bükki és recens alpi faunák összevetésével. In: KÁZMÉR M. (szerk.): *Környezettörténet 2010 Konferencia - Környezeti események a honfoglalástól napjainkig történeti és természettudományi források fényében. Az Általános Földtani Szemle Könyvtára*, 3: pp. 61-62.
- MÉSZÁROS L. (2011): Aktuopaleontológiai vizsgálatok a kelet-ausztriai Rax-hegységben. In: Kázmér M. (szerk.): *Környezettörténet 2.: Környezeti események a honfoglalástól napjainkig történeti és természettudományi források tükrében*. Hantken Kiadó, Budapest, 2011., pp. 253-263.
- MÉSZÁROS L. (2014): Óriási törpék: Szörnyetegcickányok a Kárpát-medencében. *Élet és Tudomány*, 69 (3): 82-84.
- Mészáros L. (2015a): Őslénytani kutatás és tehetséggondozás: Előzetes jelentés az alsó-pleisztocén Somssichhegy 2-es lelőhely *Sorex-Crocidura* fog-arány vizsgálatáról. *Acta Pintériana*, 1: 15-24.
- MÉSZÁROS L. (2015b): Pleisztocén paleoökológiai változások kutatása a *Crocidura-Sorex* (Mammalia, Soricidae) fog-arány meghatározás alapján. In: Emberi Erőforrás Támogatáskezelő (szerk.): *Út a Tudományhoz 2015*. Emberi Erőforrások Minisztériuma, Budapest, pp. 32-33.
- MEN, N., FALK, D., SUN, T., CHEN, W., LI, J., YIN, D., ZANG, L. & FAN, M. (2014): The corpus callosum of Albert Einstein's brain: another clue to his high intelligence? *Brain*, 137: 1–8. doi:[10.1093/brain/awt252](https://doi.org/10.1093/brain/awt252)
- MOTZ, B. A., JAMES, K. H., & BUSEY, T. A. (2012). The Lateralizer: a tool for students to explore the divided brain. *Advances in physiology education*, 36(3): 220-225. doi:[10.1152/advan.00060.2012](https://doi.org/10.1152/advan.00060.2012)
- PAZONYI P., VIRÁG A., GERE K., BOTFALVAI G., SEBE K., SZENTESI, Z. MÉSZÁROS L., BOTKA D., GASPARIK M. & KORECZ L. (2018): Sedimentological, taphonomical and palaeoecological aspects of the late early Pleistocene vertebrate fauna from the Somssich Hill 2 site (South Hungary). *Comptes Rendus Palevol*, 17(4-5): 296-309. doi:[10.1016/j.crpv.2017.06.007](https://doi.org/10.1016/j.crpv.2017.06.007)
- SUBAI P. & FEHÉR Z. (2002): Pintér László Ernő (1942. III. 6., Sopron – 2002. V. 18., Bécs). *Folia Historico-Naturalia Musei Matraensis*, 26: 7-14
- SZENTÁGOTHAJ J. & RÉTHELYI M. (2006): *Funkcionális Anatómia III*. Medicina Könyvkiadó, Budapest.

doi:10.29285/actapinteriana.2018.4.21

Mit is játsszunk ma? Was wollen wir heute spielen?¹

Peter Lippert²

Fordította: Paulik Péter,
A szöveget gondozta és sajtó alá rendezte: Bagyinszki Péter Ágoston OFM^a

^aSapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, 1052 Budapest, Piarista köz 1.
bagyinszki.agoston@sapientia.hu

Lippert, P. (2018): Mit is játsszunk ma? Was wollen wir heute spielen? Fordította: Paulik Péter; A szöveget gondozta és sajtó alá rendezte: Bagyinszki Péter Ágoston OFM. Acta Pintériana, 4, 21–26.

Abstract: Die Titelfrage mag auf den ersten Blick wie eine Kinderfrage erscheinen, da wir unsere Tage mit vorgegebenen und vorgeschriebenen Aufgaben anfüllen. Wir fühlen uns, als ob uns der Luxus des Spielens gar nicht erlaubt sein dürfte. Worauf kommt es eigentlich an? Was soll der Mensch tun, damit es sinnvoll und wertvoll ist, sein Tun? Nach Lipperts Antwort wäre unser Tun der Mühe wert, wenn es eine Nachbildung und Fortsetzung der göttlichen Arbeit, der Weisheit Gottes darstellen würde. Ein solches Tun wäre dann auch ein schöpferisches Tun und ein Wohltun. Man würde von dem Ergebnis unseres Tuns sagen können, was Gott selbst von den Werken seiner Hände sagen durfte: Siehe, sie waren gut, sie waren sehr gut. Es müsste ein schönes Schaffen und ein frohes Arbeiten sein, wenn wir zu all dem, was da ist, etwas hinzutun dürften. Diese Weisheit Gottes ist doch nach der Bezeugung der Heiligen Schrift eine *spielende!* Die Titelfrage sei also nicht kindisch, sondern kindlich. Spiel ist eben keine Trägheit, es ist vielmehr höchste Kraft. Lipperts Essay aus den dreissiger Jahren des 20. Jahrhunderts ermutigt uns, unser ganzes Leben einfach gewähren zu lassen – trotz aller Last, Not und Leid, durch die wir uns ebenfalls Gott nähern – und es wie ein grosses Spiel zu erleben.

Ne orroljatok meg rám tüstént, barátaim, hogy e gyermeki kérdéssel állok elétek! Szinte hallom, ahogy megütközve visszakérdeztek: „Hát gyermek vagyok én? Van is nekem időm vagy akár csak kedvem játszani! Számít-e egyáltalán, hogy mit akarok? Mikor tehetem meg, hogy olyan békés, várakozás teli kérdéssel kezdjem akár csak egyetlen napomat is, mint a gyermekek?” Ők, ha jól kialudták magukat és túl vannak a bőséges reggelin, élvezettel tünődhetnek el azon:

„Mit is játsszunk ma?”

Ó, boldog gyermekévek!

¹ A fordítás alapjául szolgáló mű: P. LIPPERT (1936): Was wollen wir heute spielen?. *Stimmen der Zeit*, **130**: 1-6. A cikk megjelent még in uő (1936): *Einsam und Gemeinsam*. Herder, Freiburg. (A szerzői jogok lejártak.) A cikk német nyelven elektronikusan elérhető: <https://www.ojc.de/salzkorn/2004/kindschaft-kind-gottes/gottes-plan-spielen-was-er-vor-hat>

² Peter Lippert SJ (1879-1936) a múlt század első felében lekipásztori tevékenysége, rádióban elhangzott prédikációi, valamint a *Die Seele* és a *Stimmen der Zeit* című folyóiratokban megjelent cikkei által vált ismertté. Több mint 30 könyve jelent meg. Művei, amelyek frissességükkel még napjainkban is megszólítanak minket, karizmatikus embertől érkező személyes üzenetként hatnak, és így maradandó értéket képviselnek.

Igen, barátaim, tudom, ennyire nem jó a helyzet, már rég nem. Hiszen napjaink óráról órára, percről percre előre be vannak táblázva. A munkahelyi taposómalom, a család, a barátok és ismerősök, állampolgári kötelességeink, testi szükségleteink – egy láthatatlan úr e hűséges szolgálói – mind végeláthatatlanul gondoskodnak számunkra az elvégzendő feladatokról. Egyik nap követi a másikat, és nincs megállás reggeltől estig. Már az is nagy eredmény, ha a hétvégén félénken feltesszük magunknak a kérdést: vajon kijutok ma végre a szabadba, a zöldbe, a tóhoz vagy a hegyekbe?

Így tehát valószínűleg el sem jutunk addig, hogy felvessük azt a mélyenszántó kérdést, hogy voltaképpen mi az, ami igazán fontos? Mit kell tennie az embernek ahhoz, hogy tettei értelmesek és értékesek legyenek? Ha egyszer néhány évre teljes szabadságot kapnánk, s magunk választhatnánk meg és rendezhetnénk el teendőinket, biztos nem töprengenénk túl sokat; mindannyian kapásból tudnánk, melyik kedvenc munkánkkal vagy kedvtelésünkkel töltenénk ezeket a szabad éveket. Vannak, akik könyvet írnának vagy festenének, mások beültetnék a kertet kis házikójuk körül, valahol kinn a zöldben; megint mások valami sürgető és nélkülözhetetlen találmánnyal állnának elő, és lenne, aki a sztratoszférát utazná be, vagy hegyet mászna valahol a világban, ahol még senki se járt; de lennének olyanok is, akik rendbe szednék végre a világgazdaságot. És én, igen, barátaim, őszintén bevallom nektek: nem csinálnék semmit, legalábbis nem szónék terveket. Hiszen akkor lázas igyekezettel kiszínezett szabad éveinkre ismét teljesen kötve lennénk. Pedig ez a néhány év talán még arra sem lenne elegendő, hogy sok felismerés és csetlés-botlás után rájőjjünk: mindez még mindig nem az igazi, még ez sem nyújt teljes megelégedettséget. Talán el se jutnánk addig a – már említett – mélyreható és nehéz kérdésig, hogy tetteink voltaképpen mitől helyesek, felszabadítóak és helyénvalók? Mit tegyen az ember, ha méltósága, belső életérzése, lelki vágyai szerint akar élni? Mi az, amiért végső soron érdemes fáradozni?

Azt hiszem, barátaim, a szabad éveinkre látszólag szabadon választott tevékenységünkkel szinte mindannyian holtvágányra jutnánk. Nagy lendülettel vágnánk bele dédelgetett terveink megvalósításába, de hamar belefáradnánk. Elkönyvelhetnénk némi sikert és sok kudarcot, de addig a gondolatig nem jutnánk el, ami miatt voltaképpen ezt az egészet akartuk. Nem gondolkodnánk el rajta, hiszen miért épp az ne lenne valóban szabad, amit szabadon választottunk. Márpedig ez is valamiféle meghatározottság lenne – persze nem külső hatalomtól, körülménytől, szervezettől való, hanem belülről, valamilyen titokzatos készletéből fakadó. Valamiféle belső elhivatottság, sőt szelíd kényszer, amely bennünk van ugyan, de eredete mégis rajtunk kívül áll. Olyan adottság, ami a mindenség titokzatos mélyéből ered, és amit Teremtő Istenünk hallhatatlan igéssel a bensőnkbe írt. El tudtok képzelni szabadabb, boldogabb embereket azoknál a szerencséseknél, akiknek – egy roppant belső parancs szólítása nyomán – minden lehetőségük megvan arra, hogy engedelmességesnek e parancsnak? Ők azok, akik készletet éreznek arra, hogy műalkotásokat hozzanak létre; kifürkésszenek valami távoli, ragyogó égitestet, a világ egy felfedezetlen részét a mérhetetlen messzeségben, vagy eleget tegyenek valamilyen megbízásnak az egész emberiség vagy csupán csak népük javára. Ezek az emberek hordozzák magukban azt a leküzdhetetlen vágyat, hogy ismeretlen orchideára leljenek a dél-amerikai őserdőben, vagy expedíciót indítsanak egy másik bolygóra. Nem hagyja őket nyugodni egy bizonyos számelméleti probléma, vagy mindenáron úgy érzik, föl kell kutatniuk egy elveszett kéziratot. Bármiről legyen is szó, a lényeg, hogy a belső parancsnak és a véletlenek külső összejátzásának köszönhetően egész életükön át annak élhetnek, amire vágnak. El tudtok-e képzelni náluk boldogabb embereket, hiszen ők látszólag annyira szabadok, annyira gondtalanok.

Pedig ők sem választják meg szabadon, amit tesznek; valaki már választott számukra. Ez az a kiirthatatlan kutató ösztön, amely ott él az emberiségben, és amely az egyes embert újra és újra hatalmába keríti és megigézi. Még ha a nagy többség inkább üldögél is otthon békésen, mindig lesznek olyan hóbortos örültek, akik úgy érzik, hogy valami őserdei virágcsoda kedvéért kockára kell tenniük életüket. Ha a nagy többség nem is kíváncsi többre a helyi lap híreinél, azért mindig lesznek

olyanok, akiket nem hagy nyugodni a vágy, hogy utánajárjanak, hogyan él egy kis rovar, vagy miként állították össze holdnaptárukat a régi babiloniak.

Mindennek ellenére még sincs értelme annak, hogy e néhány kiválasztott tökéletesnek tűnő szabadsága láttán – akik ajándékkal kapták ezt a szabadságot – föltegyük a kérdést: tevékenységük értelmes és értékes-e, megéri-e a fáradságot? Mert amit tesznek, az éppenséggel bizonyos értelemben „szükségszerű”. Kell, hogy az emberiség néhány tagja ily különös és talán pont ezért ily fenségesen és lélegzetelállítóan szép foglalatosságoknak szentelje magát, hiszen az emberiség génusza, a tudás, az alkotás, a merész vállalkozás, vagyis az élet génusza egyszerűen erre készíteti őket. Az ember legtöbbször el se jut odáig, hogy elgondolkodjon azon, vajon szükségszerű volt-e a jégkorszaki barlangok mélyéről kiköltözni a mai nagyvárosok felhőkarcolóiba. Ez volt ugyanis az az út, amelyen az emberiség vezetett, mi több, üzetett. Ez az üzőtség azonban évről évre sürgetőbbé, feltartóztathatatlanul viharosabbá és fájdalmasabbá válik. Egyre több olyan ember él és cselekszik a világban, akik révén felgyorsul a fejlődés menete, akik felebarátaikat, népüket s végül az egész emberiséget szinte erőszakkal taszigálják előre az ismeretlen új célok felé vezető úton. Vajon miért?

Látod – mondjátok ti erre, barátaim –, milyen tévútra vitt gyermeki kérdésed, hogy mit is játszunk ma? Egyikünknek sem lett saját tetszésére bízva, hogy megválassza, amit tesz, még a legjobbknak, a kiválasztottaknak sem. Minden előre adva van számunkra. Igen, barátaim, igazat kell adnom nektek, és ezt némileg szégyenkezve mondom. Hadd módosítsam tehát egy kicsit, mindössze egy apró grammatikai átalakítással a kérdésemet: *mit is játszánánk, ha játszhatnánk?* Mert azt ugye csak nem tagadjátok meg tőlem, hogy távoli, szép jelenésként ott lebegjen a szemünk előtt valami olyan tevékenység, amely mindenképpen megéri az erőfeszítést, a fáradságot még azok számára is, akik már megválasztották maguknak a nagy kérdést: *voltaképpen mi is az, ami maradandó és tartós, igaz emberi és örök isteni érték?* Hiszen már volt elég időnk és alkalmunk arra, hogy mindent kipróbáljunk – ha másként nem is, de legalább gondolatban, vagy valóságosan. És látnotok kell, hogy nem folyt szét minden a kezünkben és nem hervadt el az összes virágunk, mégiscsak vannak még vágyaink: komoly, szent vágyaink. Mindannyian szeretnénk érezni, hogy Istenünk megérint bennünket – ezt szeretnénk. Szeretnénk virágba borulni és növekedni, mint a növény, melyre rátekint sugárzó mosolyával. Szeretnénk alkalmas eszközként simulni kezébe, hogy azt tegyen velünk, amit csak akar. Igen, ezt szeretnénk. És amit az ő szelíd, de határozott érintése nyomán tennénk, ahogy a dolgokhoz nyúlunk és amit létrehozunk, az bizony isteni kinyilatkoztatás lenne. Ő válna láthatóvá abban, ahogy kibontakozunk, őt lehetne megérezni minden finom rezdülésünkben. Tetteink érzékelhetővé tennék Istent, meg lehetne sejteni valamit az ő szépségéből, jóságából, szabadságából és tágasságából, az ő erejéből és bizonyosságából, az ő szent akaratából és abból, ahogy nagyvonalúan kormányozza a világot, valamit az ő kitaró hűségéből és az ő kimondhatatlan irgalmasságából.

Akkor a most még csak álmainkban kibontakozó tetteink valódi teremtő tettek, valódi születést és újjászületést hordozó tettek lennének, az Isten szándéka szerinti teremtő erő és a természet nyilvánulna meg és kelne életre bennük. Tetteinkről el lehetne mondani, amit maga Isten elmondhatott kezének műveiről: látom, hogy jók, nagyon jók. Ő igen, barátaim, bárcsak minden, amihez nyúlunk, őszinte és igaz lenne, és meg is maradna annak, kacskaringók, csorbulások, torzulások nélkül! Bárcsak jól, célratoróan, állhatatosan, ígéretesen csinálnánk végig mindent, amibe belefogunk, nem pedig tessék-lássék, hamis és tékozló, hazug és álszent módon. Igen, bárcsak jól végeznénk mindent, amit teszünk – hiszen valamit azért mindig tehetünk –, szorgosan, gondosan, alázattal, odaadóan. Bárcsak tetteink nyomán valóban rendbe jönnének a dolgok, és visszatalálnának a rendes kerékvágásba. Bárcsak a magunk munkálkodásáról is elmondhatnánk, amit Isten az övéről mond:

„Megkeresem az elveszettet, visszaterelem az elszéledtet, bekötözöm a sérültet, ápolom a beteget, a kövér és egészséges fölött meg örködöm.” (Ez 34,16)

Így lenne egyúttal jótétemény, amit teszünk. Igen, barátaim, mondjuk csak ki őszintén: munkálkodásunkkal szeretnénk elevebb és otthonosabb helyé tenni a világot és annak minden szögletét. Azt szeretnénk, ha több fény lenne, ha világosabb és melegebb volna, ha több csillag ragyogna, ha a féktelen tengereket jobban meg lehetne zabolázni, a szárazföldek pedig biztonságosabbak lennének, ha élettől nyüzsögne minden a vízben, a levegőben és a mélyben, ha minden átlelkedőbb, elevebb és értelmesebb lenne. Sőt, szeretnénk teremtő munkánk szegletkövévé tenni az embert, hogy az ember azzá legyen, aki azon a hatodik napon Isten szeme előtt lebegett: az Ő képére és hasonlatosságára teremtett emberré. Ó, mily széppé teszi az alkotást, a munkát pedig hogy megvidámítja, ha mindahhoz, ami van, hozzátehetjük a magunkét, csöppnyi létet, fénysugarat, szikrányi életet, leheletnyi lelket.

Akkor álmainkból kibontakozó tetteink Isten munkálkodását mintáznák és folytatnák tovább, aki úgy teremt, hogy „földíszi a mennyet”. Az isteni Bölcsességet mintáznák és folytatnák tovább, amely „*erejét kifejtve élér (a világ) egyik végétől a másikig, és a mindenséget üdvösen igazgatja*” (Bölcs 8,1). De nézzétek, barátaim, nem tudok most magamba fojtani egy diadalmas örömkialtást. Isten Bölcsessége játszik:

*„Napról napra csak bennem gyönyörködött, mindig ott játszottam a színe előtt.
Ott játszottam az egész földkerekségen.”* (Péld 8,30 sk.)

Vagyis ez végső soron számunkra is játék. Ami szépséges álmoként lebeg előttünk és hívogat, ez az egészen emberi és egészen isteni tevékenység, éppenséggel olyan, mint egy játék, vagyis mégiscsak föltehetjük a kérdést:

Mit is játszunk ma?

Ezért nem szabad felületesen úgy gondolkodnunk a játékról, mintha valami gyerekes dolog lenne. Gyermekeknek valóban gyermeki; mert Isten megszemélyesített Bölcsessége, aki mintegy az ő lelki Gyermeké, szüntelenül ott játszadozik a Teremtő színe előtt. De gyerekesnek nem gyerekes, mert a játék nem balgaság, hanem bölcs dolog, a Bölcsesség játssza. Ne gondoljuk tehát, hogy e játék valamiféle restség, tékozlás vagy méltatlan élvezet lenne. A játék lehet nagyon aktív, mi több megerőltető dolog is, valamiféle aszketikus, sok önuralmat, lemondást, kitartást és makacsságot követelő tevékenység. A játék épp, hogy nem restség, sokkal inkább hatalmas erőforrás. Játsszani azt jelenti, hogy egészen szabad, elfogulatlan, görcsöktől mentes lelket hordozunk magunkban, és úgy vagyunk jelen a dolgainkban. Játsszani azt jelenti, hogy szerető érdeklődéssel és gyermeki örömmel viszonyulunk ahhoz, amit csinálunk. A játék elengedés és engedékenység, épp úgy, ahogy a kicsinyeket hagyjuk játszani; hancúrozzanak, ahogy akarnak, akár a kicsikó a réten. Hadd játsszanak!

De vajon tudunk-e még így játszani, ilyen oldott, ilyen szabad, ilyen örömteli módon munkálkodva? Igen, barátaim, tudunk, ha újra hagyunk teret a játéknak. Lelkünk játszótereit újra szabaddá kell tennünk. Ennek útjában áll egy s más: mindent oly szörnyen komolyan veszünk, mindenben csak a terhet, a nehézséget és a gondot látjuk; igen, játszótereink a sok gonddal vannak tele, vagy még inkább azzal, hogy sokat foglalkozunk gondjainkkal. A gyermek akkor is képes játszani, ha fáj a foga, de ha önmagát sajnálva sírni kezd, akkor már nem képes játszani. Vajon nincs-e bennünk túl sok önsajnálát beteljesületlen vágyaink miatt?

Azután zavar bennünket a játékban a határtalan „szerzési” vágyunk. Nem önmagában a betevő megszerzése az akadály, hanem az, hogy mindent meg akarunk szerezni, pénzt akarunk, mindig többet és többet. Nyugtalan kielégületlenségben élünk, bánkódunk minden még meg nem szerzett Mammon miatt, amiről azt feltételezzük, hogy kielégítheti mohó birtoklási vágyunkat. A mohó ember azonban nem képes játszani, lelkében túlteng a félelem, a szükkeblűség és a görcsös igyekezet.

Leginkább azonban saját harcunk és annak lármája zavar bennünket a játékban. A csatatér nem játszótér. Harcolnunk kell – és ezt felpanaszolhatjuk Istennek –, küzdeni kell a mindennapi betevőért,

a puszta jogainkért, az életben maradásért, azért, hogy egy kis éltető levegőhöz jussunk, még azért a kis vidámságért és örömeért is meg kell küzdenünk, amelyre annyira szükségünk van. Azt viszont mégsem hagyhatjuk, hogy ez a küzdelem kerüljön gondolataink középpontjába, életcélunkká váljon, mert akkor ez az örökös harc lesz számunkra az élet beteljesítője. Kitölti persze minden időnk, de épp úgy nem lehet az élet beteljesítője, mint ahogy a levegőben jelenlévő porról sem állítható, hogy beteljesítője lenne azoknak a szépséges tereknek, ahol a madarak és a csillagok járnak. Mindig azt hisszük, hogy nincs más lehetőségünk, mint hogy fölvegyük a kesztyűt. Pedig a küzdelem a dolgoknak csak előkészítője, velejárója és elrendezője, egyfajta gyomlálás, de nem betakarítás. Sőt gyarapodást vagy boldogulást sem jelent, hiszen mire az ember kitepi a gázt, az néhány termékeny csírárt elhullatott már a földre, és növekedésével gátolja a termés beérését.

Barátaim! Nem várhatunk addig, amíg legyőzzük az összes nehézséget. Ha addig nem örülünk az életnek, nem éneklünk himnuszokat és nem játszunk Isten játékait, akkor el se jutunk odáig; mert mindig a nehézségeink fognak körülvenni minket. Nézzétek, mily csodálatra méltó az a szegény művész, aki korgó gyomorral, lázasan vacogva ül kis padlásszobájában, és alkot. Nem vár arra, hogy ne éhezzen és ne fázzon. Annak ellenére, hogy a nehézségek felemésztik erejét, tartalékol valamennyit a nemes alkotómunka számára. Nem fordítja minden energiáját a nehézségek leküzdésére, még akkor sem, ha ezek mint ellenség rontanának rá, megrendítenék, s fölébe kerekednének. Ő ki akarja használni az időt – bármily rövid legyen is az – arra, ami minden küzdelemnél fontosabb: az önvédelemnél előbbrevaló alkotásra, arra, hogy meglegelje magában s lejátsza az ott rejlő melódiákat.

Jöjjetek barátaim, tegyünk valami szépet, valami tiszta, elbűvölő isteni dolgot, akkor is, ha gondok szorongatnak, kínoznak és pusztítanak – noha véleményem szerint nehézségek ritkán ölnek játszadozó gyermekeket. Túl gyakran foglalkozunk feltételezett gondjainkkal, s így újabb nehézségeket okozunk magunknak. Túlságosan megkeményedett a szívünk, ádáz tekintetünk olyan félelemmel tölti el a világot, hogy a többi teremtmény nem gondol a játéokra, nem jön oda hozzánk játszani, csak a harcra, önvédelemre gondol. Kevesebbet kellene beszélnünk az önmegvalósításról, sokkal inkább el kellene engednünk a dolgokat, a magunkét is, másokét is:

„Hagyjátok a gyermekeket!”

Ha folyton azzal vagyunk elfoglalva, hogy másokra kényszerítsük akaratumkat, arra már nem lesz időnk és figyelmünk, hogy hagyjuk kibontakozni a bennünk és másokban rejlő nemes energiákat. Túl elhamarkodottak, túl türelmetlenek vagyunk; még ki sem nyílt a gyümölcsfa virágja, de mi már gyümölcsöt akarunk szedni róla; még ki sem alakult valami, már meg akarjuk mondani, milyen legyen.

Lenne bizony hely és idő, ahol és amikor játszhatnánk, csak akarnunk kellene. Olykor bizony megkérdézhethetnénk magunktól:

Mit is játszanánk ma, ha rászánánk magunkat?

Lennének Isten színe előtt előadható jeleneteink, csodás történeteink, nem kellene ragaszkodnunk a szomorú játékokhoz, amelyek tragikus véget érnek. Az legkevésbé múlik Istenen, hogy a történeteink mindig gyilkossággal és halállal végződnek. Ő éppen hogy vidám végkifejletet gondolt el a természet és az emberi történelem egész nagy színjátékának, és minket is olyanoknak szeretne látni, akik ilyen vidáman dalolják és játsszák az életüket. A nevetés és a tréfa biztos nincs ellenére. Pontosan az Isten munkálkodásának hasonlatosságára végzett, szimbolikus erejű emberi tevékenység lehet csak boldog és örömteli cselekvés, gyógyító és szabadító, s csak az képes erőt adni és éltetni.

De látom már, barátaim, csüggedetek csak nem akar egészen feloldódni. S nem is oldódhat fel egészen. Mert továbbra is igaz, hogy sokat nem töprengünk azon, mit is játszunk ma. Marad a mindennapok és a múltó évek állandó robotja, amiben megragadtunk. De nézzétek, ezt is, ezt a leckét is felfoghatnánk játéknak és végezhetnénk aszerint, ha csupán szabad, elfogulatlan és vidám lélekkel

viszonyulnánk hozzá, ha mindig jókedvűen igent mondanánk, amikor nekifogunk a ránk háruló munkának. Mert, tudjátok, az ember szabad lélekkel a kényszerűt is el tudja végezni, hiszen a kényszer sose kerekedik egészen felül: nem az övé az utolsó szó. Ha vannak is olyanok, akik egy életen át csak munkát, verítéket és szenvedést okoznak nekünk, ők is csak egy nagyobb Úrnak a piciny szolgálói. Ennek a nagy Úrnak pedig nagy a szíve is. Hajóját felénk kormányozza a hullámokon, és bármivel kerüljünk is szembe, minden azt az utat egyengeti, amelyen ő közelít hozzánk. Ő játszik az evezőkkel úgy, hogy olykor ne lássuk őt a nagy hullámoktól, amelyeket kavar. Hagyjuk csak, hadd játsszon az evezőkkel és a hullámokkal, hiszen felénk tart.

Így hát ragadjuk meg mi is a magunk evezőit, és fussunk ki bátran a hullámokra, amelyek szinte teljesen elveszik a kilátást; mert nézzétek, barátaim, épp e hullámokon keresztül, és pont ezekkel az evezőkkel vezet Őhozzá az út! Még a legbalgább kényszer is valahol szabadságban végződik, és a legsötétebb elhagyatottság is csak kapu az együttlétre.³ A legérdektelenebb és legértelmetlenebb tett is olyan, mint egy híd, amelyen átmegyünk, és a legszörnyűbb sors csupán fátyol, amely mögött a szépség rejlik. Ezért mindezt szabadon és hanyagul, gondtalanul és súlytalanul a kezünkbe vesszük. Nem vesszük komolyabban, mint egy játékot, amelyet az ember épp csak addig játszik, amíg van rá idő; de félvállról sem vesszük, hanem úgy, mint egy gyermek a játékát, amely kitölti napjait: komolyan és önmagát átadva neki, de mindig készen arra, hogy abbahagyja, ha felhangzik a hazahívó szó:

No, most már gyere!

Barátaim, hadd tegyem föl hát még egyszer a gyermeki kérdést – *mit is játszunk ma* –, és meg is adom rá a magam válaszát. Ó, barátaim, játsszuk azt, amit Ő nekünk szánt! Hagyjuk, hadd tegye kedvére! És hagyatkozzunk rá úgy, mint amikor játszunk: derűsen, gondtalanul, szabadon és elfogulatlanul, görcsös igyekezet és kapkodás, félelem és levertség nélkül. Gyertek, játsszuk most és mindenkor azt, amit Isten juttat nekünk!

Irodalom – References

LIPPERT P. (1936): *Einsam und Gemeinsam*. Herder, Freiburg.

LIPPERT P. (1936): Was wollen wir heute spielen? *Stimmen der Zeit*, 130: 1-6.

RAHNER, H. (2013): *A játsszó ember*, Kairosz, Budapest.

³ A következő néhány mondat már megjelent magyarul, in HUGO RAHNER: *A játsszó ember*, Kairosz, Budapest, 2013, 134. Jelen fordítás ezen a ponton a korábbi szövegváltozatot is figyelembe vette. Hugo Rahner SJ munkája – amelyet érdeklődő olvasóinknak szívből tudunk ajánlani – mélyrehatóan feltárja Peter Lippert elmékedésének teológiai gyökérzetét és tágabb teológiai összefüggéseit, valamint a „ludikus létértelmezési kulcs” életértékét. (a szerk.)

doi:10.29285/actapinteriana.2018.4.27

„Do not extinguish the Spirit of prayer and devotion” Work and Prayer: Relation and Tension¹

Dr. Johannes Schneider OFM

Franziskanerkloster, Franziskanergasse 5, 5020 Salzburg, Austria
johannes.schneider@franziskaner.at

Schneider, J. (2018): „Do not extinguish the Spirit of prayer and devotion”. Work and Prayer: Relation and Tension. „Az ima és az áhítat szellemét ki ne oltásatok”. Munka és imádság: kapcsolat és feszültség. Acta Pintériana, 4, 27-38.

Összegzés: A tanulmány Szent Ferenc megerősített regulájának ötödik fejezetét veszi alapul, amely a munka vonatkozásában ad iránymutatást a testvéreknek. A regula összekapcsolja a munkához fűződő viszony lelki, testi és társadalmi dimenzióit (vö. a tétlenségnek mint a lélek ellenségének távoltartása, illetve a dolgozni nem tudó testvérek testi szükségleteiről való gondoskodás), miközben a pénz elfogadásának tilalmával elszakítja a tevékenységet annak közgazdasági aspektusaitól. Mivel a munkálkodás képessége egyben Istentől származó kegyelem is, így a jóra törekvő, hasznos tevékenység gyakorlása egy olyan dinamizmusba illeszkedik, melynek révén az ember Istent is szolgálhatja munkája gyümölcseivel. Mindez a szellemi munkára is vonatkozik, amennyiben a testvérek ennek során sem oltják ki „a szent imádság és az áhítat szellemét”, és kerülnek az öncélú, a szent szövegek spirituális lényege iránt tiszteletlen intellektuális aktivizmust. Így a hűséggel és odaadással végzett munka az Istennel való kapcsolat részévé válhat. Az emberi tevékenység legmélyebb értelme a Megfeszített jelenlétének megtapasztalása lehet csakúgy, ahogy Szent Ferenc a San Damiano-i kereszt előtt élte át ezt a számára meghatározó tapasztalatot.

Within the general topic of our meeting: „Lord, teach us how to pray!” (Lc 11,1), the following working title was given to me: Work and Prayer: Relation and Tension. In order to address this topic, the fifth chapter of our Rule presents itself as useful, especially the first part of it (LR 5).²

“Fratres illi, quibus gratiam dedit Dominus laborandi, laborent fideliter et devote, ita quod, excluso otio animae inimico, sanctae orationis spiritum non extinguant, cui debent cetera temporalia deservire. De mercede autem laboris pro se et suis fratribus corporis necessaria recipiant praeter denarios vel pecuniam et hoc humiliter, sicut decet servos Dei et pauperatis sanctissimae sectatores.”

„Those brothers to whom the Lord has given the grace of working may work faithfully and devotedly so that, while avoiding idleness, the enemy of the soul, they do not extinguish the Spirit of holy prayer and devotion to which all temporal things must contribute. In payment for their work they may receive whatever is necessary for the bodily support of themselves and their brothers,

¹ This article was developed from a lecture originally given at the meeting of Franciscan formators of the COTAF held from October 16th to 20th 2017 at Mátraverebély-Szentkút, Hungary

² ESSER & GRAU 1989, p. 368; PAOLAZZI 2009, pp. 328f.; FRANZISKUS von Assisi 2014, pp. 76f. English text and abbreviations of the Writings of St. Francis and other Franciscan sources: ARMSTRONG; WAYNE HELLMANN & SHORT 1999, p. 102; see also: *The Writings of Saint Francis of Assisi* 1995. LR = Later Rule (1223); ER = Earlier Rule (1221) (as explained in VII. References, p. 11)

excepting coin or money,⁴ and let them do this humbly as is becoming for servants of God and followers of most holy poverty.”

I. Title and Context

Chapter five bears the heading: *De modo laborandi* – „The Manner of Working”. The issue of prayer does not occur in the heading. It is the third chapter which deals explicitly with liturgical prayer (LR 3), whereas in the tenth chapter, St. Francis calls the brothers to continuous prayer: „to pray always to Him [God] with a pure heart” (LR 10,9).

1. Prayer and Recompense

The fifth chapter of the Rule speaks about work, more precisely about a certain way and manner of working, a *modus laborandi*. This *modus* of working is described here by two coordinates, to which the brothers are asked to be in an adequate relation. The first coordinate is „the Spirit of Prayer”, commonly called „the spiritual life”. The second coordinate is the „payment for work”, which is the material and economical aspect of work.

2. Soul and Body: the anthropological dimension

This twofold relation in which work is embedded is marked by two anthropological concepts, namely „soul” (*anima*) and „body” (*corpus*). The specific „manner of working” (*modus laborandi*) described in this chapter serves man in his holistic corporal and spiritual condition. First of all work serves the soul by excluding idleness, the vain and senseless *otium*, which is „the enemy of the soul” (*animae inimicus*). Secondly work or „payment for their work” (*mercedes laboris*) serves in order to receive „whatever is necessary for the body” (*corporis necessaria*) for those who work and for their brothers.

This context offers therefore a holistic view of work. Work is an expression of the integral human being in his condition of body and soul, serving him in his spiritual and material needs (*necessaria*).

3. Of themselves and their brothers: sociological dimension

The description of the manner of working also implies a sociological dimension. Firstly those brothers are mentioned „to whom the Lord has given the grace of working”. Not all brothers are meant here. The brothers who work may then receive the recompense for their work, to be precise, „for themselves and their brothers” – *pro se et suis fratribus*. The working brothers do not work only for themselves, even though the individual aspect is expressed since work helps the brothers who work to avoid idleness which is harmful to the soul. The other brothers who for different reasons are not able to work do not partake of this benefit of work. The payment for work, however, will be shared with them.

Receiving payment also shows a certain manner which is characteristic of the friars minor. This manner of receiving payment says: *et hoc humiliter* – „and let them do this humbly”. The reason for this manner of receiving (*recipere*) in a humble way is again a theological and spiritual one: „as is becoming for servants of God and followers of most holy poverty”. While naturally accepting material recompense for work, Francis separates work from monetary economy. The brothers are allowed to

and they should work for payment and recompense for themselves and for their brothers, but they are not to work for money.

The theological frame of the chapter on the manner of working is shown by the respective mentioning of the name of God; at the beginning: „to whom the LORD (*Dominus*) has given the grace of working”; at the end: „as is becoming for servants of GOD (*Dei*)”.

II. Work as Grace

1. Not all are able to work

The chapter is addressed to „Those brothers – *fratres illi*”. This is a restriction compared to other chapters where it simply says: „the brothers” (*fratres*: LR 2,7; 6,1.7), or „all the brothers” (*fratres omnes*: 2,16), „the brothers altogether” (*fratres universi*: 4,1; 8,1; 11,1). The indication „those brothers” means that this does not refer to all brothers. Although in his Testament Francis expresses his earnest desire that „all brothers give themselves to work” (Test 20), not all of them are able to work. One reason for not being able to work is „when a brother falls sick” (LR 6,9). Further reasons are that they might not find work which is honest (Test 20) and compatible with their way of life. Also the brothers are not able to work „wherever they have not been received” or if they suffer persecution (Test 25.26; LR 10,1-12).

2. To whom the Lord has given the grace of working

Not all are capable of working. Francis sees those brothers who are able to work as endowed with a special grace from the Lord: „to whom the Lord has given the grace of working” – *quibus gratiam dedit Dominus*. Here a fundamental verb is used with which Francis also begins his Testament: „The Lord gave me, Brother Francis, thus to begin doing penance in this way” – *Dominus ita dedit mihi fratri Francisco faciendi poenitentiam* (Test 1). The formula: *Dominus dedit* – „the Lord has given to me” follows with variations: The Lord led me, the Lord revealed to me, the Lord gave to me (Test 2.4-5.14.23). It is always the Lord who says, does and fulfills every good thing in someone (Adm 2,3; 8,3: *qui dicit et facit omne bonum*; 12,2; 17,1), from whom every good thing comes, to whom every good belongs (*cuius est omne bonum*: Adm 7,4), who Himself is the Good One.

3. Work as giving back every good

Thus it is the main task of man to give back the good which the Lord gives to him: „Blessed ist the servant who returns every good to the Lord God” – *Beatus servus, qui omnia bona reddit Domino Deo* (Adm 18,2). To be able to work is a grace which the Lord has given to some brothers. It is thus a good (thing) – *bonum* – which the Lord grants and which the brother in question is to return to the Lord in word and deed (*reddere*). The ability to work belongs to the circulation of all good (*omnia bona*) that God bestows on the human person, which he says, works and is fulfilled through him. Accepting the ability to work is already a returning of the good to the One who has given it and continues giving it again and again. To be able to work is a good which comes from God, the giver of all good (things). As a grace given by the Lord, the ability to work becomes in itself a spiritual deed, and therefore in its very essence is not contradictory to the Spirit of prayer and devotion.

III. Work and Studies

1. The letter of St. Francis to St. Anthony

Along with the ability to work as a grace given to some brothers by the Lord there is also the intellectual work, especially the work of a theologian. This is shown by the letter of St. Francis to St. Anthony. The introductory words or rubrics to this letter tell that the brothers themselves had asked the learned Portuguese to give them theological lectures. St. Anthony, however, did not want to do this presumptuously without having first asked the founder for personal permission to do so.³ The doubts of Anthony were probably caused by the tenth chapter of the Rule: „Let those who are illiterate not be anxious to learn” – *non curent nescientes litteras litteras discere* (LR 10,7).

Francis responds to the request of Antony with a *Placet mihi* – „I am pleased that you teach sacred theology to the brothers” (LtAnt 2a). Then he adds the following condition:

“ ... *dummodo inter huius studium sanctae orationis et devotionis spiritum non extinguas, sicut in regula continetur.*

„ ... *providing that, as is contained in the Rule, you ‘do not extinguish the Spirit of prayer and devotion’ during study of this kind.*” (LtAnt 2b).

In the question about the permission to teach and study, Francis applies the same principle as for the manner of working (*modus laborandi*) of those brothers, to whom the Lord had given the grace to do so. These ought to fulfill their job in such a way, „that they do not extinguish the Spirit of prayer and devotion”. By this Francis makes a twofold statement about the studies of theology:

2. Studies are Work

Firstly he gives his *Placet* for teaching theology with explicit reference to the fifth chapter of the Rule, that is, not to extinguish the Spirit of prayer and devotion, „as is contained in the Rule” – *sicut in regula continetur*. Therefore Francis addresses the activity of Anthony, which is teaching sacred theology (*sacram theologiam legere*), within the title: *De modo laborandi* – „On the manner of working”. Teaching and studying theology has to be considered as a work of the Friars Minor. For those brothers who are entrusted with this task, their ability to work is a grace given to them by the Lord. Intellectual and theological work is no less and no more valuable than any other work of the brothers. It is subjected to the same criterias as the *laboritium* of manual work which Francis demands from each brother who is capable to do so.

3. Dead by the letter

With this, a second issue is stated: the intellectual work of teaching and studying of sacred theology (*sacra theologia*) is not of itself more sacred or more spiritual than any other work or handicraft (*ars*) which the brothers are allowed to exercise, „provided it is not contrary to the good of their souls and can be performed honestly” (ER 7,3). By warning his highly esteemed „bishop Anthony”, that „amid such study” – *inter huius studium* – he does „not extinguish the Spirit of prayer

³ ESSER & GRAU 1989, p. 150; cfr. PAOLAZZI 2009, pp. 168-171. The (same?) brothers had asked St. Anthony to make available to them the texts of his sermons, as he mentions in the prologue of the *Sermones: precibus et caritate fratrum, qui me ad hoc compellebant* (ANTONII 1979, n. 5, p. 3) – „I was conquered by the prayers and love of brothers who have constrained me to it” (ANTHONY 2007, p. 4).

and devotion”, St. Francis makes clear that this could indeed happen. Especially the work of the theologians who teach the Word of God can on the one hand be of great use as a ministry of spirit and life (cfr. Test 13) to those who receive it, on the other hand it may also have a contrary effect for the ones who teach. Such a case is drawn up by Francis in the seventh Admonition:

„Those are put to death by the letter [of scripture] who only wish to know the words alone, that they might be esteemed wiser than others and be able to acquire great riches [...] And those religious are put to death by the letter who are not willing to follow the spirit of the divine letter but, instead, wish only to know the words and to interpret them for others.” (Adm 7,2-3)

Especially in dealing with sacred scripture (*divina littera*), Francis warns of a wrong use of this materia (the letter of Scripture), which in itself is spiritual, even divine, but nevertheless can lead to death for the one who concentrates exclusively on the material aspect of the letter, that is: who extinguishes the spirit of prayer and devotion, which is precisely the goal of sacred scripture, namely to administer spirit and life. This is followed by a fatal employment of the teaching of the Word of God, „in order to acquire great riches”, which is the economical and monetary misuse of theological work. Thus the principles for a proper attitude towards theological work are just the same as for any other work of the brothers to whom the Lord has given the grace to work.

IV. To work faithfully and devotedly

Because the ability to work is a grace which the Lord has given to the brothers, the manner of working here is described as such: that they „may work faithfully and devotedly” – *laborent fideliter et devote*.

1. That they should work (*laborent*)

Firstly the verb „to work” finds repetition: Those to whom the grace was given „to be able to work, ought to work” – *laborandi laborent*. This is not to be taken for granted. Therefore Francis stresses regarding himself: „and I want to work” – *et volo laborare*; and then adds: „and I earnestly desire” – *firmiter volo* – „all brothers to give themselves to honest work” – *quod laborent* (Test 20). Those to whom the grace is given to be capable of working should also be willing to work. An extra decision is required to engage in working along with the talent of being able to work which some have received from the Lord (cfr. Mt 25,16). Francis alludes to the parable of the talents in his eighteenth Admonition:

„Blessed is the servant who returns every good to the Lord God – qui omnia bona reddit Domino Deo – because whoever holds onto something hides the money of his Lord.” (Adm 18,2)

If the ability to work is a grace which the Lord „has given” (*dedit*) to a brother, then putting this grace to practise means to „give back” (*reddere*) this talent. Francis talks about „giving back” in the seventh Admonition where it deals with the intellectual work of studying and teaching holy scripture:

„And those are brought into life by the spirit of the divine letter who do not attribute every letter they know, or wish to know, to the body but, by word and example, return them to the most high Lord God to Whom every good belongs – reddunt [eam] altissimo Domino Deo cuius est omne bonum.” (Adm 7,4)

In this case the spirit will not be extinguished, on the contrary, the spirit of scripture (of the letter) brings to life those who are teaching and learning the Holy Scripture.

2. Faithfully and devotedly (*fideliter et devote*)

The manner of working ought to be *fideliter et devote* – „faithfully and devotedly”. Both notions can be understood in a twofold sense. By the double meaning already relation and tension between the two fundamental coordinates are expressed, of which one is more related to the body (*corpus*), the other one more to the soul (*anima*).

A first meaning of the adverb *fideliter* can be called „secular”, which is: faithfully, honestly, trustworthily, reliably, firmly, steadfastly, etc.⁴ The „faithful servant” (*fidelis servus*) is the one who reliably and with responsibility fulfills the task which has been endowed to him (cfr. Mt 24,45). The same can be said about the adverb *devote* which first of all means „devoting oneself to”; to fulfill a work or a task with devotion and commitment.⁵ Both qualities of this *modus laborandi* are also valid for a secular ethos of working. The brothers to whom the Lord has given the grace of working must not fall back below this common working morale.

Both adverbs also have a spiritual meaning. The adverb *fideliter* is derived from *fidelis* which in the way of speaking of St. Francis is being used as a noun as well as an adjective in the religious sense of „faithful”, meaning „a believer” or „believing”. The „faithful soul (*fidelis anima*) is united by the Holy Spirit to our Lord Jesus Christ” (2LrF 51). The parable of the „faithful and prudent servant” (*fidelis et prudens servus*) in the 23rd Admonition is applied to the repentant sinner (Adm 23,3). He is faithful and wise regarding his responsibility which he has towards his Lord, that is, before God.

3. Work becomes Prayer

As Francis judges ordinary and hard manual work (*laboritium*) as a grace which the Lord gives to a brother, the adverb *fideliter* takes on by itself a religious meaning, in a similar way as St. Paul defines manual work: „Whatever you do, work at it with your whole being; do it for the Lord rather than for men” (Col 3,23). Thus any work, whatever it may be, is performed in the presence of the Lord who has given the grace of doing exactly this work. Exercised with faithfulness, work becomes – as it were – by itself spiritual and religious. Within this condition, the proverb is valid: „My work is my prayer.” This, however, is only the case when work – through interior motivation and exterior intention – is done faithfully, looking upon the Lord who has given this grace.

Accomplished in the attitude of the „faithful soul” (*fidelis anima*), united to Christ by the Holy Spirit, work does not extinguish the Spirit of prayer but rather fosters it and becomes an expression of it. It is obvious though that the art of performing work in this sense of *fideliter*, that is, „faithfully” and „believing”, presupposes the practise of explicit and constant interior prayer. This attitude of faith while doing one’s work is the fruit of the working of the Spirit of the Lord whom the brothers always must desire, so that „his holy activity” (*sancta eius operatio*) works within themselves so that they pray always to Him [God]” – *orare semper ad eum* (LR 10,8-9). With this intention and desire, „above all else to have the Spirit of the Lord and his holy activity”, every kind of work – be it manual or

⁴ GEORGES & GEORGES 1918a, sp. 2749.

⁵ GEORGES & GEORGES 1918a, sp. 2121; cfr. FQ 87 n. 20: *Devotio*: „Hingabe, Andacht, Aufmerksamkeit [...]. Ganz bei dem sein, was man tut”.

intellectual, secular or spiritual – will be liberated from being purely self-centred „care and solicitude for the things of this world” (*cura et sollicitudo huius saeculi*: LR 10,7).

4. Work as Consecration of Man to God

Even more than *fideliter* the adverb *devote* bears an original spiritual meaning: being dedicated to God, consecrated, pious, devout. This spiritual meaning is underlined through the concept of *devotionis spiritus* occurring in the same sentence. The noun *devotio* is derived from the verb *devoveo* which has the meaning of consecrate, vow, sacrifice o.s. or s.thing. In the Christian use of language *devotio* takes upon the meaning of devoutness, faithfulness, piety, religiousness.⁶ If the brothers really try to work „devotedly” (*devote*) they not only do not extinguish the spirit of devotion (*devotio*) but rather work in this spirit and favour it. By this the work of human person becomes a consecration of man with all of his doing to God.

V. Avoiding Idleness

Two negative clauses are opposed to the positive ones of *fideliter et devote*. Both of them are introduced by the final conjunction: *ita quod* – „so that”. They also sound somewhat similar to each other: to exclude idleness (*ex-cludere*), and not to extinguish the spirit (*non ex-tinguere*). The Latin expression *otium* in ancient Roman urban culture has the meaning of leisure, spare time, holiday, ease, rest, peace and quiet.⁷ The opposite of which is *negotium*, work, business, activity. Whereas in Roman culture *otium* is the long awaited leisure time from everyday’s business, in monastic understanding, the same notion means an evil that has to be avoided.

When dealing with the topic of work and prayer the seventh chapter of the Earlier Rule relies on the fundamental principles of patristic-monastic tradition with which Francis became acquainted through liturgy, the reading of the *Vitae sanctorum patrum*⁸ or through oral tradition:

„Let all the brothers always strive to exert themselves in doing good works, for it is written: ‘Always do something good that the devil may find you occupied’. And again: ‘Idleness is an enemy of the soul.’ Servants of God, therefore, must always apply themselves to prayer or some good work.” (ER 7,10-12)⁹

1. Exert themselves in doing good works

The first sentence is a reference to Gregory the Great: „Let all the brothers always strive to exert themselves in doing good works” – *Omnes fratres studeant bonis operibus insudare*.¹⁰ The verb *insudare* literally means: to sweat on (doing something). It reminds us of Genesis 3,19: „By the sweat

⁶ Cfr. GEORGES & GEORGES 1918a, 2121ff.; Glossar (FQ 1716).

⁷ Cfr. GEORGES & GEORGES 1918b, 1423.

⁸ Cfr. AP 39,6: FQ 596; *The Founder* 2000, p. 53; MENESTÒ & BRUFANI et al. 1995, p. 1342.

⁹ FQ 76; FS 28f.; *The Saint* 1999, p. 69.

¹⁰ GREGORIUS: *Homiliae in Evangelia*. I, XIII: Gregory comments on Lc 11,35-40, dealing, however, not about work but about overcoming temptation of the flesh and the good example for others. The sentence to which ER 7,10a refers in Gregory’s text says: *quia minus est mala non agere, nisi etiam quisque studeat bonis operibus insudare*. The first part of the homilies was adapted in the Ordinary of Pope Innocenz III for the Office of a Confessor from where it found its way into liturgy.

(*in sudore*) of your face shall you get bread to eat.” Every work which is done with faithfulness and devotion can cause one to sweat while doing it. Brother Roger, the first spiritual guide of Saint Elisabeth of Hungary / Thuringia, counseled her, „to work hard in doing the works of mercy” – *operibus misericordiae insudare*.¹¹ This implies that the expression *bonis operibus insudare* is not only applied to manual work but means every whole-hearted commitment to any form of ministry and labour.

2. Always do something good

The second sentence is a quotation by St. Jerome: „Always do something good that the devil may find you occupied” – *Semper facito aliquid boni*.¹² In order to avoid „idleness” (*otium*), the servant of God must be attentive to never doing nothing; positively said: he must always do something; not just anything, however, but something which shows the quality of goodness: *aliquid boni*. This goes in accordance to St. Francis’ teaching of threefold obedience in his third Admonition:

„*And whatever – quidquid – he does and says which he knows is not contrary to his will is true obedience, provided that what he does is good – dum bonum sit quod facit.*” (Adm 3,4)¹³

This first form of obedience St. Francis calls „true obedience” – *vera obedientia*. It is defined through a rather wide range of creativity: *quidquid facit et dicit* – „whatever he does and says”. The only limits of which are that they are not contrary to the superior’s explicit will and „that what he does is good” – *dum bonum sit quod facit*. The admonition aims at the same goal: „Always do something good” – *aliquid boni*. The noun „something” (*aliquid*) opens a space of creativity for any kind of work for which the Lord has given his grace to a brother. The “good” (*boni*) bears in itself the seal of the One who does, says and fulfills every good in the human person (Adm 2,3; 8,3: *qui dicit et facit omne bonum*). Thus striving always to do something good becomes in itself a spiritual activity because – firstly – good always has to do with God himself and – secondly – by this doing, the evil of idleness is driven out so that “there the enemy cannot have a place to enter” (Adm 27,5). The house of the Lord, the heart of the human person, does not remain empty (cfr. ER 22,23; Mt 12,44), but is guarded through continuous occupation with any good thing.

3. Always at prayer or some occupation

The third sentence is taken from the Rule of St. Benedict: „Idleness is an enemy of the soul.” In the chapter on daily work this Rule says: *Otiositas inimica est animae* – „Idleness is an enemy of the soul. Therefore the brothers should be occupied at certain times in manual labor, and again at fixed hours in sacred reading.”¹⁴

The Earlier Rule of St. Francis (and in a more concise way also the Later Rule) adopts the monastic principle of balance between work and spiritual occupation: „Servants of God, therefore, must always

¹¹ Jord 25,4. in FQ 988; JORDAN 2012, p. 78f.

¹² HIERONYMUS: *Epistola CXXV*,11 (CSEL 56/1, 130): *Fac et aliquid operis, ut semper te diabolus inveniat occupatum*. This word of St. Jerome was cited by Pope Innocent III in one of his sermons which again is found in the Breviary of Saint Francis (fol. 185va) for the feast of a Confessor: *Semper igitur aliquid operis facito, ut diabolus occupatum te inveni*.

¹³ FQ 47; FS 178-181; *The Saint* 1999, p. 130.

¹⁴ Cfr. BENEDIKT: *Regula XLVIII*, 1: *Otiositas inimica est animae, et ideo certis temporibus occupari debent fratres in labore manuum, certis iterum horis in lectione divina*. (*Die Benediktusregel* 1992, pp. 184f.)

apply themselves to prayer or some good work.” By adding the word „devotion” *devotioni* to „prayer” *orationi* one manuscript draws a direct line to the Later Rule.¹⁵ So already in the Earlier Rule, everlasting prayer – *semper orationi* – and deliberate occupation with any good is highly recommended: *alicui bonae operationi insistere debent*.

VI. Not extinguishing the Spirit of Devotion

The second negative clause by which working *fideliter et devote* is defined, says: „so that they do not extinguish the Spirit of holy prayer and devotion” – *sanctae orationis spiritum non extinguant*. If *fideliter* can be related to avoiding idleness through occupation with the good then *devote* refers even more clearly to the second clause, not to extinguish the spirit of the *devotio*.

1. Do not extinguish the Spirit

The biblical inspiration for the formulation „do not extinguish the spirit” is found in the first letter of St. Paul to the Thessalonians: „Do not quench the Spirit” – *Spiritum nolite extinguere* (1Thess 5,19). Immediately before that the apostle admonishes to „never cease praying” – *sine intermissione orate* (v. 17). In connection with this call for unceasing prayer St. Francis takes up the admonition not to quench the Spirit. To do so, e.g. „not to extinguish the Spirit of prayer and devotion” but rather to kindle it (cfr. Rom 12,11) is neither a method of prayer nor some particular technique of devotion. „The Spirit of prayer” is at the same time „the Spirit of the Lord”, the presence (*habere*) and working (*operatio*) of which the brothers must desire (*desiderare debent*) above all else, as it is said in the tenth chapter of the Rule:

„but let them pay attention to what they must desire above all else: to have the Spirit of the Lord and its holy activity, to pray always to Him with a pure heart” (LR 10,8-9).¹⁶

2. Longing for the Spirit of the Lord

Longing for the Spirit of the Lord of which the first activity is constant prayer (*orare semper*), transcends any method, technique or practical know-how; it means, rather, the interior desire for a personal relationship. This desire is for the Spirit of the Lord who for its part seeks the relationship with the Triune God, as Francis writes:

„Above all, it desires the divine fear, the divine wisdom and the divine love of the Father, Son and Holy Spirit.” (ER 17,16)¹⁷

The Spirit of the Lord is in itself the personification of seeking God. It realizes in itself all that which prayer and devotion contains, being the act of relating to the Triune God. The Spirit of prayer and devotion is – so to speak – in itself prayer and devotion. Its holy activity (*sancta eius operatio*) realizes itself in this: „to pray always to Him – that is: to the Triune God – with a pure heart” – *orare semper ad eum puro corde* (LR 10,9). Francis does not say that the brothers should practice constant prayer and exercise perfect devotion, but they should strive above all else (*super omnia*) to desire the

¹⁵ *Opuscula* 1989, p. 37: W3: Wien, Nationalbibliothek, cod 4724, ca. 1447, fol. 95f.

¹⁶ FQ 101; FS 82f.; *The Saint* 1999, p. 105.

¹⁷ FQ 83f.; FS 46f.; *The Saint* 1999, p. 76.

Spirit of the Lord who is the Spirit of prayer and devotion and who will accomplish in them its holy work.

As in the vocabulary of St. Francis, where contemplation (*contemplatio*) means the faithful beholding of Jesus Christ (cfr. Adm 1,20),¹⁸ so devotion (*devotio*) represents the longing for the Spirit of the Lord. It is by using these four verbs and auxiliary verbs that Francis tries to express that absolute priority regarding the Spirit of the Lord: *attendant, quod desiderare debent habere* – „let them pay attention to what they must desire ... to have ...” The auxiliary „must” does not refer to „have” but to „desire”. This „must desire” is intensified to a superlative by *super omnia* – „above all”. The superlative „above all” corresponds in the chapter on the manner of working to another „must” relating to the Spirit of prayer and devotion: „to which all temporal things must contribute” – *cui debent cetera temporalia deservire* (LR 5,2). Therefore – positively said – the longing for the Spirit of the Lord and – negatively put – not extinguishing the same Spirit, make up one and the same primary goal, to which all other things must contribute, such as: the concrete practice of prayer, meditation, reciting the Office as well as any manual or intellectual work.¹⁹

3. Beholding the Pierced One

Where might St. Francis have drawn this concept of „the Spirit of prayer and devotion” from? If it is not to be found somewhere in liturgy, with the church fathers or in monastic literature, it could as well be an original creation by the Saint himself. An expression, however, which to some extent corresponds to the concept of *spiritus orationis et devotionis* can be found in the prophet Zechariah:

„I will pour out on the house of David and on the inhabitants of Jerusalem a spirit of grace and supplication (spiritum gratiae et precum); and they shall look on me whom they have pierced.” (Zech 12,10)

The pouring out of this Spirit upon those who receive it has the effect of a certain direction of sight: „they shall look on me”. The evangelist John sees the fulfilment of this prophecy by the death of Jesus on the Cross. After the opening of the side of Jesus so that „immediately blood and water flowed out” (John 19,34), the evangelist adds – with a slight alteration of the text:

„These things happened so that the scripture would be fulfilled: [...] They will look on the one they have pierced (videbunt in quem transfixerunt).” (John 19,36-37)

By this the disciple himself has become one of those upon whom the „Spirit of grace and supplication” had been poured out. He saw how Jesus had been pierced, how he gave up His Spirit (John 19,30) and how blood and water flowed out of his opened side. So the disciple standing by the Cross of Jesus became someone „beholding the Pierced One”.

This disciple is depicted on the picture of the Cross, right below the pierced side of the Lord, the painted Cross of San Damiano in front of which St. Francis had prayed: „Enlighten the darkness of my heart” (PrCr).²⁰ This enlightenment happened, as the three companions report, because the allocution of the Crucified One had filled him up with such a light, „that he sensed the real presence of Christ

¹⁸ Cfr. to this my reflections (2016): *Unsere Hingabe im Gebet – contemplatio*.

¹⁹ Cfr. *Gespräch des hl. Seraphim von Sarov über das Ziel des christlichen Lebens* 1981, pp. 30f.: „Das wahrhaftige Ziel unseres christlichen Lebens besteht jedoch in der ERLANGUNG DES HEILIGEN GEISTES GOTTES. Fasten aber und Nachtwachen, Gebet oder Wohltätigkeit, alle um Christi willen verrichteten guten Werke sind Mittel zur Erlangung des Heiligen Geistes Gottes”.

²⁰ FQ 13; FS 208f.; *The Saint* 1999, p. 40.

Crucified in his soul”; and from that hour „he always carried the wounds of Jesus Christ in his heart” (L3C V,13,10; V,14,1).²¹ By this the Spirit of grace and prayer was poured out upon Francis so that he himself turned into someone beholding the Pierced One. This could possibly be the deepest reason why Francis so highly admonishes the brothers to never „extinguish the Spirit of prayer and devotion” in order not to lose sight of Jesus Christ and the beholding of the Pierced One.

VII. References

- ANTONII, Patavini (1979): *Sermones Dominicales et Festivi*. vol. 1., *Prolog; A Dominica in Septuagesima ad dominicam*. Cento Studi Antoniani, Patavii. (cur. COSTA, B. & FRASSON, L. et al.)
- ANTHONY, of Padua Saint (2007): *Sermons for Sundays and Festivals*. vol. 1., *General Prologue; Sundays from Septuagesima to Pentecost*. Padova. (introd., trans. & notes P. Spilsbury)
- ARMSTRONG, R. J.; J. A. WAYNE HELLMANN & W. J. SHORT (eds.) (1999): *Francis of Assisi. Early Documents*. vol. 1., *The Saint*. New City Press, New York – London – Manila. [**The Saint**] doi:[10.1353/cat.2000.0012](https://doi.org/10.1353/cat.2000.0012)
- ARMSTRONG, R. J.; J. A. WAYNE HELLMANN & W. J. SHORT (eds.) (2000): *Francis of Assisi. Early Documents*. vol. 2., *The Founder*. New City Press, New York – London – Manila. [**The Founder**] doi:[10.1353/cat.2001.0008](https://doi.org/10.1353/cat.2001.0008)
- BENEDIKT, von Nursia Saint (1992): *Die Benediktusregel. Lateinisch–deutsch*. Auftrag der Salzburger Äbtekonferenz, Beuron, Beuron, Kunstverlag, Beuron.
- BERG, D. (Hg.) (2014): *Franziskus von Assisi. Sämtliche Schriften*. Lateinisch-Deutsch, Reclam Verlag, Stuttgart. [**FS**]
- ESSER, K. & E. GRAU (eds. & trans.) (1989²): *Die Opuscula des hl. Franziskus von Assisi*. Spicilegium Bonaventurianum 13., Collegium S. Bonaventurae, Grottaferrata, Neue textkritische Edition. [**Opuscula**]
- FRANCIS, of Assisi Saint: A Letter to Brother Anthony of Padua. In: ARMSTRONG, R. J.; WAYNE HELLMANN, J. A. & SHORT, W. J. (eds.) (1999): *Francis of Assisi. Early Documents*. vol. 1., *The Saint*. New City Press, New York – London – Manila, 107. [**LtAnt**] doi:[10.1353/cat.2000.0012](https://doi.org/10.1353/cat.2000.0012)
- FRANCIS, of Assisi Saint: The Admonitions. In: R. J. ARMSTRONG; J. A. WAYNE HELLMANN & W. J. SHORT (eds.) (1999): *Francis of Assisi. Early Documents*. vol. 1., *The Saint*. New City Press, New York – London – Manila, 128-137. [**Adm**] doi:[10.1353/cat.2000.0012](https://doi.org/10.1353/cat.2000.0012)
- FRANCIS, of Assisi Saint: The Earlier Rule. In: R. J. ARMSTRONG; J. A. WAYNE HELLMANN & W. J. SHORT (eds.) (1999): *Francis of Assisi. Early Documents*. vol. 1., *The Saint*. New City Press, New York – London – Manila, 63-86. [**ER**] doi:[10.1353/cat.2000.0012](https://doi.org/10.1353/cat.2000.0012)
- FRANCIS, of Assisi Saint: The Later Rule. In: R. J. ARMSTRONG; J. A. WAYNE HELLMANN & W. J. SHORT (eds.) (1999): *Francis of Assisi. Early Documents*. vol. 1., *The Saint*. New City Press, New York – London – Manila, 99-106. [**LR**] doi:[10.1353/cat.2000.0012](https://doi.org/10.1353/cat.2000.0012)
- FRANCIS, of Assisi Saint: The Legend of Three Companions. In: R. J. ARMSTRONG; J. A. WAYNE HELLMANN & W. J. SHORT (eds.) (1999): *Francis of Assisi. Early Documents*. vol. 2., *The Founder*. New City Press, New York – London – Manila, 66-76. [**L3C**] doi:[10.1353/cat.2001.0008](https://doi.org/10.1353/cat.2001.0008)
- FRANCIS, of Assisi Saint: The Second version of the Letter to the Faithful. In: *Francis and Clare. The Complete Works* (1982). Paulist Press, New York, 66-73. (trans. and introd. Regis J. Armstrong & Ignatius Brady) [**2Ltf**]

²¹ Cfr. FQ 619f.; *The Founder* 2000, p. 76.

- FRANCIS, of Assisi Saint: The Prayer before the Crucifix. In: R. J. ARMSTRONG; J. A. WAYNE HELLMANN & W. J. SHORT (eds.) (1999): *Francis of Assisi. Early Documents*. vol. 1., *The Saint*. New City Press, New York – London – Manila, 40. [PrCr] doi:[10.1353/cat.2000.0012](https://doi.org/10.1353/cat.2000.0012)
- FRANCIS, of Assisi Saint: The Testament. In: R. J. ARMSTRONG; J. A. WAYNE HELLMANN & W. J. SHORT (eds.) (1999): *Francis of Assisi. Early Documents*. vol. 1., *The Saint*. New City Press, New York – London – Manila, 124-127. [Test] doi:[10.1353/cat.2000.0012](https://doi.org/10.1353/cat.2000.0012)
- Franziskus-Quellen*, hrsg. v. DIETER BERG / LEONHARD LEHMANN, Kevelaer 2009 (²2014) [FQ]
- GEORGES, K. E. & H. GEORGES (1918^a): *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch*. Band. 1., Hahnsche Buchhandlung, Hannover.
- GEORGES, K. E. & H. GEORGES (1918^b): *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch*. Band. 2., Hahnsche Buchhandlung, Hannover.
- GREGORIUS, Magnus: *Homiliae in Evangelia*. lib. I, XIII (PL 76,1123). doi:[10.2307/1584613](https://doi.org/10.2307/1584613)
- HIERONYMUS: *Epistola CXXV. Ad Rusticum Monachum* (CSEL 56, 118-142; PL 22,1072-1085).
- JORDAN, von Giano (2012): *Chronik vom Anfang der Minderbrüder besonders in Deutschland (Chronica Fratris Jordani)*. Quellen zur franziskanischen Geschichte 1., Books on Demand, Norderstedt.
- MENESTÒ, E & S. BRUFANI et al. (eds.) (1995): *Fontes Franciscani*. S. Maria degli Angeli, Assisi.
- PAOLAZZI, C. (ed.) (2009): *Francisci Assisiensis Scripta*. Grottaferrata, Roma. [Scripta]
- SCHNEIDER, J.: Unsere Hingabe im Gebet – contemplatio. *Kapuzinerprovinz Österreich – Südtirol. Provinznachrichten*, Sondernummer: Arbeitsheft zum Identitätsprozess, (März 17-25).
- Francis and Clare. The Complete Works* (1982). Paulist Press, New York. (trans. and introd. Regis J. Armstrong & Ignatius C. Brady)
- Gespräch des hl. Seraphim von Sarov über das Ziel des christlichen Lebens* (1981). Wien. (übers. Bonifaz Tittel)
- The Anonymous of Perugia*. In: *The Founder*, p. 34-58; MENESTÒ & BRUFANI et al. 1995, p. 1311-1351 [AP] doi:[10.1353/cat.2001.0008](https://doi.org/10.1353/cat.2001.0008)
- The Writings of Saint Francis of Assisi*. S. Maria degli Angeli, Assisi. (trans. Ignatius C. Brady)

doi:10.29285/actapinteriana.2018.4.39

Hét magyar ferences vértanú tanúságtétele a totalitárius rendszerek üldöztetései közepette

Dr. Kálmán Peregrin OFM

Budapest-Pasaréti Páduai Szent Antal Plébánia, 1026 Budapest, Pasaréti u. 137.
frperegrin@yahoo.de

Kálmán P. (2018): Hét magyar ferences vértanú tanúságtétele a totalitárius rendszerek üldöztetései közepette. Testimony of Seven Hungarian Franciscan Martyrs, Amid the Persecution of the Totalitarian Regimes. Acta Pintériana, 4, 39–87.

Abstract: This article entails a short study of the lives of seven Franciscan Friars, who were executed, but also the trial of their martyrdom and gains introduction and understanding into the theological aspects of their martyrdom. Within the analysis of their lives we gain an insight into the Hungarian Franciscans most meaningful interrelationship during the twentieth century of the persecution of the Christian Church and the ideological aspects that were driving the trials and the permeation of the news of their martyrdom, which had already begun during the Communist dictatorship. This analysis provides an insight not only into the sources and the specialized literature, but also analyzes and discusses the results and provides a perspective on the memories of the eyewitnesses of the era.

Összegzés: A tanulmány az 1944-1954 közötti időszakban kivégzett hét ferences szerzetes élettörténetének rövid foglalatát, vértanúságuknak tárgyalását és történetológiai értelmezését mutatja be. Ennek elemzése során betekintést nyerünk a magyar ferencesek 20. századi jelenlétének fontosabb vonatkozásaiiba, az egyházüldözés ideológiai háttérének tárgyalásába és a vértanúság hírének elterjedésébe, amely már a kommunista diktatúra idején megkezdődött. Az elemzés nemcsak a történeti források és a szakirodalom eredményeit tárgyalja, hanem összegzi a szemtanúk által közölt emlékezések információit is.

I. Bevezetés

1. Történeti kontextus

A 20. századi európai diktatúrák hatása a magyar történelemre csak az I. világháború és következményeinek fényében érthető meg a maga teljességében. Az 1914-1918 között megrokkant magyar társadalom és politikai vezetés ugyanis 1918-ban erőtlenül szemlélte a nagyhatalmi törekvéseket és tehetetlen volt az ún. „demokratikus” és kommunista erők előretörésével valamint az országot körülvevő nemzetállamok területfoglalásaival szemben. Ennek eredményeként az 1920. június 4-én, a Párizs melletti Trianon kastélyban megkötött békeszerződésben Magyarország elvesztette korábbi területeinek és lakosságának 67%-át. E veszteség tragikus ténye és élménye befolyásolta legalapvetőbben a magyar társadalom diktatúrákhoz fűződő kapcsolatainak alakulását és azok politikai törekvéseit a magyar közéletben.

A két világháború között élő magyar lakosság tehát – érthető módon – igazságtalanságként élte meg a Trianoni Békeszerződés folyamatát, ezért rokonszenvvel fogadta az első (1938) és második (1940) bécsi döntést, amelynek következtében az elcsatolt területek magyar vidékei visszakerültek Magyarország fennhatósága alá. Ugyanakkor az 1919-es kommunista forradalom és annak következményei – a kommün antiszemita jellege ellenére is (vö. GYURGYÁK 2001, pp. 98-107) – úgy maradtak meg a többség tapasztalatában, mint a zsidó-kommunizmus és a magyar-kereszténység politikai ütközete (vö. KÁLMÁN 2014). Ennek nyomán a bécsi döntések jó alkalmat szolgáltatottak arra, hogy a nemzeti szocialista eszmék képviselői összekapcsolják a magyarság igazságérzetének és nemzeti önbecsülésének helyreállítását a németországi politikai szándék megerősítésével. Ebben a környezetben a zsidótörvények bevezetése három lépcsőben történt, amitől a hitleri szorítást elkerülni akaró mérsékelt politikai vezetés is azt remélte, hogy ezek érvényre juttatásával ellent tud állni a fasiszmus előretörésének (vö. MÉSZÁROS 2014). 1944-ig Hitler katonai csapatait sikerült távol tartani az országtól, azonban a német hadsereg bevonulása után, megindultak a módszeres deportálások.

1944-ben Magyarország a kettős diktatúra színterévé vált, a felszabadító hadműveletek következményeként ugyanis megkezdődött a kommunista szocializmus kibontakozása, amelynek vezetői az 1919-es kommün fiatal harcosai, az immár Moszkvában kiképzett és a szovjet csapatokat maguk mögött tudó kommunisták lettek.¹ Tevékenységük kezdettől fogva arra irányult, hogy minden nemzeti és nemzetiségi valamint vallási identitást feloldjanak a szovjet által ideálként demonstrált szocialista embertípusban valamint az osztálytársadalomban. Ami pedig nem ezt szolgálta, azt mind a fasiszta, nacionalista, burzsoá jelzővel, az antiszemitizmus vagy nép- és államellenes cselekedetek vádjával illették² és ezen indokokkal koncepciós perbe fogták, így a katolikus egyházat és annak jelesebb képviselőit is.³

A katolikus egyház helyzete e történeti szituáció következtében sajátos módon alakult az I. világháború után. A magyar politikai élet szereplői ugyanis a trianoni szerződést követő válságos állapotban a nemzettudat és a nemzeti kultúra felkarolásával (pl. iskolarendszer fejlesztése, hagyományörzés) próbáltak kiutat mutatni a társadalom számára, amelyben az egyházakra, így a katolikus egyházra is partnerként számítottak. A katolikus egyház szervezetein és szerzetesrendjein keresztül új iskola-, ifjúsági és más szervezeti hálózatot, szegénygondozást, sajtóapostolkodást épített ki (vö. *Magyar Katolikus Almanach II.* 1988). Mindezt azonban egy nagyfokú belső, hitbeli megújulás is kísérte, amely a racionalista vallásszemléletből a jámborsági vallásosság világába vezette át a magyar katolicizmust, és ez a szerzetesrendek, papi hivatások létszámának növekedésével, a szentségi pasztoráció megerősödésével valamint a lelkigyakorlatos mozgalmak fellendülésével járt. A folyamat csúcspontja és foglalatja az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszus volt, ahol Eugenio Pacelli bíboros, a későbbi XII. Piusz pápa képviselte a szentatyát.

1944-1945-ben a magyar egyházi vezetők főként diplomáciai úton próbáltak eredményeket elérni az üldözések megszüntetése érdekében, amelynek Angelo Rotta (1872-1985) pápai nuncius volt a vezéregyénisége, de XII. Piusz pápa is nyílt és sürgető lépéseket tett Horthy Miklós (1868-1957) kormányzónál ebben a kérdésben (vö. BEKE 2014). Mindeközben az egyházi intézmények és kolostorok többsége megnyitotta kapuit a menekültek előtt.

¹ Pl. Gerő Ernő, Rákosi Mátyás.

² Ennek a felfogásnak a hatása oly eredményes volt az elmúlt évtizedek során, hogy az ideológiai terhektől a mai napig nem tudtak megszabadulni pl. a magyar történetírás és történelemszemlélet jelentős képviselői sem.

³ Pl. Zadravecz István OFM, tábori püspököt, de ez a vád valamilyen formában mindig megjelenik a katolikus perekben és az egyházellenes pártszózatokban. Érdekes ugyanakkor azt is megfigyelni, hogy Magyarországon a protestáns felekezeteknek szinte csak néhány vezetőjét ítélték el, mert ott nem volt szükség bebörtönzésekre, hiszen a nem hierarchikus egyházszervezetet a párthatalom könnyen maga alá tudta gyúrni.

„A pasaréti [ferences]rendház – s más rendházak is – tele voltak zsidó gyerekekkel [...]. Kevés olyan pince volt Budapesten, ahol ne rejtegettek volna valakit” (GÖNCZ 1994, p. 7)

– nyilatkozta az események szemtanúja, a későbbi köztársasági elnök, Göncz Árpád.

A vértanúság hírében elhunyt ferences szerzetesek szempontjából a kommunizmus kiépülésének három jelentős szakaszát tudjuk elkülöníteni. Az első, amikor a háborús cselekmények közepette, a kommunista hatalom gyökérverése, a tisztogatások érdekében mutatkozott meg az egyházellenesség. Ilyenek voltak 1944-ben Újvidéken Tito partizánjainak vérengzései Körösztos Krizosztom (1909-1944) és Kovács Kristóf (1914-1944) esetében, valamint a 2. Ukrán Front csapatainak műveletei Hajnal Zénó (1900-1945) kivégzésekor. A második fázis 1946-ban kezdődött, amikor az egyház társadalmi beágyazódását intézményrendszerének felszámolásán keresztül akarták megszüntetni, és ehhez azok állam- és emberellenességét kellett bizonyítani. Ezeknél a szovjet katonák kivégzésére való buzdítás egyházi gyökereit koncepciók perekkel az ország számos pontján „bizonyították”, így Kiss Szaléz (1904-1946) kivégzése és Lukács Pelbárt (1916-1948) fogolytáborba hurcolása is ennek köszönhető. A harmadik lépés a Magyar Katolikus Püspöki Kar és vele az egyház egészének térdre kényszerítése volt. Ezt az állam és az egyház közötti megállapodás létrejöttén keresztül akarták elérni, amely a kommunista rezsim ideológiai támaszként működő államegyház létrehozását célozta meg (ld. KÁLMÁN 2011). A folyamat 1949-ben kezdődött és kb. 1960-ig véres üldözéssel járt, amiből azután a keleti politika próbált részleges kiutat találni. Ennek első, legvéresebb időszakára esik Kriszten Rafael (1899-1952) és Károlyi Bernát (1892-1954) mártíriuma.

2. A magyar ferencesség 20. századi megújulása

A magyar ferences életet a 19. századtól kezdődően a jozefinizmus individualisztikus szemlélete határozta meg (vö. MAJSAI s. a., p. 10). Az 1920-as évek elején viszont a Szűz Máriáról és a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Provincia közössége a szerzetesi életmód megújítása által – közös imádság, vagyonközösség, klauzúra helyreállítása, rendi nevelés központi szerepe – eljutott oda, hogy a rendi reform első nemzedéke már olyan prófétai tettekre tudott vállalkozni, amelyek a szerzetesi élet alapvető elköteleződésében gyökereztek, ugyanakkor válaszul szolgáltak a kor vallási életének nagy kihívásaira. Ilyen volt az amerikai magyar emigráció körében végzett pasztoráció, az 1928-ban megindult vidéki népmisziós mozgalom, a Kínában és más nem keresztény népek között vállalt miszió, a házi szegénygondozás, a templomok mellett tudatosan épített játszóterek, kultúrházak, a búcsújáróhelyek újjászületése, a nyomdalétesítés a sajtóapostolkodás, több száz fős fiúképzőintézmény létesítése, a rendi nevelés megfelelő feltételeinek biztosítása. A létszámbeli növekedésre jó példa, hogy míg 1899-ben a Kapisztrán Provinciának 96 tagja volt addig 1948-ban 339 (vö. LUPKOVICS 1948), 12 év alatt pedig 12 új rendházat nyitott meg. A rend korabeli tagjai közül ennek az időszaknak – témafeldolgozásunk szempontjából – legemblematisabb személyisége Oslay Oswald (1879-1962), aki rendi nevelőként az 1920-as évek elején hosszú évtizedek, talán évszázadok után, először mert arról szólni növendékeinek, hogy a szerzetesi élet teljessége a vértanúság, és aki 1928-1931 között provinciálisként az előbb felsorolt pasztorációs tevékenységek legtöbbször útjára indította.

A második világháború idején a püspöki kar felszólításának engedelmességgel, a rendtagok 99%-a a helyén maradt, az üldözöttek menekítésében pedig – miként ezt később látni fogjuk – éppen azok emelkedtek ki leginkább, akiket a kommunizmus később meghurcolt. Ez a fajta aktivitás, valamint a társadalom életében a szolgálat és a hűség által kivívott tisztelet szemet szúrt a kibontakozó szovjet uralom és a diktatúra előharcosainak, akiknek bosszúja 1944 őszétől üldözte a magyar ferenceseket. Magyarországon 46 rendtagot börtönöztek be legkevesebb egy napra 1944 és 1960 között.

II. Isten Szolgája, Körösztos Krizosztom és Kovács Kristóf

1. A ferencesek újvidéki letelepedés

A két világháború közötti időszakban az ún. Jugoszláv Királyság területén élő magyar és német lakosság a szerb és horvát nép közötti vallási, nemzetiségi és kulturális ellentétek kereszttüzében élt. A német és magyar katolikusok ezekben az évtizedekben e negatív tapasztalatok közepette is megőrizték Róma iránti hűségüket (vö. TÓTH 2008, p. 129), és ellenálltak a nemzetiségi villongásoknak. Ezeknek a történelmi körülmények ismeretében érthető, hogy örömhírt jelentett a helyi lakosság számára a bácskai területek 1941 tavaszán történt Magyarországhoz csatolása, illetve az, hogy a magyar hatóság az erőszakosan odatelepített szerb népesség mellett szerette volna megerősíteni a magyarok számarányát. Ez a folyamat azonban nem volt kellőképpen előkészítve, így a Románia területéről áttelepített magyar családok megjelenése újabb konfliktusokat szült, amelynek kezelésében éppen a katolikus papságra hárult a legnagyobb feladat (vö. MATUSKA 2002, p. 97). Ráadásul 1942 elején a partizánok tevékenysége újabb összeütközésekhez vezetett, aminek hatására 1942 januárjában néhány önhatalmú magyar katonai vezető a partizánok szisztematikus kivégzésébe kezdett, és megtámadták az újvidéki (Novi Sad, ma Szerbia) szerb valamint zsidó lakosságot is, az öldöklésben több ezer embert kivégeztek. A budapesti vezetés az események hírére azonnal megtiltotta az erőszakos cselekményeket, 1943-ban pedig katonai eljárást indított a vérengzések vezetői ellen – a háborút viselő felek közül az egyetlen volt, aki ezt megtette (!). Az ítélet azonban nem tudták végrehajtani, mert ezek a katonai vezetők Németországba menekültek.

Ilyen körülmények közé, 1941-ben katonalelkészként érkezett Újvidékre, Körösztos Krizosztom, akiről a néhány héttel később, az esetleges letelepedést előkészítendő látogatásra érkező Károlyi Bernát, már dicshimnuszokat hallott a hívek között (vö. KÁROLYI 1943). Krizosztom atya 1941. augusztus 23-án azt jelezte provinciálisának, elérkezett az alkalom, hogy a rend megvalósítsa század eleji tervét, és letelepedjen Újvidéken (vö. KÖRÖSZTÖS 1941a). Ezt aztán a polgári és egyházi hatóságok is szorgalmazták (vö. KÖRÖSZTÖS 1941b; *Az újvidéki polgármester 1941. november 11-i levele*), az alapítás megvalósulását azonban megakadályozta, hogy P. Krizosztomot október 26-án besorozták az orosz frontra (vö. KÖRÖSZTÖS 1941c; SCHROTTY 1941). Zichy Gyula (1871-1942) kalocsai érsek már ekkor kérte, hogy Krizosztom atya, amint csak lehet, menjen Újvidékre, hogy a város „hitéletének legyen egy eleven ígérete: akkor meg fog mozdulni a város a letelepülés érdekében” (ZICHY 1943). Erre azonban csak 1942 novemberében került sor (vö. KÖRÖSZTÖS 1942), a kolostor és a kápolna felszentelésére pedig 1943. február 2-án volt (vö. KÖRÖSZTÖS 1943). A hívek nagy száma miatt a kápolnát hamarosan bővíteni kellett (vö. HARMATH 1993, p. 8).

A ferences templomban a megszokott ferences ájtatosságok mellett a háború idején leginkább a békéért végeztek imaórákat, munkájukat e körülmények között is az a cél vezette, hogy „*minél többen visszatáljanak Krisztushoz*” (1943. március 28-i hirdetés). Templomukban bevezették az egész napos szentségimádást, amit a békéért ajánlottak fel, ingyenes egyházközségi újságot hoztak létre. Népmissziókat tartottak, amelyek addig még nem voltak ezen a vidéken. A harci cselekmények közeledtével arra buzdították a családokat, hogy ajánlják fel magukat Jézus Szíve oltalmába, kérték, helyezzenek el egy-egy feszületet az óvóhelyekre, és áldassák meg ezeket a helyiségeket (1944. május 28-i hirdetés).

2. Körösztos Krizosztom életpályája

A bemutatott lelkipásztori aktivitás kialakítása Isten szolgájának, Körösztos Imre Krizosztomnak köszönhető, aki 1909. január 10-én született Pécsen (Baranya megye). Szülei a ferences harmadik rend

tagjai voltak, hentesként ők látták el húsáruval a város kolostorát, így Imre is gyakran megfordult a rendházban (ld. *Körösztös Krizosztom életrajza a családi emlékezés szerint* 2009). Beöltözésére Szécsényben (Nógrád megye) került sor 1925-ben – ekkor kapta a Krizosztom nevet. 1929-ben tüdőbetegsége miatt már a rendből is el akarták küldeni (vö. OSLAY 1929), végül azonban 1930. december 20-án, Gyöngyösön (Heves megye) örökfogadalmat tehetett. Tanulmányait a rend gyöngyösi főiskoláján végezte, pappászentelésére 1932. június 19-én került sor. Újmisésként Szécsénybe, a tartomány novíciusházába került (vö. MAJSAI s. a., p. 111). Elhelyezésekor a historia domus írója a következő mondatokat jegyzi le:

„A búcsú szavait a nagy, 20-22 éves fiúk zokogása, sírása fojtotta el. Zárdánk igen agilis, a lelkekért égő buzgóságú tagját veszíti el benne.” (A Szécsényi Kolostor Historia Domusa 443)

Ezután feltehetőleg valamilyen krízisen ment át, mert többször elkérte magát arról a helyről, ahová beosztották (vö. KÖRÖSZTÖS 1938a, b, c). Az 1938-ban magyar népmiszionárius lett New Yorkban (vö. *Admissió megbízás* 1938), majd hazatérése után a 38. gyalogezredhez sorozták be, amellyel 1941. október 31-én Oroszország irányába vette útját (vö. KÖRÖSZTÖS 1941c). Visszatérését követően nagy erővel szervezte meg az Újvidéken letelepedő közösség életének kereteit.

„Az ottani emberek számára a szerzetesi élet teljes újdonság volt [...]. Már maga a tény, hogy testvéri közösséget alkottunk, imponált nekik, s nagy bizalommal jöttek kis templomunkba.”

Krizosztom

„messze tekintő terveit törékeny testi adottságai ellenére (178 cm magas, 54 kg testsúlyú) határozottságot sugárzó tetterővel igyekezett végrehajtani. [...] Szüntelen fájdalommal járó isiásza nem tette őt sem keserűvé, még kevésbé humortalanná. [...] Szerették volna [...] rávenni arra, hogy utazzék el gyógykezelésre [...]. Amikor a szükséges összeget is átadták neki, azzal jött haza, hogy mindegyikünk írja össze, mire van szüksége” (KAMARÁS in KÁLMÁN & KÁRPÁTI 1999, pp. 11, 12, 13)

– emlékezik rá rendtársa, P. Kamarás Mihály (1918-2013).

3. Kovács Kristóf életpályája

Az újvidéki kolostor káplánja, P. Kovács Kristóf 1914. december 16-án, Jászberényben (Jász-Nagykun-Szolnok megye) született, a keresztségben az István nevet kapta. 1933-ban novícius – rendi neve Kristóf – lett, ünnepélyes fogadalmát pedig 1937-ben tette le. A rend teológiai főiskoláján tanult, pappá 1938. június 29-én szentelték. 1939-ben Rozsnyóra (Rozsnyava, ma Szlovákia) került, majd 1940-ben Pécsre aztán Kassára (Kosice, ma Szlovákia). Kassai helyzetükről így ír:

„Nincs egy nyugalmas percünk és megpihenésre alkalmas helyünk. Viszont a hívek és az iskolák a végsőkig igénybe vesznek bennünket. Hárman teljesen nyakig vagyunk a munkában, és már nem bírjuk tovább az iramot, amelyben nincs soha megállás. Nem egy félnap, hanem egy órai pihenőnk is alig akad.”
(KOVÁCS 1941a)

1941-ben a szlovák hívek anyanyelvi pasztorációjának segítése érdekében Kristóf atya szlovák nyelvtanulási lehetőséget kért (vö. KOVÁCS 1941b), bár sok nyugtalanság gyötörte (vö. KOVÁCS 1942). Tartományfőnöke ekkor a következő sorokkal bízta:

„szeretettel kérem, maradjon nyugodtan a helyén, s dolgozzék tovább is [...] a lelkekért, akikért bárhol vagyunk, felelősek vagyunk, s minden érték hozott áldozatunk Isten előtt örök értékű.” (SCHROTTY 1942b)

1942-ben Debrecenbe (Hajdú-Bihar megye) kerül hitszónoknak és gyóntatónak, ahol Isten Szolgája, P. Kiss Szaléz lett a házfőnöke.

1941-ben Újvidékre kéri magát.

„Azt óhajtotta elérni, hogy mint pap hitéért vértanúságot szenvedhessen. A zavaros viszonyok között remélte is. Éppen azért szándékosan ottmaradt Újvidéken, pedig a veszély közeledtével, onnan eltávozzhatott volna. A hívek nemcsak prédikációiért kedvelték, hanem azért is, mert mindenkinek gondjából megértően és szeretettel igyekezett elintézni.” (MAJSAI s. a., p. 112)

Isten szolgái, Köröstyös Krizosztom és Kovács Kristóf ilyen életúttal érkeztek az elhurcolás napjához, amelynek ideológiai, történeti és kronologikus rendjét, valamint a két ferences szerzetes ezekhez való benső hozzáállását a következőkben mutatjuk be.

4. A partizáncsapatok egyházellenessége, Isten Szolgáinak életfelajánlása és kivégzése

Josip Broz Tito (1892-1980) partizáncsapatainak egyházellenessége a történeti kutatás számára már abból is nyilvánvaló, hogy Sztálin tanítványa volt és katonái a spanyolországi egyházellenes háborúban (1936–1939) tanulták ki az egyházellenes „fegyverforgatást.” Csapatái a szovjet hadsereg nyomában 1941. október 1-jével érkeztek meg a Magyarországhoz csatol területekre, ahol katonai közigazgatást vezettek be, amely 1945 februárjáig tartott.

„A történelem folyamán ritkán előzte meg olyan vérfürdő egy új hatalom berendezkedését, mint Jugoszláviában (körülbelül egymillió ember esett áldozatul ebben a tizenöt és fél milliós országban); a sokféle faji, világnézeti és vallási jellegű polgárháború több halottal járt, mint a megszállók ellen vívott eredményes és a szövetségesek által elismert háború. [...] Így a felszabadulásakor már nem sok politikai ellenfele maradt a kommunistáknak és vezetőjüknek, Titónak, akik nekiláttak, hogy a lehető leggyorsabban eltegyék őket láb alól.” (HARMATH 2010, pp. 45–46)

E felsorolásból bennünket most a „vallási polgárháború” érdekel, amely szorosan összekapcsolódott a nemzetiségi konfliktusokkal, mivel a katolikus egyház tagjai nem egy homogén nemzethez tartoztak, mint a szerb ortodoxok, hanem sok nemzetiségből (pl. horvát, magyar, német) tevődtek össze, így a katolikusellenesség megvalósulásában a nemzeti kérdések kiélezése is szerepet játszott. De ez fordítva is igaz volt, a nemzetiségek üldözése közepette, a partizánok területfoglalásai során elsőként mindig a vallási vezetőket és az értelmiséget vetették üldözés alá (vö. HARMATH in SOÓS et al. 2010, pp. 45, 47). Újvidéken pedig a partizánok az ortodox pópában találtak szövetségesre, aki nem akarta megmenteni az egyébként – számára is nyilvánvalóan – ártatlan magyar papokat (vö. KAMARÁS 1999, p. 14). Továbbá 1952-ben Tito épp a magyarok lakta területeken mondta egyik beszédében, hogy sajnálatos kilengések történtek a papokkal szemben, ami nem helyes a szocialista társadalomban, mert fizikai leszámolásoknál hathatósabb eszközök is léteznek.

„Tehát a papokat automatikusan a háborús bűnösökhöz és az ellenséggel együttműködő személyekhez sorolták, amivel fokozták a félelmet a papság körében. A támadások kiemelten a katolikus egyház ellen irányultak, mivel nem nemzeti egyház. Az egyházi eljárók ellehetetlenítése és bebörtönzése

kezdetben a politikai propagandát szolgálta, de később úgy tűnt, kitűnő eszköz lehet az egyház megsemmisítésére törekvésben.” (HARMATH in SOÓS et al. 2010, pp. 50–51)

Card. Agostoni Casaroli (1914-1998) ugyancsak így vélekedett a rendszerről:

„Valójában régi álmuk volt, hogy a jugoszláv egyházat elválasszák a katolicizmus központjától: 'Mi is elváltunk Moszkvától, ti miért ne szakadnátok el Rómától?' – mondta egyszer a marsall.” (CASAROLI 2001, pp. 254–255)

A partizánok egyházellenessége, kommunista volta azonban az újvidéki atyák számára is nyilvánvaló volt, mert bejövetelük előtt olyan keresztet is kihelyeztek a templomban, amelyet *„hívő oroszok a bolsevista uralom alatt rejtegettek, s amely előtt most Krisztus keresztjének győzelméért imádkozunk”* (1943. február 21-i hirdetés).

A terület illetékes ordináriusa, Grósz József (1887-1961) kalocsai érsek ugyancsak tudtában volt a nemzetiségi-vallási kérdés szoros összefüggésének, ezért 1944 októberében azt is lehetővé tette, hogy a politikailag exponált lelképásztorok eltávozzanak állomáshelyükről. A papság soraiban voltak is, akik éltek ezzel a lehetőséggel (vö. GRÓSZ 1947). Krizosztom atya azonban a következőket írta előljárójának:

„Egyelőre nincs közvetlen veszély, a bombázástól eltekintve. Arra az esetre azonban, ha a helyzet megváltozna, és akár a partizánok miatt, akár ellenséges behatolás következtében az atyákat közvetlen veszély fenyegetné, kérem Ft. Provinciális Atyám szíves intézkedését. Magam részéről úgy gondolom, hogy ebben az esetben fölösleges volna az öt pátert és a két testvért itt tartani. Én mindenképpen maradni szeretnék, s úgy látom, P. Kristóf és Mihály is maradnának szívesen. Illetve, nem akarjuk cserbenhagyni azt a népet, amely megszeretett minket, nagy áldozatot hozott, és akiknek minden bizalmuk az Isten után bennünk van. Itt maradásunk valószínű következményeivel tisztában vagyunk.” (KÖRÖSZTÖS 1944)

1944. október 6-án indult az utolsó vonat az anyaországba, ekkor is bízatták őket, meneküljenek, ám ők *„többször kiemelték a prédikációkban, hogy amíg hívek maradnak, ők mindvégig itt lesznek, kitartanak mellettük”* (M. S. visszaemlékezése 2010). Így maradt a rendházban a házfőnök, P. Krizosztom és két rendtárs P. Kristóf és P. Mihály, akinek Naplójában a következőt olvassuk:

„Október 25. Csend. Kristóf-Krizosztom este az életük történetét mondják el. Mennyi félreértés kíséri az emberek élete útját [...]. És most? Mi vár rájuk? Komolyan előkészülnek. Mindkettő bejön hozzám gyónni. Majd én is a főnöknél. Nem tudom olyan komolyan fölfogni a helyzetet. Végül „Kristivel” a pápai áldást tanuljuk. Kánont átvesszük, hogy könyv nélkül is tudjuk. Különböző fakultásokat is megkaptuk. Csend.” (KAMARÁS s. a.)

A partizánok október 26-án vonultak be a városba, a 18 és 50 év közötti férfiakat gyűjtötték össze. P. Mihály kéri tőlük az idős házfőnök elbocsátását, *„de ő nem akar egy maga menni, csak velünk együtt. Nem lehet. Így ő is marad”* (MATUSKA 2008, p. 303). Krizosztom azonban felfigyelt a szentmise után velük együtt letartóztatott ministránsra, Lutz Gáborra, aki még kora miatt megmenekülhet. Egy lánytól segítséget kért:

„Elszaladtam, kértem a családtól egy iskolai papírt, azzal lehetett őt igazolni, hogy még nincs 16 éves, így engedték el.” (S. G. visszaemlékezése 2010)

Kamarás Mihály beszámolójából tudjuk, hogy a lágerbe a nap során folyamatosan érkeztek a rabok, este 10-kor pedig sokakat, így Köröstyös Krizosztomot is – Köröstyös Kristófnak szólítva – azzal emeltek ki a csoportból, hogy másnap hazamehetnek. Október 28-án, sötétedéskor azonban kihajtották őket a térre.

„Szigorú parancs: lefeküdni – és semmiképpen sem az ablakhoz menni. Kívül az örök állandóan járkálnak. 8-9 felé kivonulnak a 2. pavilonból. Hármával összekötözve. Kétfelől sorfalat állnak. Verik őket – nógatják. Föl-alá hajtják. Közben zene szól. Holdvilág van és az ablakok alacsonyan vannak. Mindent lehet látni. [...] Október 29. Krisztus Király ünnepe. Egy éve a kápolnát szenteltük föl. Mily öröme volt, mennyit fáradozott! Most nincs többé [...]. Másnap egy őr így szól: 'Az öreg papot nagyon megverték.' [...] – Ismerkedés az emberekkel. Főként Kristi tud barátkozni. Megszerették az emberek. Fáradhatatlanul járkál közöttük. – Én a főnököt nem tudom feledni. Egész nap sírás fojtogat. – Kértem be bort és ostyát, hogy hajnalban misézzem. Kristi odaadta egy betegnek – Jól van!”

Mindenszentek ünnepén menetbe állítják, tovább hajtják őket.

„Adjuk egymásnak az apostoli áldást! – Benn jönnek gyónni. 15 éve - 10 éve voltak. Ezért kellett hát idejönnünk? Voluntas salvifica Dei! [...] Másnap ismét menetelés. Faluszélén nyakunkba teszik a géppisztolyokat. Nehéz. Kezdődik a biztatás! Futás. Ütés [...] Lapáttal! Pop! – Tekija! – No, nem segít a Krisztus – és Anyja?! – Gúnyos 'keresztvetések' – Rózsafüzért letépi a 'doranyica'. Nem gondoltam sohasem, hogy így fogok Tekijára [ma Szerbia] 'zarándokolni' [...]. Most az élre kerülünk. Kikérdezgetnek. 'Mit csináltunk? Miért szolgáltuk ki a fasisztákat?' 'Mi?' [...] Vasvessző suhan. Fejcsont reped – Komolyra fordul. Ittak közben. Teljesen vérben vagyunk. 'Törüljétek egymást!' Szegény Kristi – feje homlokán repedt. Indulás, állandó az ütés. Lapát, bajonett, puska. Kristóf kordáját is szétvágják. Hátra rúgják. [...] Kristófra nézve, amint szétbomlott ruhájában, hosszú hajával – vállán a géppuskával megy fölfelé, meggörnyedve: 'Uram, Te így mentél a keresztúton!' [...] Kristóf száján is jön a vér? – Föl! Tovább. Nehéz. Futás. Ütések. [...] Du.' Jézusom! Nem több ez már a tiednél is?' – Kristóf nem tud jönni. Vállra veszem kezét. – Segít más is. Teljesen elernyed. 'Sic debuit esse' – utolsó sóhaja. Elájul. Négyen cipeljük. 'Tegyétek a kazal mellé!' [...] Jön egy orosz kamion. Arra tesszük fel. Ráteszem a csuklyáját is. – Az egyik vad – fölugrik. Elszáguldanak előre.” (KAMARÁS s. a.)

Végül idézzük Kamarás Mihály levelét, amelyben 1945. március 19-én a következőket írja tartományfőnökének:

„Kristóf november 2-án halt meg Szerémség Indjija nevű helysége közelében, 'in odio sacerdoti'.” (KAMARÁS 1945)

Mindkettőjük sírja ismeretlen helyen található, Krizosztom atyának valahol Újvidéken, P. Kristófnak pedig az Indjija nevű település közelében. És bár 1990 után próbálták keresni, nem sikerül rátalálni.

III. Isten Szolgája Hajnal Zénó

1. Életpályája

P. Hajnal Zénó életútjával kapcsolatban az írott források nagyon kevés információt közölnek, mivel rendtartományának, a Szűz Máriáról Nevezett Provinciának dokumentumait 1950-ben az állam szekularizálta, illetve működési helyein sem hozott létre nagy „maradandó” dolgokat, amelynek írásos emlékei lennének. P. Zénó az Úr egyszerű szőlőmunkása volt a mindennapi feladatok teljesítésében.

Isten Szolgája 1900. október 25-én a Pulvermann családban született, a Bihar megyei Vaskón, (Vașcău, ma: Románia, Bihar megye), családnevét az 1920-as években magyarosította Hajnalra (vö. *Notula Solemnis Professionis* 1924). Beöltözése 1917. augusztus 27-én (vö. *Schematismus Provinciae S. Mariae in Hungaria* 1930) egyszerű fogadalma 1918. augusztus 27-én volt (vö. *Reversales de Professione Solemni* 1924), pappá szentelésére 1925. június 29-én került sor (vö. *Zadravec István igazoló okirata* 1925). 1925-től különböző vidéki kolostorokban, 1932-ben Budapesten lelkipásztor. 1933-ban az Esztergomi Ferences Gimnázium prefektusa, majd 1934-1936-ig az USA-ban működik, ahonnan visszatér az anyaországba. Elöljárója 1940-ben Nagyatádra (Somogy megye) helyezi, ahol házfőnök és a plébánia vezetője.⁴

Akik a hívek közül ismerték, gondos, a gyermekek iránt figyelmes lelkipásztorként emlékeznek rá vissza. Olyan pap emlékét őrzik róla, aki az élet minden területén, szívében viselte hívei gondját. Így például

„a nemzeti szocialista rezsimről azt mondta, hogy ez az ideológia egy pogány világ, istentelenség, aminek nem szabad behódolni, mert az ősgermánvallásnak a terjesztése elvisz bennünket az Istentől. Ezt világosan látta és ki is mondta. Tehát ezzel a kijelentésével tudatosan védte a hit tisztaságát a diktatúrával szemben.” (N. J. visszaemlékezése 2010)

Rendtársainak visszaemlékezéséből egy dokumentum maradt ránk. Ennek tanúsága szerint Isten Szolgája igen figyelmes volt a rábízottak irányában. Amikor egyszer új rendtagot helyeztek oda, elutazott a másik rendházba, hogy segítsen neki a kötözködésben, munkája előtt szabadságra küldte, közösségén belül is építője volt a szerzetestársak közötti kiengesztelődésnek. A plébániát a püspökség által is csodált, példamutató szervezethez irányította, a missziókban, gyóntatásban és prédikációkban igen áldozatos volt (ld. DEÁK 1950).

A második világháború idején végig híveivel maradt, a kolostor pincéjét megnyitotta a menekültek számára. Jóságának jele, hogy a több száz kilométerről, testvérével a régióba érkező Paskai László, a későbbi ferences bíboros, egy másik, 50 km-re lévő településen azt hallotta, hogy Zénó atyát keressék fel, ha a katonai behívó elől menekülni akarnak, mert ő biztosan befogadja őket. Nála eltöltött bujdosásukra így emlékezett vissza egy későbbi prédikációjában:

„Igen készséges volt. Segített, hogy találjunk valamilyen munkát és szállást. A zárdában akkor már voltak menekültek is. Megértéssel és szeretettel volt irántunk. [...] Volt szíve a bajba jutottak iránt. December 12 és 28 között a templom kriptájában tartózkodtunk. Zénó atya a maga nyugalmával és szeretetével tartotta a lelket bennünk. [...] Zénó atya vezetésével sokat imádkoztunk. Vasárnaptól, 17-étől minden nap volt szentmise. Két székre egy

⁴ A nagyatádi ferences kolostort a 18. században alapították, 1899-ben 23 filiát láttak el innen a rendtagok. A rendház 1900-ban, amikor a magyarországi provinciákat összevonták a Szűz Máriáról Nevezett Rendtartomány irányítása alá került. A ferenceseknek 1950-ben a szerzetesrendek feloszlásakor kellett elhagyniuk a kolostort (vö. RÁCZ 2004, p. 130).

tiszta koporsódeszkat tettünk, ezt leterítettük, és ezen mutatta be a szentmisét a házfőnök atya az én misszálémból. Ezt ma is őrzöm. December 28-án történt a kiürítés. Ezt a német hatóságok erőteljesen követelték. Estefelé a házfőnök atyával hármásban gyalog indultunk el. [...] Megérkeztünk Nagykanizsára, P. Zénó azt mondta, ha rajta állna, nem engedne el bennünket, itt azonban, sajnos, nem ő a házfőnök.” (PASKAI 2013)

A pincében-kriptában való menekvés közepette a nyilasok razziáit is át kellett élniük (vö. VERES 2005, p. 37), P. Zénó december 29-én pedig már nem volt a városban (vö. VERES 2005, p. 42). Ennek oka, hogy a település a szovjet és a német csapatok ütközőzónája lett és emiatt kiürítették a várost. A lakosság egy része, több száz ember a vonattállomáson várakozott, ám nem érkezett meg az elutazáshoz alkalmas jármű, ezért P. Zénó vezetésével a kb. 40 km-re lévő Gyékényes (Somogy megye) településre indultak, ahol Martincsevics Pál (1909–1945) volt a plébános. A nagyatádi házfőnök gyakran járt ide kisegíteni, ezért megkérte plébános barátját, hogy a faluban telepítsék le a menekülteket. Isten Szolgája itt is híveivel maradt és végezte lelkipásztori szolgálatukat, haláláig (vö. *A. Gy. visszaemlékezése* 2010).

2. A III. Ukrán front, az egyházellenesség és a kivégzés

A Vörös Hadsereg csapati 1945 januárjában Magyarország területén fokozni akarták műveleteiket, ezért a 3. Ukrán Front előretörése idején bolgár partizáncsapatok csatlakoztak hozzájuk, akik a felderítő munkát, vagyis a katonaság bevonulásának előkészítését és biztosítását végezték (vö. GODÓ 1965, pp. 90–91). A katonákat ideológiai képzésben is részesítették: „*a politikai helyettesek közvetlen szavakkal beszéltek a háború jellegéről, a Szovjetunió harcának internacionalista tartalmáról*” (GODÓ 1965, p. 123), a külső és belső ellenség elleni harcról.

A német csapatokkal szemben azonban a bolgárok erőtelnek voltak. Véres harcokat vívtak Gyékényesnél is (vö. GODÓ 1965, p. 189). A település elfoglalásáról a község jegyzője a következő feljegyzést készítette:

„A harcok Gyékényes községben március 31-én és ápr[ilis] 1-jén délelőtt folytak le, mintegy 30 óra hosszat. Utána a községi lakosság zömét a megszálló csapatok Góla községbe hajtották, velem együtt. Ott voltunk április 1-2-3-án, de minden nap kisebb csoportokat engedtek haza. Ez alatt az idő alatt a község alsó és középső részét szabad zsákmányolásnak vetették alá, megtorlásul egy tisztnek állítólag a polgári lakosság részéről történt megöletése miatt – melyet eddig még semmi sem igazolt. [...] Végül nem utolsó sorban a lakosság féltelme, mert különösen a nők a sok megtörtént szomorú erőszak miatt az utcára sem mernek kimenni.” (A Gyékényesi jegyzőtől 1945)

A bolgárok a településeken a szövetségesek felderítésén kívül az ellenségre is „vadásztak”. „*Padányi Sándort [plébános] a bevonuló csapatok agyonverték, a hír szerint azért, mert rádióleadót véltek nála feltalálni.*” (KISS 1945) – a lelkipásztori munkájában használt filmvetítőre hitték ezt. „*Jól imádkozott, megnyerte a vértanúság koronáját*” (BERKOVITS 1945) – írta róla egyik paptársa, vagyis a vidéken mindenki tisztába volt a bevonulók egyházellenességével. Ugyancsak erre a tényre utal Mindszenty József (1892–1975) levele is, amelyben a következő sorokkal fordult a hatóságokhoz.

„Megértjük, hogy a harcok közt meghalt, mert gránátszilánkot kapott a balatonfőkajári plébános. De nem értjük meg, hogy a harcok elmúltával miért kellett áldoztává válni ezeknek, csak a Veszprémi Egyházmegyében: Padányi

Sándor (Inke), Németh Gábor (Nagyvázsony), Martincsevics Pál (Gyékényes), Hajnal Zénó (Nagyatád), Zarka József (Pakod).” (MINDSZENTY 1945)

Majd a bíboros megemlíti a vértanú Boldog Apor Vilmos (1892-1945) kivégzését, az apácák megbecstelenítését és az egyházat ért sérelmeket (vö. MINDSZENTY 1945).

De ugyanez a megérzés a gyékényesi lakosságban is ott élt, mert a plébánia házvezetőnője a partizánok bevonulásakor külön kérte a két papot,

„hogy vessék le a reverendát és a csuhát, nehogy emiatt valami baj történjék velük, molesztálják őket a partizánok. Azt mondták mind a ketten, hogy ők fogadalmat tettek, felesküdték erre, nem hajlandók levetni a szent ruhát. Úgy, ahogy egy családapa is kész meghalni a családjáért, nekik is így kell tenni, ha ez a hivatásuk miatt bekövetkeznék. Ha egy édesapa nem fél ilyenkor, akkor ők miért féljenek.”

Majd a következőket nyilatkozta:

„Gólán már megérkezésünkkor köztudott volt, hogy a bolgárok végezni fognak azzal a pappal, akivel találkoznak. Ennek háttérében ugyanis az állt, hogy előző nap a német katonák női ruhába öltözve kivégezték a bolgárok egyik vezetőtisztségét. Ekkor az egyik katona bosszút esküdt, ha elfoglalják Gyékényest, akkor a papot megöli. Azt mondta, a mi katonánkat mi siratjuk, a papot meg sirassa az egész népe. A papok kivégzését tehát előre elhatározták, mert a góliaiak már ezzel fogadtak minket, hogy ők jó előre hallottak erről a szándékról.” (D. J. visszaemlékezése 2010)

Ugyanezt támasztja alá az embereknek az a vélekedése is, hogy a helyi evangélikus lelkész külön kérte, ne hívják „papnak”, hanem mérnök úrnak és tudatosan civil ruhát viselt, mert így akart megmenekülni (vö. M. J., B. J., O. A. visszaemlékezése 2010). De legbeszédesebb maga a tény, hogy Isten Szolgáján és a helyi plébánoson kívül ebben a menetben senkit sem végeztek ki.

P. Zénó kivégzésének eseményét és azt, hogy hitéért halt meg Mindszenty József bíboros 1947. november 18-án kelt levele alapján tudjuk megismerni. A bíboros ugyanis azt kérte a magyarországi püspököktől és szerzeteselőjáróktól, hogy az 1944-1945-ben vértanúhalált haltak kanonizációs eljárásához szolgáltatassanak információkat (vö. MINDSZENTY 1947). Az akkori megyéspüspök kihagyta ebből a dokumentumból P. Zénót –nyilván mert a rendtartományhoz és nem az egyházmegyéhez tartozott –, a bíboros azonban saját kezűleg írta rá Isten Szolgájának nevét a jelentésre.

A megyéspüspök által továbbított beszámolóban azonban megtaláljuk az ekkor összegyűjtött információkat. Ezt a dokumentumot Pozsgai János Gyékényes akkori plébánosa állította össze, aki megállapítja, hogy 1945. április 1-jén, húsvétvasárnap, reggel 7 óra utáni percekben ölték meg őket a falu szélén:

„egy lovas bolgár katona pisztolylövései folytán veszítette életét”. [...]

„Előtte az asszonyok egy csoportja körülvézi a plébánost. Miért van egyházi öltözékben, reverendában? Körülvézik és már le is akarják szedni róla a télikabátot. Megszólal a mellette lévő Zénó atya: Pali, ne tagad meg Krisztust! Martincsevics elhárítja magától az asszonyokat és marad reverendában. [...]
Egyszerre csak ott terem egy bolgár lovas, kiinti a két papot, azok kilépnek. Pillanatok alatt a hátsó zsebéből pisztolyt ránt a lovas, és előbb Martincsevics Pálra ad le lövéseket, utána Hajnal Zénóra. A két pap megszédül, földre zuhan,

a bolgár lovas erre hátukba is több pisztolylövést ad. Itt kétféle szemtanúk vannak. Az egyik szerint a bolgár lovas Góla felől jött, mint a bolgárok, tehát nem ismerte a gyékényesi papot, jegyzőt, hanem gyűlölvén a papi ruhát, a két papot pusztá gyűlöletből agyonlőtte. Ez is lehetséges, sőt valószínű. A másik csoport, ilyenek is vannak többen, állítják, a bolgár lovas [...] megállt a községházánál, bement, majd lóra pattant, utána vágatott a menetnek, elkerülte őket, szembe fordult velük, és úgy intette ki a papokat. Ha ez igaz, akkor [...] akkor bosszú áldozata a két lelkész.” (Martincsevics Pál halálának körülményei 1947)

Vagyis a konkrét egyházellenességről, a hitért vállalt üldöztetésről a kortársak egyértelműen meg voltak győződve, ezért is rögzítették ennek emlékét.

„1944-ben két elnyomó és embertelen rendszernek a seregei, Hitleré és Sztáliné érkeztek meg maradék földünkre, hogy itt vívják meg végső csatáikat. [...] A magyar föld a világtörténelem két legvérengzőbb diktátorának hadszínterévé vált” (MINDSZENTY 1989, p. 39)

– írta Mindszenty József Emlékirataiban. P. Zénónak eközben *volt szíve a bajba jutottak iránt.* – mondta róla Paskai László bíboros. A hívő nép valamint a rendtagok körében pedig ma is él a bizonyosság, hogy haláluk oka a szent ruha viselete, vagyis hitünk látható jeleinek vállalása volt.

IV. A kiépülő kommunista diktatúra áldozatai

1. A politikai előzmények

A Magyarországra bevonuló szovjet csapatok megérkezése után, Moszkvából azonnal visszatelepedtek az országba azok a kommunisták, akik a két világháború közötti időszakban menekültek a Szovjetunióba. Hatalomátvételükben tanultak korábbi hibáikból, azaz nem azonnal telepedtek rá az államhatalomra, hanem először a közigazgatás területén építették ki bázisaikat és létrehozták megfélemlítő szerveiket. A totális diktatúra vészjeleinek felmutatásával tüntetéseket provokáltak (pl. a kötelező hitoktatás megszüntetése, iskolák államosítása kapcsán), ami az egyház által szervezett vallási megmozdulások mellett arra is alkalmas volt, hogy felmérjék, a katolikus papság milyen erőket tud megmozgatni, mekkora bázisra támaszkodik jogainak védelmében. A diktátor, Rákosi Mátyás (1892-1971) ugyanis már 1945-ben felhívta a figyelmet arra, hogy *„óvatosan kell dolgozni, és nekünk nagyon meg kell nézni, hogyan és milyen formában támadunk”* (RÉVAI 1971, p. 32).

A kommunisták éppen ezért az egyházat először nem mint intézményt, hanem annak egyes képviselőin keresztül kezdték támadni, *„ezzel opcióba kényszerítve magát az egyházat”*.⁵ De Rákosi 1946. március 24-én a Magyar Kommunista Párt országos értekezletén már önkritikusan állapította meg, hogy elhanyagolták a

„klerikális reakció elleni harcot. [...] Az eredmény az lett, hogy ezt a tartózkodásunkat gyengeségnek tekintették és ettől még szemtelenebb lett a klerikális reakció.” (MKP III. Kongresszusának jegyzőkönyve 1946)

Ezen akartak változtatni és ebbe a sorba illik Isten Szolgáinak meghurcolása is, amely egyrészt a gyónás és így a papság szentségnek meggyalázására valamint a katolikus szervezetek feloszlására

⁵ Rákosi Mátyás beszéde az MKP KV előtt, 1945. november 22-én.

irányult, de egyfajta kísérlet is volt a Mindszenty-per előkészítésére és annak szondázására, hogyan reagál egy vallási közösség, ha népszerű lelkipásztorait vagy a város fiataljait meghurcolják, vagyis mire lehet számítani esetleges országos perek esetén.

2. Kiss Szaléz életrajza⁶

Isten Szolgája a Kiss család ötödik gyermekeként látta meg a napvilágot 1904. július 27-én. A keresztségben a László nevet kapta. Atyja az áldozatos munka képviselője, anyja a szeretet, a jóság, áldozatkészség megtestesítője volt számára. Olyan emberek, akik imádkoztak azért, hogy fiúk pap legyen. Isten szolgája gyenge fizikumú fiú, de igen jó tanuló volt. Apja és testvérei az I. világháború áldozatai lettek, ezért ő már 11-12 évesen munkából kereste meg a tanuláshoz szükséges pénzt. Szegeden a nagyhírű házfőnök, P. Zadravec István (1884-1965) vezetésével segítette a szegény sorsú családokat, az 1919-es kommunista uralom idején pedig a későbbi katonai püspök, kíséretéhez tartozott, akik a fizikai bántalmazásoktól védték őt. Ferences hivatása ebben az időben alakult ki, itt szerezte egész életét átfogó eszményét, az egyház és a katolikus haza megmentésének vágyát.⁷ Isten Szolgája 1920. október 3-án lépett a rendbe, szerzetesi neve Szaléz lett. Már ebben az időben benne élt a vértanúság vágya. Egy úrnapi körmenet után jegyzi fel:

„Kértem az én Jézusomat, hogy áldjon meg és küldjön egy égi sugárt, amelynek világánál elérjem azt, amit szívembe vésett, vagyis, hogy hithirdető legyek és véremmel pecsételjem meg szent hitünket.” [...] Bértanúságkor pedig: 'a bértanúság által óriási akadály hárul el utamról, mely a vértanúság felé vezet'.” (Közli KIRÁLY 197?, p. 12)

Jellemrajzának felvázolásához bőséges forrás áll rendelkezésünkre. Egykori magisztere számos erénye mellett, egyfajta merev, elitista személyiségként mutatja be, a nála fiatalabbak viszont így jellemzik:

„Ő volt hozzánk a legközvetlenebb s legkészségesebb minden ügyünkben. Mindig bizalommal fordultunk hozzá, és ő mindig odaadó szeretettel volt segítségünkre.” (Közli KIRÁLY 197?, p. 13)

1921 januárjában édesanyja halálakor visszaküldik kisebb testvéreihez, hogy nevelje fel őket, ám

„legnagyobb csodálkozásunkra Szaléz a temetés után néhány nap múlva visszaérkezett. Arcán, tekintetén látszott az átélt izgalom, álmatlan éjszakák hatása. Noha első szavára könny szökött szemébe, a hős lelkek határozottságával mondta: Páter Magiszter, minden megtörténhetik velem, csak az nem, hogy levessem Szent Ferenc ruháját és visszatérjek a világba.” (Közli KIRÁLY 197?, p. 16)

Majd elmondta, gondoskodott testvérei felneveléséről és visszajött a rendbe (vö. KIRÁLY 197?, p. 16). Egy koldulása alkalmával pedig a bányászcsalád férfitagja az ajtónyitáskor leköpte,

„A bányász rám nézett. Én könnyes szemmel, de valami nagy boldogsággal töröltem le a köpést, majd mosoly ült arcomra. Ő nézett, nézett, majd lassan szólt: Megbocsájt nekem? Keserű ember vagyok. Sztrájkoló bányász. A bányász egészen megváltozott.” (Közli KIRÁLY 197?, pp. 17-18)

⁶ A fejezet teljes egészében KIRÁLY 197?, pp. 7-37. alapján és annak kiegészítésével készült.

⁷ A fejezet adataihoz ld. KIRÁLY 197?, pp. 5-7.

Tanulmányai során elmélyedt a rend szentjeinek ismeretében, ezek lelkesítették a prédikáció, a mély gondolkodás és a szociális kérdések megoldásának ügyében. Már növendékként a sajtóapostolkodás területén is dolgozott (vö. KIRÁLY 197?, pp. 23-24). Örökfogadalmát 1925. július 28-án tette le, pappászentalására 1928. szeptember 2-án került sor. Ekkor mutatkozó betegsége ellenére Isten Szolgája jelentkezett a provincia akkor induló kínai missziójába. Naplójába lemondóan jegyezte be: „Nyavalyás vagyok, hogyan mehetnék misszióba!” (közli KIRÁLY 197?, p. 29).

1929-ben a provincia kisszemináriumának előjárója lesz, ahol bevezeti a sportot, a társadalmi kérdésekkel való foglalkozást, a szentségimádást, modernizálja a növendékek életkörülményeit. Személyes kapcsolataiban azonban nehézkes, túlságosan felnőttként kezeli a gyerekeket. Igazán kórházlelkészként, lelkigyakorlatok vezetőjeként és gyóntatóként érzi jól magát, szociális kérdésekről tart előadásokat. Mivel egy beszédével magára haragítja az egyik mezőváros, Jászberény plébánosát (KELE 1936), el kellett hagynia nevelői állását. Új tartományfőnöke úgy intézte, hogy az amerikai magyarság körébe kerüljön lelkipásztornak. Becsapva érzi magát, egyesek megalázása kapcsán a rend elhagyására buzdítják, ő azonban a lelkipásztori munkába menekül.

„Lelkem Istenben pihen, de emberi eljárások miatt viharzik.” (Közli KIRÁLY 197?, p. 62)

Mindeközben 1937-ben 49 helyen tartott nyolcnapos missziót, szentségimádási beszédeket vagy lelkigyakorlatokat, és már ekkor megfogalmazza a két diktatúra gyilkos jövőjét:

„A világot és a történelmet irányító Isteni Gondviselés, Szovjet-Oroszország és a nemzeti-szocializmus kettős örülete között új feladatot bíz Magyarországra, azaz, hogy az egész keresztény világot megtanítsa arra, hogy a krisztusi hit és élet erejével legyőzze az istentelenség vörös és fehér örületét.” (KISS 1937b, p. 4–5)

Missziós útjai mellett megújítja és stabilizálja a New Brunswick-i magyar egyházközség helyzetét, majd 1942-ben visszatér Magyarországra.

Itt Debrecen – a protestáns Rómának nevezett város – újonnan alapított ferences kolostorának lesz előjárója, káplánja pedig Isten Szolgája, Kovács Kristóf volt. A protestánsok körében is hamarosan igen népszerűvé válik tevékenysége, letelepedésükkor a következőt nyilatkozza:

„Ne a gyűlölet éljen közöttünk, hanem a szeretet! Építsük meg a kereszt és a csillag között a szivárványhidat.” (Idézi KRUPA 1963)

Prédikációiban hirdeti:

„Szenvedve énekel és énekelve szenved. Ez a krisztusi élet legízesebb gyümölcse, ez az evangéliumi élet emberileg elérhető teljessége. Boldog, aki nemcsak megérti, hanem meg is cselekszi.” (KISS 1942, p. 6)

Eközben szembekerül a nemzeti szocialista diktatúra helyi hatalmasságával, aki a demokráciát sürgető megnyilatkozása miatt beidézi, börtönnel fenyegeti meg, ha nem hallgat el. Budapesten is bepanaszolják fasisztaellenes és angolbarát viselkedését, amely kapcsán Dachauba való internálással akarták büntetni (vö. KIRÁLY 197?, p. 2). Ugyanakkor menedéket ad öt zsidó családnak az üldözések idején (vö. KIRÁLY 197?, p. 17).⁸

„Kétszer vittek a legfőbb katonai parancsnokságra 'meghitt' beszélgetésre. A vége kis híján Dachau lett, mert akkor a debreceni parancsnok, Beregffy [1888-

⁸ P. KISS Sz. 1946. augusztus 18. A cikket Az Új Ember katolikus hetilapban szeretne volna leközölni, hogy mentse a letartóztatott rendtársát, ám az újság az írást nem merte közreadni.

1946] volt, aki később Szálasi hadügyminisztere lett.” (Közli KIRÁLY 197?, p. 135)⁹

1944 júniusában a hívekkel együtt éli át a nagy bombázásokat, amelyek megszűnte után varrodát állít fel, hogy a szegény családokat segítse, és minden menekültet befogad a kolostorba. A bombázás idején karitatív munkával és szentségi szolgálattal is segíti a rászorulókat, járja a házakat. Később vezetésével a város egyházi és társadalmi előjárói együttes nyilatkozatot adnak ki a társadalom újjáépítése ügyében.¹⁰

1944 júniusának végén Gyöngyösre, a rend stúdiumaházába helyezik, ahonnan elődje aposztatált a város pedig a front előretörésétől retteget. A szovjet csapatok 1944. november 18-án foglalták el Gyöngyöst. A város előjárói ekkor arra kérték P. Szalézt, hogy ő is legyen ott a csapatok fogadásánál, ahová el is ment (vö. KIRÁLY 197?, p. 138), ám a razziáktól így sem tudtak megmenekülni. „Ő a politikai összekötőnk kifelé”¹¹ –írja róla házfőnöke.

„Hiába mondunk és írunk szépeket egyházunkról és hazánkról, igazi eredményt csak akkor fogunk elérni, ha életünket tesszük az egyház és a haza oltárára” (közli KIRÁLY 197?, p. 161)

– olvassuk P. Szaléz 1945-ös elmélgedésvázlatában.

„Marxtól Sztálinig a szociáldemokraták és a kommunisták mindent elkövettek, hogy a jövő boldogságának, a világforradalomnak legnagyobb akadályát, Krisztust és egyházát tönkre tegyék. S éppígy Nietzschétől Rosenberg Alfrédig mindent összehord ma a német nemzeti szocializmus, hogy a fajelmélet és a német birodalom legnagyobb ellenségével, a zsidó Krisztussal, a 'sátán földi utódjával', Krisztus földi helytartójával, a pápával, végül a katolikus anyaszentegyházzal, sőt az egész kereszténységgel leszámoljon. Ezek a letagadhatatlan valóságok, de nem igazságok. Vagy ha azok, csak olyanok, mint az örült, a dühös emberé. Ők a gyűlölet, a szenvedély, s önistenítésük rabjai, Krisztus nélküli borzalmak, s annak bizonyítékai: hova juthat az ember Krisztus nélkül.” (KISS 1937a)

Ebben a helyzetben meggyőződése volt, hogy a kereszténység és a magyarság elválaszthatatlan szövetségben áll egymással (vö. KISS 1937a). Ezért 1945-ben megalapítja a Keresztény Demokratikus Ifjúsági Szövetséget, amelyben a fiatalok szellemi, vallási képzése folyik, szórakozás, művelődési lehetőséget biztosít nekik, bekapcsolódnak a sajtóapostolságba és a város társadalmi életének formálásába. Tevékenysége – nem csupán azért, mert a Kisgazda Párt alelnöke – szemet szúr a kommunistáknak, mivel P. Szaléz hatása jóval nagyobb, mint a helyi kommunista szervezeteké. 1946. április 2-án a gyöngyösi Munkaszolgálatos Szövetségben így méltatják őt a zsidók:

„ilyen kiváló hitszónokra és nagy tudású teológusra és a hozzá hasonlókra szószéken, a gyóntatószékben és az iskola katedróján nagy szerep vár, hogy az egy emberöltő óta faszizmussal megfertőzött embereket a tisztességes demokratikus gondolkodásra ráneveljék, és így az emberek lelkében azok közös Ó- és Újszövetségben egyaránt meghirdetett erkölcsi törvények érvényesüljenek, amelyek az emberiség közkincsévé váltak, de a gyakorlatban nem érvényesültek a nyilas éra alatt.” (KISS 1946)

⁹ KIRÁLY 197?, idézi KISS Szaléz Benignus testvérnek írt levelét, ami azóta elveszett.

¹⁰ Megjelent: Debreczen, 1945. február 13. Az aláírók között szerepel Révész Imre református püspök, és a nagyváradai csonkaegyházmegye ordináriusa, a későbbi veszprémi püspök, Bánáss László is.

¹¹ P. Szaléz helyzetéről és a gyöngyösi kolostor front alatti életéről ld. LUPTOVICS 1945.

1946 tavaszától folyamatos sajtótámadások érik, ami már előjele volt közelgő elhurcolásának.

3. Isten Szolgája, Lukács Pelbárt életrajza

Lukács Pelbárt a mai Horvátország területén lévő Beszter (ma Horvátország, Szerém megye) községben született 1916. február 18-án, a keresztségben a László nevet kapta (*Kereszteltek Anyakönyve* 1916).

„Nevezett jó lelkű, katolikus szellemben nevelt fiú, ki édesanyját rajongásig szerette, tanáraitól és a katolikus egyháztól mindig a legnagyobb tisztelettel nyilatkozott. Tehetségére vonatkozólag az a benyomásom, hogy nyelvek elsajátítása iránt, nagy érzéke van” (? OSZKÁR 1931)

– ajánlották őt rokonai a Budapest-Margit körüti ferences rendházba. Közeli barátja, Szántó Konrád OFM (1920-1999) halála körülményeinek megörökítésekor a következőket írta:

„Pelbárt atya rendkívüli nagysága nemcsak tudásában mutatkozott meg, hanem hősiességében is. Árva gyermekként került a ferences rendbe. Hogy visszafizesse a rend jóságát – mivel azonnal átlátta mire, megy a játék –, mindent magára vállalva, minden gyanút elhárított rendi testvéreiről, akiket bizonyítékok hiányában szabadon engedett a rendőrség.” (SZÁNTÓ 1991, p. 43)

1936. augusztus 29-én lett a rendnek hivatalosan is tagja (*Rendi Anyakönyv* 389. sz.), peranyagának jegyzőkönyve szerint 1934-től tanulmányi útjai során bejárta Nyugat-Európát és a Balkánt, majd a rend római egyetemén tanult (*Index, Athenaeum Antonianum de Urbe*), innen azonban egészségügyi okokból eltanácsolták (WALLENSTEIN 1940).¹² 1940-től a rendtartomány gyöngyösi főiskoláján folytatta teológiai tanulmányait, eredményei kiválóak. Örökfogadalmat 1941-ben, Gyöngyösön tett, és pappá szentelésére is ott került sor 1942 júniusában (SCHROTTY 1942a), majd a rend kisszeminariumában lett prefektus.

P. Pelbárt ugyancsak növendékként kapcsolódott be a rend sajtóapostolkodásába. 1939-ben *A fény felé* című versében világosan kirajzolódott a világ elhagyásának tudatos vállalása, és annak felismerése, hogy az Úrral való egység a test legyőzésén és a kereszttel való egyesülésen át valósulhat meg. Sajtóapostolkodása és fordítómunkája megdöbbentő módon előkészítette későbbi életáldozatát. 1944-ben például az általa fordított *A keresztény Kína véres napjai* kisregényben ezt olvassuk:

„Ha kereszténnyé akarjuk tenni Kínát, akkor előbb vértanúk vérének kell e földet áztatni, s csak azután várhatunk bőséges aratást.” (LUKÁCS 1944, p. 33)

De ugyanezt a szellemet tükrözik versei és egyéb fordításai is.

Isten Szolgáját előljárói 1945 augusztusában a hatvani kolostorba, elhurcolásának színhelyére helyezték, ahol hitszónok és gyóntató volt (MAJSAI s. a., p. 108). A rend tagjai 1931-ben telepedtek le a városban, amely később igen sokat szenvedett a II. világháborúban. A harcok idején a kolostorba befogadták a menekülteket, majd az elemi iskola egy osztályát, és nagy hangsúlyt fektettek a szociális segítségnyújtás hathatós megszervezésére. Feladatuk közé tartozott a hívek lelki sérüléseinek gyógyítása, a városban ugyanis igen sok erőszakoskodás volt, nőket, asszonyokat gyaláztak meg a szovjet katonák (*A Hatvani Kolostor Historia Domusa* 1945). Lelkipásztori munkája mellett a

¹² „Expresse dico, eum non mitti in punctionem aut propter defectus morales. Difficultates eius potius in ipsa constitutione personalitatis eius radicem habent. Sentimenta nimis in eo valent. [...] In fine humiliter petitionem repeto, út carissimum Fr. Pelbartum in magnis eius difficultatibus peramanter excipias et novam occasionem probandi vocationem ei praestes” (WALLENSTEIN 1940).

diákokat angolra tanította, P. Pelbárt perében később a hatóságok éppen ennek kapcsán vádolták meg szervezkedéssel.¹³ A városban ő is megszervezte a KEDIM-et, de erről ma már nem tudnak a hívek, így feltételezhető, hogy ennek szerepe nem volt jelentős, csak a Szaléz-ügy kiszélesítéséhez volt szükség a mozgalom szerepvállalásának felnagyítására. P. Pelbárt elhurcolása 1946 májusában történt.

4. Isten Szolgáinak elhurcolása, elítélése és halála

1946 májusának fordulóján a Szabad Nép újság, a kommunisták pártlapja a következő alcímmel közölt cikket:

„A kiszagdapárt budai szervezetébe szivárogtak merényletekre, gyilkosságokra, felkelésre készülő terroristák. [...] 70 egyént tartóztattak le, akik Sigray gróf és Mindszenty hercegprímás birtokain tervezték a fegyveres alakulat kiképzését.
(Közli KIRÁLY 197?, 113)

Ezek után a Szabadság c. újság 1946. május 9-i száma szerint Lukács Pelbárt Kiss Szaléz tanácsára megalakította a KEDIM-et, amivel az volt a célja az volt, hogy egy náci tábornok segítségével felfegyverezzék az ifjúságot és ebbe egy budapesti apácázárdát is bevontak (p. 2). A Szabad Nép újság már Habsburg Ottóval és egy Nyugat-magyarországi iskolával kapcsolat össze az eseményeket, ahol ugyancsak egy pap vezetésével láznak a diákok (p. 3). Petrovics Béla a Világ című folyóirat május 4-i számában pedig a következőket közölte: Hatvanban

„P. Kiss Szaléz tanításának megfelelően folytatni akarták a demokratikus rendőrség ellen irányuló merényletet. Meg akarták gyilkolni a hatvani vezető politikusokat, fel akarták robbantani a hatvani orosz katonai parancsnokságot. Mindenben úgy akartak tevékenykedni, ahogy gyöngyösi elvbarátaik gyilkosságok sorozatával, rablások és fosztogatások tömegével példát adtak a gyáva, alattomos, fasiszta hazaáruló brigantiknak az újabb ország vezetés előkészítésének.”

A náci – terrorista – vallásos (Mindszenty) fogalmak állandó jelzői voltak tehát annak a hadjáratnak, amely P. Szaléz 1946. április 28-án, fehérvasárnap való letartóztatását és P. Pelbárt május 6-ei perbefogását kísérte.

P. Kiss Szaléz a lefogás előtti órában még a város ifjúsága előtt beszélt, és mind az írott mind pedig a napjainkban meghallgatott tanúk állítása szerint, a prédikáció végén elmondta, hogy letartóztatják és állította, hogy mindenben ártatlan (*F. L. visszaemlékezése* 2010). Fehérvasárnap, április 29-én dél körül vitték el a gyöngyösi rendőrségre,¹⁴ ahol a rendőrkapitány így szidalmazta:

„Ha hiszel Istenben, úgy kérd, hogy szabadítson ki tőlünk, az ördögöktől.”
(Közli KIRÁLY 197?, p. 117)

Isten Szolgája, Kriszten Rafael a következőket jegyezte fel, miután megemlíti, hogy Szalézt szovjet katonák meggyilkolására való felbujtással vádolják:

¹³ Vö. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban ÁBTL), 3.1.9.V-113398/1-a 57-63/a.

¹⁴ Ezen a ponton a letartóztatás részleteinek ilyen aprólékos ismerete kapcsán ismét hangsúlyoznunk kell, hogy az író, P. Kelemen 2-3 hónappal P. Szaléz elhurcolása után, 1946. július 27-én került a gyöngyösi rendházba, és azonnal elkezdte gyűjteni a Szaléz atyára vonatkozó emlékeket, még beszélt azokkal, akik ott személyes tanúi voltak ezeknek az eseményeknek. Így ha a későbbi évekre talán szépültek is az emlékek, azok tartalma nem változott meg, a leírások kronológiája azonosságot mutat a többi forrással.

„Állítólag a gyilkosságot meggyónta a fiú. Valami 29 fiút teherautón felhoztak április 29-én Budapestre.” (A Budapest Margit-körúti Kolostor Historia Domusa 1946. április 29. és május 26-30)

Vagyis a gyónás motívuma, mint a kifejezett egyházellenesség jele már kezdetektől köztudott volt.

Pelbárt atyának ugyanezen időszakban történt elhurcolását a hatvani kolostortörténet segítségével így maradt ránk:

„Elhurcolások. Közben a politikai élet hullámszórt tovább, s az újságok szenzációs híradásokban kürtölték tova a különféle katolikus iskolákban és intézményekben leleplezett 'összeesküvéseket', amelyek minden alapot nélkülöztek. Hatvanban is lelepleztek ilyen összeesküvést, amelynek eredménye az lett, hogy május hatodikáról hetedikére virradó éjszaka a politikai rendőrség elhurcolta P. Lukács Pelbártot, akinek hollétéről mindmáig nem tudunk semmit. Május 9-én du. pedig elvitték P. Farkas Jozafátot [1913-1961], a házfőnököt és P. Zakar Róbertet [1914-1971], a káplánt. Mindhárman ártatlanok voltak abban, amivel vádolták őket.” (A Hatvani Kolostor Historia Domusa 1946)

A rendőrségi akciót követően a tartományfőnök képviselője meglátogatta a hatvani rendházat, vizsgálatot folytatott a városban, amit következőképpen foglalt össze:

„Hatvani familiánk lefogott tagjai ellen nincs, nem lehet objektív alap. Ők szándékos torzításoknak áldozatai!” (OSLAY 1946)

Hasonló, pontosabban még egyértelműbb olvasatát adja az eseményeknek a csongrádi kolostor háztörténete:

„Szemközt a kapucinusokkal a falon primitív rajz ábrázolta a fölakasztott Mindszenty hercegprímást. Az aláírás is az volt: 'halál Mindszentyre'. A hónap első napjaiban az irányított sajtó és rádió azt a híradást sugározta szerte az országban, hogy P. Kiss Szaléz magiszter összeesküvés élén áll, fegyvert-muníciót rejtett, legényei orosz tiszteket öltek meg stb. Utóbb kiszélesítették az állítólagos összeesküvést, melynek alapján Hatvanból elvitték P. (Lukács) Pelbártot, P. (Zachar) Róbertet és P. (Farkas) Jozafátot. (A Csongrádi Kolostor Historia Domusa 1946. május)

Mind P. Szalézt, mind pedig P. Pelbártot és rendtársait Budapestre, a nyilasok korábbi, a kommunisták akkori kínzóhelyére hurcolták. A szemtanúk fennmaradt írásos emlékezése szerint, P. Szalézt már az első naptól kínozták (vö. KIRÁLY 197?, p. 142), amikor pedig propagandisztikus céllal bemutatták őt az újságíróknak, ilyennek látták:

„Reverendája sárosan, gyűrötten lötyögött a testén. Arcán ökölnyi kék foltok éktelenkedtek. (Szája bal sarkán vér szivárgott). A feje – számos külsérelmi nyom ellenére is – emberfej volt, mert a sebek, zúzódások, horzsolások mélyéről meleg emberi tekintet kereste a jelenlevők pillantását. Megbocsájtás és szeretet tükrözött a pillantásában. A hírlapírók többsége a jegyzetfüzetbe temetkezett.” (Közli KIRÁLY 197?, p. 127)

Vidovics Ferenc (1900-1976) volt országgyűlési képviselő nem sokkal ezután a következőket tudta meg Isten Szolgájától:

„Kínoztatással akarták rákényszeríteni arra, hogy mondja el, amit a fiúk neki meggyóntak és Mindszenty hercegprímás elleni vallomástételre akarták bírni. [...] Mondotta, hogy mind a tíz körmét fogókkal tépték ki.” (VIDOVICS 1970 in KÁLMÁN 2000, pp. 69-70)

Egy másik rabtárs a következőket hagyta az utókorra:

„Budapesten a detektívek azzal kezdték – beszélte Szaléz atya –, hogy adjam elő részletesen mikor, ki, hol és mit gyónt meg nekem az orosz katonák megölésével kapcsolatban. [...] Szaléz atya erre azt mondotta, hogy amennyiben, mint nem katolikusok nem ismerik a katolikus egyház tanítását: Neki a gyónási titoktartás olyan szent kötelesség, melyet pap semmi körülmények között nem szeghet meg, európai államok ezt a rendelkezést tiszteletben is tartják: ő is az egyháznak ezt a szent törvényét halála árán is betartja. Amennyiben ezt nem hinnék, ám forduljanak a római pápához, aki maga sem adhat ez alól felmentést, kérdezzék meg a pápát, kíséreljék meg, hogy tőle felmentést nyerjenek. Szaléz atya be sem fejezhette mondatát, a két detektív neki ugrott, öklükkel verték arcát, fejét, miközben torkuk szakadtából ordították: Büdös, rohadt, piszkos csuhás, már nem vagyunk messze attól a naptól, amikor a pápáddal együtt fogunk felakasztani a legközelebbi lámpaoszlopra. [...] P. Pelbárt és P. Jozafát ugyanezen kínoztatáson ment keresztül. (Közli KIRÁLY 197?, pp. 147-149)

P. Szaléz valószínűleg 1946 júniusában átkerült a szovjet hatóságok felügyelete alá. De ide került P. Pelbárt is.

„Alighogy letelepedtek a földre P. Pelbárt kihirdette, hogy aki a rózsafüzért akarja imádkozni, gyűljön köréje. Mindannyian követtük szavát. Annyira új volt ez a hang a börtönpincében, hogy még az Ungvárról Magyarországra menekült zsidó is köréje húzódott, akit tegnap este hoztak a határról hálóingjében ide. Ez a három ferences barát új fejezetet nyitott az oroszok hírhedt Vilma Királynő úti börtönpincébe. Ezek nem panaszkodtak, nem jajveszéltek, hanem megbocsájtottak és imádkoztak. Számukra a kereszténység élő valóság: az örökkévalóságban minden rendeződik. Mikor egymással beszélgettek, magukra hagytuk őket, rendi életükről beszélgethettek, különféle neveket hallottunk. Nem egyszer történt, ami szintén egyedülálló eset a börtönpincében, hogy derüsen nevettek. Szaléz atya volt a legderüesebb köztük. Szaléz atya egyszer – mikor még egyedül voltunk – beszélt nekem arról a fájdalomról, melyet érez amiatt, hogy a hatvani Páterek miatta szenvednek. Ha nem vonta volna be őket az ifjúságmentő munkába, most csak egyedül kellene számot adnia. [...] Egyebekben Pelbárt és Jozafát csodálattal emlékeztek meg Szaléztól. Csodálták azt a rendkívüli lelki erőt, mellyel Szaléz atya a legszörnyűbb kínokat elviselte. Soha egy pillanatra sem ingott meg: elájulásáig, eszmélete elvesztéséig viselte el mindig a kínokat.” (Közli KIRÁLY 197?, pp. 134-135)

Eközben a rendi előjárók Isten Szolgáinak keresésére indultak, de csak 1947-ben derült fény arra, hogy P. Szaléz május 18-án P. Pelbárt pedig június 28-án a szovjetek felügyelete alá került (vö. SZÁNTÓ in KÁLMÁN 2000, p. 73). A rend képviselőjét egy igazságügyi dolgozó arról értesítette, hogy nyilvános tárgyaláson

„nem mernek ellene eljárni, mert az országban nagy felzúdulást váltana ki, s az egész világ a gyónási titok vértanújáról írna és beszélne. [...] átadják az

oroszkoknak, akik nem ismerik el a gyónási titok sértetlenségét, s elítélik. Ily módon a magyar kommunisták lerázzák a számukra kellemetlen ügyet.” (Közli KIRÁLY 197?, p. 136)

A perről a sajtó állítólagos „vallomásokat” is közölte, miszerint a gyilkosok beültek a gyóntatószékbe,

„ahol több mint egy negyed órát tárgyalt velünk egyenkint. Feloldozott a gyilkosság bűnétől és azt mondta: 'Legyetek ezentúl még magyarabbak, de azért vigyázzatok!' Neheztelt, mert a katonáktól nem vettük el a fegyvereket.”

A továbbiakban a lap hozzáteszi, azért mennek, hogy a „Páternek örömet szerezzenek”.

„A gyilkosságok után – mondják a fiúk – a páternél gyűltünk össze, ahol nagy pálinkázás következett és rögtön együttesen megbeszéltük a nagyrédei rendőrbiztonság elleni merényletet.” (Szabad Nép, 1946. május 14)

Mindszenty József a sajtókampányt látva nyilatkozatot adott ki:

„A gyöngyösi letartóztatásokkal kapcsolatban a bolsevista sajtó szemérmetlenül azt jelentette, hogy az összeesküvés mögött a hercegprímás áll. 1947. május 9-én illetékes egyházi hely válaszolt az otromba támadásra: A sajtó hozza a gyöngyösi letartóztatásokat és vádakat olyan beállítással, mintha Magyarország hercegprímásával is közölték volna az illetők terveiket. A hercegprímás sem szóval, sem más módon nem érintkezett a felsoroltakkal, sem összességükkel, sem egyénnel, közülük senkit sem ismer. A kapcsolatba hozás minden alapot nélkülöz.” (Közli VÉCSEY 1957, p. 162)

A per jogtörténeti vizsgálata pedig bebizonyította, hogy a vizsgálati jegyzőkönyvek például szocialista szlogenekből lettek összeállítva, amit pap nem használ, az aláírás nem a szövegrész végén, hanem attól távolabb, a lap alján szerepel, vagyis üres lapot írtak alá velük, illetve a gyónási kérdésekben is olyan gyakorlatra hivatkozik, amely nem vonatkozott a szerzetespapságra, hanem csak az egyházmegyes papokra, a szövegkönyv egészében pedig sok az önellentmondás.¹⁵

A korabeli tárgyalások rendjéről a következő jellemző eset alapján tájékozódhatunk:

„Amint beléptem, azonnal láttam, ez egy üres tárgyalóterem [...] egy magát tolmácsnak mondó valaki [...] fel akarta olvasni a vádiratot oroszról lefordítva, de nem sikerült neki. A bíró végül megunt a kinlódását. [...] Olyan, mint védelem, nem volt, csak előkészített ítélet. Úgy tudtuk meg, ki, mennyit kapott, a bíró rámutatott az egyikünkre, és újával mutatta az évek számát.” (Kovács Zoltán visszaemlékezése)

A tárgyalás ilyesfajta rendjének leírása megegyezik más, ezekben a hónapokban elítélt rabok vallomásaival,¹⁶ így arra következtetünk, hogy ez általánosan is így volt, vagyis Szaléz és Pelbárt atya esetében hasonlóképpen történt az ítélethirdetés és a tárgyalás. A visszaemlékezések ugyanakkor eltérnek annak megállapításában, hogy mikor volt P. Kiss Szaléz és a per többi vádlottjának elítélése. Az Oroszországi Föderáció Legfőbb Ügyészsége által kibocsátott dokumentum szerint ez 1946. szeptember 10-14 között zajlott, amelyben P. Szalézt halálra ítélték (vö. *Kiss Szaléz. Rehabilitációs igazolás* 1993. május 25), P. Pelbárt rehabilitációs okirata pedig arról tanúskodik, hogy 8 év fegyházbüntetést kapott (vö. uo.).

¹⁵ A korabeli ítélkezési szokások összefüggései között vizsgálja Szaléz atya perét: KAHLER 2009, pp.165-281.

¹⁶ Ld. FEHÉRVÁRY 1990, pp. 30, 58-59; ÉZSLÁS 2008, pp. 55-61; valamint KASSAY 2007, pp. 210-211.

A rabokat, Isten Szolgáit Sopronkőhidára, arra Nyugat-magyarországi településre szállították, amely a szovjetek Közép-európai gyűjtőhelye volt. Itt hajtották végre a háborús bűnökért elítéltek kivégzését, és innen szállították a Szovjetunió területén lévő munkatáborokba az internálással sújtottakat. Egy pap rabtárs, Kölley György (1919-2005) elmondása szerint szeptember 10-e környékén szállították át velük együtt Kiss Szalézt és Lukács Pelbártot Sopronkőhidára, megérkezésükkor pedig a halálraítélteket elkülönítették. Naponta kétszer, egy lavórban kaptak levest illetve 20 dkg kenyeret, ez volt az étük (vö. HETÉNYI VARGA 1999, p. 531). Németh Sándor megmenekült rab szerint

„a sopronkőhidai kivégzések úgy történtek, hogy szerdán este a siralomház ajtaja kinyílt (az elítélendő fogolynak előbb már alsó ruháig le kellett vetkőznie), az őt kiintette. Kilépett a cellából, amely becsukódott mögötte. A rabszállító autó bűgásából tudtuk, hogy az elítéltek néhány perce van csupán: a fegyháztól 3-4 kilométernyi távolságra viszik el, itt az előre megásott sír elé térdeltetik, egy vagy több orosz katona tarkón lövi, s azonnal behantolják.”
(Közli KIRÁLY 197?, p.166)

Kiss Szaléz esetében a halál pontos napját nem tudjuk a börtönnyakönyvek megsemmisülése miatt azonosítani, ám az Oroszországi Föderáció Legfőbb Ügyészségének dokumentuma szerint főbelövésrel végezték ki, 1946. december 10-én (vö. *Kiss Szaléz. Rehabilitációs igazolás* 1993. május 25). Feltehetőleg egy eddig feltáratlan tömegsírban nyugszik.

A *Katolikus Nevelés* c. folyóiratban 1926-ban megjelent egy cikk, amely P. Marieluxról, a gyónási titok áldozatáról szól, aki Peruban halálraítélteket gyóntatott. A tábornok ezután, a király nevében követelte, hogy P. Marielux számoljon be a katonák gyónásáról. A páter Isten nevében visszautasította a tábornok követelését, emiatt sortűzzel kivégezték.

„És Marielux páter – írta Szaléz atya gyöngybetűvel jegyzetlapjaira – a gyónási titok vértanúja négy golyótól átfűrt mellel halt meg 1825. szeptember 23-án.”
(KISS 1926)

Isten Szolgájának, P. Szaléznak is hasonló sors jutott.

Lukács Pelbártot Sopronkőhidáról a Szovjetunióba hurcolták, Kölley György szerint, P. Pelbárt később az ő kezei között halt meg (vö. HETÉNYI VARGA 1999, p. 531). Október 18-a után néhány nappal marhavagonokba hajtottak kb. 1900 embert, egy-egy kocsiba 90-90 személyt tuszkoltak be, és utaztatták őket kb. 1,5 napon át Lembergbe (vö. KÖLLEY 1986, pp. 57-63).

„Ott volt mellettem Olofsson Placid, Páter Vág és Lukács Pelbárt (a hatvani ferences rendház főnöke) és ott voltak sokan a fiatalok közül, akiket ezekben az 'összeesküvés' ügyekben ítélték el. Összebújtunk egy kupacban, úgy próbáltuk egymást melengetni. Nagyon hideg volt már. Az ablakok betörve, és nem adtak sem matracot, sem takarót. Saját ruháinkon feküdtünk, azzal takargattuk be egymást.” (KÖLLEY 1986, p. 63)

Katonai barakkban kaptak elhelyezést, a kényszermunka idején az örök korbáccsal ütötték őket és farkaskutyákat tartottak maguk mellett. Itt adtak nekik először meleg ruhát, addig a magyarországi elhurcoláskor viselt öltözetükben és szalmapapucsban voltak. A halottakat ládába tették, egy fadarabra ráírták a rabszámukat és kiszállították őket a táborkapuhoz.

„Ott az ügyeletes tiszt megnézte, s ha nem hitte el, hogy valóban halott, átszúrta a szívét egy nagy dróttűvel (ez volt a szabály).” (KÖLLEY 1986, p. 75)

A tavon vágtak léket, ott eresztették le a ládákat.

P. Kelemen Később még megjegyezte:

„Valamikor 1946 októberében gyűrött levélkét kaptunk, amelyben orosz pópa írta, hogy községén keresztül hajtott orosz katona Lukács Pelbárt nevű páttert, akin már csak nadrág lógott, de az is cafatokban, s ő adott neki használt alsó- és felsőruhát és cipőt.” (KIRÁLY 197?, p. 163)

Isten Szolgája, P. Lukács Pelbárt halálára a következőképpen emlékezett vissza Kölley György:

„Sok-sok honfitársamtól búcsúztam el ilyen módon. [...] Itt halt meg Lukács Pelbárt atya is. Az utolsó hónapokban nyelni sem tudott, mert gégerákja volt. Rettenetes szenvedések közepette halt meg.” (KÖLLEY 1986, p. 75)

A rendtartomány levéltára megőrizte Pásztor Ferenc beregszászi plébános levelezőlapját, amely P. Pelbárt halálhírét tartalmazza. A beregszászi plébános a nyíregyházi ferences kolostornak küldte el híradását, amelynek szövege a következő:

„Főtisztelendő Páter! A testvéri szeretet őszinte részvételével tudatom, hogy Lukács Pelbárt testvérük f.é. április 18-án hajnalban a Finn-Karéliai fogságban meghalt. R.I.P. A gyász hírt egyik idevaló fogolytársa írta meg. Oltártestvéri üdvözlettel maradtam. Beregszász, 1948. V. 7. Pásztor Ferenc plébános.” (PÁSZTOR 1948)

A hatvani rendház historia domusa a következőképpen emlékezett rá:

„E hónap végén volt a vizita május 31- június 2-ig. P. Provinciálistól tudtuk meg, hogy P. Lukács Pelbárt még ez év április 18-án meghalt Finn-Karéliában (Oroszország). P. Lukács Pelbártot több mint egy éve vitte el a rendőrség. Azóta jóformán semmit sem tudtunk felőle. P. Pelbártot Hatvanból vitték el, így hát a hatvani kolostornak ő az első halottja. 32 éves volt összesen és 12 éve tagja a rendnek. Sok megpróbáltatás és szenvedés után szólította magához az Úr, aki adjon neki örök nyugodalmat! Pie Jesu, Domine, dona ei requiem sempiternam!” (A Hatvani Kolostor Historia Domusa 1948)

IV. A megszilárdult diktatúra áldozatai

A katolikus egyház társadalmi jelenlétének megtörése – 1946-ban a katolikus egyesületek feloszlata, 1948-ban az egyházi iskolák államosítása – közben a kommunista diktatúra azokat a személyeket is el akarta mozdítani, akik ellenálltak az államhatalom kívánalmának, hogy Magyarországon is létrejöjjön az intézményesült nemzeti egyház. Ennek legfőbb akadálya Mindszenty József és a magyar szerzetesség volt. A bíboros 1948. december 26-án történt letartóztatása után már két oldalról indult támadás az egyház egésze ellen. Egyrészt a papságnak az állampolitikai mellé való áthódítása oldaláról (vö. GERŐ 1948), másrészt pedig az erre nem vállalkozók kiiktatásának irányából. Mindkettő célja a Rómához való hűség megtörése volt. E folyamatnak lett áldozata Isten Szolgája Károlyi Bernát és Kriszten Rafael is.

1. Károlyi Bernát életútja

P. Károlyi Bernát 1892. június 19-én született Almáskamaráson (Békés megye). Eredeti családneve Krausz volt, ősei Szászországból települtek át Magyarországra (vö. UNSER 2001, p. 34). A 10

gyermek közül – Bernát a hetedikként született – négyen végeztek magasabb fokú iskolát. A családban a kultúra szeretetét és a fegyelmet tanultak, a vallásos nevelést az anya biztosította (vö. KÁLMÁN 2002, pp. 37-38). Ennek tanúja Bernát atya 1908-ban írt levele, melyben azt köszönte szüleinek, hogy a szegénység ellenére gondoskodtak róla és megkeresztelték (vö. KÁROLYI 1908). Ádámot – a keresztségben ezt a nevet kapta – a település plébánosa karolta fel, 1905 körül feltehetőleg ő ajánlotta be őt az újjászervezett Kapisztrán Szent János Rendtartomány kisszemináriumába, a máriaradnai (ma Radna, Románia, Arad megye) Collegium Seraphicumba, hogy ott a rend támogatásával végezhesse tanulmányait. 1907-ben lett ferences szerzetes Pécsen (vö. MAJSAI s. a., p. 138), első fogadalmát 1908-ban tette le, majd középiskolai tanulmányait befejezve a provincia hittudományi főiskolájára járt, 1911-ben az új gyöngyösi növendékház egyik alapító-növendéke (vö. KÁLMÁN 2002, p. 15). Örökfogadalmát 1913-ban tette le, pappá 1915-ben Egerben szentelték (vö. MAJSAI s. a., p. 138). Katonalelkészként vesz részt az I. világháborúban 1917-1918 között (*Károlyi és társai*), e szolgálata viszont olyan hatással lesz rá, hogy nehezen illeszkedik vissza a rendi életbe. 1924 januárjában a pécsi püspökhöz írt levelet, amely kapcsán az egyházmegye ordináriusa Tamás Alajos (1857-1932) provinciálístól kért tájékoztatást. Ekkor a tartományfőnök P. Bernát tervét így summázta:

„Nincs ok a szekularizációra [...], nem lehet elég oknak mondani, hogy megunta a szerzetesi fegyelmet, és szabadabb élet után vágyakozik.” (TAMÁS 1924a)

Majd

„Nem mondhatom, hogy P. Bernát a teljesen kifogástalan embereink közé tartozna, de viszont azt sem állíthatom róla, hogy valami főbenjáró dologban fogyatkozásai lennének, csak mióta a katonaságtól visszatért, azóta helyét nem találja a zárdában, és folyton nyugtalanodik. Úgy látszott, a katonaelet megártott neki. Egyébként kötelességei teljesítésében elég serénynek mutatkozik, és ügyesnek bizonyul.” (TAMÁS 1924b)

1926 májusában – bár Bernát atya a vele való folytonos problémák miatt kerül Kecskemétre – a historia domus jegyzője örvendetes hírként fogadja odahelyezését.

„Novemberben kezdtük meg Kecskeméten a szegényügy rendezését. P. Gvardián vállalta, a városi vezetőségével a tárgyalást P. Bernát harmadrendi igazgató [...] a harmadrendieket szervezte, mint gondozókat, gyűjtőket.” (*A Kecskeméti Kolostor Historia Domusa* 1926)

A magyar ferenceseknek a középkor óta nem volt olyan *ad gentes* missziója, amelyben a provincia intézményi szinten vett volna részt. Ezért is volt jelentős lépés, hogy a Kapisztrán Rendtartomány előljárói 1928-ban felvetették egy Kínába küldendő misszióscsoport kijelölését.¹⁷ Isten Szolgáját – a misszióalapítási szándék kinyilvánításának első pillanatától kezdve –, mint e küldetésre alkalmas személy jelölték meg előljárói. Jól mutatják ezt a rend magyar származású definitor generálásának következő sorai is:

„Ne kössétek meg azok lelki szárnyalását, kik a provincia aránylag szűk keretében talán nem mindenben feleltek meg ideálisan! Vagyis olyan testvérek, kik mint pl. P. Bernát, szívük vérét adják a misszióért, hadd menjenek, hadd dolgozzanak ott, hadd tegyék jóvá – ha hibáztak – esetleg vérük ontásával, vagy korai halálukkal hibáikat. Évek hosszú során éltem olyan provinciákban, hol ez a krisztusi életfelfogás sok kiváló embert mentett meg Krisztusnak úgy, hogy

¹⁷ Történetét feldolgozza: KÁLMÁN & VAMOS 2002.

misszióba menni engedte őket. Így bizonyos értelemben villámhárító lett a misszió. S odakinn gyakran rendkívüli dolgokat műveltek, kik idehaza szerencsétlenül hibáztak. A kegyelem útja nem a mi utunk!” (SCHROTTY 1929a; 1929b)

Vagyis P. Bernátot előljárói már 1929-ben alkalmasnak látták a vértanúságra, pontosabban hibái láttán e teljes önátadásban vélték megjelölni szerzetesi életének útját.

„Jóságos főatyánk P. Oslay Oswald [...] rám bízva a kis misszióscsapatot, mondván: 'Legyél atyjuk és anyjuk testvéreidnek'.” (KÁROLYI 1942)

A misszió kezdeti struktúráinak kialakítása után Paoking lesz a magyar ferencesek központja. Lelkipásztori helyeket létesítenek, templomot építenek és a szociális inség enyhítésén keresztül igyekeznek közel vinni az evangéliumot a lakossághoz. Az árváknak a Magyarországról érkező Szatmári Irgalmas Nővérek (1933, 1936) vezetésével árvaházat, 1937-ben pedig – 130 növendékkel – iskolát létesítenek. 1936-ban területük apostoli kormányzójának helyettese lesz P. Bernát, ekkor írja, hogy: *„egy év alatt 1002 lélek részesült a keresztségben, 5299 gyónás, 18 678 áldozó volt,”* (MAJSAI s. a., p. 139)¹⁸ 860 hitújoncot oktatnak. Azelőtt egy év alatt 5-7 keresztelést végeztek. 1935. december 7-én kelt levelében ezt olvassuk:

„A kínai-japán konfliktust felhasználták a kommunisták és egy mesteri lendülettel elfoglalták és behatoltak Hunan-tartomány szívébe. Éppen úton voltam háromheti távollétről hazafelé, amikor kapom a hírt, hogy betörték a kommunisták, az északi megyét Sinhwat, hol Ipolya atya működik, már elfoglalták és Paoking felé tartanak. Természetesen siettem haza, hol már alig tudtam az ostromzárral körülvett városba bemenni. Itthon a legnagyobb pánik uralkodott – mindenki menekült, semmi biztos hírhez nem tudtunk jutni. [...] A helyzet óráról órára aggasztóbb lett, így a többi 4 atyát és testvéreket délre, a prefektura székhelyére küldtem, mi csak hárman maradtunk itt, Páter Piusz Bence testvérrel, hogy 4 évi munkánk és fáradságunk gyümölcsét, drága misszióinkat és az árvaházat őrizzük, és közel 60 árvánk ellátását biztosítsuk. Közben, mint a hajszolt vadak érkeztek meg a nyugati misszionáriusok, 5-6 napi bujdosás után, betegen, pénz nélkül. Az isteni Gondviselés volt, hogy itt maradhattunk, így legalább szegény misszionáriusok menekülését irányíthattuk, és elláthattuk egy kis pénzzel. Helyzetünk elég komoly, a város tele van kémekkel. [...] Igaz, a nép hangulata napról napra ellenségesebb, 4 és fél év alatt nem ért annyi inzultus, mint a mostani napokban, mindenféle fenyegetéssel és kommunista jelszavakkal írják tele misszióink falát. Így annál inkább kell maradnunk, mert sem a polgári, sem a katonai hatóság nem vállal felelősséget misszióinkért, így az utolsóig ki kell tartanunk – mert ha elmennénk, elkerülhetetlen volna misszióink kifosztása. S mi lenne a sok kicsi árvánkkal? Természetesen mindent megteszünk a menekülésre, s ha közvetlen veszély lenne, a másik két testvéremet, és elküldeném, s csak magam maradnék itt álrühában bujdosva.” (KÁROLYI 1935)

E sorok is jól mutatják Isten Szolgájának önfeláldozását. 1938-ban, mint később kiderült, igaztalan vádakkal illetik, ezért a Kongregáció utasításra haza kell térnie Magyarországra. Provinciálisa így jellemzi munkásságát:

¹⁸ Ez az adat eltér a missziótörténetben megadott számoktól.

„a többi misszionáriusunk előjárójaként igen nagy szorgalommal és bölcsességgel irányította egészen mostanáig a rábízott társait; a lelkipásztori életben az irányítása alatt ezen provinciánk missziósai kiérdemelték más misszionáriusok elismerését; a hitetlenek megtérítésénél mindig serény, egyazon buzgósággal és bölcsességgel tevékenykedik az Úr szőlőskertjében. A kínai bennszülöttek iránt mindig belső szeretetet mutat, hogy őket Krisztusnak és az üdvösségnek megnyerje. [...] A cselekvés okán a zabolátlan vetélkedést igen nagy bölcsességgel nagyon okosan kezeli; ahol lelki javakat remél, ott ezt a bölcsességet jól összeköti a lelki bátorsággal; ezen cselekvés okának igen édes gyümölcsei nyilvánvalóak: a misszió stabilizálása egy igen nehéz területen.”
(HERMENEGILD 1934, pp. 423-424, 429)

1940-ben Kecskemétre helyezik, ahol a misézés mellett a beteglátogatás, a gyóntatás, a környezetben lévő tanyai iskolák gyermekeinek hitoktatása, a fogház rabjainak, olykor pedig a katonák lelki gondozása, a különféle hitbuzgalmi egyesületek vezetése tartozott a lelkipásztorok munkaköréhez. 1944 márciusában azt kéri tartományfőnökétől, hogy templomukat emeltesse plébániai rangra.

„Sajnos, elgondolásunkat az idő is igazolja, most, hogy szélsőjobboldali kormány veszi át a hatalmat, ki lehetünk téve ilyen meglepetéseknek, mint Németországban.” (KÁROLYI 1944)

Amikor 1944 tavaszán a nyilasok jutnak hatalomra ő több szinten is kiáll az üldözöttek mellett. A front idején:

A tehetetlen öregeket, betegeket itt hagyták, ezek egymás után óvóhelyünkre jöttek, vagy ide hozatták magukat, úgyhogy egyhamar megtelt nemcsak a légópince, hanem az egész kolostor. [...] Volt idő, amikor 160 személy is szorongott a pincében.”

A polgármester

átadta a várost a házfőnököknek, a kórház és szegényház gondozását is a ferencrendre bízta, és így búcsúzott szeretett városától [...] az oroszok lefoglalták a kórházat, és így a civil betegek számára rendházunkban rendeztük be a kórházat. A harmadikrendi otthon, iroda, ebédlő és konyha, szóval az egész földszintet adtuk át. Hónapokon át a kolostor szálloda volt, vonat csak Kecskemétre indult, így ide mindenki kocsin vagy gyalog érkezett, és itt várta be a bizonytalan vonatindulást. Volt nap, hogy 20-30 átutazó is kért éjjeli szállást, egy tál meleg ételt. Az egész környéken híre volt ennek.”

Tevékenységét így jellemezték a háború után:

„Amit Károlyi Bernát házfőnök tesz, az a szamaritánus szerep netovábbja.”
(KIRÁLY 1974, p.193)

A zsidóüldözés idején minden akadályt igyekeznek elhárítani a keresztség szentségének felvétele előtt, mivel az olykor a menekvést jelentette egy-egy ember számára, emiatt püspökével is összeütközésbe kerül (vö. PÉTERY 1944). Visszamenőleges szerződést köt a zsidó kereskedőkkel, hogy a törvényi tiltás ellenére megmaradhassanak a rendház által bérbe adott üzletekben, felkeresi elhurcolt híveit a 100 km-re lévő internálótáborokban és szökési lehetőséget ajánl fel nekik.

„Tudomásom van róla, hogy amidőn a Gettó vonatját indították, ő volt egyedül, aki kiment oda szegény szerencsétlenek vigasztalására. A német parancsnok távolított el onnan.” (SZÉKELY 1950)

A rendházban zsidókat és politikai üldözötteket bújtat, és a város megmentése érdekében együttműködik azzal a Molnár Erikkel (1894-1966), aki később Rákosi Mátyás elé terjeszti Isten Szolgáinak elítélési tervét.

„Az ő mentalitását mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy érdekeiben kifejtett exponáló cselekedeteit megtette annak dacára, hogy ismerte az 1919-es proletárdiktatúra alatti tevékenységemet.” (SZÉKELY 1950)

– jegyzi meg egyik menekítettje. Mások arról számolnak be, hogy menleveleket, menedéket és hamis igazolványokat szerzett az üldözötteknek, s hogy bátorításával mindig mellettük állt (NÁDAS 1950). Isten Szolgája 1950-es védőbeszédében a következőképpen vallott erről az időszakról:

„Meggyőződéseem szerint, papi mivoltomhoz híven, és lelkiismereti kötelességemnek megfelelően jártam el akkor, amikor az üldözések idején a származásuk miatt halálra szánt szerencsétlen ártatlanok százain segítettem. Kötelességemet teljesítettem, amikor mint kecskeméti rendfőnök személyesen rejtettem el és élelmeztem az üldözötteknek egészen enormis tömegét, és pedig testi épségem és szabadságom állandó kockáztatásával. Csupán példaként említem meg, hogy több, egészen nehéz helyzetben lévő üldözöttet magam, személyesen kísértem el Budapestről Kecskemétre, nem egy esetben oly módon, hogy rendünk csuhájába öltöztettem, pártfogoltam.” (NÁDAS 1950)

2. Isten Szolgájának meghurcolása, pere és halála

P. Bernát 1945 júniusától az újonnan fogházba zártak lelkipásztora lett Kecskeméten. Az ott tapasztalt kegyetlenséget látva a belügyminiszterhez fordult, s kifogásolta a rendőri hatóságok öntörvényűségét (vö. BÁLINTNÉ MIKES & SZABÓ 1971, p. 13). 1969-ben ennek mértékéről így írt egy kommunista visszaemlékező:

„Miután a politikai nyomozók többségének, mint munkaszolgálatosnak bő tapasztalatuk volt a fasiszta rendszer embertelen bánásmódjából, vallatási módszereiből, nem tudtak szabadulni a bosszú érzésétől.” (IMRE 1971, pp. 86–87)

P. Bernátot ugyanezek a személyek már 1945 júliusától kezdődően inzultálják. Beszédeit megfigyelték, s azok kapcsán későbbi ellenségei tudatosan kapcsolták össze a spanyol polgárháború bírálatát és az antiszemitizmus vádját, illetve a kommunistaellenességét a fasiszmissal azonosították. Az, hogy igehirdetését próbálták meghazudtolni, már önmagában jelzi a vádak egyházellenes élet, az igehirdetés és a papi szolgálat megcsúfolását, korlátozását. K. T. kihallgatásakor a következőket mondja:

„Fondorlatos rosszhiszeműségére vall, hogy ismételten Isten nevének beleszövéseivel adja elő reakciós szellemű, és fasiszta, uszító, agitáló beszédét.” (K. T. vallomása)

És amiként Isten Szolgája, Kiss Szaléznél, ebben az esetben is előtérbe került a próbálkozás a gyónás szentségének kikezdésére. Az egyik rab így vallott:

„Tudomásom van róla, hogy a barát az istentisztelet előtt meggyóntatta azokat a foglyokat, akik ezt kívánták; feltűnő, hogy majdnem kizárólag politikai foglyok gyóntak.” (Sáró István vallomása 1945)

Bernát atyát 1945. július 26-án letartóztatják, 12 napig fogva tartják, majd szabadon engedik (vö. *Jegyzőkönyv a kecskeméti házi-tanácsnak 1945. augusztus 10-én tartott gyűléséről*). Ugyanis a népügyészség indoklása szerint azt a bűnt, amivel vádolták – demokráciaellenes hírverés – csak a korábbi németbarát időben lehetett elkövetni, ezért a vád alól felmentették (vö. *A Kecskeméti Népügyészség Határozata 1945. augusztus 16*). 1945 szeptemberétől tovább zaklatják, ezért elmenekül, amikor pedig visszatér, letartóztatják, és csak a belügyi államtitkár közbenjárására engedik szabadon. Abba a téglagyárba akarták internálni, ahonnan ő 1944 tavaszán a zsidó lakosságát próbálta menteni (vö. *Jegyzőkönyv a kecskeméti házi-tanácsnak 1945. szeptember 15-én tartott gyűléséről*).

A Kisgazda Párt a választásokra P. Bernátot jelölte kecskeméti képviselőnek,¹⁹ amit mindkét előljárója támogatott (vö. SCHROTTY 1945; PÉTERY 1945). 73%-os sikert ért el, de nem jutott mandátumhoz. Ezután a kommunista szervezetek 1946 februárjában Mindszenty primás, Károlyi Bernát és a klerikális reakció ellen szerveztek tüntetéseket. P. Bernát 1946 nagyhetére még hazamehetett a rendházba, ő vezeti a húsvéti szertartásokat, de már csomagol, mert az országos körözési parancs visszavonását csak így tudták elérni. A Kommunista Párt elérte célját. Kikapcsolták őt a város életéből és ezzel a keresztény értékeket társadalmi szinten leghitelesebben megjelenítő személyiségét távolították el a kommunista uralom kecskeméti előretörésének útjából. Az 1947-es választásokon a Demokrata Néppárt képviselőjében indult, ekkor a választási gyűlés idejére ismét visszatérhetett szeretett városába. Barankovics István (1906-1974) beszámolója szerint Kecskeméten

„órakkal a választási gyűlés után [...] éjfél felé [...] még sok ezer ember éljenzett és ünnepelte Bernátot a kecskeméti rendház előtt.” (Közli KÁLMÁN 2000, p.77)

Ekkor azonban előljárói már nem engedélyezték, hogy a képviselőséget elfogadja, a választásokon is csak azért indult, hogy ezzel segítse a Demokrata Néppártot.

„Már két gyűlésen fejtegettem azt, hogy miért kell a parlamentben papnak is lennie, mert az egyház minden vagyonáról lemondott, de évszázados intézményeiről, iskoláiról, nem lesz hajlandó lemondani, azok fennmaradását biztosítania kell az államnak törvényben stb.” (KÁROLYI 1945)

1946-ban Budapestre, a pasaréti kolostorba került.

1947-ben újból bevádolják.

„Azt mondotta a spanyol baloldaliakról, hogy azok a papokat leöldösték, és a templomokat bezárták, majd ezt a kijelentést tette: azok a magyar partizánok, akik ott harcoltak és gyilkoltak, azok most Magyarország sorsát irányítják, ilyen demokráciát nem kívánunk! Beszéde során azt is mondta, hogy azokat, akik jogtalanul birtokolják mások tulajdonát, a tulajdonosok átka fogja kísérni és nem az Isten áldása. [...] Nyolc zsidó gyerek kiment piros zászlóval az utcára, és követelte Kereszturi lemondását. A terhelt tehát, a zsidóság elleni felekezeti gyűlöletre izgatott.” (*Népügyészeti Perek* 1947, p. 133)

Ekkor azonban még a Budapesti Népügyészség is rákérdezett arra, hogy miért csak két évvel az elhangzott beszéd után vált fontossá ez a vád? Ennek – mint későbbi letartóztatásának is – egyik oka az lehetett, hogy Isten Szolgája Barankovics István politikus támogatója volt, akit ő bízott arra, hogy nyugatra meneküljön (vö. KÁLMÁN 2000, pp. 77-79). A képviselőt ugyanis Rákosi Máttyás arra

¹⁹ Vö. Kikre szavazunk november 4-én? *Kecskeméti Lapok*, **78**(1945. október 14/83); és Kecskeméti jelöltek a választásokon. *Kecskeméti Lapok*, **78**(1945. október 25/86), amely szerint P. Károlyi az 50. helyen szerepel a Kisgazdapárt pestmegyei listáján.

akarta rávenni, hogy legyen a Rómától független, nemzeti egyház vezetője (*Barankovics István visszaemlékezése* 1970).

1949 adventje előtt Isten Szolgája egy addig szokatlan eseményre, az adventi koszorúk megáldására hívta össze a pasaréti híveket. Ennek keretében Istenhez, a hitükhöz való hűségére, gyermekeik hitoktatására bátorította a híveket. Nem sokkal ezután, 1949. november 28-án, amikor bevásárolni indult a templom épületében működő gyermekvigyázó számára, letartóztatták az utcán (*A Budapest Pasaréti Historia Residentiae* 98). 1950. március 1 és 18 között a katonai ügyészség felügyelete alatt állt, majd előzetes letartóztatásba került. A perben az állam ellenes szervezkedés szerepelt vádként. A törvény, ami alapján a hatóság eljár, a köztársaság védelméről szóló 1946: VII. tc. egy még többpártrendszerű országra vonatkozott, ám a kommunisták ezt a Károlyi-perben már a diktatúrára alkalmazták, koncepciót gyártottak belőle. Ezen

„olyan büntetőeljárásokat értünk, amelyek elszakadnak a büntetőeljárásnak a büntetőeljárás törvénybe foglalt céljától és különböző politikai célok elérését szolgálják.” (Kanonizációs eljárás. Történész szakvélemény 2012)

Ez a cél itt, a Kiss Szaléz perben már bemutatott forma szerint történt: az egyház (Károlyi Bernát), a papság összekapcsolása a fasisztának kikiáltott Horthy-korszakkal (társai a II. világháború előtt végzett katonák voltak) és az USA követséggel. Vagyis az egyháznak a nemzetközi imperializmus támaszaként való bemutatása (vö. RÉVÉSZ 1998; ZITNYÁNYI in OKVÁTH 2001, pp. 173-197). Emellett a per felvonultatja 25.000 felfegyverzett és 100.000 támogató személy államellenes csoportokba való szervezését. Az ügyel foglalkozó jogtörténész szerint ezzel a váddal maximum 1200 embert ítéltek el az évek során.²⁰

A perben a vallomások során többször megjelenik, hogy a vádlottak azért tettek terhelő vallomást, mert féltek, hogy visszaviszik őket a politikai rendőrségre.

„61 napig voltam a Katona Politikai Osztályon [...], hogy ott mi történt, nem kívánok semmiféle megjegyzést tenni” (KAHLER 2009, p. 160)

– mondja egyikük, illetve finomabban ugyanez jelenik meg, amikor első idegi feszültségre vonatkozóan visszavonják vallomásaikat (vö. BFL²¹, B. XLI. 3051/950, pp. 324-331). Továbbá a vádpontok szerint Isten Szolgája államellenes szervezkedésnek adott helyet a pasaréti kolostorban, kapcsolatot tartott Mindszentyvel, szervezkedett az USA egyik nagykövetségi dolgozójával és információkat adott át neki. Ezek az állítólagos információk – bár valószínűleg a rendőrség koholmányai – a korabeli egyház helyzetét tényszerűen mutatják be: a fiataloknak be kell lépniük a kommunista szervezetekbe, feloszlatták a katolikus egyesületeket, nincs szabad hitoktatás, fondorlatokkal távolítják el a gyermekeket a misére járástól és a hittanra való jelentkezéstől. Jól látható, hogy mindezek célja, annak igazolása, hogy a katolikus egyház egy „kémközpont”, a reakció támasza.

„A Károlyi-perben nem találunk egyetlen objektív bizonyítékot sem, amely a vád tárgyává tett tényállást alátámasztja. Még érdektelen tanúk sincsenek. A két ki sem hallgatott tanú más ügyben terhelte. Nincs más bizonyíték tehát, mint a vádlottak – jórészt visszavont – nyomozati vallomása! [...] E körben okát kellett volna adni, miért a visszavont vallomást fogadta el a bíróság. A bíróság az eljárás bírósági szakaszában mindenben kiszolgáltatta tehát a hatalom igényeit. Ez a következménye annak, hogy Károlyi Bernát az első ügy után nem hódolt be annak a hatalmi rendszernek, amelynek elsődleges célja az Isten hit kiirtása

²⁰ A per koncepciójához ld. KAHLER 2009.

²¹ BFL: Budapest Főváros Levéltára.

volt. Hű maradt hitéhez és szerzetesi fogadalmához. Mert szólni övéért és mindent megtett – át nem lépve az erkölcs és az erkölcsnek megfelelő törvények szabta a határokat – a keresztény hit védelmében” (KAHLER 2009, p. 161)

– állapítja meg Kahler Frigyes jogtörténész. Isten Szolgája súlyos betegen éli át ezeket a napokat, amit orvosi véleménnyel is igazolni tudott. Az ügyész ennek ellenére kényszermunkára való ítéletét kéri (vö. BFL, B. XLI. 3051/950, p. 361).

Az elítélés kérdésében a végső fórum Rákosi Mátyás asztala volt, ahová a P. Bernátot jól ismerő, valószínűleg a háború idején nála menedéket találó Molnár Erik igazságügyi miniszter juttatja el a kérvényt.

„Jelentés, Budapest, 1950. november 16. Az előzetes letartóztatásban lévő egyházi személyek ügyeit átvizsgáltam és a jogerős ítélettel be nem fejezett ügyek elintézésére a következő javaslatot teszem. 1. Károlyi Bernát ferencrendi szerzetest, aki a pasaréti úti rendház főnöke volt, 15 évi fegyházra ítélték, mert egy nagyszabású kémkedési ügynek volt a terheltje. Korábban is elítélték 7 hónapi börtönre demokráciaellenes izgatás miatt. A Legfőbb Bíróság tárgyalja le az ügyet és hagyja helyben az elsőfokú ítéletet.” (MOLNÁR 1950 in HORVÁTH et al. 1994, p.325)

A dokumentumban az ügyek csoportosítva vannak, így külön kategóriát képeznek az egyháziak, ami ismét jele az egyházellenességnek, illetve a jogtalanságnak is, hogy egy igazságügyi perben a pártvezetés dönt és nem a jogszolgáltatás. P. Bernát végül 1950. november 18-án 15 év fegyházi büntetést, 10 évre a közügyektől való eltiltást és vagyonelkobzást kapott (*Károlyi Bernát adatlapja* 1952). A per egyházellenessége Mindszenty József bíboros számára is egyértelmű volt, Emlékirataiban ugyanis azt írja, „unokaöcsémnek, Légrády Józsefnek és családjának, miattam megjárta kereszties útja” (SOMORJAI 2013, p. 152) – ez az út pedig Légrádynak Károlyi Bernát perében való elítélése volt, ami a primás szerint tehát miatta történt.

Isten Szolgájának börtönlapja szerint 1952-ig Vácott raboskodott, majd Budapesten, egészségi állapotát pedig jónak (!) minősítették (vö. *Károlyi Bernát adatlapja* 1952). Rabtársai később a következőképpen emlékeztek rá:

„egy nehézkes járású, de angyali tekintetű öregúr került be hozzánk [...] Károlyi Bernát. [...] Egy biztos, hogy az egy-két hetes együttlét Bernát atyával, megadta újra néhány rabtársnak Krisztus szent hitének biztonságát, és általa elnyerhettük bensőnk igazi, legnyugtatóbb és legéltetőbb békéjét.”(Közlő KÁLMÁN 2000, p. 79)

1958-ban Temessváry László a következőket írta:

Még mielőtt egy zárkába kerültünk volna, már ismertük egymást. Károlyi Bernát fogalom volt a rabok között, és ahol rettenthetetlen kis alakja feltűnt, sereglettek köré az emberek. Szerették, mert jóságos tekintete vigasztaló volt és szavai gyógyítottak” (KÁLMÁN 2002, pp. 57-62)

Majd részletesen bemutatja tüdőbetegségét, amit a felelőtlen orvosi ellátás hagyott elhatalmasodni, és ami halálát is okozta.

Dénes Béla (1904–1959) egy 1999-ben megjelent művében, mint maga is a börtön orvosa megállapítja, hogy a rabokat nem betegségük, hanem „bűnük” szerint gyógyították (vö. DÉNES 1999, p. 44).

„De hiába volt meg minden tárgyi alap és jóindulat, katolikus papot vagy szerzetest behozni majdnem lehetetlen volt, s ha végre, nagy nehezen bekerültek, nagyon hamar ki kellett írunk őket. Az ÁVÓ pontosan tudta, kik a valóban veszélyes ellenfelei! Az arisztokratákat, a régi Magyarország keresztény középosztályát utálták, megvetették, lenézték, de sokra nem becsülték, veszedelmesnek sem tartották őket. A protestáns felekezetekkel kompromisszumot kötöttek – a zsidó felekezetekkel még csak erre sem volt szükség –, a katolikus egyház azonban ellenség és ellenfél maradt, őket respektálni és irtani kellett. Üldözték is őket, ahol csak lehetett, és azt szerették volna, ha ebben a munkában segítőtársuk leszek. De nem lettem az! Magától értetődően a katolikus papok között, különösen pedig a katolikus világi papok és szerzetesek között hatalmas különbségek voltak – mindig a szerzetesek javára.” (DÉNES 1999, pp. 113-114)

Isten Szolgájának egy másik rabtársa, Málnási Ödön (1898-1970) – korábbi nyilas vezér – a következőképpen nyilatkozott:

„Egyszer egymás mellett voltunk vasba kifizítve éjjel a folyosón: Bernát atya, a jezsuita provinciális, én és mások. A többiek nagy része néha állati hangon üvöltöttek fel a fájdalomtól. De a jezsuita provinciális méltóságteljes nyugalommal imádkozott, Bernát mosolyogva imádkozott és kért, hogy én is (szintén mosolyogni szoktam a kínzások közben) vele együtt imádkozzam nemzetünknek a pokoli uralom alóli felszabadulásáért és a katolikus egyház megerősödéséért. Ugyanezen év nyarán egy alkalommal valamennyiünket megverték. Amikor sorjában mindenki jelentkezett a verősintérek szigete mellett, mindenkinek meg kellett mondania a foglalkozását. Én nem mondtam meg a valót, ezért egy hatalmas pofomon kívül csak a hátamat szaggatták fel néhány helyen véresre. De Bernát atya büszkén mondta: Ferencrendi szerzetes vagyok. Erre földre tiporták és addig rúgták, öklözték, míg bordái betörték, és orrán, száján folyt a vér. Mikor a verés után felmáztunk a zárkába és megbeszéljük a történeteket, sugárzott a boldogságtól, hogy Krisztus szenvedésében részesülhetett. Egy más alkalommal, amikor órákon keresztül addig guggoltattak és pofoztak, amíg lábizmaim gyulladásba jutottak, egész éjjel vizes törölközővel borogatott a zárkában.” (MÁLNÁS 1958, pp. 58-58)

Márkus László 1991-ben jelentette meg emlékező sorait

K. B. ferences szerzetes emlékének. [...] Húsvét előtt néhány nappal [...] törülközőnket és kis darab mosószappanunkat szorongatva [...] az előtérben mindenki anyaszült meztelenre vetkőzött a parancs szerint, majd a másik helyiségben 2-3 percig többedmagával az egyik zuhany alá állhatott. [...] Itt láttam meg Károlyi Bernátot, a ferences szerzetest, Barankovics István barátját. Egy zuhany alá kerültünk, s életem legfantasztikusabb gyónása következett. Anyaszült meztelenül a hasonlóan meztelen pap előtt, kinek kicsiny áldását elrejtette a zuhogó víz. Ünnepp volt ez a néhány pillanat, egyfajta diadal az erőszak felett. [...] A fürdői gyónás megadta a feltámadás hitét! [...] Közel négy évtized után, máig sem foszlott szét Károlyi Bernát szenvedéstől megtört teste,

ahogyan a feloldozás szavait suttogta a zuhany vízsugarai alatt.” (KAMARÁS in KÁLMÁN 2000, p. 76)²²

Haláláról a vele együtt raboskodó rendtársa a következőket rögzítette:

„Később hallottam, hogy ott halt meg 34 kiló súllyal. És maga a kórházorvos mondta, hogy ezért az emberért valaki felelős. De hogy kit fognak felelősségre vonni, arról nem szól a fáma.” (HORVÁTH in KÁLMÁN 2000, p. 251)

Halála a néhány évvel ezelőtt előkerült boncolási dokumentum szerint 1954. március 2-án, 16.30-kor következett be. Előtte 1954. február 26-án a Budapest Városmajor úti Kórházba szállították operációra. A boldoggá avatási eljárás hírére jelentkezett egy idős, vak asszony, aki rádióinterjújában beszámolt arról, hogy ő P. Bernát operációjánál segédkezett. Röntgenfelvételein látta a verések nyomait, az operációs termet pedig katonatiszt őrizte (vö. *K. E. visszaemlékezése* 2010). Mégis sikerült megáldoztatniuk Bernát atyát, illetve a rendi hagyomány szerint, P. Galicz Töhötöm OFM (1920-2002) orvosnak öltözve tudta őt a betegek szentségében részesíteni (vö. *F. F. visszaemlékezése* 2010). Rendtartományunk 2010-2011-ben a fennmaradt információk alapján próbálta sírhelyét feltárni, ám maradványaira sajnos nem találtunk rá.²³

3. Isten Szolgája, Kriszten Rafael életútja

P. Rafael a mai Romániában lévő Kőrösbányán született (ma: Baia de Criș, Románia, Hunyad megye), 1899. november 19-én (vö. *Kriszten Rafael adatlapja* 1952). A családi hagyomány már ősei között is vértanúkat tartott számon, akik a norvégiai katolikus üldözés idején haltak meg (vö. KIRÁLY 1974, p. 206). Gyermekéveiről többet tudunk, rendi anyakönyve szerint 1915. augusztus 28-án lett a Kapisztrán Rendtartomány tagja, ünnepélyes fogadalma 1920-ban volt, pappá szentelésére 1922-ben került sor Gyöngyösön, ahol a rend teológiai főiskoláját is látogatta. P. Majsai Mór (1891-1987) tudósítása szerint először a provincia Románia területén működő kolostoraiban működött, majd saját vallomása szerint

„1928-1933-ig Kecskeméten, 1937-1939-ig Budapest Pasaréti úton, 1941-1946-ig Budapest Mártírok útján, 1946-1949-ig Pécsen, 1949 augusztusa óta Újhatvanban tevékenykedtem. Pasaréten és Budapesten a fent jelzett időszak alatt, mint házfőnök voltam beosztva, legutóbb Hatvanban is házfőnöki tisztséget viseltem.” (Közl. HETÉNYI VARGA 1999, p. 509)

Hívei több helyen is úgy emlékeznek rá, mint akinek

„sikerült személyes jótulajdonságaival az összes közönyösök közömbösségét lassanként legyőzni és a legjobb úton halad, hogy elérje a hitélet kívánatos elmélyülését” (FONTH 1939),

mások:

„Rafael atyát valóban lelkünkbe fogadtuk, mindenhogyan közénk való, összeforrunk vele, lelkünk kiegészítő része és atyja.” (A pasaréti hívek 1939)

Több, rövidebb ideig tartó állomás után P. Rafael 1940-ben a Budapest-pasaréti rendházba kerül, 1941-ben a tartomány anyaházába, a Budapest Margit körútra.

²² Eredeti megjelenés: MÁRKUS L. (1991): Két ünnep a váci börtönben. *Magyar Nemzet*, **54**(március 3).

²³ A sírhelykeresés 2001 óta tartó folyamatát összefoglalja: SUSA 2011.

„Itt éli át a legnehezebb időket, mialatt Budapest ostroma folyik.” (MAJSAI s. a., pp. 128-129)

Ezen a helyen a rend belső fegyelmének megerősítője, gondossággal figyel a felnőtt hívek hitbéli képzésére is (vö. *A Budapest Margit-körúti Kolostor Historia Domusa 1941. november 23*), támogatja a szegényeket (vö. uo. 1941. december 14, 24), megpróbálja a hadiárváról való gondoskodás megszervezését, és a tökéletes bánat felindítására is felkészíti a rábízottakat a légicsapások idején (vö. uo. 1942. szeptember 13).

A magyarországi zsidótörvények bevezetésekor a Zsidó Hitközség vezetői közül többen megakadályozzák vagy gátolják hittársaik szentségfelvételi szándékát, nem adják meg vagy késleltetik a kijelentkezési igazolás kiállítását. Ennek hiányában is keresztel, amivel kiteszi magát a polgári törvények áthágása vádjának. Az főegyházmegyei hatósággal együttműködve mindent megtesz azért, hogy a plébánia a katolikus egyházba való átvétel, a házasságok rendezése által is menekítse az üldözötteket, a Budapest Margit körúti plébánia anyakönyve szerint – ahol Isten Szolgája plébános volt –, 1944–1945-ben másfél év alatt 2700 zsidó személyt részesítettek e szentségben! És zsidókat zsidó személyeknek vidéken való elhelyezését is szervezi (vö. uo. 1945. január 22).

„A zsidótörvények, annak bizonytalan rendelkezései, a faj és vallás összekeverése és egyes engedmények zsidók ezreit hozza a plébániánkra. A Duna túlsó oldalán a Bazilika plébániája és a VI. kerületi Terézvárosi Plébánia előtt ezek állnak, hogy felvételt nyerjenek az Anyaszentegyházba, ahol védelmet remélnek az embertelen rendelkezésekkel szemben. Már kora reggel zsúfolt a folyosó. Pestről is rengetegen jelentkeznek az ottani plébánia elbocsátásával. Egymás után állítjuk be a 350 személyből álló kurzusokat. Úgy szólván, minden atyánknak van egy-két áttérő kurzusa. Irodai munkánk reggel 8-tól este 6-óráig, ebéd nélkül, a szerencsétlenek felvételével telik el. Ma is szigorúan ragaszkodunk a háromhavi oktatási időszakhoz.” (Uo. 1944. augusztus 12)

A Duna-híd 1944. november 4-én történt felrobbantása hírére a Pestet és Budát elválasztó folyóhoz indul.

„Nyilvánvaló lett, hogy a villamoskocsik is a Dunába estek. P. Szabó Szerénnel [1914-1989] a helyszínre igyekeztünk. Addigra a Radeczky laktanyából kivezényelt nyilasok elállják a Dunához vezető utat, és csak erőszakos fellépés után engednek hivatásunk teljesítéséhez. A Duna parton szolgálatot teljesítő formaruhás nyilas nem várt előzékenységgel a készen álló propellert ajánlotta fel. Ezen igyekeztünk a pesti oldal felé. A Duna közepe táján leállott a propeller és kisebb csónakot rendeltek a mi szolgálatunkra. Amikor a Duna parton elláttuk a sebesülteket, egy rendelkezésünkre nyújtott motorcsónakkal a vízbe borult hídra siettünk, ahol a vízből kiemelt halottakat láttuk el az utolsó kenet szentségével. A modern lelkipásztorkodás iskolapéldája volt.” (Uo. 1944. november 13)

Majd a következőket olvassuk:

„A zsidóügyek szörnyű munkát jelentenek. A Nunciatúra és a hercegprímás erőfeszítéseket tesznek, hogy minél többet mentesítsenek, és ezzel hatálytalanítsák az embertelen intézkedéseket. A hercegprímás körlevelet is adott ki, amit fel kellett volna a szószékről olvasni. Egy nappal előbb a hercegprímási iroda táviratilag leállította a körlevél felolvasását, mert a kormányzat a budapesti zsidók deportálásának beszüntetését ígerte. A

Nunciatúra menleveleket bocsátott ki, amiket néha figyelembe vettek. Akiket közben deportáltak, ilyen menlevél felmutatása ellenében vissza lehetett hozni. Ilyen expedícióra felkért engem is Angelo Rotta [1872-1965] apostoli nuncius. Bár a Margit-hídon megfertőződött a jobb kezem, vállalkoztam az ilyen útra. Felkötött karral igyekeztünk nyugat felé, hogy elérjük a gyalog menekülő zsidó csoportot. Dorogon túl egy német teherautó zúzta szét kocsink sárhányóját. Rendbe hozva a kocsit, Almásfüzitő előtt cc. 5 km-re egy munkásokkal telített teherautó kocsink első kerekét szakította le. A teherautó az árokba fordult. Esőben, gyalog folytattam az utat Almásfüzitőig, ahol a Komárom felé menetelő kocsira szerettem volna felkapaszkodni. Sajnos, sikertelenül. Gyalog meneteltem tovább, míg végre Almásfüzitőtől három kilométerre egy személyautó felvett és Komáromig elvitt. Itt díványpárnákból összeállított fekvőhelyen töltöttem az éjszakát. A nyugat felé menekülő csoport már Hegyeshalomhoz ért, ahol Köhler Ferenc lazarista atya, az expedíció egyik hős tagja működött nagy sikerrel. Napok múlva sikerült a menlevél tulajdonosait hazahozni. Siralmas állapotban érkeztek a Kelenföldi Pályaudvarra, ahonnan vánszorogva tették meg az utat a rendőrlaktanyába. Csak ott bocsátották őket szabadon.” (Uo. 1944. szeptember 4)

Tevékenységről kortársai így nyilatkoznak:

„Margit körüti templomunk mindkét tornyát lebombázták [...] [kolostor]udvarunkban s kertünkben még mindig szanaszét hever 60-70 ló teteme.” (KIRÁLY 1974, p. 198)

„Akik annyit nélkülöztek s szenvedtek, mint a budai rendház tagjai, minden segítséget, támogatást megérdemeltek. Külön kiemelem Kriszten Rafael házfőnök-plébánost, aki gondoskodása és önfeláldozása által százak-ezrek életét megmentette a főváros ostroma idején.” (KIRÁLY 1974, p. 204)

Miközben pedig a kolostor egyik tagját az orosz katonák kivégezték, ő számukra ambulanciát nyitott (vö. A *Budapest Margit-körüti Kolostor Historia Domusa 1945. február 13*). 1945. március 19-én az Érseki Hatóság felszólítására a következőket jelentette:

„Rendházunk illetve plébániánk az Apostoli Nunciatúra támogatásával 1944. december 28-tól tart fenn népkonyhát. Az ostrom ideje alatt bentlakással, napi háromszori étkezéssel 150 személyt láttunk el. Február 15-től az ellátottak száma rohamosan emelkedett. Február 20-án már 800 személyt láttunk el, természetesen ezentúl napi egy étkezéssel. A nyomor növekedésével azonban mindez kevésnek bizonyult. A rendház készleteinek kifogyása miatt újabb ebédjegyeket kiadni nem tudtunk. Azonban azóta is naponként 300-400-ra rúg az alkalmi ebédeltetések száma.

Készletünk jelen pillanatban alig 5-6 napra való. Zsírunk valamivel több van. Sürgős segítség liszt, bab, borsó, lencse, hagyma és tüzelőben szorulunk.

Plébániánk területén felkérésemre népkonyha felállítását pasaréti, szentföldi rendházaink, valamint a Szent Orsolya-rendi apácák vállalnak készségesen. Helyiséget, felszerelést, személyzetet készséggel bocsátanak rendelkezésre, amennyiben anyagról az egyházi főhatóságoknak sikerülne gondoskodni.” (KRISZTEN 1945)

A szociális munka folytatása érdekében még Angelo Rotta apostoli nuncius is hozzá fordult (vö *Nunciatura Apostolique En Hongrie* 1945).

P. Rafael 1946-ban Pécsre került házfőnök-plébánosnak. 1947-ben, pappá szentelése 25. évfordulóján írja tartományfőnökének:

„Igyekszem hátralévő időmet, amellyel a Jóisten megajándékoz, tehetségemhez híven úgy kamatoztatni, hogy lelki üdvösségem munkálása mellett, Szeráfi Atyánk elgondolása alapján, másoknak javára legyek.” (KRISZTEN 1947)

Itt is megszervezi a szegénygondozást, a szegénykonyhát, utcaapostolok jelentik, hogy egy-egy családnak mire van szüksége, és ő azt igyekszik biztosítani. Majsai Mór rendtársa a következőképp jellemzi lelkipásztori tevékenységét:

„Higgadt és megfontolt szerzetespap. Ezeket a fontos és nehéz tisztségeket egy vesével töltötte be. Bizonyára kiegyensúlyozott és fegyelmezett lelkével bírta ezt a nagy iramot. 37 évig szolgált Jézusnak, mint obszerváns szerzetes, mint áldozópap pedig 30 évig igyekezett apostolkodni a lelkek érdekében. Az ostrom alatt sok jót művelt a nélkülözőkkel. Mindent megkísérelt, hogy őket a szükségességekkel ellássa. Engedelmesen ment oda, ahová küldötték. Egyszerű és igénytelen odaadással teljesíti azokat a feladatokat, amelyeket rá bízna. Szereti a ferences harmadikrendet, és vele szívesen foglalkozik. A kínai missziók ügyének is lelkes harcosa. Kecskeméten az ő irányítása alatt 1933-ban a ferences missziósövetségnek 1500 tagja volt. Hogy mint lelkipásztor a plébánia ügyeket is hozzáértéssel és szeretettel intézte, mutatja az is, hogy 1945-ben a plébániai ügyekkel foglalkozó bizottságnak ő a titkára. Megérdemli, hogy szeretettel gondoljunk rá, higgadságát kövessük, és róla imáinkban megemlékezzünk.” (MAJSAI s. a., p. 129)

1949-ben kerül Hatvanba, elhurcolás színhelyére. Innen 1946-ban három rendtagot, köztük Isten Szolgája, Lukács Pelbártot már elhurcolta a rendőrség, így előtte is világos lehetett ennek az állomáshelynek a veszélye. Ennek egyik jele szinte azonnal utolérte, ugyanis alighogy megérkezett, augusztus 12-én rendőrök zaklatták fel a kolostor lakóit, Richter Regalát Péter rendtársát pedig elhurcolták, akinek szabadon bocsátásért mindent megtesz (vö. KRISZTEN 1949).

„Meggyőződése azonban, hogy jó Rafael atyát a Gondviselés vezérelte jelenlegi helyére. Ott minden a legnagyobb rendben folyik, tiszteletre méltó a fegyelmezett szerzetesi magatartás, melyet jó Rafael atya tanúsít, és bámulatos a lelki erő és odaadás, mellyel minden munkáját végzi. És a legdicséretesebb az, hogy a testvérek közt zavartalan összhangot tart. Ilyen körülmények közt nem látom szükségességét sem ésszerűségét annak, hogy áthelyezéssel esetleg zavart keltsünk. Jó Rafael atya a Gondviselés kiszabta úton halad, igen dicséretesen. Vétkeznének azok az emberek, akik őt arról – csak emberi elgondolás alapján – letéríteni akarnák.” (LUPTOVICS 1950)

Provinciálisa ezen sorait a későbbi idők igazolták.

Lelkipásztori munkájában azokat a kezdeményezéseket erősíti és honosítja meg Hatvanban, amelyeket korábbi állomáshelyein is felkarolt. A ferencesek elfogadottságát jelezi, hogy amikor a hívek 1950 májusában értesültek a szerzetesrendek elhurcolásának első hullámáról, gyűlésen tárgyalták meg, ők miként tudják megmenekíteni papjaikat.

Ebben az időben a diktatúra helyi képviselői szüntelen provokálják őket. A Vörös Hadsereg bevonulására emlékezve a templomot vörös lobogóval akarják bevonni, amit nem enged. Az állami

iskola az ellen is tiltakozott, hogy a templomban ministránsavatást tartottak 1949 novemberében, és azt a pártvezetés az úttörőmozgalom elleni támadásként értelmezte (vö. *ÁBTL 3.1.9. V-46886. közli CZENE-POLGÁR in ŐZE & MEDGYESY-SCHMIKLI 2005, p. 463*). Vagyis Isten Szolgájának és társainak még a lelkipásztori szolgálatát is államellenes tevékenységnek minősítették, ami egyértelmű jele az egyház elleni gyűlölet motivációjának.

4. Isten Szolgájának meghurcolása, börtönevei és halála

A szerzetesrendeknek az 1950 tavaszán – a zsidóság deportálásának mintájára történt – elhurcolását megelőzően a pártszervezetek felmérték a helyi egyházak helyzetét.

„A klerikális reakció az utóbbi időben erősen támad, és támadást új módszerekkel végzi. Irányt vett a parasztság megagitálása felé.” [...] a klérus újabb támadási módszere már nyíltabb. Nem áhítatról beszél, hanem nyíltan tömegmegmozdulást szervez a demokrácia ellen. (Feljegyzés a Megyei Bizottságok jegyzőkönyveiből a klerikális reakció tevékenységéről 1949)

„Hatvanban, Vécsen, Gyöngyösön a papok ministráns gárdákat alakítanak. Ezek több hetes kiképzést kapnak, és utána a templomban ünnepélyes avatást tartanak.” (Adatok és tények a klerikális reakció tevékenységéről 1950. május 6)

A püspöki kar utasításának engedelmeskedve *„Hatvanban Krisztián [Kriszten] Rafael ferencrendi főnök nem írta alá a békeívet, és a többieknek is megtiltotta az aláírást”* (Jelentés 1950. május 15) – található a diktátor elé is odakerült jelentésben. Mindehhez érdemes azt is hangsúlyoznunk, hogy ebben a megyében 2-3 pap kivételével a papság aláírta a békeívet, a püspöki tiltás ellenére is (vö. *Jelentés a Heves megyei útról a klerikális reakció tevékenységével kapcsolatban* 1950. május 12). Így nem véletlen, hogy Hatvanban a Magyar Dolgozók Pártja 1950. április 29-én felveti a rendtagok eltávolítására vonatkozó igényét.

„A vitában felszólalók az újhatvani ferences rendház lakóinak a városból való eltávolítását követelték. Felmerült olyan nézet is, hogy én tiltottam meg a szerzetestársaimnak a békeív aláírását, és ezért csupán engem kellene a városból eltávolítani” (ÁBTL 3.1.9. V-46886. Közli CZENE-POLGÁR in ŐZE & MEDGYESY-SCHMIKLI 2005, p. 463)

– mondja perében P. Rafael. Isten Szolgája számított elhurcolásukra és értesült is arról, hogy a Dél-Nyugat-magyarországi ferences kolostorokat kiürítették, aminek hírére imamozgalmat indítottak a szerzetességért, a hívek között kiosztották értékeiket és kis csomagot tartottak maguknál, hogy az elhurcolás ne érje őket váratlanul. A hívek védelmet akart biztosítani nekik, de ő ezt elutasította és imára kérte őket (vö. uo.).

A Hatvantól 130 km-re lévő tatai és 230 km-re fekvő mosonmagyaróvári piaristákat június 18-án, éjszaka támadta meg a rendőrség és deportálta Hatvanba, ahová a reggeli mise idejére érkeztek meg (vö. Bíró Imre és Magyar István visszaemlékezése. In BÖSZÖRMÉNYI 2007, pp. 112, 116).

„Próbáltunk elhelyezkedni. A kolostor nem volt éppen nagy, bár emeltes. 4-5 barát kényelmesen élhetett ott, de 20-valahány ember számára már túlszűfolt lett. A vezető ávós átadott bennünket P. Rafaelnek, az akkori ferences házfőnöknek. Köteles volt bennünket elhelyezni és ellátni. Ebben nem is lett volna hiba. A főnök szavára a lakosság hozott is hirtelenjében sok mindent. Így az első nap élelmezése biztosítva volt. [...] Délután próbált a [ház]főnök helyet

szorítani mindannyiunknak.” (Fazekas József visszaemlékezése. In BÖSZÖRMÉNYI 2007, p. 98)

A hívek

„mikor meglátták a kocsit, gyanút fogtak. Az volt a vélemény, hogy a fekete papok olyan békepap-félék, akik majd a barátokat helyettesítik.” (Uo. p. 99)

A rendőri hatóságok által dezinformált hívek körbevették a kolostort, P. Rafael csitította őket (uo. p.98). A rendőrségi beszámoló szerint, amikor reggel 8-kor kb. 100 fő gyülekezett már a templom előtt, felhívták a házfőnököt,

„hogy menjen ki a templom köré összegyűlt tömeg közé, és világosan, érthetően magyarázza meg az ott lévő tömegnek, hogy papok elviteléről nincs szó, nyugtassa meg azokat, és küldje őket vissza a termelő munkába. Felhívta a rendfőnök figyelmét arra, hogy amennyiben a csoportosulás továbbra is fennmarad, úgy ezért a felelősséget a rendház főnökének kell saját személyében viselni. A telefonbeszélgetés folyamán a rendfőnök ígéretet tett arra, hogy a kapott felhívás értelmében a közönséget le fogja csillapítani, és oda fog hatni, hogy a tömeg feloszolván a termelő munkához visszatérjen. [...] Ezen idő alatt a papok megkezdték már a templomban az állandó gyóntatást és áldoztatást, amelynek következményeképpen látható volt az, hogy a tömeg hangulata súlyosbodott, a tömegek száma nőtt, akiknek a létszáma 10 órára elérte a 600-700 főt. [...] Éjjel után 2 órakor a Budapesti ÁVH karhatalom megérkezett, s a templom körül álló tömeget feloszlatta és a szervezőket, hangoskodókat, kihallgatás végett őrizetbe vette [...]. A megérkezés után végérvényesen megállapítást nyert, hogy az egész tömegmozdulást a hatvani ferencendi papok rendezték meg, így az ÁVH a ferencendi szerzetesrend hatvani rendfőnökét, valamint társait őrizetbe vette.” (LOMBOS 1950)

Egy fiatal lány is tanúja volt az eseményeknek. Ő így emlékezik:

Nagyon közel volt még a Mindszenty-per és Pelbárt atya elhurcolása Kiss Szalézzal... Könyöröghettek ott az atyák, hogy menjenek haza, csak maguknak és nekünk okoznak még nagyobb bajt. Nem mozdult senki. [...] Nekem eszembe jutott még 9 éves koromból egy olvasmány, az akkori olvasókönyvből: Szent Tarzícusz története. Úgy éreztem akkor, hogy pontosan olyan pogány, keresztényüldöző korban élek, és nekem most pontosan úgy kell tennem, mint Szent Tarzícusznak, mert ha már vérre megy a dolog, akkor a vérem az Istené, aki teremtett. Kész lettem volna vígan vértanú lenni, csak a Jóisten jobban tudta, hogy mit akar velem, tőlem, így megmaradtam máig.” (Érsek Lászlóné visszaemlékezése 2000)

Az odahurcolt piaristák pedig a rendházban történeteket a következőképpen örökítették meg. A rendőrök

„berontottak a rendházba. Bennünket kiteszkoltak a könyvtárból, mert közben a hat ferences testvért véresre verve és megbilincselve a könyvtárban gyűjtötték össze. Innen teherautóra rakva vitték el őket, mint később megtudtuk, internáló táborba. Rafael atyát annyira megverték, hogy orrán-száján át csorgott a vére. Fölszentelésemkor tanítónőmtől kapott vékony kis stólámon, még most is ott vannak vérenek nyomai. Ereklüként őrzöm. [...] Reggel egy 30-35 év körüli

magasabb rangú tiszt jött. Vádolta a ferences testvéreket, akik szerinte föllázították hatvan népét [...] szidták az elhurcolt ferenceseket, velünk pedig gúnyolódtak.” (Magyar István visszaemlékezése. In BÖSZÖRMÉNYI 2007, p. 119)

Más beszámoló szerint a katonák megverték, megalázták őket, keresztet raktak a nyakukba, hogy misézzenek, és a papok erkölceit firtatták.

„Majd újabb invázió. Kötelet keresnek. 'A barát holnap lógni fog, ti pedig mentek Kistarcsára.'” (Fazekas József visszaemlékezése. In BÖSZÖRMÉNYI 2007, p. 101)

„Galambos László atya megemlíti, hogy az ott lévő bőrönd római címkéje kapcsán az őr így szól: 'Nézd, a bűdös csuhást, a Szentatyánál volt utasításért! [...] Nagy láрма közben a barátokat kordával összekötve hurcolták el, a lépcső csupa vér volt.'” (Uo. 108)

Ezek után mintegy 40 családot telepítettek ki munkatáborokba, akik közül sokan jelen sem voltak az eseményeknél. Ők 3 év múlva, nagyboldogasszony ünnepén jöhettek csak haza.

„Aki legjobban ügyködött a barátok körül (kiírtjuk őket! – mondta), egy év múlva halt meg, keserves kínok között. Hogy mi baja volt, azt nem tudom, de azt igen – mert láttam, amikor teljesítették – hogy az volt az utolsó kívánsága mielőtt meghalt, hogy mikro temetni viszik, öt percre tegyék le a koporsóját az újhatvani templom előtt. Megtették.” (Érsek Lászlóné visszaemlékezése 2000)

Péter Gábor (1906-1993), a Politikai Rendőrség akkori vezetője 1957-es perében a következőképpen nyilatkozott:

„1950-ben Újhatvanban egy reakciós ellenforradalmi csoport, tüntetést rendezett. Rákosi Mátyás utasítására a helyszínre utaztam, és még az éjszaka folyamán kellett jelentést tennem telefonon az esetről” (Péter Gábor vallomása 1957, p. 8)

– vagyis az eseményt a legfelsőbb szinten irányították. De miért is történt mindez? Ekkor zajlott a püspöki kar és az állam között az a tárgyalás, melynek fő témája szerzetesrendek léte, az állam és az egyház hosszú távú együttműködése volt. Rákosi Mátyás erre a folyamatra akart hatást gyakorolni.

Káhler Frigyes jogtörténész megállapítja, hogy

„Az Újhatvanban történelem nyomán folytatott büntetőeljárás a koncepciók perek azon típusához tartozik, amikor valós elemek (a tiltakozó tüntetés ténye) eltorzításával kreál a hatalom egy soha sem volt államrend megdöntésére irányuló mozgalmat.” (KAHLER 2009, p. 170)

A jogtörténész szerint a per lefolyásában kulcsfontosságú volt a *dolgok megfordítása*. Ilyen például a szerzetesek szerepe. Fel akarják oszlatni – jogellenesen – a szerzetesrendeket, ezért úgy kellett őket bemutatni, mint akik a társadalomra törnek. A peranyag nyelvezete ugyancsak kommunista szlogenekből áll, ellentmondások nincsenek tisztázva, a hitéleti tevékenységek (pl. a gyónás) az államellenes cselekedet részét alkotják. Ezt a bíróság is látta, hisz megállapítják, hogy

„Vádlottak padjára kerülnek szerzetesek és a tüntetésen résztvevő két személy... Itt nehézséget jelent, hogy a szerzetesek és a tüntetés hangadói között nem mutatható ki kapcsolat.” (ÁBTL V-46886/2. Közli CZENE-POLGÁR in ÖZE & MEDGYESY-SCHMIKLI 2005, p. 464)

Végül ugyanaz a dokumentum javasolta Kriszten Rafael elítélését, mint amelyik Kátolyi Bernátét, Molnár Erik igazságügyi miniszter közvetítésével, Rákosi Mátyás számára.

„Jelentés, Budapest, 1950. november 16. Az előzetes letartóztatásban lévő egyházi személyek ügyeit átvizsgáltam és a jogerős ítélettel be nem fejezett ügyek elintézésére a következő javaslatot teszem. Első fokon folyamatban lévő ügyek. Internálásra javaslom. [...] Kriszten Ferenc Rafael a hatvani ferences rend házfőnöke és 3 szerzetestársa /Veres János, Zsiga Sándor és Tarcza József / állandóan uszítottak a demokrácia ellen és tömegmegmozdulást szerveztek arra az esetre, ha őket Hatvanból el akarnák vinni. Uszításuk eredményeként 1950. június 19-én a rendház előtt nagyobb tömegmegmozdulásra került sor.”
(MOLNÁR 1950 in HORVÁTH 1994, p. 323)

Isten Szolgáját 1951. január 31-én életfogytiglani börtönre ítélték, amit az 1951. május 26-án hozott másodfokú ítélet is jóváhagyott (vö. ÁBTL V-46886/2. közli CZENE-POLGÁR in ÖZE & MEDGYESY-SCHMIKLI 2005, pp. 464-465).

Az 1990. évi XXXVI. tv. alapján a Fővárosi Bíróság²⁴ mondott ítéletet 2000. februárjában az újhatvani koncepció eljárás felett, kimondva, hogy az elítélések semmisek.²⁵

A börtönviszonyokról és Isten Szolgájának helyzetéről rabtársai beszámolóí alapján tudunk képet alkotni. P. Zsiga Kerubin (1918-1991) szerint a kolostorba való rendőrségi betörés után

„ott állt Géza és Rafael. Minket is melljük állítottak. [...] Egyszer csak megjelent Péter Gábor is és ezt mondta: 'Várjatok csak! Majd megtudjátok, hogy milyen a proletárdiktatúra! Belőletek nem csinálunk vértanúkat' – hát akkor már elég véresek voltunk. [...] Hajnal négyig álltunk ott. Már világosodott. Akkor megérkezett egy teherautó, és fölraktak rá bennünket. Aurélt és engem összebilincseltek, Rafaelt és Gézát kötéllel kötötték össze. Ezeket a teherautókon szemet szállíthattak előttiink, mert elég sok széntörmeléket láttunk.” (TÓTHNÉ DEME 1989 in KÁLMÁN 2000, p. 222)

Tarcza Aurél (1918–1992) a következő esetet mondta el:

„Elvittek bennünket Vácra. Hamvazószerdán érkeztünk oda. Hideg idő volt, s a házfőnöknek nem volt inge, csak kabát volt rajta. Az őt kérdezte tőle: 'Te, pucér Krisztus, hol hagyta az ingedet?'” (Közli TÖLGYESSY & KULICS 1991, pp. 166-167)

Rabtársa szerint

„állandóan azt mondogatta: 'Istenem! Mikor lesz már ennek a szenvedésnek vége? Szörnyen szenvedek! Uram, ne hagyj el és segíts, hogy el ne essek. Sz szenvedek, nagyon szenvedek!' Ilyenkor mindig ökölbe szorította a kezét, és az ég fel nézett. Igaz, hogy közben csak a fehér falat látta. Beszélgetés közben

²⁴ Máziné dr. Szepesi Erzsébet bíró.

²⁵ Fillér Rezső 1964, majd 1967-ben kegyelmi úton kérte, hogy mentesítsék ingatlan vagyona ½ részének elkobzása alól, ezt a kérelmet minden esetben elutasították. 1988-ban 8 gyermeke kérte a mentesítést, ez az eljárás 1990-ig húzódtott, végül a semmisségi törvény oldotta meg a helyzetet. A feltalálható iratok között Veres Jánosról fekszik el egy büntetett előélet hátrányos következményei alól bírói mentesítő végzés 1973. október 8-ról (Fővárosi Bíróság B.959/1973, dr. Horváth Tibor tanácselnök).

tudtam meg tőle azt, hogy halálos zárkából minden nap kihallgatásra viszik, és nagyon csúnyán megverik.” (EGERSZEGHY 1958)²⁶

Isten Szolgája 1952. szeptember 15-én halt meg a rabkórházban (vö. *Kriszten Rafael adatlapja* 1952). Sírját nem ismerjük, mert a diktatúra „virágzása” közepette az adminisztrációt nem vezették pontosan. A dokumentumok által jelzett sírhelyet ugyanis később feltárták, de az ott lévő maradványok az akkor született feltárási jegyzőkönyv szerint nem P. Rafaelé.

V. A vértanúság hírének elterjedése Isten Szolgái ügyében

1. A vértanúság, mint életeszmeny

Magyarországon a 20. századot megelőzően a kassai vértanúk 1619. szeptember 7-i halála volt az utolsó olyan vértanúság, amely végül kanonizációval végződött, de az ő boldoggá avatásukra is csak 1905-ben, szentté avatásukra pedig 1995-ben került sor. Miért is fontos ez most számunkra? Azért, mert ebből látható, hogy a felvilágosodás hatásának következtében a magyar egyházban is elhalványult a vértanúság eszménye. Olyannyira jellemző ez, hogy amikor Magyarországon a 1919-es rövid kommunista uralom idején papokat végeztek ki, a mélyen kommunistaellenes egyházi vezetésnek 1920 és 1945 között eszébe sem jutott, hogy elindítsa boldoggá avatási perüket. Vagyis a magyar egyházban a vértanúság, mint keresztény életmodell csak az 1989-es rendszerváltozás után jelent meg újra, éppen annak a reflexiónak a gyümölcseként, amellyel a hívő közösség visszatekintett a múltra. Ennek fényében értékelhető igazán a nemzeti és kommunista diktatúra azon áldozatainak jelentősége, akiknek vértanúságát az egyház már elismerte, azaz, hogy életfelajánlásuk évtizedekkel meghaladta a korszellem és a vallásos lelkület aktuális állapotát. Ezért is kell újból hangsúlyoznunk a hét ferences szerzetes esetében Oslay Oswald prófétai szerepét, aki már az 1920-as években ráhangolta őket a vértanúságra, és a kínai misszió alapításának fontosságát, amely újból testvéreink elé tárta az élet odaajándékozásának motívumát.

2. A vértanúság hírének közös elterjedése Isten Szolgái esetében

A kutató történész számára nagyon megdöbbentő a dokumentumok azon tanúsága, hogy a vértanúság hírének első terjesztői – az őket megelőzők ügyében – gyakran maguk a vértanúk voltak.

Kovács Kristóf esetében Kamarás Mihály, aki szemtanúja és szenvedőtársa volt a halálesetnek, már 1945 februárjában, amikor kapcsolatot tudott létesíteni az anyaországban lévő előljáróival, azonnal megírta:

Kristóf november 2-án halt meg Szerémség Indjija nevű helysége közelében, in odio sacerdoti’. Újvidék, 1945. III. 19. P. Mihály.” (KAMARÁS 1945)

Ekkor még reménykedtek Krizosztom atya megmenekülésében, ám 1945. május 9-én, Isten Szolgája Kriszten Rafaeltól már feljegyzti a budai kolostor historia domusában:

„Faulhaber Mihály érkezett meg hozzánk. Az ő előadása nyomán bizonyosra vehető P. Köröztös Krizosztom halála. Véres ruháját behozták egy pincéből a kolostorba. P. Kovács Kristófot Szerbiába vitték. Útközben kidőlt a sorból és ott in odium sacerdotii lelőtték. Imádkozunk értük, s bárcsak az Úr jelt adna, hogy

²⁶ Molnár Erik miniszter Egerszeghy elítélését is ugyanabban a dokumentumban javasolja, mint Isten Szolgájáét, a levél írójánál azonban súlyos erkölcsi indokok szerepelnek.

imádkozunk közbenjárásukért.” (A Budapest Margit-körúti Kolostor Historia Domusa 1945. május 9)

Király Kelemen szerint, Isten Szolgája, Kiss

„Szaléz elsőnek jelezte Amerikába az örömhírt: a Provinciának van már vértanúja: Krizosztom és Kristóf.” (KIRÁLY 1970?, p. 25)

Azaz ebben is megmutatkozik a „szentek közössége” és érzékenysége a Jézusért hozott életáldozat jelentőségére. Ők azok, akik elsőként ismerik fel ezt testvéreikben és követik is. Hiszen a kettős – a nemzeti és a kommunista – diktatúra első pap áldozata éppen Köröstyös Krizosztom volt, 1944. október 28-án történt kivégzése által.

Ezt a szerepet azután a hitleri terror közvetlen kibontakozását látó Király Kelemen atya vette át, aki a II. világháború idején tért vissza Magyarországra Berlinből, illetve aki később nyugatra távozva összegyűjtötte az akkor még élő rabtársak emlékezeit. Ő írja az újvidéki vérengzések után:

„tényleges vértanúink: P. Köröstyös (Imre) Krizosztom és P. (Kovács) Kristóf, kiket a szerbek koncoltak fel. Csak P. (Kamarás) Mihály élte túl a szenvedéseket s menekedett meg.” (A Csongrádi Kolostor Historia Domusa 1945. június 29. utáni bejegyzés)

„A papok közül egy sem politizált. Nem is hallgattak ki egyet sem a meggyilkoltak közül. Azért ölték meg őket, mert katolikusok és magyarok voltak.” (KIRÁLY s. a.)

Kiss Szaléz és Lukács Pelbárt ügyénél egyidejűleg hangsúlyozza:

„Megindult ugyanazzal a módszerrel a harc az egyház ellen és egyéb célok keresztülvitelére, ahogy a nácik dolgoztak Németországban. Ürügyek és indokok kellene, melyek alapján közvéleményt formálnak, s így igazolják eljárásukat. Vértanúink száma növekszik.” (A Csongrádi Kolostor Historia Domusa 1946. május)

Hajnal Zénó a Szűz Máriáról nevezett Rendtartományhoz tartozott. Nála a vértanúság hírére való utalás első emléke Mindszenty József bíborostól származik, aki – amint erre korábban már utaltunk – a magyar ordináriusoktól a kanonizációs eljárásokhoz kért információkat (vö. MINDSZENTY 1947), és amikor a Veszprémi Egyházmegyére – korábbi püspöki székhelye volt – vonatkozó dokumentumból kihagyták P. Zénót, saját kezűleg vezette rá nevét. Illetve Gyékényes akkori plébánosa is megemlítette, hogy a gyilkos katona

„Góla felől jött, mint a bolgárok, tehát nem ismerte a gyékényesi papot, jegyzőt, hanem gyűlölvén a papi ruhát, a két papot pusztán gyűlöletből agyonlőtte. Ez is lehetséges, sőt valószínű.” (Martincsevics Pál halálának körülményei 1947)

Ugyanakkor az ő vértanúságának esetében is fontos hangsúlyoznunk P. Király Kelemen szerepét, ugyanis 1945-ben a rendtartomány vizitátor generálisaként végiglátogatta a Szűz Máriáról nevezett Provincia kolostorait és közvetlen tanúja volt a Hajnal Zénó után maradt nagyatádi emlékeknek. Ez lett az eredménye annak, hogy az ő nevét is hozzákapcsolta az előbb említett személyek valamint P. Rafael és P. Bernát ügyéhez.

1950-ben egyik rendtársa a következőket jegyezte fel róla, ami vértanúsága emlékének első ferences emlékezete:

„Hívei örökké siratják a jó, a kiváló lelkipásztort, aki életét is föláldozta, mint Krisztus. Milyen ragyogó példa ez minden plébános számára, milyen fénylő

csillag a sötét éjszakában, milyen üstökös a várandó időben! Kevés ilyen embert hordozott a föld ebben a korban. Nem a mesék világából, hanem az evangéliumból sarjadzott, örökké szép példakép. Hányan követjük? [...] Így még senki sem szeretett!” (DEÁK 1950)

A *Szabad Magyar Világ* című újság 1958. és 1968. évi számában P. Király Kelemen felhívást tett közzé, amelyben felhívja a figyelmet arra, hogy

„a világtörténelem oltáráról száll az ég felé Hazánk áldozata, melyet a kommunizmussal való harcban Nyugatért és a kereszténységért hozott. Bízunk abban, hogy ez az áldozat áldásként hull Magyarországra.

Ha egyszer elvonul a kommunizmus fergetege Hazánk és a világ égboltjáról, gondos kezek feltárják az erőforrásokat. Szakavatott történétírók járnak be az országot, és összegyűjtik magyar városok, falvak, tanyák vércsöppjeit. Az elkövetkező békeidőben ez lesz a magyarság egyik legszentebb feladata.” (KIRÁLY 1958)

Majd arra buzdítja az egyházi és világi szervezeteket, gyűjtsék össze a még élő tanúktól visszaemlékezéseiket.

„Magam is ilyen munka elvégzéséhez kérek segítséget. Szeretném ugyanis összeállítani rendtartományom vértanúinak életét és szenvedésük történetét. Azokhoz a testvérekhez fordulok, akik a rendtársaimmal együtt szenvedtek, írjanak szenvedéseikről, tapasztalataikról minél részletesebben.” (Uo.)

És ezek között ott szerepel mind a hét rendtársunk. Történetük így kapcsolódott össze és hagyományozódott át korunkra, amihez még hozzájárult P. Kelemen általunk is többször idézett, kései műve, amelyben Kiss Szaléz életét éppen a vértanúság híre miatt foglalta össze. Ebben így ír:

„A vértanúság magasságába jutásában annál inkább csodálhatjuk egyéni heroizmusát, ha látjuk a tehertételeket, gátlásokat, nehézségeket, melyek életútját kereszteték. Hősünk élete küzdelem, áldozat a vértanúság előtti időszakban is... a II. világháború alkalmával, az utolsó hajóval tért vissza hazájába, hogy életét a vértanúság oltárára helyezze egyházáért, hazájáért. [...] 1946-ban érlelődött meg lelkemben a szándék, hogy megírom vértanúink életrajzát.”

Majd megemlíti, hogy e meggyőződése miatt vitte el Gyöngyösről az USA-ba Szaléz megmenekíthető kéziratait és kiemeli, hogy

„Kriszten Rafael volt a budai házfőnök, Pasaréten P. Károlyi Bernát, mindketten (Osly) Oswald lelkeségében álltak munkába (mindketten esztendő múlva vértanúk).” (KIRÁLY 197?, p. 96)

„Drága Szaléz atyám: áldozatos apostolságod, hősi vértanúságod segítse diadalra Krisztus és Szentegyháza zászlaját és Magyarország föltámadását!” (Uo. 4-5)

– zárja előszavát.

Ezek a források az 1980-as években kezdtek apróként visszajutni Magyarországra, amikor már némileg szabadabb légkörben megkezdődhettek az emléktábla állítások, és a családok már egymás között is beszéltek rendtársainkról szerzett tapasztalataikról, a rendszerváltozás után pedig megemlékezéseket szerveztek. A 2000. évi nagy jubileumra sikerült összegyűjteni a még élő, a

kommunizmus idejét is tapasztaló idős rendtagok visszaemlékezéseit, illetve a rokonok és egyházközségek is szorgalmazni kezdték Szent II. János Pál kanonizációs buzgósága kapcsán, hogy a rend is szenteljen nagyobb figyelmet az előző nemzedékek vértanúinak. Tapasztalatból írom, elmondásaikat sokszor és sokan mesének hittük, mikor azonban egybevetettük a levéltári forrásokkal és a közvetlen tanúk vallomásaival, meggyőződhetünk arról, hogy valós az, ami az élő emlékezetben megmaradt. Ennek a folyamatnak a következő lépése volt, hogy személyüket elválasztottuk a nemzeti hősoktól és háborús áldozatoktól és így tisztult le provinciai szinten is e hét testvérünk életáldozatáról való meggyőződésünk. Amikor erről a helyi egyházközségeket értesítettük, százasaival érkeztek az aláírások, kérve a per elindítását. Azóta sok helyen naponta imádkoznak boldoggá avatásukért, havonta vannak alkalmi megemlékezések, és több esetben tudunk nekik tulajdonított imameghallgatásokról is. A per indítását Erdő Péter bíboros vállalta, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegyében, az illetékes kongregáció elé 2013 novemberében került az egyházmegyei szakasz dokumentumgyűjteménye, amelyben közel 90 tanú került kihallgatásra.

Több helyen ábrázolás is készült róluk, ezek közül kiemelkedik a Mátraverebély-szentkúti Nemzeti Kegyhely szabadtéri oltárának apszismozaikja, ahol dicsfény nélkül, de attribútumokkal, Krisztus szenvedésének eszközeivel jelenik meg a hét ferences szerzetes. Krizosztomot a töviskoszorúval látjuk, mert 1944-ben többekkel „koszorúba kötve” verték agyon a partizánok. Társa, P. Kristóf feje fölött az ostor található, őt vasvesszővel sebeztek halálra. P. Rafaelhez kapcsolódóan Krisztus köntöse jelenik meg, mert a börtönőr azt mondta neki, a ruhájától megfosztott rabnak 1951-ben: „*Te, Pucér Krisztus, hol hagytad az inged?*” P. Pelbárt lábainál egy kakas található, ami arra utal, hogy 1946-ban a börtönben megmentette besúgója életét. P. Zénó feje fölött a szegeket és az ahhoz kapcsolódó pisztolyt, mint 1945-ben történt kivégzésének eszközeit látjuk, mivel a katona – habitusa láttán – lőtte halálra. P. Bernát megadóan hunyja le szemét, mellette a börtön rácsos ablaka található, ugyanis börtönben halt meg 1954-ben. P. Szaléz alakja pedig a létrán átfutó stólához kapcsolódik, hiszen 1946-ban a gyónási titok megőrzésén keresztül jutott közel Krisztus keresztjéhez.

„Vértanúságuk eszközei aranyban ragyognak, mivel arany a soha le nem nyugvó Nap fénye, s mindaz, amit szeretetből elszenvedtek, a halálból átment az életre. A szent a gonoszt, az emberi kegyetlenséget is át tudja alakítani, mert tagja Krisztus testének. A Krisztushoz tartozóktól ugyanis nem veszik el az életet, mert ők felajánlják, odaadják azt, hiszen tudják, amit a Krisztus kezében látható evangéliumos könyv felirata is jelez: a szeretet megmarad, a szeretet örökké tart” (KÁLMÁN 2015, p. 129)

– mondta az alkotóművész, P. Marko Ivan Rupnik.

3. Tiszteletük jelentősége

Ha figyelmesen tanulmányozzuk az egyháztörténet nagy korfordulóit, hamar érzékelhetővé válik, hogy a vértanúk példája messze túlmutat korukon. A krízisek, átalakulások idején gyakran az ő áldozatvállalásuk segítette hozzá az egyházat az új „szenttípus” kibontakoztatásához. Csak felsorolásszerűen említek néhány példát. Egyiptomban a vértanú eszmény lett a szerzetesség, a fehérvértanúság kialakulásának termőtalaja (vö. SÁGHY 2005, p. 80). Páduai Szent Antal a marokkói vértanúk koporsójának hazaszállításakor határozta el, hogy ferences lesz, és újult meg általa a teológus – lelkipásztor eszmény egybekapcsolása (vö. KOVÁCS 2002, p. 167). A barokk kor vértanúkultuszában az ereklyetisztelet-központúság a Krisztushoz és a katolikus egyházhoz való hűség vizuális ösztönzője volt, miként ezt Néri Szent Fülöp példáján is látjuk, aki a katakombákat járva lett papként a szegény ifjúság atyjává (vö. uo. p. 150).

A különböző korok példái jól szemléltetik a vértanúk tiszteletének jelentőségét. Azt, amit az egyház kezdetől fogva ünnepel bennük, és ami minden korfordulón az új típusú életszentség forrása volt: a hit és az embertársak iránti szeretet győzelme a belénk írt életöszton felett. Ennek prófétai megjelenítői a vértanúk, akiknek odaadása a szerzetesi, papi élet, a házasság, a testvéri szeretet küzdelmeiben erőt ad a hűségre, kitartásra, és leleményességre ösztönöz az „eredetiség” feltalálásában. Feltehetőleg az életszentség mai „típusának”, „kifejezésformájának” keresése azért (is) vajúdik annyira, mert miközben a 20. század a vértanúk százada volt (vö. II. JÁNOS PÁL 1994, n. 37; 2001, n. 7), korunk európai egyháza keveset beszél a vértanúeszményről, gondolkodásunkból és életeményünkől hiányzik ennek a prófétai képnek a jelenvalósága. A vértanú: püspök, pap, szerzetes, családapa vagy családanya, a tisztaságát védő fiatal példája, kellő jelentőségű tisztelete – feltehetőleg – ma is új oldalát bontakoztatná ki ezeknek az életállapotoknak, inspirációt adna a jelen kor életszentségre-törekvésének. Ezért emléküek felkutatása nem csupán történeti, hanem pasztorális jelentőségű (lét)kérdés.

„Ezt az örökséget nem tékozolhatjuk el, hanem a hálaadás örökös kötelességével és követésük megújított szándékával tovább kell adni azt.” (II. JÁNOS PÁL 2001, n. 13)

Már csak azért is, mert az egyház a multikulturális közegben a „leghatásosabban” mindig a karitással és a vértanúkkal misszionált!²⁷

E különös feledékenység és benutság orvoslására éppen rendtársaink tisztelete lehet hathatós orvosság, azoké, akik a Salus Mundi nyomában, életüket adták testvéreikért, hivatásukért. Ezek a sokszor nehéztermészetű emberek, a gyónási titok megőrzése, a Jó Pásztor hűségének megjelenítése, mások mentése és maguk odaadása közepette megtalálták életük Istenhez vezető útját. Másokat mentettek, magukat pedig nem kímélték, hanem odaadták és ezzel fogalmazták újra a magyar ferences papi eszményt. Ezért is mondhatta Ilija Vrdoljak, a zágrábi ferences provincia tartományfőnöke 2014 októberében újvidéki rendtársainkról, amit valamennyiükre érthetünk: *véruk ontásával pecsételték meg azt, amit munkájukkal megkezdték.*”

Napjainkban tehát, a diktatúrákat követő reflexiók közepette vesszük észre, hogy Isten a vértanúk vére által mintha átírná, számunkra is újraértelmezné ezeket a nehéz évtizedeket. Ugyanis ha visszatekintünk ezekre az évekre, egyre jobban rádöbbenünk, a kegyelem olyan példákat állított elénk azokból a nehéz időkben, akiknek hűsége, kitartása az egyházüldözés éveiben is továbbsozott az üdvösség történetének szálát, és akik útmutatásukkal kijelölik számunkra a jövő ösvényit is.

VI. Irodalom – References

- BÁLINTNÉ MIKES, K. & SZABÓ, S. (szerk.) (1971): *Így kezdődött. Dokumentumok Bács-Kiskun Megye történetéhez, 1944-1945.* A Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványai 1., Bács-Kiskun Megyei Tanács V.B. Művelődésügyi Osztálya, Kecskemét.
- BARANKOVICS, I.: *Barankovics István levele.* In: KÁLMÁN, P. OFM (szerk.) (2000): *Te meztelen Krisztus, hol hagytad az ingedet? Ferencesek a felosztás idején.* Fontes Historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria, Magyar Ferences Források 1., Vigilia – Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, Budapest, 76-77.
- BEKE, M. (2014): Angelo Rotta apostoli nuncius és hazánk. *Vigilia*, **79**(3): 181-187.
- BERKOVITS, I. (1945): *Berkovits Imre plébános 1945. május 11-i levele Mindszenty József veszprémi püspökhöz.* Acta Diocesana, VPL²⁸, A/44, 4111/1945.

²⁷ „A szentek, a vértanúk ökumenizmusa talán a legmeggyőzőbb” (II. JÁNOS PÁL 1994, n. 37).

²⁸ VPL: Veszprémi Püspöki Levéltár.

- CASAROLI, A. (2001): *A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*. Szent István Társulat, Budapest. (ford. Szerdahelyi Csongor)
- CZENE-POLGÁR, V.: Egyházpolitika az 1950-es években. In: ÖZE, S. & MEDGYESY-SCHMIKLI, N. (szerk.) (2005): *A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*, 1. kötet., Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti Konferenciák 1/1., PPKE BTK – METEM²⁹, Piliscsaba – Budapest, 460-469.
- DEÁK, FLORID OFM (1950): *Hajnal-Pulvermann Zénó 1900-1945*. Zalaegerszeg, MFKL³⁰.
- DÉNES, B. (1999): *Ávósvilág Magyarországon. Egy cionista orvos emlékiratai*. Kairosz, Budapest.
- EGERSZEGHY, F. (1958): *1958. december 12-i levele Király Kelemenhez*. Boldoggyávatási Dokumentáció, MFKL, 2-3.
- ÉZSLÁS, E. (2008): *A hit pajzsa. Olofsson Placid atya élete*. Papirusz Book, Budapest. http://www.ppek.hu/konyvek/Ezslas_Erzsebet_A_hit_pajzsa_Olofsson_Placid_atya_elete_1.pdf
- FEHÉRVÁRY, I. (1990): *Börtönvilág Magyarországon 1945-1956*. POFOSZ, Budapest. http://www.kiss.szalez.ofm.hu/pdf/pdf/bortonvilag_magyarorszagon_fehervary_istvan.pdf
- FONTH, J. (1939): *1939. augusztus 22-i levele Hermann Hermenegild provinciálisnak*. MFKL, 975/1939.
- GERŐ, E. (1948): *Gerő Ernő miniszter 1948. november 22-i levele Marosán György miniszterhez*. MNL³¹, OL M–KS 276. f. 65. cs. 359. ö. e. 22.
- GODÓ, Á. (1965): *Drávától a Muráig, az I. Bolgár Hadsereg harcai Magyarországon 1944–1945*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest.
- GÖNCZ, Á. (1994): A magyarországi holocaust magyarok ellen irányult. Kőbányai János interjúja. *Múlt és Jövő*, (4): 4-14. <http://www.gonczarpad.hu/upload/documents/b0/50/goncz-kobanyai.pdf>
- GRÖSZ, J. (1947): *Grösz József kalocsai érsek 1947. január 31-i levele*. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, I.I.a. Generalia de Archidioecesis, 1947/303.
- GYURGYÁK, J. (2001): *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmetörténet*. Osiris Kiadó, Budapest.
- HARMATH, K. OFM: A II. világháború utáni „néphatalom” viszonya az egyházakhoz a második Jugoszláviában. In: SOÓS, V. A.; SZABÓ, Cs. & SZIGETI, L. (szerk.) (2010): *Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban*. Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány – Szent István Társulat – Luther Kiadó, Budapest.
- HARMATH, K. OFM (1993): *Ferences templom és rendház Újvidék*. Agapé, Újvidék.
- HERMENEGILD, H. OFM (1934): *Hermann Hermenegild, Candidatus pro Superiore Ecclesiastico...*, 1934. november 29. MFKL, 1476/1934.
- HETÉNYI VARGA, K. (1999): *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*. 1. kötet, Pro Domo, Pécs.
- HORVÁTH, Á.: Zsiga Kerubin elhurcolás-élményei. In: KÁLMÁN, P. OFM (szerk.) (2000): *Te meztelen Krisztus, hol hagyta az ingedet? Ferencesek a feloszlítás idején*. Fontes Historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria, Magyar Ferences Források 1., Vigilia – Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, Budapest, 231-267.
- IMRE, G.: A kecskeméti demokratikus rendőrség megalakulásának története. In: BÁLINTNÉ MIKES, K. & SZABÓ S. (összeáll.) (1971): *Így kezdődött. Dokumentumok Bács-Kiskun Megye történetéhez, 1944-1945*. A Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványai 1., Bács-Kiskun Megyei Tanács V.B. Művelődésügyi Osztálya, Kecskemét.
- JÁNOS PÁL PÁPA, II. (2001): *Novo millennio ineunte. II. János Pál pápa apostoli levele a 2000. esztendő Nagy Jubileuma végén*. Szent István Társulat, Budapest.
- JÁNOS PÁL PÁPA, II. (1994): *Tertio millennio adveniente. II. János Pál pápa apostoli levele a harmadik évezred küszöbén a püspökökhöz, papokhoz és a hívekhez a 2000. év jubileumának előkészítéséről*. Szent István Társulat, Budapest.
- KAHLER, F. (2009): *A nagy tűzvörös sárkány torkában. Konceptiók eljárások ferences szerzetesek ellen 1945-1956*. Kairosz, Budapest.
- KÁLMÁN, P. OFM & VAMOS, P. (szerk.) (2002): *A Paokingi Apostoli Prefektúra rövid története (Historia brevis Praefecturae Apostolicae de Paoking)*. Magyar Ferences Források 2., Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, Budapest.

²⁹ METEM: Magyar egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség.

³⁰ MFKL: Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár.

³¹ MNL: Magyar nemzeti Levéltár.

- KÁLMÁN, P. OFM (szerk.) (2011): *Dokumentumok Grösz József kalocsai érsek hagyatékából 1956-1957*. Szent István Társulat – Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, Budapest.
- KÁLMÁN, P. OFM (2002): *Igazi ferences munka volt. Károlyi Bernát kecskeméti működése*. Kézirat, Budapest.
- KÁLMÁN, P. OFM (szerk.) (2015): *Imakilenced a hét ferences vértanú boldoggá avatásáért*. Ferences Rendtartomány, Budapest.
- KÁLMÁN, P. OFM (2014): *Intézményes üldözöttmenekítés a Budapesti Margit körüli Plébánián az Apostoli Szentszék és az Esztergomi Főegyházmegye Támogatásával*. Előadás, Budapest. Az előadás anyaga megjelent: KÁLMÁN, P. (2015): Intézményes üldözöttmenekítés 1944-1945-ben a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartományban. *Sapientiana*, **8**(1): 1-16.
http://real.mtak.hu/24875/1/Kalman_Peregrin_Sapientiana_2015_1_u.pdf
- KAMARÁS, M. OFM (1945): *1945. március 19-i levele Schrotty Pál provinciálíshoz*. MFKL.
- KAMARÁS, M. OFM (s. a.): *Napló*. Kézirat, Budapest, MFKL.
- KAMARÁS, M. OFM: P. Károlyi Bernát élettörténete. In: KÁLMÁN, P. (szerk.) (2000): *Te meztelen Krisztus, hol hagyta az ingedet? Ferencesek a felosztás idején*. Fontes Historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria, Magyar Ferences Források 1., Vigilia – Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, Budapest, 75-76.
- KAMARÁS, M. OFM: Újvidéki rendházunk alapításának és 1942-1945 közötti működésének rövid története. In: KÁLMÁN, P. OFM & KÁRPÁTI, K. OFM (szerk.) (1999): „*Te pucér Krisztus hol hagyta az ingedet?* 1. kötet, Magyar Umbria. Ferences Füzetek 17., Ferences Klerikát, Budapest, 7-15.
http://mandadb.hu/common/file-servlet/document/464564/default/doc_url/MU_1999_ff17.pdf
- KÁROLYI, B. OFM (1935): *1935. december 7-i levele a Szatmári Irgalmas Nővérek elöljárójához*. K–8.
- KÁROLYI, B. OFM (1943): *1943. május 23-i levele*. MFKL, 1477/1943.
- KÁROLYI, B. OFM (1944): *1944. március 22-i levele Schrotty Pál delegátus generálíshoz*. MFKL, 102/1944 sz. Ad no. 617.
- KÁROLYI, B. OFM (1945): *1945. október 15-i levele Schrotty Pál tartományfőnökhöz*. MFKL, 1945/362.
- KÁROLYI, B. OFM (1942): *Magyar Ferencesek Kína felé... Egy misszionárius útinaplója*. 1. rész, Ferences Világmissziók 7., Ferences Missziók Országos Ügyvivősége, Budapest.
- KÁROLYI, B. OFM (1908): *Német nyelvű levele 1908-ból*. Boldogáavatási Dokumentációk, MFKL.
- KASSAY, K.: *A vörös pók hálójában az arany Kolimán*. In: MENCZER, G. (2007): *A Gulág rabtelepei. A bolsevizmus népiirtásának színtere*. Századvég, Budapest, 199-234.
- KELE, I. (1936): *Kele István jászberényi plébános 1936. november 17-i levele*. Kézirat, MFKL, 830/1936.
- KIRÁLY, K. OFM (1958): *Kérelem börtönöket átélt magyarokhoz*. *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, (Cleveland, november 12).
- KIRÁLY, K. OFM (1974): *Naplóm*. Kárpát Könyvkiadó, Cleveland (Ohio).
- KIRÁLY, K. OFM (197?): *P. Kiss Szaléz élete és szenvedéstörténete*. Kézirat, szálal iratanyag, Provinciátörténet, MFKL. (Király Kelemen hagyaték)
- KIRÁLY, K. OFM (s. a.): *Vallomásom*. Kézirat, szálal iratanyag, MFKL. (Király Kelemen hagyaték)
- KISS, Gy. (1945): *Kiss György püspöki biztos 1945. április 13-i levele Mindszenty József veszprémi püspökhöz*. Acta Diocesana, VPL, A/44, 719/1945.
- KISS, Sz. OFM (1942): *A könny és mosoly hőse*. *Katolikus Figyelő*, **8**(10): 5-6.
- KISS, Sz. OFM (1937a): *A mennyország ember*. *Jó Pásztor*, (szeptember 10), Kézirat, Provinciátörténet, MFKL. (Király Kelemen hagyaték)
- KISS, Sz. OFM (1946): *Kiss Szaléz előadása a gyöngyösi Munkaszolgálatos Szövetségben*. Gyöngyös és vidéke, (április 14).
- KISS, Sz. OFM (1937b): *Hol vagy István király*. *Amerikai Magyar Népszava*, (augusztus 22): 4-5.
- KISS, Sz. OFM (1926): P Marielux. *Katolikus Nevelés*, (9-10): 135-136.
- KÖLLEY, Gy. (1986): *Értetek és miattatok*. Nemzetőr, München, 57-63.
- KÖRÖSZTÖS, K. OFM (1938b): *1938. március 2. levele*. MFKL, 573/38.
- KÖRÖSZTÖS, K. OFM (1938c): *1938. március 3. levele*. MFKL, 588/38.
- KÖRÖSZTÖS, K. OFM (1938a): *1938. december 31. levele*. MFKL, 16/38.
- KÖRÖSZTÖS, K. OFM (1941a): *1941. augusztus 23-i levele*. MFKL, 2186/1941.

- KÖRÖSZTÖS, K. OFM (1941b): *1941. október 10-i levele*. MFKL, 2581/1941.
- KÖRÖSZTÖS, K. OFM (1941c): *1941. október 31-i levele*. MFKL, 2772/1941.
- KÖRÖSZTÖS, K. OFM (1942): *1942. október 18-i levele*. MFKL, 3227/1942.
- KÖRÖSZTÖS, K. OFM (1943): *1943. január 13-i levele*. MFKL, 85/1943.
- KÖRÖSZTÖS, K. OFM (1944): *1944. szeptember 11-i levele Schrotty Pál provinciálishoz*. MFKL, 1602/1944.
- KOVÁCS, A. K. OFM (2002): *Ferences szentek és boldogok az év minden napjára*. Ferences Rendház, Sümeg.
- KOVÁCS, K. OFM (1941a): *1941. július 12-i levele Schrotty Pál provinciálishoz*. MFKL.
- KOVÁCS, K. OFM (1941b): *1941. július 14-i levele Schrotty Pál provinciálishoz*. MFKL, 1941/1840.
- KOVÁCS, K. OFM (1942): *1942. július 15-i levele Schrotty Pál provinciálishoz*. MFKL, 1942/2094.
- KRISZTEN, R. OFM (1945): *1945. március 19-i levele az Esztergomi Érseki Általános Helytartói Hivatalhoz*. Budapest Országúti Plébánia Levéltára.
- KRISZTEN, R. OFM (1947): *1947. június 26-i levele Luptovics Kolos provinciálisnak*. MFKL, 1947/425.
- KRISZTEN, R. OFM (1949): *1949. augusztus 12-i levele Luptovics Kolos provinciálisnak*. MFKL, 615/1949.
- KRUPA, K. OFM (1963): *1963. február 24-i levele. Provinciátörténet, MFKL. (Király Kelemen hagyaték)*
- LOMBOS, L. (1950): *1950. június 23-i jelentése*. MNL, M – KS – 276.f. 65/359 öe. 108-109.
- LUKÁCS, P. OFM (1944): *A keresztény Kína véres napjai*. Ferences Világmissziók 33., Ferences Missziók, Budapest.
- LUPTOVICS, K. OFM (1945): *1945. február 25-i levele*. MFKL, 31/1945.
- LUPTOVICS, K. OFM (1948): *1948-ban a miniszter generálisnak küldött beszámolója*. MFKL, 315/1948.
- LUPTOVICS, K. OFM (1950): *Luptovics Kolos provinciális 1950. március 4-i levele a Pécs-belvárosi Egyházközség elnökének*. MFKL, 232/1950.
- MAJSAI, M. OFM (összeáll.) (s. a.): *Provinciai mozaikok*. Kézirat, Budapest, MFKL.
- MÁLNÁSI, Ö. (1958): *Magyar mártírok*. London.
- MÁRKUS, L. (1991): *Két ünnep a váci börtönben*. *Magyar Nemzet*, 54(március 3.).
- MATUSKA, M. (2008): *A megtorlás napjai. Ahogy az emlékezet megőrizte*. Forum, Újvidék.
- MATUSKA, M.: *Dupp Bálint, a németből lett magyar csurogi mártír*. In: uő (2002): *Három mártírunk*. Életjel Könyvek 94., Életjel, Szabadka.
- MÉSZÁROS, B. (2014): *Ferences embermentés a vészkorszakban*. Kézirat, MFKL.
- MINDSZENTY, J. (1989): *Emlékirataim*. Szent István Társulat, Budapest.
- MINDSZENTY, J. (1945): *Mindszenty József bíboros 1945. május 24-i levele Magyarország miniszterelnökéhez*. Acta Diocesana, VPL, A/44, 2377/1945.
- MINDSZENTY, J. (1947): *Mindszenty József bíboros 1947. november 18-i levele Bánáss László veszprémi püspökhöz*. Acta Diocesana, VPL, A/44 4600-36/1947.
- MOLNÁR, E. (1950): *Molnár Erik igazságügyminiszter 1950. november 16-i jelentése az előzetes letartóztatásban lévő egyházi személyek ügyeiről Rákosi Mátyásnak*. In: HORVÁTH, I. et al. (szerk.) (1994): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*. 3. kötet, „Párt” ítéletek. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 321-327.
- NÁDAS, V. (1950): *1950. május 16-i levele*. BFL, B. XLI. 3051/950, számozatlan oldal.
- [? OLVASHATATLAN VEZETÉKNÉV], Oszkár (1931): *1931. augusztus 9-i levele*. MFKL. (Lukács Pelbárt hagyaték)
- OSLAY, O. OFM (1929): *Oslay Oswald provinciális 1929. szeptember 4-i levele*. MFKL, 1929/606.
- OSLAY, O. OFM (1946): *Oslay Oswald egri házfőnök 1946. május 19-i levele Schrotty Pál provinciálisnak*. MFKL.
- PASKAI, L. OFM (2013): *Paskai László OFM prédikációja a kanonizációs eljárás főegyházmegyei szakaszát lezáró vespéren*. Kézirat. (A szerző tulajdonában)
- PÁSZTOR, F. (1948): *Pásztor Ferenc beregszászi plébános 1948. május 7-i levele*. MFKL, 368/1948.
- PÉTERY, J. (1944): *Pétery József váci püspök 1944. május 30-i levele Schrotty Pál provinciálishoz*. MFKL, 2900/1944.
- PÉTERY, J. (1945): *Pétery József váci püspök 1945. október 24-i levele Károlyi Bernáthoz*. Váci Püspöki és Káptalani Levéltár, 3667/1945.
- RÁCZ, P. OFM (2004): *Ferencesek az ország nyugati részén*. Szűz Máriáról Nevezett Ferences Rendtartomány, Zalaegerszeg.

- RÉVAI, V. et al. (szerk.) [1991]: *Törvénytelen szocializmus. A Tényfeltáró Bizottság jelentése*. Zrínyi Kiadó, Budapest.
- RÉVÉSZ, B. (1998): *Az osztályharc fogalmának politikai és jogi aspektusai az '50-es években*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Iuridica et Politica. Tomus LIV. Fasciculus 15, A Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Tudományos Bizottsága, Szeged. <http://vmek.niif.hu/01900/01983/01983.pdf>
- SÁGHY, M. (2005): *Isten Barátai. Szent és szentéletrajz a késő antikvitásban*. Kairosz, Budapest.
- SCHROTTY, P. OFM (1929a): *1929. április 11-i levele Oslay Oswald provinciálisához*. MFKL, jelzet nélkül.
- SCHROTTY, P. OFM (1929b): *1929. november 1-i levele Oslay Oswald provinciálisához*. MFKL, 814/1929.
- SCHROTTY, P. OFM (1941): *Schrotty Pál tartományfőnök 1941. november 17-i levele*. MFKL, 2934/1941.
- SCHROTTY, P. OFM (1942a): *Schrotty Pál provinciális 1942. április 25-i levele Lukács Pelbártnak*. MFKL, 1163/1942.
- SCHROTTY, P. OFM (1942b): *Schrotty Pál provinciális 1942. július 23-i levele Kovács Kristófhöz*. MFKL, 2094/1942.
- SCHROTTY, P. OFM (1945): *Schrotty Pál tartományfőnök 1945. október 10-i levele Károlyi Bernáthoz*. MFKL, 960/1945.
- SOMORJAI, Á. (2013): *Törésvonalak Mindszenty bíboros emlékirataiban*. ELTE, Budapest.
- SUSA, É. (2011): *Összefoglaló néhai Károlyi Bernát ferences szerzetes eltemetési helyének kutatásáról és kihantolási kísérleteiről*. Boldogáavatási Dokumentáció, Budapest.
- SZÁNTÓ, K. OFM (1991): *A meggyilkolt katolikus papok kálváriája*. Mécses, Budapest.
- SZÁNTÓ, K. OFM: Lukács Pelbárt elhurcolása és halála. In: KÁLMÁN, P. (szerk.) (2000): *Te meztelen Krisztus, hol hagytad az ingedet? Ferencesek a felosztatás idején*. Fontes Historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria, Magyar Ferences Források 1., Vigilia – Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, 72-73.
- SZÉKELY, S. (1950): *1950. május 16-i levele*. BFL, B. XLI. 3051/950, számozatlan oldal.
- TAMÁS, A. OFM (1924a): *Tamás Alajos provinciális 1924. január (?) levele Zichy Gyula pécsi püspökhöz*. Pécsi Püspöki Levéltár, 1452/1924.
- TAMÁS, A. OFM (1924b): *Tamás Alajos provinciális 1924. január (?) levele Zichy Gyula pécsi püspökhöz*. Pécsi Püspöki Levéltár, 1264/1924.
- TÓTH, T. (2008): A Bácsi Apostoli Kormányzóság 1941-es visszacsatolása Kalocsához Ijjas József feljegyzései alapján. *Deliberationes*, 1(1): 129. http://gff-szeged.hu/uploads/fm/2008_1.pdf
- TÓTHNÉ DEME, M.: Kerubin atya visszaemlékezése (1989). In: KÁLMÁN, P. OFM (szerk.) (2000): *Te meztelen Krisztus, hol hagytad az ingedet? Ferencesek a felosztatás idején*. Fontes Historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria, Magyar Ferences Források 1., Vigilia – Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, Budapest, 218-231.
- TURÁNYI, L. (szerk.) (1988): *Magyar Katolikus Almanach II. A Magyar Katolikus Egyház élete 1945–1985*. Szent István Társulat, Budapest.
- UNSER, M. (2001): *...erst di Enkel fanden das Brot. Die Ansiedlung der Familie Kraus in Ungarn*. ETH-Bibliothek, Zürich.
- VECSEY, J. (szerk.) (1957): *Mindszenty Okmánytár*. 1. kötet, München.
- VERESS, D. (2005): *Értetek, Napló. Nagyatád, 1944-1945*. Nagyatád Művelődési Ház és Városi Múzeum, Nagyatád.
- VIDOVICS, F. (1970): 1970. február 10-i levele. In: KÁLMÁN, P. OFM (szerk.) (2000): *Te meztelen Krisztus, hol hagytad az ingedet? Ferencesek a felosztatás idején*. Fontes Historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria, Magyar Ferences Források 1., Vigilia – Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, Budapest, 69.
- WALLENSTEIN, A. OFM (1940): *1940. augusztus 20-i levele Schrotty Pál provinciálisnak*. MFKL, 991/1940.
- ZICHY, Gy. (1943): *Zichy Gyula kalocsai érsek 1943. december 3-i levele*. MFKL, 3113/1941.
- ZSITNYÁNYI, I.: „A hazáért mindhalálig!” A magyar tisztikar ellen irányuló perek, 1945-1953. In: OKVÁTH, I. (szerk.) (2001): *Katonai perek 1945-1958*. Történeti Hivatal, Budapest, 173-197.
1943. február 21-i hirdetés. *Hirdetmények*, 1943-1946/V.5., Újvidék.
1943. március 28-i hirdetés. *Hirdetmények*, 1943-1946/V.5., Újvidék.
1944. május 28-i hirdetés. *Hirdetmények*, 1943-1946/V.5., Újvidék.

- A Budapest Margit-körúti Kolostor Historia Domusa.* MFKL.
- A Budapest Pasaréti Historia Residentiae.* 98. MFKL.
- A Csongrádi Kolostor Historia Domusa.* MFKL.
- A gyékényesi jegyzőtől, 1945. április 9.* 260/1945. Gyékényes Nagyközség jegyzőjének iratai, SML³², V.249.
- A Hatvani Kolostor Historia Domusa.* MFKL.
- A Kecskeméti Kolostor Historia Domusa.* MFKL.
- A Kecskeméti Népügyészség Határozata, 1945. augusztus 16.* BFL, Népügyészségi Perek XXV.2.b. (4962/47).
- A pasaréti hívek 1939. augusztus 21-i levele Hermann Hermenegild provinciálisnak.* MFKL, 975/1939.
- A Szécsényi Kolostor Historia Domusa.* 443, MFKL.
- A. Gy. visszaemlékezése* (2010). MFKL.
- Adatok és tények a klerikális reakció tevékenységéről.* 1950. május 6, MNL, OL M–KS 276. f. 65. cs. 359. ö. e. 61.
- Admissiók megbízás.* MFKL, 822/1938.
- Aurél atya. In: TÖLGYESSY, Á. & KULICS, Á. (1991): *...kövek fognak kiáltani... Szerzetesvallomások (1988-1989).* Gondolat, Budapest, 166-167.
- Az újvidéki polgármester 1941. november 11-i levele.* MFKL, 2934/1941.
- Barankovics István visszaemlékezése* (1970). New York. A hanganyag *A kereszténydemokrácia Magyarországon* (2009). KDNP, DVD-n áll rendelkezésünkre.
- Bíró Imre visszaemlékezése. In: BÖSZÖRMÉNYI, G. (2007): *A magyar piaristák 1950-ben. Szétszóratás és újrakezds.* Piarista Tartományfőnökség, Budapest, 112.
- D. J. visszaemlékezése* (2010). MFKL.
- Érsek Lászlóné visszaemlékezése* (2000). Boldoggáavatási Dokumentációk 9., MFKL.
- F. F. visszaemlékezése* (2010). MFKL.
- F. L. visszaemlékezése* (2010). Budapest.
- Fazekas József visszaemlékezése. In: BÖSZÖRMÉNYI, G. (2007): *A magyar piaristák 1950-ben. Szétszóratás és újrakezds.* Piarista Tartományfőnökség, Budapest, 98, 99, 101, 108.
- Feljegyzés a Megyei Bizottságok jegyzőkönyveiből a klerikális reakció tevékenységéről, 1949. október 12.* MNL, OL M–KS 276. f. 65. cs. 359. ö. e. 29.
- Index, Athenaeum Antonianum de Urbe.* MFKL. (Lukács Pelbárt hagyaték)
- Jegyzőkönyv a kecskeméti házi-tanácsnak 1945. augusztus 10-én tartott gyűléséről.* Kecskemét, MFKL.
- Jegyzőkönyv a kecskeméti házi-tanácsnak 1945. szeptember 15-én tartott gyűléséről.* Kecskemét, MFKL.
- Jelentés, 1950. május 15.* MNL, OL M–KS 276. f. 65. cs. 359. ö. e. 34.
- Jelentés a Heves megyei útról a klerikális reakció tevékenységével kapcsolatban, 1950. május 12.* MNL, OL M–KS 276. f. 65. cs. 359. ö. e. 74-76.
- K. E. visszaemlékezése* (2010). MFKL.
- K. T. vallomása.* BFL, Népügyészségi Perek XXV.2.b. (4962/47) 4-6.
- Kanonizációs eljárás. Történész szakvélemény* (2012). Budapest, MFKL.
- Károlyi Bernát adatlapja* (1952). Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Központi Szállítási és Nyilvántartási Osztályának Archívuma, Budapest, Nyilvántartókönyv.
- Károlyi és társai.* ÁBTL, B. XLI. 3051/950. 80.
- Kecskeméti jelöltek a választásokon, *Kecskeméti Lapok*, **78**(1945. október 25/86).
- Kereszteltek Anyakönyv, 1916. február 18–19.* Valpó, Plébániai Irattár.
- Kikre szavazunk november 4-én? Kecskeméti Lapok*, **78**(1945. október 14/83).
- Kiss Szaléz. Rehabilitációs igazolás.* Oroszországi Föderáció Legfőbb Ügyészsége, 1993. május 25, Sz.: 13-1024-89, Másolatban in: *A boldoggá avatási eljárás forrásgyűjteménye.* MFKL.
- Köröstyös Krizosztom életrajza a családi emlékezés szerint.* Kisnyomtatvány, 2009.
- Kovács Zoltán visszaemlékezése. Kézirat, MFKL, p. 25.*

³² SML: Somogy Megyei Levéltár.

- Kriszten Rafael adatlapja* (1952). Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Központi Szállítási és Nyilvántartási Osztályának Archívuma, Nyilvántartókönyv, Budapest.
- M. J., B. J., O. A. visszaemlékezése* (2010). MFKL.
- M. S. visszaemlékezése* (2010). MFKL.
- Magyar István visszaemlékezése. In: BÖSZÖRMÉNYI, G. (2007): *A magyar piaristák 1950-ben. Szétszóratás és újrakezds.* Piarista Tartományfőnökség, Budapest, 116-119.
- Martincsevics Pál halálának körülményei* (1947). A Gyékényesi Római Katolikus Plébániahivatal Irattára, 169/1947.
- MKP III. Kongresszusának jegyzőkönyve* (1946). Budapest.
- N. J. visszaemlékezése* (2010). MFKL.
- Népügyészégi Perek* (1947). BFL, XXV.2.b. (4962/47).
- Notula Solemnis Professionis, 1924. július 30.* MFKL.
- Nunciatura Apostolique En Hongrie N 2963/4, 1945. február 23.* Budapest Országúti Plébánia Levéltára.
- Péter Gábor vallomása, 1957. március 26.* ÁBTL³³, V-150028/1.
- Rendi Anyakönyv.* 389. sz., MFKL.
- Reversales de Professione Solemni, 1924. július 30.* MFKL. (Hajnal Zénó hagyaték.)
- S. G. visszaemlékezése* (2010). MFKL.
- Sáró István vallomása, 1945. július 25.* BFL, Népügyészégi Perek XXV.2.b. (4962/47).
- Schematismus Provinciae S. Mariae in Hungaria.* 1930, Budapest.
- Szabadság,* 1946. május 9.
- Szabad Nép,* 1946. május 9.
- Szabad Nép,* 1946. május 14.
- Szakovics úr levele. In: KÁLMÁN, P. OFM (szerk.) (2000): *Te meztelen Krisztus, hol hagytad az ingedet? Ferencesek a felosztatás idején.* Fontes Historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria, Magyar Ferences Források 1., Vigilia – Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány, Budapest, 79-80.
- Világosság,* 1946. május 4.
- Zadavec István igazoló okirata* (1925). MFKL, 205/678.1925. (Hajnal Zénó hagyaték)

³³ ÁBTL: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára.

doi:10.29285/actapinteriana.2018.4.89

A Szentföldi Kustódia jeruzsálemi levéltárának története

Narczyz Klimas OFM

Terra Sancta College, 2, Keren Hayesod Street, P.O.B. 871, 9100801 Jerusalem, Israel
narczyzklimas141@hotmail.com

Klimas, N. (2018): A Szentföldi Kustódia jeruzsálemi levéltárának története. History of the Archives of the Custody of the Holy Land in Jerusalem. Acta Pintériana, 4, 89-116.

Abstract: The Archives of the Custody of the Holy Land in Jerusalem is the Catholic organization *in partibus infidelium*, which, throughout the ages, has represented the Holy See. The majority of these Archives document the return of Catholicism to the Holy Land and can be helpful to learn the history of Catholics in the Holy Land and its neighboring countries. Its significance comes also from the fact that, as the Archives of the Custody of the Holy Land, it also collects historical documents from all the countries of the Middle East. Many important documents depict the process of recovering the holy sites from Muslims and allowing access to pilgrims coming to these places, as well as descriptions of everyday life of the friars and Christians who live in the Holy Land and the Middle East. The beginning of the Archives go back to Pope Gregory IX's bull and continues to the current time.

I. Bevezetés

A Szentföldi Kustódia Levéltárának történetéről alig találunk irodalmat. Az itt-ott elszórt történelmi jellegű töredékek nem jelentenek elegendő segítséget, mert a bennük foglalt információk véletlenszerűek és felületeseek. A kérdéssel először Leonhard Lemmens foglalkozott, és bár nem tudta teljesen rendszerezni a levéltárat, de előkészítette egyes iratainak kinyomtatását. Leonhard Lemmens kéziratát Girolamo Golubovich ellenőrizte, javította és készítette elő a nyomtatásra. Néhány hónap múlva, 1929-ben Lemmens meghalt. Golubovich, aki még néhány rövidítést eszközölt a műben és további információkkal egészítette ki azt, 1933-ban publikálta Lemmens kéziratát *Collectanea Terrae Sanctae ex Archivo Hierosolymitano deprompta* címmel. Ebben mindössze két oldal (244-245) foglalkozik a Szentföldi Kustódia Levéltárának történetével.

Az a tény, hogy azóta a Szentföldi Kustódia Történelmi Levéltárának számos iratát közreadták, és publikálásuk egyre nagyobb méreteket ölt az utóbbi években, lehetőséget teremt arra, hogy elgondoljunk a levéltár történetével kapcsolatos kérdéseken, és számos hasznos új információhoz juthassunk a hiányzó láncszemek jobb megértéséhez. Most, hogy átfogóbban látjuk már a levéltár történetét, szeretnénk áttekinteni a levéltár létezésének mind a hét évszázadát, anélkül, hogy kiemelnénk valamelyik történelmi korszakot, helyzetet, szempontot stb.

Azt kell mondanom, hogy a levéltár történetének tanulmányozása és annak megismerése nem könnyű feladat, ahogy ezt korábban már többen megállapították, akik a Szentföldről írtak. Ez a legrégebbi levéltár, amely a Szentföldön létezik, dokumentumai pedig nemcsak a vallási intézményekhez tartozó helyek történetét őrzik, hanem a katolikusok sokszázados jelenlétének történetét az egész Közel-Keleten.

Minden levéltárnak megvan a maga története, s ez nem mindig ismert minden részletében. Az első iratok összegyűjtésének pillanatával kezdődően a levéltár létrehozásáig szükség van egy bizonyos időre; sok esetben ez hosszú időszak, s ezalatt nem hiányoznak olyan események sem, amelyek időnként közvetlenül veszélyeztetik a levéltár anyagának létét.

A levéltár története egy kicsit mindig azon intézmény kezdetének története is, amelynek részét képezi. Ez a történet ősrégi időkre nyúlhat vissza, éppen ezért hiányosságok is mutatkozhatnak a dokumentációban, mivel a levéltári gyűjteményről gondoskodni kell. Ha ezt nem teszik, akkor gyakorlatilag nem marad kutatható anyag azokból az időkből. Ilyen körülmények között a teljesség érdekében minden „tárgyat” dokumentálni és rendszerezni kell (ami egyébként egy levéltár esetében természetes dolog).

A levéltár „Nagy” története mellett létezik egy úgymond rejtett történet is. Egy intézmény levéltárának története nemcsak önmagában érdekes, de abból a tényből adódóan is – sőt, talán még inkább –, hogy közvetlenül vagy közvetetten, de bemutatja a mindennapi élet fejlődését is, amelyet nem mindig könnyű megérteni.

A levéltár története kissé specifikus, tudni kell – ahogy mondani szokás – a sorok között olvasni; de sosem szabad annak szerepét és jelentőségét kisebbiteni, nem szabad kevésbé fontosnak, kevésbé értékesnek, kevésbé valódinak tekinteni a történelem bemutatásának más formáihoz képest. A levéltáros számára a levéltár történetének ismerete kiemelkedő jelentőséggel bír tevékenységének kezdetétől a végéig.

A Szentföldi Kustódia Levéltára valójában nem tartozik a nagy archívumok közé. Mindenekelőtt azt a katolikus intézményt mutatja be *in partibus infidelium*, amely évszázadokon keresztül képviselte az Apostoli Szentszéket ezen a területen. Érthető okokból egyaránt felkeltette a Hitterjesztési Kongregáció (*Sacra Congregatio De Propaganda Fide*), valamint Velence kormányának érdeklődését is.

Esetünkben olyan levéltárról van szó, amely nagyrészt a katolicizmus Szentföldre való visszatérését dokumentálja, ezáltal pedig segítséget nyújt abban, hogy megismerhessük a katolikusok jelenlétének történetét a Szentföldön és a szomszédos országokban. Ha a történész közvetlen bizonyítékokat szeretne találni az objektív tények dokumentálásához, meg kell találnia a megfelelő iratokat. Szentföldi Kustódia Levéltárának jelentősége részint abból a tényből fakad, hogy a Közel-Kelet minden államát bemutatja, összegyűjti és mérlegeli mindegyik történelmét. Nem ritka, hogy valamely helyet vagy történelmi időszakot érintő írásos emléket találunk az anyagai között. Minden más katolikus szervezet, a maronita egyházzal együtt, legalább két évszázaddal a ferencesek után jelent meg a Szentföldön, és majdnem mindegyiket behatárolja az adott hely, a tevékenység módja, vagy a helyi hívekre vonatkozó joghatóság. A Szentföldi Kustódia Levéltárának anyagát igen gazdagnak és minden közel-keleti misszió számára fontosnak ítélte Louis Bréhier író (BRÉHIER 1907, p. XII). A következőkben két kiváló történész álláspontját idézzük, akik elvitték a levéltár hírét a világba.

A XIX. század vége felé Golubovich – különösen a fermánok gyűjteményére vonatkozóan, mely akkoriban a Szentföldi Általános Prokuratúrán volt található – ezt írja:

„A szentföldi Kisebb Testvéreknek bőséges a levéltára, és számos értékes, főleg arab irat található benne.” (GOLUBOVICH, 1898, p. XXVIII)

Ezután megerősíti véleményét: „a mi felmérhetetlen értékű Jeruzsálemi (Fermán)Levéltárunk” (uo. p. 125). Harminc évvel később ugyanaz a Golubovich még radikálisabb véleményt nyilvánít „a Szent Kustódia nagyon gazdag Levéltáráról” (LEMMENS in GOLUBOVICH 1933, p. VII). Ez már a teljes levéltárra vonatkozik, kivételek és korlátozások nélkül, nem csak a fermánok gyűjteményére.

Augustín Arce pontosabbnak tűnik, amikor a levéltár jellemzésére a különféle iratok jelentőségét ismerteti. Csak a legfontosabb mondatait idézem:

„A levéltár egyik legértékesebb kincse az 58 pápai bulla és rendelet, melyeket eredetiben őriznek.”

„A levéltár nagyon fontos részét képezik a fermánok.”

„Az új konventben (itt a San Salvatore ferences kolostorról van szó) nagy gonddal helyezték el gazdag sioni levéltárukat. [...] A mostani levéltárat több nemzedék levéltárosai gazdagították munkájukkal. Szinte folyamatosan érkeztek fontos iratok a levéltárba adományként, melyek különböző módon és különböző helyekről jutottak el oda: Madrid és Párizs kancelláriáiról, különböző római kongregációkból, különösen a Hitterjesztési Kongregációból, a Rend miniszter generálisaitól, az ő római és madridi rezidenciáikról. Teljes és értékes iratok érkeztek Konstantinápolyból is.”

„A Levéltár mindig nagyon jól gondozott és kiválóan rendezett volt. Ezt mutatja a katalógusok nagy száma, amelyek birtokunkban vannak és amelyeket ismerünk.”

„A Levéltár gazdagsága főként a pápai dokumentumokban és a szultánok irataiban mutatkozik meg.” (ARCE in PICCIRILLO 1983, pp. 140-142)

Golubovich és Arce véleményét tovább fogjuk vizsgálni a lehetőségek függvényében, azoknak a történelmi tényeknek és adatoknak az ismeretében, amelyek mindig hiteles dokumentáción alapulnak.

II. Megnevezések

A Szentföldi Kusztódia Központi Levéltára 1975-től viseli a *Szentföldi Történelmi Levéltár* hivatalos nevet. Akkoriban fejezték be a San Salvatore kolostor bővítési és javítási munkálatait. Mindenekelőtt meg kell ismernünk a levéltár helyzetét az egyes történelmi korszakokban, valamint a dolgok akkori állapotát.

Az első írásos emlék a dokumentumok őrzéséről – abban az értelemben, hogy összegyűjtik azokat – 1467-1472 közé tehető. A Cenákulum melletti Sion-hegyi konventben összegyűjtötték a *Capsa Privilegiorum* néven ismert iratokat. Ezeket a gvárdián, vagyis a kusztos szobájában őrizték (vö. GOLUBOVICH 1898, p. 30; *Diarium Terrae Sanctae* 1962, p. 17). A pápai bullák második említése, melyeket a *Sacro Monte Syon-on in quadam parva capseta* őriztek, egy későbbi időszakból származik (ld. KLIMAS in MAIARELLI 2012a, pp. 77-118; 2012b, p. 43; vö. *Codice A*, 16. fol.¹).

A XVI. század második felében Francesco Gonzaga miniszter generális említést tesz „*Sion szent hegyének levéltáiról*”.² Ennek az elnevezésnek nagy történelmi jelentősége van, mivel a Sion-hegyi kolostort a Cenákulummal együtt 1551-ben elveszítették (VERNIERO in GOLUBOVICH 1929, pp. 157-159); ez az elnevezés azonban annyira találó volt, hogy a XX. század elejéig használták. Például Francesco Quaresmi mindig ezt használja, amikor azokat a különleges pápai bullákat publikálja, amelyek a XIII. század elejétől 1588-ig tartó időszakból származnak (vö. QUARESMI 1880, pp. 288-331)³. Quaresminél a XVII. század első évtizedeiben a „Sion szent hegyének Levéltára” való

¹ A kódexben említés történik olyan pápai bullákról, melyek a Jeruzsálemi Levéltárban találhatóak.

² Ezzel a kifejezéssel először ott találkozunk, ahol a szerző az iratot illetően arról tájékoztat, hogy az „*extat in sacri montis Sion archivis*” (GONZAGA 1587, p. 107).

³ Hangsúlyozzuk, hogy ez a mű 1616-1625 között keletkezett, de csak 1634-1639 között publikálták először.

hivatkozás bizonyos mértékben kötelező, mert konkrét kapcsolódásokat szül.⁴ A másik példa Roberto Razzoli szentföldi kuzstostól ered. *A ferencesek Keleten* c. könyvében számos, az „Archivio Sacri Montis Sion”-ban⁵ található iratra hivatkozik.

1564-ben már a San Salvatore kolostorban vagyunk, mivel a Sion-hegyi konventet 1551-ben elvesztették, a pápai dokumentumokkal, a keresztény uralkodók és a török hatalmak irataival együtt. Ezt már részletezés nélkül levéltárnak nevezik (vö. AVEIRO 1927, p. 177).

Aquilante Rocchetta, aki az 1589-1599-es években záródként tartózkodott a Szentföldön, egyes megfigyeléseinek alátámasztására ezt írja:

„Mindez azok közé az eredeti példányok közé tartozik, melyeket a Szent Sír bazilika Levéltárában őriznek.” (ROCCHETTA 1930, p. 393)

A „mindez” nem jelent különálló, másik levéltárat, hanem végig a Kuzstódia központi levéltáráról van szó, mely sosem volt a Szent Sír bazilikában.

A XVI. század második felétől kezdik különféle neven emlegetni, melyek mindig ugyanarra a levéltárra vonatkoznak. Itt felsorolom ezeket időrendi sorrendben, a teljesség igénye nélkül:

- Sion Szent Hegyének Levéltára (1587; a meghatározás nem túl pontos, de kitartott Quaresmi idejéig, 1616-1625-ig).⁶
- P. Pietro Verniero *A Szentföld Krónikái vagy Annalesei* c. összeállításában (első kiadás az 1634-1636-os években) hivatkozik „bizonyos török és arab nyelvű kéziratok”-ra „a San Salvatore kolostor levéltárából”. Leltárának megnevezéseiben ugyanahhoz a terminológiához tér vissza:
„A Szentföld összes kéziratának jegyzéke és felosztása, melyek San Salvatore kolostorunk levéltárában található.” (VERNIERO 1929, p. 102)
- Ugyanezzel a megnevezéssel találkozunk a XVIII. század első felében (pontosabban 1726-ban), amikor arról a helyről beszélünk, „ahol a Szentföld levéltára található”⁷.
- A XIX. század végén és a XX. század elején visszatér egy ugyanilyen megnevezés, többek között P. Livarius Oligier művében (vö. OLIGER 1925, p. 163). Ezt az eredeti gyűjteményt, mely valamikor a Sion-hegyi időkben létezett, később több alkalommal bővítették elrendezésének megváltoztatása nélkül, ezért nem őrizte meg eredeti formáját.⁸
- 1898-ból származik egy olyan megnevezés, mely a Jeruzsálemi Levéltárat a Titkárság Jeruzsálemi Levéltáraként határozza meg (GOLUBOVICH 1927, p. XXVII). A *Diarium Terrae Sanctae* időszakában, melyet Jeruzsálemben adtak ki 1908-1912 között, minden füzetben volt egy fejezet *Ex Archivis Terrae Sanctae* címmel. Ott ezekkel a kifejezésekkel találkozhatunk: Jeruzsálemi Levéltár; A Szentföld Jeruzsálemi Levéltára; A Szentföld Levéltára; A Szent

⁴ Elég csak két példát idézni. Gdański Bonawentura (1726-ban vagyunk) így ír beszámolójában: „*Sion Szent Hegyének Levéltárát az 1726-os év szeptemberének 30. napján áthelyezték.*” Csak kis része (mennyiségi értelemben) származott „Sion hegyéről”. Mondanunk sem kell, hogy ez a mondat eredetileg kicsit másképp nézett ki: „*A Szentföld Levéltárát az 1726-os évben áthelyezték*” (vö. CASTELLANI in GOLUBOVICH 1924, p. X).

⁵ Vö. RAZZOLI 1909, p. 33 (fermánok); p. 42 (da Valenzano krónikái); p. 44 (fermánok); p. 49 (fermán); p. 53 (krónikák); p. 55 (fermán); pp. 58-59 (4 idézet fermánokból); p. 66 (fermán); p. 115 (krónikák); p. 130 (*Archivio de Sacro Monte Sion. Lettere ai Principi* mss. 3); pp. 132-133 (3 idézet, *Cronache mss. e Lettere ai Principi*); p. 134 (krónikák); p. 138 (krónikák); p. 139 (kétszer, *Regestum I*); p. 142 (*Relazione ms. Esistente nell'Archivio del Sacro Monte Sion*); pp. 145, 147 (kétszer, krónikák); p. 148 (egyszer fermán, egyszer krónikák), p. 153 (háromszor krónikák).

⁶ F. Quaresmi esetében a XVII. század elején vagyunk. Sion Szent Hegyének Levéltárára hivatkozik (vö. QUARESMI 1881, p. 288).

⁷ Ld. 5. lábjegyzet, ahol Gdański Bonawenturát említjük.

⁸ A Szent Sír templom Levéltára (1598-1599-es évek), Szentföldi Levéltár (1726), az elnevezést L. Oligier használja 1925-ben.

Kusztódia Levéltára; Sion Szent Hegyének Levéltára (vö. *Diarium Terrae Sanctae* 1909-1912, vol. 1., 117, 79; vol. 4., 107; vol. 1, 25, 44, 87, 210).

Lemmens *Collectanea Terrae Sanctae ex Archivio Hierosolymitano deprompta* című munkájában gyakran használja a Kusztódia Levéltára vagy ennek változataként a Szentföldi Kusztódia Levéltára megnevezéseket (LEMMENS 1933, pp. 244, 283).

A terminológia sokszínűsége, mellyel ugyanazon tárgyat nevezik meg, arról tanúskodik, hogy nem mindig létezett világos meghatározás a Kusztódia Központi Levéltárára, mely végül a Szentföldi Kusztódia Történeti Levéltára nevet vette fel.

Ezt erősítik meg ugyanennek a levéltárnak a különböző megnevezései, melyeket időrendi sorrendben idézek:

- 1467-1472: Capsa Privilegiorum
- 1563-1564: Levéltár (fr. Pantaleone de Aveiro)
- 1598: A Szent Sír bazilika Levéltára (P. Aquilante Rochetta)
- 1616-1625: Sion Szent Hegyének Levéltára (Francesco Quaresmi)
- 1634-1636: A San Salvatore kolostor Levéltára (Pietro Verniero, valamint Francesco da Serino)
- 1637: A Szentföld Levéltára (Hitterjesztési Kongregáció, Leonhard Lemmens)
- 1672-1686: (a szent) San Salvatore kolostor jeruzsálemi Levéltára
- Sion Szent Hegyének Levéltára
- Jeruzsálemi Levéltár
- A Szentföld Levéltára (Juan de Calahorra)
- 1671-1674: Sacri Montis Sion archivia
- Archivium Sancti Salvatoris (P. Leonardo di Clore)
- 1726: Sion Szent Hegyének Levéltára
- A Szentföld Levéltára (általános jegyzék 1726-ból, Gdański Bonawentura)
- 1767: San Salvatore kolostorunk Levéltára (P. Giuseppe Antonio da Milano)
- 1850: A San Salvatore konvent jeruzsálemi Levéltára
- A San Salvatore kolostor jeruzsálemi Levéltára
- A San Salvatore konvent jeruzsálemi Levéltárai
- A Szentföld levéltárai
- A szentföldi konvent jeruzsálemi levéltárai (Eugenio Borré)
- 1898: A Titkárság jeruzsálemi levéltárai (Girolamo Golubovich, *Serie Cronologica*)
- 1909: Archivium Sacri Montis Sion (Roberto Razzoli)
- 1924: Archivia Conventus SS. mi Salvatoris (*Status Descriptivus*, 1924)
- 1933: Archivum Hierosolymitanum (Leonhard Lemmens, Girolamo Golubovich, *Collectanea*)
- 1975: A Szentföld Történeti Levéltára

1467-től 1933-ig tehát 26 megnevezés fordul elő: 6 alkalommal találkozunk a „Sion Szent Hegyének Levéltára” meghatározással (vagy hasonló meghatározásokkal); 9 alkalommal a „San Salvatore konvent Levéltárával” (vagy hasonló meghatározásokkal); 4 alkalommal a „Szentföld Levéltára” kifejezéssel; 2 alkalommal a „Jeruzsálemi Levéltár” megnevezéssel; valamint 5 olyan névvel, melyek csak egy-egy alkalommal fordulnak elő.

III. Helyszín

A fellelhető történelmi adatok, melyek a levéltári anyagok tárolásának körülményeiről szólnak, kisszámúak, töredékesek és majdnem mindig véletlenszerűek. Ez kétségtelenül kissé megnehezíti témánk kutatását, mivel a Szentföldi Kusztódia Történeti Levéltárára vonatkozó egyes kérdések

tisztázásához érdemes a megfelelő adatokat és tényeket felhasználni. Ha a dokumentáció bemutatása időrendi sorrendben történik, kiegészítő magyarázatok nélkül az egyes iratokat többé-kevésbé hibásan lehet érteni.

Levéltárunk mindig is Jeruzsálemben volt – a kezdetektől mindvégig: az első két évszázad (XIV-XVI.) folyamán a Sion-hegyi kolostorban; majd 1560-tól a mai napig a San Salvatore kolostorban –, bár az idők során sokszor áthelyezték anyagát, ami megzavarta az állomány eredeti rendjét és egységét.

Az a legvalószínűbb, hogy az írásos dokumentáció tárolására leginkább használt hely a XV. század második feléig a kusztos szobája volt. Sajnos a tárolás helyére vonatkozó első világos utalást csak 1467-1472 között jegyezték fel, amikor Francesco da Piacenza kusztos így jelölte meg a jegyzék helyét:

„Nem szabad kivinni azokat a Gvárdián atya szobájából (cellájából), [...] és a privilégiumok szekrényében találhatók.”⁹

Szentföldi tartózkodása alatt, 1598-ban Rocchetta zarándok is megerősítette, milyen gondoskodással vették körül a testvérek levéltárukat a Cenákulum melletti kolostorukból való kényszerű távozásuk utáni első évtizedekben. Azokra a pápai dokumentumokra vonatkozóan, melyeket a kusztoshoz intéztek különböző alkalmak kapcsán, ezt írja:

„Mindent eredeti változatban őriznek a Szent Sír bazilika Levéltárában.”

(ROCCHETTA 1630, p. 393)

Rocchettának ez a tévedése arra utal, hogy lehetséges, hogy a levéltári anyag egy részét a XVI. század végén a Szent Sír bazilikában helyezték el, minden valószínűség szerint biztonsági okokból, de csak elég rövid időszakra.

1634-ben Paolo da Lodi szentföldi kusztos megerősíti, hogy

„San Salvatore kolostorunk egyes könyvei, pápai bullák és más kéziratok [...] valahol máshol vannak”,

és utasítja Pietro Vernierót, hogy

„gyűjtse össze mindazokat a kéziratokat és hivatali könyveket, melyek a San Salvatore kolostor levéltárán kívül találhatóak, majd rendszerezze azokat úgy, mint a krónikákat.” (VERNIERO in GOLUBOVICH 1936, pp. 4-5).

Érdemes megérteni a XVII. század eleji helyzetet, amikor lehetséges, hogy a számunkra már ismert levéltárnak legalább egy részét a San Salvatore kolostor levéltárának nevezik (olyan néven, mely utal a levéltár helyére). Sajnos nem lehet semmilyen említést találni arról, hogy a levéltár a San Salvatore kolostorban található.

1655. október 15-én a Hitterjesztési Kongregáció ezt írja a kusztosnak:

„Utasítjuk, hogy a lakók [...] használják ennek a kolostornak (a San Salvatore) a hivatalos iratait. Más szobákat azonban engedjenek át a pénztár őrzésére, és ezt a részt használják az archív kéziratok őrzésére is, valamint kegytárgyak, berendezési tárgyak és más olyan dolgok őrzésére is, melyek őrzést igényelnek, helyezték el ott V. R. aláírással, valamint a nélkülözhetetlen dokumentumokat is, melyeket évente ellenőrizni kell.” (LEMMENS in GOLUBOVICH 1921, p. 182)

⁹ „Non potetur extra Cameram patris Guardiani (Custodis) [...] et stet in capsula privilegiorum” (*Diarium Terrae Sanctae* 1909-1912, vol. 1., p. 17).

A római rendelkezés nem mindig felel meg az igazságnak, amikor „az archív iratok őrzésére szolgáló szobák” kifejezést használja (ami a jeruzsálemi San Salvatore kolostorra vonatkozik), amennyiben nem tudunk más hasonló hivatkozásokról. Különösen érdekes azonban a dokumentum gondolatmenete, mely teljes tisztelettel ugyanolyan jelentőségűnek tekinti a levéltárat, mint a kincstárat és az egyéb struktúrákat, melyek nélkülözhetetlenek egy kolostor működéséhez.

Jobb példa ugyanennek a kongregációnak 1655. szeptember 15-én kelt irata:

„A legjelentősebb és legjobb dolgok közé – melyek nélkülözhetetlenek ezeknek a szentélyeknek megfelelő irányításához – tartoznak a dokumentumok és kéziratok, melyek védik azok érdekeit.” (Uo. p. 181)

Egy 1681-es feljegyzés megemlíti ezt az iratot, és azt mondja, hogy ez a levéltárban vagy a pohárszékben található, mely a felsőbb előjárók szobájában van Jeruzsálemben (vö. *Acti Discretoriali. Reg. K/Ab*, 230).¹⁰

A XX. században Antonio Cirelli egy 1682. május 8-i dokumentumban a következő kiegészítést olvassa:

„A jelen másolatot a Gvárdián Atya jeruzsálemi Levéltárában nyomtatták és találták meg Aposztázia – Arissa – Arabica – Örmények – Betlehem megjelölésekkel; a Harissza nevű rendházban található az eredeti példányok, melyeket nagyrészt a jeruzsálemi San Salvatore kolostor titkárságán pecsételtek le.” (CIRELLI 1918, p. 157)¹¹

Ennek a levéltárnak az általános jegyzéke, melyet 1726-ban Gdański Bonawentura rendszerezett, ezekkel a szavakkal kezdődik:

„A Szentföld Levéltárát az 1726-os év szeptemberének 30. napján átvitték, hogy elhelyezzék egy szekrényben, mely annak a szobának ajtajával szemben található, ahol az előjáró alszik. Az anyagot hét szekrényben helyezték el, amelyeket olyan zárrakkal és kulcsokkal láttak el, melyeket a tetejükön egyforma mintával jelöltek meg.” (CASTELLANI in GOLUBOVICH 1924, p. X)

Ez a rajz vázlatos formában mutatja meg a szekrény tartalmát és a helyet, ahol a szükséges dokumentumokat a tárolás helye szerint meg lehet találni. A szekrény egy része „az itt lévő listák tárolására” szolgál,

„melyek azon iratok témáját tartalmazzák, melyek ebben vagy abban a szekrényben vannak elhelyezve, s mely arra szolgál, hogy szükség esetén könnyebben meg lehessen találni azokat” (uo. p. XI),

más szóval azt az igényt jelzik, amit ma folyamatos levéltárnak nevezünk. Más híradások a levéltár őrzési helyére vonatkoznak. Gdański Bonawentura bemutatja a levéltár újrendszerezésének vázlatát, melyet aztán ő maga valósított meg.

Úgy tűnik, a levéltárat nem mindig őrizték példás rendben, bár többnyire megvolt a kijelölt és szervezett helye. 150 év múltán elkezdődött a Legszentebb Üdvözítőről nevezett új templom építése. Erről a helyzetről tájékoztat Eleazar Horn, aki az események idején élt (1724-1744 között tartózkodott

¹⁰ Megírták, hogy a dátum nélküli feljegyzés a jegyzékben található más dokumentumok között. Az egyik 1681. január 18-i, a másik 1681. október 10-i.

¹¹ Cirelli, aki 1857-1859 között a Szentföld *Annaleseit* készítette, a kiegészítésben ezt írja: „Ha az atya, aki teljes precizitással írja le a levéltárat, átveszi ennek a hétalvónak a magatartását és követni fogja a hanyagságban, vissza kell majd térnie, hogy megnézze a kolostort és az egész Szentföldi Kustódiát. O! Quantum mutata ab illa.”

a Szentföldön), és aki megemlíti a kis könyvtárat, amely „*a diskretor atyák celláiban (in cellis PP. Discretorum)*” volt található, ahol a kusztos olasz-latin könyvei voltak. Ezt 1730-ban áthelyezték,

„*mivel a Szentföldi Levéltárat szolgálták [...] azt javasolta, hogy nevezzék így a Krónikák folytatását: Res Terrae Sanctae, Francisci Gesta Suaeque Archivum hoc, Sacrae Religionis habet (1726).*” (HORN 1902, p. 208)¹²

A titkár és a jeruzsálemi gvárdián különleges gondoskodását bemutatva Horn így magyaráz:

„*Hasonlóképpen, ha nincs más, egy különösen képzett pap krónikásként köteles szorgalmasan feljegyezni a szentföldi testvérek tetteit, az írásokat hűen őrizni a levéltárban, elhelyezni azokat a megfelelő helyen, hogy a kartoték segítségével könnyebben meg lehessen azokat találni.*”¹³

Meg kell jegyezni tehát, hogy kezdetben a levéltár rendszerezve volt, még levéltárost is kineveztek. A kusztódia levéltárosának pozíciója kis szünetekkel egészen 1918 végéig tart.

Chateaubriand 1806 októberében egy megjegyzést tesz. Rövid jeruzsálemi tartózkodása alatt észrevételezi, hogy a levéltárat nem jó helyen őrzik. Ezt írja ugyanis kitűnő *Itinéraire de Paris à Jérusalem* c. művének lapjain:

„*Az atya megengedte nekem, hogy megvizsgáljam a könyvtárat és a kolostori levéltárat. Sajnos a könyvtár és a levéltár az évszázadok alatt szétszóródott. [...] Egyes iratok megsemmisültek, különösen a fermánok.*”¹⁴

A XIX. század folyamán a levéltár történeti része jelentősen veszít formájából, mivel rendszerezés nélkül a titkárságon hagyták és nem tárolták mindig megfelelően. Ezért jelenleg nincs birtokunkban a teljes dokumentáció, bár ami megmaradt, az is elég jelentős.

Hogy V. Márton pápa bulláját idézhesse, Eugenio Bore írt a San Salvatore kolostor titkárságára, keresve az említett dokumentumot. A pápai bullákra vonatkozóan IX. Gergelytől IX. Piuszig hivatkozásokat szeretett volna találni a San Salvatore kolostor Jeruzsálemi Levéltárában (BORE 1935, p. VII).¹⁵

A levéltár és a könyvtár összekeverése így jelenik meg Jacques Mislinnél:

„*A kolostori levéltárban ezernyi irat található [...]. Könyvtárunk 900 fermánt tartalmaz.*”¹⁶

Cirelli, aki 1846-ban a Szentföld kijelölt krónikása volt, elismeri a történelmi munkákat illetően, hogy

„*nem tudom azokat saját használatomra a levéltárban tartani, mert helyhiány miatt a titkárságon vannak, ahonnan mindig P. Clemente Solero [...] titkár*

¹² Említés titkári érdemeiről: ld. HORN 1902, p. 153.

¹³ „Item si non sit alius Sacerdos particulariter insitutus Chronologus, debet res gestas Fratrum Terrae Sanctae diligenter adnotare, in Archivo scripturas fideliter servare, juxta ordinem eosdem proprio suo loco distribuere, ut cum registro facilius inveniatur” (uo. p. 236).

¹⁴ „Les Pères m’avaient permis d’examiner la bibliothèque et les archives de leur couvent. Malheureusement ces archives et cette bibliothèque furent dispersées il y a près d’un siècle [...]. Quelques papiers échappèrent à la dévastation, en particulier les firmans [...]” (CHATEAUBRIAND 1871, p. 270). Nem különbözteti meg a könyvtárat és a levéltárat, nem ismeri a köztük lévő alapvető különbséget. Vajon ez csak hiba, vagy apró figyelmetlenség, ami a sietős következtetések alapul? Pillanatnyi tévedés, vagy a későbbiekben is megmaradt? Vajon a könyvtár és a levéltár összekeverése véletlen dolog?

¹⁵ Fermánjairól ld. másik cikkemet, melyet a Jeruzsálemi Levéltár e részének szenteltem.

¹⁶ „Dans les archives du couvent, il y a des milliers de documents [...]. Leur bibliothèque possède aussi neuf cents firmans” (Mislín 1876, pp. 586-587).

*jóindulatára kell hagyatkoznunk [...], aki valóban sok időt tölt el a nekem szükséges iratok keresésével a régi kartonok között, hogy megszerezze, amit kérek tőle.” (CIRELLI 1918, pp. 353-354; vö. *Registro delle Congregazioni dal 1846 al 1855* [ms.], 1)*

Carlo Guarmani 1745. június 14-én Desidero Casabarscianóhoz intézett levelében arról ír, hogy saját másolatot készít „a San Salvatore kolostor Titkárságának Levéltára” jegyzékéről. Néhány 1766 előtti dokumentumra hivatkozva megerősíti, hogy azokat „még a San Salvatore kolostor Titkárságának Levéltárában őrzik”. Egy 1514-ből származó irat publikációjában megjegyzi, hogy

„a másolat az eredetiről készült, mely a San Salvatore kolostor Titkárságának Levéltárában található.” (GUARMANI 1872, pp. 281-282, 284, 381)

Ezekhez a XIX. századból származó adatokhoz hozzátehetünk még egyet, melyben Golubovich a régi levéltári jegyzék leírását idézi, melyet műve elején helyez el, ezt írva róla: „*gondosan őrzik a Titkárság Jeruzsálemi Levéltárában*” (GOLUBOVICH 1898, p. XXVII, 1. jegyzet).

A Szentföldi Kuztódia sok évszázados történetét nézve jellemző, hogy amikor számba vették azokat az intézményeket, amelyek valamikor a San Salvatore kolostorban működtek (szeminárium vagy teológiai iskola, könyvtár, infirmárium és más különböző, ettől a konventtől függő intézmények), soha nem említették a levéltár sok évszázados létezését (vö. uo. pp. 194-197).¹⁷

Felmerül a kérdés, a San Salvatore kolostor mely részében őrizték az elmúlt évszázadokban a Szentföldi Kuztódia Történeti Levéltárát. Tudjuk, hogy a XVII. század első hatvan évében a kuztos szobájában rendszerezték és őrizték a levéltárat. Valamivel később, a XIX. században a titkárság volt ennek a helye.

Sajnos ma már gyakorlatilag lehetetlen pontosan meghatározni azt a helyet, ahol a kuztos szobája és a titkárság volt, egyszerű okból: a San Salvatore kolostort 1882-1885 között helyreállították és átépítették. A rendház nagy része teljesen megváltozott. A rendház elrendezését, amelyet Horn a XVIII. század első felében feljegyzett, jelenleg már nem lehet rekonstruálni (ld. HORN 1902, p. 189).

Az új templom építésének idején és kicsit később a kolostort átépítették és meghosszabbították a Felsőváros falainak mentén, keleti irányba. Ez a rész eleinte a nagy refektórium fölött volt található. Ennek keleti részében helyezték el az új, háromszobás titkárságot, egy szobát pedig a levéltár számára jelöltek ki. Erre a célra három nagy szekrényt vásároltak, amelyek beborították a falakat, de hagytak szabad helyet a bejárat közelében. A levéltárnak ez a rendje érintetlenül marad 1974-1975 teléig.

A Kuztódia levéltárainak évszázados történetét bemutató összefoglaló elemzésében Golubovich ezt írja:

„Levéltárainknak ezen szerencsétlen változásai és történései, amikor még a Szentföld előljárói sem tudták megőrizni a legértékesebb maradványokat, nemcsak az idő károsító hatása és a drámai események miatt következtek be, hanem az előre nem látható és dühödt pusztítások miatt is, melyek Keleten megszokottak.”

Megmentési módként ebben a helyzetben azt ajánlja, kérjenek segítséget Európától, melynek kötelessége, hogy „*megőrizze a teljes történetét mindannak, ami a megmaradt dokumentumokban található*” (GOLUBOVICH 1898, p. XIX).

Lehetséges, hogy ezek után a jelentések után állítottak be a levéltárba egy fémszekrényt, amelyben a pápai bullákat őrizték, s amelynek jobb oldalára nagybetűkkel az volt írva:

¹⁷ Valóban érdekes látásmód, egyáltalán nem tesz említést a kolostor melletti plébánia esetleges létezéséről.

„*Bullarium Terrae Sanctae in hoc armario incombustibili disposuere/notis adiectis*”,

a bal oldalára pedig:

„*Anno 1907/Secretarius N. Rosati et officialis Curiae A. Gassi iussu/Rmi P. Roberti Razzoli Custodis benemerentissimi*”.

Ez inkább mutató, mint hatékony megoldás volt.

Az idő múlásával azonban igény támadt arra, hogy radikálisabban oldják meg a régi problémát. A Kusztódia vezetősége 1915. január 3-án elhatározta, hogy

„*alkalmas helyet készít a Kusztódia Levéltárának, ahol a Prokuratúra által elzárandó fermánokat és más iratokat, szerződéseket, igazolásokat stb. fognak őrizni*” (*Acti Discretoriali. Reg. K/R, 107*).

Az 1918. augusztus 12. és 21. között készült rendszerező leírásban helyet kap többek között az összes fermán és minden, a szentélyeket érintő dokumentum, amelyeket a titkársággal szembeni levéltárban őriztek. 1918. december 30-án ugyanazt a problémát ismertetik: elhatározzák, hogy minden, a Szentföld tulajdonaira vonatkozó iratot összegyűjtenek a Kusztódia Levéltárában a fermánokkal és a szentélyekre vonatkozó iratokkal együtt (uo. p. 221), de a fermánok gyűjteményét nem sokkal ez után a döntés után mégis a titkársággal szemben lévő szobákban helyezték el két nagy szekrényben, ahol egészen 1961 végéig maradtak. Úgy tűnik tehát, hogy a probléma nagy része nem oldódott meg, és az ezt követő negyven év alatt sem találtak megoldást erre a sokoldalú problémára. 1960. május 16-án

„*született meg a döntés, hogy a Kusztódia San Salvatore kolostorban lévő Levéltárát és könyvtárát, a konvent fennállásának 400. évfordulója alkalmából új helyre költöztetik*” (*Acta Custodiae Terrae Sanctae 1960, 5: 100*).

Mindig is szoros összefüggést tapasztaltunk a levéltár és a titkárság között, és csakis az új megközelítés tette lehetővé a levéltár újrendszerezését. Ezeket a megoldásokat kompetens személyek javasolták, és pedig nagyon konkrétan, ahogy ezt az új hivatalos krónika feljegyezi, amely a titkárság új székhelyének felavatása alkalmából íródott, ahol megemlíti azokat a személyeket is, akik közvetlenül érdeklődtek a levéltár iránt.

„*Az évek múltán világossá vált annak tarthatatlansága és kényelmetlen volta, hogy ugyanott helyezték el a Kusztódia Történeti Levéltárát és a Titkárságot. Ezt Sabino Gallego vizitátor generális hangsúlyozta 1959-es vizitációja alkalmával, amikor is utasítást adott, hogy találjanak megoldást erre a komoly problémára. Nagyon alkalmas idő ennek megvalósítására a jeruzsálemi San Salvatore kolostor 400 éves fennállásának ünneplése.*” (*Acta Custodiae Terrae Sanctae 1959, 4: 104*)

Végül úgy döntöttek, hogy 1960. május 16-án ünneplik meg, hogy új székhelyet létesítettek a könyvtárnak és a kusztódia levéltárának. Mindig is problémát jelentett, hogy nehéz a könyvtár szükségleteinek megfelelő helyiséget találni, de a levéltár új helyére vonatkozó ötlet elég gyorsan megvalósult. Hosszú egyeztetés után a régi titkárság és levéltár helyén helyezték el, amely ezentúl már csak ez utóbbi rendelkezésére állt. A három nagy szoba elegendő volt a levéltár minden anyagának, melyet a kusztódia új levéltárosa, Metodio Brlek rendszerezett.

Ezzel együtt azonban új helyet kellett találni a titkárságnak. Volt négy szűk és sötét kis szoba, a régi titkársággal és levéltárral szemben, melynek ablakai a templom harangjaira néztek. Ez a négy szobácska a Kusztódia könyvtárára szolgált. Miközben helyiségeket átalakították az új titkárság

szükségeinek megfelelően, a fermánok őrzésére szolgáló szekrényeket tönkretették. A levéltár és a könyvtár új helyiségeinek átalakítási munkálatai 1961 szeptemberében fejeződtek be. A helyiségeket 1962. május 21-én este nyitotta meg ünnepélyesen Carl Talloric, a Szentföld általános vizitátora (vö. *La nuova Segreteria di Terra Santa* 1962, 99-100).

Itt említem meg az utolsó dátumot, 1962. május 21-ét, amelyet hivatalosan is úgy lehet tekinteni, mint a Szentföldi Kustódia sok száz éve létező Történeti Levéltára önálló létének kezdetét. Ekkor használták ugyanis először hivatalosan ezt a megnevezést. A volt titkársági levéltár két egybenyitott helyiséget örökölt.

Maurilio Sacchi szentföldi kusztos idején (1974-1980) elvégezték a levéltár helyiségeinek feltétlenül szükséges felújítását, valamint új, speciális fémszekrényeket vásároltak.¹⁸ A többi felújításra – mely nélkülözhetetlen volt a szentföldi és a ciprusi kolostorok számos dokumentumértékű archív anyagának tárolásához –, valamint a kutatásokra és a kéziratok Jeruzsálembé vitelére 1998-2002 között került sor Narcyz Klimas levéltáros irányításával.¹⁹

2003. január 10-én Giovanni Battistelli szentföldi kusztos levelet írt a Kustódia helyi elöljáróinak (I.sz. 0013/04), amelyben azt kérte tőlük, hogy a házak történelmi levéltárait szállítsák át Jeruzsálembé, a Kustódia Történeti Levéltárába. A munka megvalósításával Narcyz Klimas kustódiai levéltárost bízta meg.

Mindez a szentföldi házakat, valamint Ciprust, Rodoszt, Szíriát, Libanont és Itáliát illetően 2003-mal kezdődően zajlott le. Itália, Ciprus és Rodosz esetében a dokumentumok összegyűjtése és vizsgálata még 2005-ben is tartott. A rodoszi anyag végül nem került Jeruzsálembé, hanem a Santa Maria delle Grazie rendházban újonnan kialakított részben nyert elhelyezést, a Narcyz Klimas által kialakított rend szerint.

Libanonban a dokumentumokat a bejrúti Szent József rendházba vitték, Szíriában pedig az aleppói Szent Ferenc rendházba. Mindkét esetben leltár készült az anyagokról. A libanoni anyag nem túl terjedelmes és aránylag új, a 19. századtól kezdődik, kivéve Harisszát, ahol volt néhány régebbi dokumentum is a 17. századtól. Aleppóban a levéltár kisméretű, de jól dokumentált, több tulajdonjogi dokumentummal a 17. századtól fogva. Plébániai okmányok és jegyzékek is találhatóak ugyanettől az időtől kezdve, valamint a térség lelkipásztori életére vonatkozó egyéb dokumentumok, például az örményekről, amiről napjainkban élénk vita folyik. Még Egyiptomban kell majd elvégezni ezt a munkát, főleg Kairóban a Muski rendházban, de ez egy külön nagy művelet, hiszen nagyon sok és fontos dokumentumot őriznek ott.

2008-ban kezdődött meg a bullák és a fermánok fondjának digitalizációja, és 2009-ben be is fejeződött.²⁰ 2009-ben kezdődött az együttműködésünk Andrea Maiarelli professzorral a jeruzsálemi levéltár átrendezése és leltározása kapcsán. Az átrendezés az ún. „nyugati” anyagra korlátozódott, tehát nem érintette a „keletit”, amely a fermánok fondját jelenti. Ennek oka a nyelvi nehézség volt (török nyelvű szövegek arab írással).

2010-ben kezdtük meg az átrendezés és új katalogizálás munkáját Tiziana Nandesi, Valeria Vestrelli és Maria Cominacini kutatókkal. A munka 2011. május végén zárult le, de mivel közben folyamatosan érkeztek anyagok a régi kustódiai prokuratúráról, a titkárságról, valamint más rendházakból, ahol a 2003-2004 között Jeruzsálembé hozott anyagokon kívül előkerültek egyéb

¹⁸ A levéltár felújításának, bebútorozásának és elrendezésének munkálatairól ld. A Kustódia Káptalanjainak Beszámolója 1962-től 1988-ig, melyet M. Brlek, a Kustódia levéltárosa írt (saját kezűleg).

¹⁹ A Jeruzsálembé került iratok listájáról ld. ugyanennek a levéltárosnak a Beszámolóját (előkészületben).

²⁰ Néhány eredménye látható a Kustódia hivatalos honlapján (www.custodia.org) és a következő linken: <http://www.jewishhistory.com/FRANSISCANS/>

dokumentumok is. A Kusztdia történelmi levéltáraiban őrzött hatalmas anyag analitikus és tudományos katalogizálása a legmodernebb módszerekkel és a hatályos eljárási kritériumokkal történt.

2013. február 28-án a Kusztdia központi vezetőségének székhelyén, a San Salvatore kolostorban átadták a Szentföldi Kusztdia Történelmi Levéltárának új székhelyét. Ugyanitt bemutattuk a levéltár katalógus-leltárát, amelyet három hatalmas kötetben jelentettünk meg: ANDREA MAIARELLI (ed.) (2012): *L'Archivio Storico della Custodia di Terra Santa (1230-1970)*. Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francese, Quinta Serie - Sussidi 30-31-32, Edizioni Terra Santa, Milano.

I. kötet: NARCYZ KLIMAS: *Introduzioni*. pp. 245+168;

II. kötet: *Inventario dell'Archivio della Curia custodiale*. pp. 1-738;

III. kötet: *Inventari degli archivi aggregati all'Archivio della Curia custodiale, delle case religiose, delle parrocchie, delle viceprocure, delle case di formazione, delle case nove e appendici*. pp. 739-1231.

Ehhez a publikációhoz kapcsolódott egy év múlva egy másik, amely az átrendezés és az új székhelyre költözés idejéig tekinti át a levéltár történetét: NARCYZ STANISŁAW KLIMAS (2013): *La Storia dell'Archivio Storico della Custodia di Terra Santa*. Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francese, Quinta Serie - Sussidi IV., Edizioni Terra Santa, Milano.

A Szentföldi Kusztdia Történelmi Levéltárának új székhelyén rendelkezésre állnak a megfelelő terek, ahol a tudósok vizsgálhatják a dokumentumokat, olvasóterem, levéltárosi hivatali helyiségek, műhelyek még a nagyobb formátumú dokumentumok tanulmányozásához is. Görgös polcokon modern elhelyezést nyertek az egyes részek: bullák, fermánok, történelmi és földrajzi térképek, ingatlanok helyszínrajzai, építési tervek és egyéb fondok.

IV. Hiányok és okaik

Eltűnések, lopások, kisebb vagy nagyobb rongálások és a dokumentumok különböző okokból történő szokásos megsemmisülése majdnem minden levéltár történetének részét képezik. Nagyon hasznos lehet, ha a levéltár történetének erről a részéről is tudunk, kiváltképp akkor, amikor jobban meg kell magyarázni egy-egy múltbeli dolgot, melyet nem lehet más módon megvilágítani. Elég tehát, ha különös figyelmet fordítunk egy-egy olyan esetre, amely jellemző a mi levéltárunkra.

Mind a mai napig gyakran szóba kerül az a rendezetlenség, amely hosszabb ideig fennállt, s ami nem kedvezett a levéltár gyarapodásának. Meg kell említeni azonban néhány konkrét esetet is, amikor kisebb vagy nagyobb mértékben szegényebb lett a levéltár.

Alessandro Mombelli 80 évvel ezelőtt ezt írta:

„A San Salvatore kolostor Levéltárának megsemmisülése tűzvész miatt [...] nem lehetséges [...]” (MOMBELLI 1934, p. 71),

vagyis teljességgel tagadja ennek lehetőségét. Nagyon elhamarkodott ez az állítás, kényelmes és nagyon egyszerű, mert nem képes megmagyarázni a dokumentáció körüli problémát, és a végén nem ad semmiféle magyarázatot. A Szentföldi Kusztdia Levéltára Golubovich szerint nagyon gazdag, és valóban, még gazdagabb lehetne, ha nem lettek volna tüzesetek, bebörtönzések és más külső okok,

melyek pusztítást okoztak a levéltárban; de gazdagabb lehetne akkor is, ha kicsit több gondossággal kezelték volna ezeket az iratokat a Szentföldi Kustódia szerzetesei.²¹

Amikor Lemmens külön megemlíti azt a rossz hírt, hogy a levéltárból eltűnt a Sion-hegyről származó összes kézirat, melyeket a testvérek 1537-1540 között összegyűjtöttek, (ahogy erről a krónikás beszámol), megjegyzi:

„A levéltár megsemmisítéséről vagy kirablásáról szóló véleményt nagyon gyakran ismétlik a szerzők [...]. De kétséget ébreszthet az, hogy a szerzők már abban az időben sem megegyezően írtak erről, amikor a fosztogatás tettesének megnevezéséről van szó; sokkal inkább kétségessé teszi ezt a bizonyos rablást az a tény, hogy a Kustódia levéltárából egyáltalán nem hiányoznak az az előtt a bizonyos 1537-es év előtt kiadott iratok.”²²

Lemmens itt utal az iratok rövid jegyzékére, mely még 1537 előtről származik, s melyet akkor még őriztek az említett levéltárban (vö. uo. pp. 244-245). Lemmensnek erre az állítására Golubovichnak megvan a maga ellenvéleménye:

„Mégis, még ha ez a kevés XIV-XV. századi irat el is kerülte a megsemmisülést és mostanáig megmaradtak a jeruzsálemi levéltárban, nem lenne hasznos kétséget ébreszteni afelől vagy tagadni, hogy a XIII-XIV. századi iratok többsége, mi több, túlnyomó többsége megsemmisült rablás, járvány vagy tüzeset következtében, vagy más szerencsétlen események miatt mind Jeruzsálemben, mind a Szentföld többi kolostorában.”²³

Nagyon nehéz erről a témáról vitát folytatni, mert nem tudjuk, milyen alapon ismerjük el valamelyik kiváló történész igazát. Jobb, ha csak a konkrét adatokat és írásos emlékeket idézzük a XIV. századtól kezdve napjainkig, melyek – természetesen anélkül, hogy kizárnánk a megsemmisülés és eltűnés lehetőségét arról a helyről, melyet a Szentföldi Kustódia Történeti Levéltárának nevezünk – történelmi információt hordoznak a minket érdeklő témáról, és még ha negatívan mutatják is meg az említett levéltár történetének egy részét, egyidejűleg mégis lehetőséget nyújtanak arra, hogy objektívan mutassuk be a valós helyzetet.

A Szentföldi Kustódia első konstitúciója, mely 1377-ben jelent meg, a 6. cikkelyben így rendelkezik:

²¹ Meg kell nézni pl. a következőt: „*Lugendum sacre thesaurum Archivi (Conventus S. Salvatoris) non attius se protender quam saec. XVII, infauste enim temporum, incendia, carceres conjuvarunt contra antiquiora monumenta quae vel incendio deleta, vel dispersa vel ammissa sunt*” („Fájlalnunk kell, hogy a szent Levéltár kincse [a San Salvatore kolostoré] nem terjed ki korábbi [időszakra], mint a XVII. század, mert az idő, a tüzesetek, a bebörtönzések a legrégebb iratok ellen dolgoztak, melyek tűzben semmisültek meg, szétszóródtak vagy elvesztek”)(*Status Descriptivus Custodiae Terrae Sanctae anno Domini MCMXXII iussu et auctoritate Rev.mi P. Ferdinandus Diotallevi totius Terrae Sanctae Custodis digestus* 1924, p. 3;vö. LEMMENS 1933, p. 245).

²² „*Sententia tali de archivi destruzione vel expoliatione saepissime ab auctoribus repetita invenitur [...]. Sed jam dissensus scriptorum in tempore et in auctoribus depraedationis indicandis dubium ingerere potest; multo magis illam depraedationem dubiam facit factum, quod minime desunt in archivio Custodiae documenta ante illum 1537 emanata*” (LEMMENS 1933, p. 244). A krónikás, P. Verniero elbeszéléséről ld. P. VERNIERO 1929.

²³ „*Verumtamen etsi haec tam pauca documenta saec. XIV et XV ab interitu vindicata fuere, et in archivio Hierosolymitano adhuc supersunt; non inde fas erit in dubius vertere vel negare, quod major inno maxima pars monumentorum, a saec. XIII usque in finem saec. XVI, vel depraedatione, vel peste, vel igne consumpta, vel quoris alio nefasta casu perierit tum Hierosolymis, tum in caeteris Coenobiis Terrae Sanctae*” (LEMMENS 1933, p. 245, 1. jegyzet).

„A Regula szorosabb betartása végett, és hogy megmutassák, hogy kerülik a pénzt, a Testvérek ne követeljenek az említett személyektől (a Testvérek szolgálatában álló világi intézőktől) beszámolót az alamizsnáról, se elszámolást; ne jegyezzék fel, milyen alamizsnát kapnak, ne írják be rubrikákba, milyen [összegeket] vesznek ki ebből.”²⁴

Nehéz ezt lelki okokkal magyarázni, de gondolni kell arra, hogy a szentföldi ferences testvérek nem saját missziót vezettek, hanem az egész katolikus egyház nevében léptek fel. Ezért ha úgy is tűnik, hogy ezeknek a könyveknek – adminisztrációs jegyzékeknek és tulajdonjogi iratoknak – csak kifejezetten számukra van könyvelési dokumentum-értékük, tudnunk kell, hogy történeti dokumentum-értékük is van, mivel szélesebb körű a jelentőségük, mint első látásra gondolnánk. Az azonban tény, hogy az 1377-es előírást túl aprólékosan tartották be, még annál is aprólékosabban, amint azt az adminisztrációs rendelkezés parancsolta.

A külső negatív tényezők között meg kell említeni a törökök XVI. századi (1537) győzelmét a keresztény hatalmak egyesített hadserege fölött, aminek következménye volt többek között a testvérek bebörtönzése is. A török hatalom a büntetés meglepő és váratlan módját szabta ki a testvérekre: át kellett adniuk szent helyeik kulcsait az örményeknek, arra kérve őket, hogy ideiglenesen gondoskodjanak a Kusztdiáról. Amikor a testvérek 38 hónap börtön után végre kiszabadultak, azt vették észre, hogy sok dolog eltűnt, köztük számos kézirat is (ld. VERNIERO 1929, pp. 141-144).²⁵ Ehhez hozzá kell tenni, hogy a testvérek majdnem nyolc éven keresztül laktak az ún. Kemence-toronyban a Cenákulum mellett (1551-1559 között), ami egyáltalán nem tette lehetővé a levéltári anyag megfelelő tárolását a hely szűkössége és alkalmatlansága miatt (vö. uo. pp. 165, 184).

A XVI. század második felében Francesco Gonzaga miniszter generális, aki történelmi szempontból akarta bemutatni a Szentföldi Kusztdiát, felpanaszolta a neki felajánlott iratok nagy hiányosságait. Íme a szavai:

„Kétségkívül nagyon sok példát hozhatnánk fel itt a Szentföld helyeiről, melyen a mindenkinél jobb és fölségesebb Isten egyedül az ő végtelen irgalmasságából és szeretetéből, teljes érdemtelenségünk ellenére véghez kívánta vinni az emberiség megváltását, ha azoknak a testvéreinknek, akik eljutottak a törökökhöz, gyakoribb kapcsolatuk lett volna velük, és ha tovább tartózkodtak volna ezeken a helyeken. A testvérek ezekből a nehézségekből [eredő] gondatlanságának és nagy hanyagságának köszönhetően azonban – mivel nekik a figyelemreméltó dolgok elkerülése a vallásuk – arra kényszerülünk, hogy hallgatva menjünk el ezek mellett a nagyon is figyelmet érdemlő [események] mellett, mivel hiányoznak a régiek hű és biztos feljegyzései és dokumentumai.”²⁶

Egyes későbbi kutatók és a Szentföld témájával foglalkozó írók ugyanerre a következtetésre jutottak. Előszóval egészítették ki a hiányokat saját szavaikkal, mint pl. Francesco Quaresmi.

²⁴ „Pro strictiore Regulae observantia et manifestatione pecuniae fuga, a predictis (amministratori secolari a servizio dei Frati) Fratres eleemosynarum rationem sive computum non exigant; quas recipiunt eleemosynas non scribant; quas distrahunt, in tabulas non redigeant” (GOLUBOVICH 1910, p. 218).

²⁵ Ugyanebben a könyvben a 111. oldalon a krónikás ezzel az eseménnyel kapcsolatban elmagyarázza, miért „veszett el számos kézirat”.

²⁶ „Plurima haud dubio de loci Terrae Sanctae, in qua Deus optimus maximus pro sua tantum infinita misericordia atque miseratione, nullis peritis nostris meritis id exigentibus, humanam salutem operari dignatus est, in medium afferre possemus, si fratribus nostris ea petentibus frequentior cum Turcis consuetudo esset, sique longiorem in illis rerum notabilium praetermissio religio est, ut deficientibus nobis tum seniorum fidei, indubiaque traditione, tum quoque monumentis, ea silentio praeterire cogamur quae notatu dignissima sunt” (GONZAGA 1587, p. 106).

Quaresmi, aki a XVII. században a Kusztódia előjárója volt, bemutatja a levéltáron belüli pusztulást, csaknem Szent Ferenc idejétől kezdve. Az egykor a Szentföldön élő, sokak által ismert jó ferences testvérek emlékezetét ugyanis nem mindig őrizték meg. Ehhez hozzáteszi:

„És ennek valódi okait a legfényesebb és legtiszteletreméltóbb Francesco Gonzaga, a Szeráfi Rend egykori Miniszter Generálisa, később mantuai püspök [...] tárja fel, aki így beszél a kusztódiáról és a Szentföld helyeiről.”

Majd hozzáteszi ezeket a szavakat:

„Azért, hogy tudni lehessen, hogy az igazság az, amit közöltünk: amiket már elmondtunk, és amiket valahol máshol kell elmondanunk.”²⁷

Ehhez az érveléshez Quaresmi nagyszerű művének II. kötetében is visszatér:

„Úgy gondolom, bizonyára senki nem kételkedhet abban, hogy azokban az időben, amikor a kisebb testvérek a Szent Városban laktak, akár Sion szent hegyén a szent Cenákulumban, akár a San Salvatore kolostorban, sokat szenvedtek a hitetlenektől, és [tartózkodási] helyükön nem kevés emlékezésre méltó dolog történt velük. Akár hanyagságból, akár mert gyakran cserélődtek a testvérek, ezek nincsenek írásba foglalva, és mivel nem ismerjük eléggé körülményeiket, nem vettük bele őket ebbe az írásműbe; nem hagyjuk ki belőle azonban azokat a dolgokat, melyekről vannak bizonyos értesüléseink, és amelyek ugyanott történtek a mi időnkben, és amíg ezen a vidéken vagyok.”²⁸

Pietro Vernierót 1634. január 8-án nevezte ki a Szentföld évkönyveinek megírására Paolo da Lodi szentföldi kusztos. Fáradozása gyümölcsének tiszteletreméltó és ismeretlen olvasóihoz ezt írja ajánlásában:

„Ne csodálkozz, hogy ezek az Annalesek nem tartalmazzák minden gvardián nevét, akik régebben a Szentföldön kormányoztak, és még annak a kevésnek is, szégyenszemre, nincs megnevezve hazája vagy rendtartománya. [...] Sok erőfeszítést tettem, hogy a lehető legpontosabban beszámoljak mindegyikükről, de sajnos nem volt lehetséges az ősi kéziratok hiánya miatt, mivel a testvérek nem gondoskodtak megfelelő emlékekről, nem írtak könyvet arról, mikor kezdték és mikor fejezték be kormányzásukat az egyes gvardiánok (rövid idő múlva elkezdték ezt), és az a kevés név, melyeket nagy fáradsággal megtaláltam a főleg arab és török nyelvű kéziratokban, melyeket egyes házak és mezők megvásárlása okán állítottak ki a különböző gvardiánok [...], ezek a kéziratok félig megsemmisültek, különösen az arab nyelvűek.”(VERNIERO 1936, pp. 7-8)

Később idézi a kusztosok listáját, folyamatosan ezt ismételve:

²⁷ „Et rationes huius rei veras adducit illustrissimus et reverendissimus sanctae memoriae P. F. Franciscus Gonzaga, aliu seraphici ordinis minister generalis, et postea Mantuanus episcopus [...] loquens de custodia et locis Terrae Sanctae, in hunc modum.” Majd hozzáteszi ezeket a szavakat: „Verum quae indicavimus ita esse, tum ex dictis, tum ex dicendis alias, velut ex usque leo, dignoscetur” (QUARESMI 1880, p. 123).

²⁸ „Interea temporis, quo Minores fratres in sancta civitate, vel in sancto coenaculo sacri montis Sion, vel in conventu sancti Salvatoris habitaverunt, multa eos passos fuisse ab infidelibus, et in eorum locis non pauca memoria digna accidisse, neminem credo dubitare posse, etsi vel incuria, vel frequenti mutatione fratrum, litteris consignata non fuerint, atque ideo, quia non sat certo de eorum circumstantiis nobis constat, nostro huic operi non inseuerimus; ea tamen quorum certam notitiam habemus, et quae nostro tempore, et dum in istis partibus existerem ibidem acciderunt, non pretermitemus” (QUARESMI 1881, p. 43a).

„Még nagy erőfeszítés árán sem tudtam teljes és világos tájékoztatást találni mindegyikükről, mivel a testvérek a kezdet kezdetétől nem gondoskodtak arról, hogy legyen információ az első atyákról, ezért vannak ilyen nagy hiányosságaink.” (VERNIERO 1929, p. 2)

Ezután még hozzát teszi:

„Az említett kéziratok és kormányzati könyvek a San Salvatore kolostor levéltárában vannak, vagy azon kívül találhatóak.” (VERNIERO 1936, pp. 4-5)

Verniero, művének végén, különösen a jogi jelentőségű dokumentumokat említve, hozzát teszi: „más értékes iratok, melyeket az említett Levéltárban őrizhettek” (uo. p. 103).

Milyen kéziratokat őrizhettek tehát a levéltárban? Milyen rendszer és milyen (nagyon egyéni és vitatható) kritériumok alapján állíthatták eltűnésüket, és nem megsemmisülésüket?

P. Juan de Calahorra, aki 1672-ben *Chronica de Syria y Tierra Santa de los Santos Lugares de Gerasalen* c. művében így tájékoztatja „az igen tisztelt olvasót”:

„Az, hogy egyetlen kis kötetben elfért 4 évszázad és 23 év minden története (1219-től 1632-ig), nem a géniusz hiányának, hanem sajnos (amiről gyakran írok Krónikámban) a régi szerzetesek hanyagságának következménye, akik nem adták át nekünk az ő idejükből származó ismereteket, aminek elmulasztásával (s ettől nem tudjuk felmenteni őket) ily módon megsértik Szeráfi Anyjukat. Ha utódaiknak átadták volna feljegyzéseiket, még ha tele is lettek volna pontatlansággal, 6 kötetre növekedett volna az anyag (ezt megerősíthetem). Nem túlzás az sem, ha arról az elődeink által véghezvitt munkáról beszélünk, ami inkább kötelezte őket, s melyet azokkal a szenvedésekkel pecsételtek meg, melyek a Szent Helyek elvesztésével voltak kapcsolatban. Ha figyelmesen elolvasod krónikámat, megismered és megérted azt a veszteséget, mely abból származik, hogy annyi szerzetes szenvedéseit, köztük vértanúkéit is, olyan röviden írták le; ezekben a leírásokban oly sok fájdalmas eseménynek lett volna helye, melyekről nem találunk semmi más híradást azokon kívül, melyeket a Szaracén Írásokban (dokumentumokban) jegyeztek le. Fenntartom azt, hogy elhanyagolták és nem adták át az utókornak azokat a leírásokat, melyek ezen barbár nemzetek által folytatott üldözésekről szólnak, de ha annyi különböző ősi dokumentum és pápai bulla egészen napjainkig megőrződött és fennmaradt ebben a Levéltárban, akkor oly sok más irat elvesztét nem az itt végzett különféle munkákkal, hanem a szerzetesek és az előljárók hanyagságával magyarázhatom. Ez részemről nem bírálat, hanem fájdalom amiatt, hogy elmúlt 200 év, és többé nem tudhatjuk az összes szerzetes nevét, néhány előljáró nevén kívül. Innen származnak az iratok hiányosságai, nem alkalmazták ugyanazt a módszert a megóvásukra, és innen jön a nevek hiánya is, ami szenvedést okoz nekem; mert ha rendelkezésemre állna a miniszter generálisok neve és az időszak, amikor kormányoztak, azokban az időkben, amikor ezt az egységet Provinciának nevezték, és amikor a provinciálisoknak megvolt az a privilégiumuk, hogy a Sion-hegy gárdiánjának nevezzék magukat, abban a pillanatban, mikor a Provincia Kusztodia lett és a provinciálisok kusztosokká lettek, s tudnám, mi történt hivatali idejük alatt, fel tudnám osztani művemem oly módon, hogy pontosan leírjam a történések minden részletét, ahogy azt az előző négy kötetben tettem, pontosan megírva azt, mi történt az egyes előljárók megbízatása alatt. Az ismeretek hiánya miatt nehéz ugyanilyen módon folytatni

a művet [...] egészen annak Pietro da Monte Piloso kézírataival való lezárásáig [...] és itt további ismereteket találok, melyekről már részletesebben tudok írni.”(CALAHORRA 1672, 1v-2r)²⁹

Giovanni Bonsignori, Juan de Calahorra kortársa, az 1674. június 14-én elhunyt Claudio Gavazzi da Lodi szentföldi kusztosról írt életrajzi jegyzetében megjegyzi:

„A Kisebb Testvéreknek, a Szeráfi Atya gyermekeinek családja, mely arra hivatott, hogy őrökjön az Úr legszentebb sírja és a Szentföld többi helye fölött, áldott életmódot folytatott, mivel az elmúlt századokban szentségükről nevezetes férfiak tartoztak hozzájuk; életszentségükről ezeknek a szent helyeknek a története tanúskodik jelenlétük utolsó 362 [évben], és ihlettel szolgálnak a kortárs írók számára, akik a Közel-Kelet történetének ezt a részét írják meg. Többek között a tisztelendő Francesco Gonzaga atya [...] ezt írta.”

Ezután hosszú idézet következik Gonzaga művéből. Majd így folytatja:

„Vannak olyan kortársak, akik pontosan és nagy lelkiismeretességgel feljegyeznek mindent, ami történt, az életmódját és az öltözködését azoknak a papoknak, akik a Közel-Keletnek ebben a részében az életszentség többféle modelljét jelenítik meg, s ezt bemutatják ebben a könyvben, mely feljegyezi nevüket, hazájukat stb., valamint a megholtakat ebből a lelki családból, feljegyez történeteket is, a szerzetesek erényeit, mi módon szárnyalták túl életmódjukkal a közönséges halandókat, példákat találunk az öltözékükre.”
(*Registro de Religiosi morti in questa Santa Custodia* [ms.], pp. 53-54)

Ebben az időben Bonsignori volt a kusztos titkára; akinek halála után megválasztották a Kusztódia elnökéül, és 1678-ig maradt ebben a hivatalban, az 1675-ös év három hónapjával együtt (vö. GOLUBOVICH 1898, pp. 82-83). Ahogy látjuk, az egész évszázadban a krónikát főleg a régmúlt érdekelte, és nem sok figyelmet fordított a jelenre (vö. CLOU 1891, p. 7; ld. még ARCE 1956, pp. 151-155).

Ennek a hanyagságnak magyarázatoként érdemes a Rend Általános Konstitúcióit idézni 1663-ból (XII. fejezet, 1.§, n. 10). Ezt a rendelkezést és megállapítást már más kusztos is kiadta, és a következőképpen hangzott:

*„Nevezzenek ki egyet a képzetebbek közül az egész családból, aki elkészíti a figyelemreméltó dolgok és az emlékezetes események krónikáját, melyek napról napra történnek a Szentföldön; hogy ezek a krónikák mindenben igaz dolgokat közöljenek, bizonyos időnként olvassák el és javítsák a Diskretóriumban, és a publikálás előtt az eredeti példányt, melyet a gvárdián (kusztos) és a diskretus atyák aláírtak, küldjék el a miniszter generálishoz, hogy az általános káptalan ideje alatt tudott legyen, hogy a fentebb mondottakat pontosan betartották.”*³⁰

²⁹ J. de Calahorra könyvét olasz nyelvre Angelico da Milano fordította, aki a szentföldi provincia gvárdiánja és kusztosa volt. Az első oldalon, mely „a jámbor Olvasóhoz” megszólítással kezdődik, beszél „a szerzetesek meneküléséről kolostoruk leégése miatt. De, amennyire tudom, minden pápai bullát és sok kéziratot megmentettek, nagyon régi időkből valókat is, s ezek majdnem mindegyike most is a Szentföldi Levéltárban található” (CALAHORRA 1694, p. 1).

³⁰ „Unum ex doctioribus totius familiae, qui Annales faciat notabilium et memorandarum rerum de die in diem occurrentium in Terra Sancta, utique hi Annales in omnibus vera referant aliquantis legantur et corrigantur in Discretorio, et autequam publicentur, per copiam authenticam a Patribus Guardiano (Custode) et Discretis subsignatam mittantur Ministro Generali, ut tempore Capituli Generali, constet supradicta omnia fuisse adamussum observata.”

Ezt a rendelkezést hamarosan életbe léptették, és be is tartották.

A külső történések szintén nagy hatást gyakoroltak az iratokra. Ide kell értenünk a különféle költözéseket is, melyek sokszor kényszerűek, ideiglenesek vagy hosszabb ideig tartók voltak: tehát amikor a levéltár nem a saját helyén volt. A költözések azonban az időhiány és egyéb szerencsétlen körülmények következtében úgy mehettek végbe, hogy nem tudták biztosítani a szükséges feltételeket és a kellő elővigyázatosságot, melyek a pergamen és a papír alapú iratok esetében nélkülözhetetlenek. Sajnos teljes bizonyossággal lehet mondani, hogy ezek a tevékenységek sok kritikai megjegyzést érdemelnek. Az elégtétel ezek miatt 1634-ben jött el, és csak tüneti jellegű volt. Számos veszélyes eset után, amikor a testvérek török börtönbe kerültek, a kusztos

„a Szentföldi Levéltár minden kéziratát lepecsételt zsákokba helyezte, és megőrzésre átadta a kolostorunkkal szomszédos házban a Salamon nevű tisztelendő maronitának, ahol [...] titkára néhány napig rejtegette azokat”.

A felmerülő helyzet csak azután oldódott meg, hogy bőséges pénzkvótát fizettek a jeruzsálemi török hatalmaknak (VERNIERO in GOLUBOVICH 1930, pp. 208-209).

Amint már láttuk, a XVII. században az Apostoli Szentszék nagy érdeklődést tanúsított a szentföldi levéltár, s különösen annak védelme iránt, ezért 1655-ben megparancsolták, hogy küldjék Rómába az összes eredeti iratot és kéziratot, melyek a szent helyekre stb. vonatkoznak, „*saját levéltár létrehozása céljából*” (LEMMENS 1921, p. 181). De amint már megállapítottuk, semmi bizonyosságunk nem lehet afelől, hogy eközben betartották a kötelezően előírt rendet.

Egyedül azt tudjuk, hogy Francesco Diaz, akit a miniszter generális 1700. szeptember 8-án nevezett ki erre a feladatra, és akinek kinevezését a kusztos 1703-ban megerősítette, a Szentföld kézirati levéltárát a római Szent Főangyalok kolostorban helyezte el. A miniszter generálishoz intézett levelében a következőt írja:

„A Hitterjesztési Kongregáció már régebben elismerte, hogy ki kell építeni egy formális levéltárat, melyben minden olyan dokumentumot és írást őrizni kell, melyek valamilyen módon a szent kusztódiára és missziójára vonatkoznak.”³¹

Az ún. demokratikus kormányzat idején Rómában az 1798-1799-es években a Szent Főangyalok kolostorában olyan levéltárak összegyűjtött anyagát őrizték, amelyeket megsemmisítettek vagy szétszórtak (vö. LEMMENS 1924, pp. 39, 46-47).

A XVIII. században hasonló helyzet állt elő. Nagy jelentősége volt Lorenzo Cozza kusztos 1714. július 15-ére datált rendelkező levelének, amelyben a dolgok akkori állását írja le:

„Az előjárók hanyagsága miatt nincs információnk a Kusztódiára számára legjelentősebb eseményekről, melyek a Gvárdián Atya kormányzásának végén történtek; azt is gondolom, hogy a lelkipásztori haszon érdekében érdemes rendbe tenni a különféle házak jegyzékeit, feljegyezve minden olyan dolgot, amit tudni kell.”

Érdeemes idézni a levél egy másik részletét is:

„Végül nem érdemes mindenben az elmúlt idők hanyagságát hibáztatni, melyre Kusztódiánk hivatkozik, válaszul az Apostoli Szentszék szemrehányásaira a sok dokumentum hiánya miatt. [...] azt akarjuk, hogy minden kolostorunk és szálláshelyünk helyi előjárói vezessenek könyvet a mi rendelkezéseink szerint

³¹ „*Sacra Congregatio de Propaganda Fide jam pridem censuit, quod construi debeat archivum formale, in quo asservatur omnia monumenta et scripta ad sanctam custodiam ac illius missiones quoquomodo spectantia*” (DIAZ 1717, n. 463, 469).

[...]. Legyen egy másik könyv is, vagy annak egy része, ahova bejegyzik az alamizsnát [...]. Harmadszor pedig legyen egy könyv vagy annak egy része, ahova a helyi elöljárók feljegyeznek minden jelentős történést. Ha az említett könyvek betelnek, küldjék el azokat Jeruzsálembe, hogy az új levéltárban őrizzék azokat. Senki ne csodálkozzon ezen a rendelkezésünkön, mivel az utolsó öt év tapasztalatai megmutatják sok már említett emlék hiányát, melyet a Szentszéknek egyedül azzal az irigységgel és üldözéssel magyarázhatunk, mely szegény Kuztodiánkat ellenségei részéről éri. Mivel biztosak vagyunk ezen rendelkezés helyessége felől, utasítjuk a helyi elöljárókat, hogy adják ezt tudtára minden szerzetesnek, akik ezekkel a könyvekkel fognak foglalkozni, nyolcnapos határidőn belül, melyet nem lehet túllépni: az első könyv címlapjára fel kell írni: 'Általános jegyzék', a másodikéra – 'Adományok jegyzéke', ahol meg kell említeni az irgalmasság cselekedeteire és a sürgős esetekre adott kiadásokat; a harmadik könyv címlapjára – 'Eredmények és jelentős események jegyzéke'. El kell készíteni ezeknek a könyveknek a másolatát is, erre a célra át kell adni mindhárom könyvet az utódunknak, kézből kézbe, megbízásunk végén. Ne okozzon kárt a Kuztodiának és az egész Rendnek az ilyen szükséges és hasznos dolog tudásának hiánya." (CASTELLANI 1924, pp. 346-348)

Ez a nagyszerű rendelkezés már Cozza kormányzásának elején megteremti a hiányok megszüntetését szolgáló kontroll lehetőségét azzal, hogy meghatározza az időt, és a rendelet végrehajtásának pontos felügyeletét. Így hát 1715. április 15-én, mandátumának lejártá után Cozza Rómába utazik. Dicséretére legyen mondvá, hogy nem olyan ember volt, aki csak másoknak ad ki rendelkezéseket: a maga részéről tekintélyes mennyiségű dokumentációt hagyott a levéltárra saját kormányzásának idejéről, melyet Eutimio Castellani publikált két kötetben, és amelyben 949 oldalon 607 iratot mutatott be.

Lorenzo Cozza lemondási szándékáról 1728-ban Giacomo Lucca kusztos tájékoztat ezekkel a szavakkal:

„Tisztelendő Cozza atya a Szentföld ötéves kormányzása után 1714. július 15-i rendeletében közlésezi, hogy a szükséges információk hiánya miatt nem tudja tovább folytatni szolgálatát, mert nem képes visszaszerezni az Apostoli Szentszéknek a szegény Kuztodia becsületét és a Szentszék róla alkotott jó véleményét, miután Kuztodiánkat ellenségei irigységből befeketítették. Mindez megmutatta nekem, milyen fontosak a Szentföld jó kormányzásához ezek az információk; tehát megígérem utódaimnak, hogy visszaszerezzük a jó véleményt, s ők nagy nehézségek nélkül megkaphatják a szükséges információkat.” (Atti Discretoriali. Reg./B, 13; vö. LEMMENS 1933, p. 273)

Úgy tűnik tehát, hogy Giacomo da Lucca minden gondja az volt, hogy Sion szent hegyének levéltárát 1726-ban átalakítsa és leltározza, ahogy ez a fentebb idézett beszámolóból kitűnik. Ezt a nagyon komoly munkát tehát Giacomo da Lucca vitte végbe, aki 1723-1728 között volt szentföldi kusztos, és *fundator archivi vocari potest*, azaz „a levéltár alapítójának mondható”, ahogy erről Leonhard Lemmens tanúskodik (az átalakításról ld. CASTELLANI 1929, pp. X-XI; vö. LEMMENS 1933, p. 245).

Negyven évvel később Paolo Volpini da Piacenza szentföldi kusztos (1762-1767) ezt írta saját mentségére az egyik kódexben:

„Levelek, rendelkezések, utasítások és egyéb fontos dolgok jegyzéke Paolo da Piacenza testvér, Sion szent hegyének gvardiánja, szentföldi kusztos

kormányzásának végéig. Ezt a jegyzéket abból a nagy szükségből készítették, hogy teljességében és hűen őrizték meg mindennek a másolatát, amit minden nagy jelentőségű dolog elintézésének folyamán írásba foglaltak. Sajnos nem tudunk mindenről másolatot készíteni, mivel kormányzásom végén magam vettem észre számos nagy jelentőségű irat másolatának hiányát. Köszönöm Istennek, aki mindig segít nekem, hogy becsülettel és elővigyázatosan, mégis aggodalom nélkül írjak. Ezt azért mondom, hogy minél előbb megkapjam ezeknek az írásoknak a másolatát az emlékiratok számára, és nagyobb hasznára mindazoknak, akik ezeket az iratokat tanulmányozzák.” (PIANA 1944, pp. 49)

Köszönetet érdemel pontossága, amivel megőrizte a Kusztdia számára az összes kéziratot, amelyek nem csak az ő magánügyeit érintik; még inkább dicséretre méltó az a vágya, hogy ezt a lehető legjobb módon végezze, amiről papíralapú kéziratok két bőséges kötete tanúskodik (pp. 168-299), mutatva jó szándékát. De mire gondolt, amikor arról beszélt, hogy „*nagyobb hasznára mindazoknak, akik ezeket az iratokat tanulmányozzák?*”? Megbízásának lejárta után, úgy tűnik, elvitt Itáliába két kötetet, melyeket ma is a bolognai Szent Katalin kolostor kúriáján őriznek (vö. PIANA 1944, pp. 49-50).

Hasonlóan jártak el a többi kusztosok is: általánosan legalább két ilyen eset ismert. Az egyik Teofilo Testa da Nolához kapcsolódik (a nápolyi provinciából), aki a Kusztdia elnöke volt 1669-ben, majd szentföldi kusztos 1670-1673 között, s akinek érdeme a levéltár számára az anyakönyvezés szigorítása volt. Amikor visszatért Itáliába, 65 iratot vitt magával, köztük 18, európai uralkodóktól származó eredeti példányt. Mindegyik irat a Szentföldre vonatkozott, azokból az időkből, amikor ő volt az előljáró. Jelenleg Nápolyban, a Santa Maria la Novában, a provinciai levéltárban őrzik ezeket.³²

A második eset Pier-Marino Sormani nevéhez fűződik (a milánói provinciából), aki 1678-1682 között volt szentföldi kusztos, és akit a Rend miniszter generálisává választottak. Később a lombardiai Vigevano püspöke volt, ott is halt meg 1702-ben. A vigevanói püspöki hivatal levéltárában őrzik gazdag kéziratát (8 rész 288 oldalon), mely kusztosként írt naplóját tartalmazza, valamint gazdag dokumentációt a Kusztdiára vonatkozóan azokból az évekből (1678-1682).³³

Megvan az értelme e három eset említésének, mivel ez a teljes hivatalos dokumentáció a Szentföldi Kusztdiáé, nem az egyes emberé, függetlenül attól a pozíciótól, melyet az adott struktúrában betölt. Nem helyes, hogy ez a dokumentáció nem ott található, ahol a legtermészetesebb helye lenne: a Szentföldi Kusztdia Történeti Levéltárban.³⁴

Mindig megfelelően feljegyezve a Jeruzsálemi Levéltár iratainak hiányát, P. Cirelli, aki személyesen foglalkozott ezzel 1857-1859 között, ezt a figyelemre és bizalomra méltó magyarázatot adja:

„Úgy tűnik nekem, hogy a levéltárban található, 1670 előttről származó eredeti kéziratok nagyon kis számban vannak és majdnem értéktelenek, és semmi nem kényszeríthet arra, hogy megváltoztassam a véleményemet [...]. Mert mivel magyarázzuk az eredeti kéziratok teljes hiányát a Jeruzsálemi Levéltárban annak a korszaknak a végéig, melyben P. Wadding írt, vagyis az 1644-es évvel bezárólag?” (CIRELLI 1918, pp. 20-21)

³² Teofilo Testa kusztosi kormányzásáról ld. GOLUBOVICH 1898, p. 81; a titkársági jegyzékekről ld. LEMMENS 1933, pp. 245, 255-271; vö. D'ANDREA 1962, pp. 24-25, 28-33.

³³ Kusztosi kormányzásáról ld. GOLUBOVICH 1898, pp. 83-84; valamint DROVANTI 1908, pp. 475-477.

³⁴ Az előző levéltáros, Metodio Brlek és testvére, Cecilio közbelépésének köszönhetően, akiknek sikerült lemásolniuk mindhárom iratcsomagot, ezeket a másolatokat jelenleg levéltárunkban őrizzük.

Benigno da Genova, a Rend miniszter generálisa 1619. április 20-án nagyon sikeresen utasította a tartományfőnököket, hogy a lehető leggyorsabban gyűjtsék össze tiszteletreméltó provinciájuk történelmi iratait és küldjék azokat Rómába. 1639. június 24-én Francesco Barberini bíboros, a rend protektora megerősíti azt az ajánlást a tartományfőnökök felé, hogy adják meg a lehetőséget P. Luke Wadding, a rend krónikása számára, hogy felhasználhassa az iratokat a Rend évkönyveinek létrehozásához. A Rend általános káptalanja, melyet 1645-ben Toledóban tartottak, meghagyta a tartományfőnököknek, hogy küldjék Rómába a történelmi anyagokat, melyek nélkülözhetetlenek Gonzaga művének folytatásához.³⁵

Az elmúlt évszázad Kódexének elején ezt olvassuk:

„Jegyzőkönyv a Küldött és Kapott Fontos Levelekről az 1841-es és az 1860-as évek között”,

a címlapra ezt van írva:

„Tiszteletreméltó Cherubino Maria da Cori kormányzásának kezdete, Szentföldi Kuztos 1841-től”,

más kézírással pedig hozzátették:

„Megszakítva az utódok által a gondoskodás hiánya miatt; megújítva 1844. november 13-án.”

Látjuk, hogy ez az egyetlen említés, ami a levéltár nagy hiányosságait magyarázza, melyek a meghatározott történelmi korszakokat érintik, de igen jelentős a hozzáfűzött „hanyagság miatt” kiegészítés, mely részben az akkori titkárságra vonatkozik. Ma megállapíthatjuk, hogy igazolt nagy hiányok főként az Ügyvivők Aktájában találhatók, melyek az 1857-1863, ill. az 1869-1873 stb. közötti éveket érintik.

Luigi da Parma miniszter generális *Általános Rendelkezések a Szentföldi Kuztódia Nagyobb Hasznára* c. írásában, melyet vizitációja alatt, 1893. augusztus 19-én adott ki, a 8. pontban ilyen utasítást ad:

„Minden helyi előjárónak legyen egy könyve, melybe nap mint nap beírja a jelentős eseményeket, melyek a neki alárendelt konventben történtek. Javasoljuk ezt teljes pontossággal végezni, és megtiltjuk, hogy megsemmisítsék ennek a krónikának azon oldalait, melyeket elődeik írtak, amikről sajnos vannak tapasztalataink.”³⁶

Hozzátehetjük, hogy ezt az utasítást betartották a Kuztódiában mint normát (vö. Cozza kuztos 1714-ben kiadott hasonló rendelkezésével) – ezek a krónikák a levéltár hatáskörébe tartoznak.

Nem kell aggályosan felsorolni ebben a témában minden apróságot, melyek a XIX. században is előfordultak. Elég azt mondani, hogy ezek a problémák nemcsak a XVIII. században léteztek. 1920. szeptember 19-én Ferdinando Diotallevi kuztos ezt írja:

„Nem tudom, hogy jelentős vagy jelentéktelen okból, a Kuztódia Krónikája, mely a történetírás alapja, az 1859-es évvel megszakad, leírásaiban sok kimagasló eseményt is kihagy, amelyekről nem találunk korábbi információkat. Ezt a sajnálatraméltó űrt a lehető leggyorsabban ki kell tölteni, maximális pontossággal (amennyire ez lehetséges), mivel ez nagy segítséget jelent a történetírásban. Amikor 1918-ban átvettem a kormányzást ebben a Szent

³⁵ A három idézett dokumentumot a következő műben publikálták: WADDING 1935, pp. XII-XVII.

³⁶ Az egyszerű feljegyzés egy nyomtatott lapocskán található L. da Parma iratai között.

Kusztódiában, komoly hiányosságokat fedeztem fel a dokumentációban, tehát elkezdtem megfelelő Testvért keresni, akinek megfelelően nagy a türelme, és alkalmas ennek a munkának az elvégzésére. Hála Istennek sikerült rátalálnom Eutimio Castellani da Cave atyára.”

Castellani valóban nagy pontossággal teljesítette ezt a feladatot és kiegészítette a *Szentföldi Krónika* négy nagy kötetét, melyek az 1859-től 1937 áprilisáig terjedő időszakot ölelik fel.³⁷

Mialatt iratokat keresett a Szentföld kolostoraiban és a Kusztódia házaiban Közel-Keleten, sajnos nagyon gyakran kellett szembesülnie a krónikák hiányával. Vajon mihez kezdett ezzel? Hogy lehet magyarázatot adni arra, hogy egyes házak előjárói házfőnökségük teljes hat éve alatt nem írtak egy szót sem a krónikába? Annak ellenére, hogy a miniszter generálisok és a kusztosok mindig erre köteleztek mindenkit!

Levéltárunk hiányosságait mindenekelőtt az okozta, hogy az előjárók részéről hiányzott a kellő gondoskodás – ezt a körülményt már sokszor említettük. Ezért csak az a megoldás maradt, hogy lehetőség szerint feljegyezzék a közvetlen szóbeli bizonyítékokat, melyek közül szinte egyet sem publikáltak régebben, de most először felhasználták azokat, a dokumentált bizonyítékokkal együtt. Elég szomorú tapasztalat volt ez azokban az időkben.

A levéltár nem raktár és nem bánya, hanem „élő szervezet”, mely leképezi az életet az ő közvetlen kisugárzásában. Ezért nem lehet abbahagyni a levéltár rendezését egy időre, mivel az komoly hiányosságokhoz vezet, melyeket nehéz bepótolni. A történelem nem válaszol azon frissiben, mint egy interjúban, hanem idő kell a válaszaihoz, melyeknek – ha bekövetkeznek – nagy értékük van.

V. A megbízott levéltárosok

Miközben leírjuk azok feladatát, akiket a levéltár gondozására küldtek, emlékezni kell arra, hogy a levéltár nem egy pillanat alatt jött létre, hanem majdnem öt évszázad folyamán, az akkor kormányzó kusztosok közvetlen és különös gondoskodásával, akik az iratokat vagy a saját szobájukban, vagy ahhoz nagyon közel – majdnem kéznyújtásnyira – őrizték. Az őrzésnek ez a módja garantálta a legnagyobb biztonságot az iratok számára. Mégis meg kell jegyeznünk, hogy egyrészt nem minden kusztosnak volt ideje arra, hogy kellő módon gondoskodjon a levéltár megfelelő folyamatosságáról. Másfelől ezen nem kell csodálkozni, mert pl. 1669-ben a Rend Általános Konstitúciója, mely többek között a rendtartományok levéltáiról való rendelkezés kérdését tárgyalja (XII. fejezet, 23. §, n. 1), megemlíti, hogy két kulcsnak kellett lennie a levéltárhoz: az egyik a tartományfőnök, a másik a provinciai anyaház előjárójának rendelkezésére kellett, hogy álljon. Ebben a konkrét esetben nehéz megmondani, hogy a Kusztódiában ki tartotta magánál a második kulcsot. Lehetett a titkár (ahogy ez ma a gyakorlat), mivel a főkolostorban mindig ott lakott a kusztos, ami miatt a legmegfelelőbb személy a második kulcs őrzésére a titkár volt.

Érdekes az a feljegyzés a XVIII. század első feléből, mely bemutatja a sajátosan a *P. Guardiani Hierosolymitani* titkárát érintő veszélyeket, és hozzáteszi:

„Hasonlóképpen, ha nincs más, egy különösen képzett pap krónikásként köteles szorgalmasan feljegyezni a szentföldi testvérek tetteit, az írásokat hűen őrizni a

³⁷ F. Diotallevi szövege, mely E. Castellani *Szentföldi Krónikák* c. műve első kötetének elején található. Nem vonhatjuk le a következtetést ennek a kijelentésnek az abszolút jellemző voltát illetően, mivel Diotallevi bizonyos „történeti” forrásokra támaszkodik, hogy megírhasa a letűnt idők krónikáját... Különösen az első kötetben hivatkozik Castellanira, az 1859-1887-es évekhez különböző, ma már nem létező iratokból ollózza össze az anyagot. Diotallevi kusztos kezdeményezése nem valósult meg teljesen.

levéltárban, elhelyezni azokat a megfelelő helyen, hogy a kartoték segítségével könnyebben meg lehessen azokat találni.” (HORN 1902, p. 236, 33. láb.)

Ez a feljegyzés arról szól, hogy a titkár volt a felelős a levéltár fenntartásáért a XVIII. század 70-es éveiben. Ismerünk ideiglenes kinevezéseket is a levéltári munkára, mint pl. 1634-ben P. Verniero esetében, akit már sokszor említettünk; ilyen küldetést kapott Gdański Bonawentura is 1724 januárjában (1730. április végéig) (vö. LEMMENS 1933, pp. 273, 286).

Erről ír Giacomo da Lucca kuzstos 1728-ban:

„A miniszter generális úgy rendelkezett, hogy küld egy szerzetest, aki a Szentföld Levéltárával és irataival foglalkozzon, és nem csak azért, hogy kellő rendben tartsa azokat, hanem hogy abécésorrend szerint rendezze azokat, mert ez nagyban megkönnyíti a Szentföldre vonatkozó iratok használatát, és megtakarítja a keresésükkel töltött időt.” (Uo. 273)

Ennek a szerzetesnek feltétlenül beszélnie kellett a titkárral, hogy pontosan megismerje az irodát és a dokumentációt, különösen a XVII. század elejére datálható kéziratokat. Hogy megtaláljuk azokat az „íz-ig-vérig” levéltárosokat, akik a lehető legjobban tudták teljesíteni szolgálatukat, az 1868-as, majd az 1882-es évekre kell tekintenünk. A hivatal mindemellett csak 1918 után lett állandó jellegű.

A Szentföld Levéltárában őrzött kéziratokban említést találunk XVII. századi levéltárosokról. Augustín Arce például említést tesz Juan de Calahorráról³⁸ és a Kusztódia egy másik levéltárosáról, Francesco de San Juan del Puertóról is.³⁹

Ezeket az értesítéseket nem erősítik meg hivatalos kuzstódiai iratok, de 1868-ban a *Prospectus locorum et Religiosorum Ordinis Minorum S. Francisci Custodiae Terrae Sanctae*-ban az *Ufficiales Curiae*-k között ezt az idézetet találjuk:

*„P. Jucundinus Bielak Ref. Prov. Poloniae, Penitentiarius Apostolicus Linguae Polonae, Archivista et Scriptor.”*⁴⁰

Kicsit később, 1882-ben találunk egy másik közlést a *status personalis*-ről, mely így hangzik:

*„Officialis Curiae, R. P. Alphonsus-Maria Girelli a Verona, Observ. Prov. S. Antonii Venetiarum, Miss. Apost. Pro-Penitentiarius pro Italis, Archivi Custos, Chronologus Terrae Sanctae et Casum Conscientiae actualis Explanator.”*⁴¹

A Rendelkezések Aktájában 1918. május 23-án megemlítik, hogy a Kusztódia levéltárosává Castellanit nevezték ki; később található egy beírás 1918. december 30-áról, amely részletezi a levéltáros kötelességeit:

³⁸ Augustín Arce így ír Juan de Calahorráról: *„Archivero de la Custodia por muchos años y Cronista oficial de la misma, escribió su Chronica de la Provincia de Syria y Tierra Santa, Madrid 1684, durante los años 1662-1684”* (ARCE 1978, p. 106); *„Esta Chronica, manuscrita e inédita, es la continuación de la de Calahorra y abraza los años 1632 a 1700. De ella poseo una fotocopia y estoy preparando la edición. El autor fue archivero de Jerusalén y Procurador general de Tierra Santa”* (MONTROYA in ARCE 1975, p. 220, 3. jegyzet).

³⁹ P. Augustín Arce a Kusztódia egy másik levéltárosáról, P. Francesco de San Juan del Puertóról: *„también fue archivero de la Custodia hacia 1718-1724”* (*Patrimonio Seraphico de Tierra Santa 1724*; vö. ARCE 1975, p. 220, 4. jegyzet).

⁴⁰ *Prospectus locorum et Religiosorum Ordinis Minorum S. Francisci Custodiae Terrae Sanctae* 1868, p. 5. A 9. oldalon, a San Salvatore kolostorra vonatkozó történelmi megjegyzésben különféle kapcsolódásokat találunk a következőkhöz: *Bibliothecam, Archivia, Typographiam*.

⁴¹ *Status Personalis Religiosorum in Alma Seraphica T. S. Custodia actualiter degentium juxta peractam dispositionem in Intermedia Custodiali Congregatione die XXVII, Septembris* (1882). Hierosolymis habita, p. 5.

„Rendben kell tartania azokat (minden iratot, mely a Szentföld tulajdonában van), katalogizálni és tanulmányozáshoz hozzáférhetővé tenni, valamint használatra bocsátani azokat a katalógusból.” (Atti Discretoriali. Reg. K/R 1913, 190, 221).

A Szerzetescsaládok a Szentföldi Kuzstódiában, melyet 1921-től napjainkig háromévente jelentetnek meg nyomtatásban, nyolc kuzstódiai levéltárost említenek:

1921-1926: Eutimio Castellani

1926-1931: Rafaella Casali (6 év levéltárosi szolgálat)

1931-1934: Antonio Gassi (3 év szolgálat)

1934-1937: Ambrogio Cirilli (3 év szolgálat)

1936-1937: Giuglio Zanella, Noël Gosselin levéltáros-helyettes

1937-1946: Eutimio Castellani (összesen 16 év szolgálat)

1946-1950: Filadelfo Congioli (4 év szolgálat)

1950-1963: Basilio Talatinian (12 év szolgálat)

1963-1998: Metodio Brlek (35 év szolgálat!)

1998-tól: Narcyz Klimas.

VI. A dokumentáció általános jellemzése

Nem tekintve a sok megmagyarázható és megmagyarázhatatlan hiányosságot, a Szentföld Történeti Levéltára mindmáig nagy jelentőségű levéltár nemcsak Golubovich idézett véleménye nyomán, hanem mindenekelőtt egyes gyűjteményei miatt, melyek történelmi–földrajzi tárgyú, valamint a katolicizmusra vonatkozó iratokat tartalmaznak. Ennek a levéltárnak kiemelkedő jelentőségéről tanúskodik az a tény, hogy olyan híres levéltárakban, mint a párizsi, a velencei, a vatikáni (különösen a Hitterjesztési Kongregációé), a Szentföldi Kuzstódiára vonatkozó iratok is vannak, különösen az ún. „szekuláris” részt – főleg a Kuzstódia, az európai hatalmak és az Apostoli Szentszék közötti levelezést – érintők.

Ami a levelezést illeti, amelyet a Szentföld Történeti Levéltárában őriznek, két korszakra kellene osztani attól függően, hol volt megtalálható: Sion-hegyi korszakra (XIV-XVI. sz.); és San Salvatore kolostorbéli korszakra (XVII-XXI. sz.).

Az első korszakban, mely kb. kétszáz évig tartott, majdnem minden kívülről jövő jogi iratot megőriztek. Ezek pápai bullák, hivatalos és magánjellegű iratok, főleg arab nyelven. Tartalmuk alapvetően megerősítés, autorizáció, rendelkezés, valamint a létesítése, hivatalos elismerés, bírósági ítélet, tulajdonjogi dokumentumok, civil és egyházi határozatok, adásvételi elismervények stb.

Nehéz lenne megmondani, ki és mikor gyűjtötte össze és őrizte meg ezeket, különösen ha a XIV-XVI. században élő testvérekre gondolunk, akik majdnem kizárólag a jogi iratokkal foglalkoztak, mivel ez adta meg az élet és a működés lehetőségét *inter infideles*. A fennmaradt anyagból úgy tűnik, egyáltalán nem érdekelte őket semmi más.

A második korszakban, mely a XVII. században kezdődött és ma is tart, megőrizték a teljes jogi dokumentációt (amit folyamatosan megújítanak és kiegészítenek), amely a jogi és adminisztratív iratok legkülönbözőbb fajtáit tartalmazza, és amelyek elbeszélő jellegűek és gyakran csak kiegészítések. Feljegyezték, hogy a XVII. századtól kezdve a missziós élet és tevékenység a 1622.

január 6-án létrehozott Hitterjesztési Kongregáció rendelkezéseinek befolyása alatt szerveződött és fejlődött. Ezt a szervezett tevékenységet, mely sok praktikus formában öltött testet, tartalmazza a különféle „bejövő és kimenő” dokumentáció.

Ekkor új kihívások, új problémák vetődtek fel, az iratokra pedig akkoriban nagyobb figyelmet kellett fordítani, hiszen gyakran ezek jelentették az egyetlen védelmező erejű bizonyítékot nemcsak elméletben, hanem a gyakorlatban is. Ezek biztosították ugyanis az élet, a mozgás és a munka lehetőségét, és ezzel együtt a lakhelyet, hiszen ezek a dokumentumok egyben azt is bizonyították, hogy az adott épületek és területek a Szentföldi Kustódiához tartoznak.

Tehát amikor a XVII. században meghatározták a Kustódia belső struktúráját minden szükséges jellegzetességével együtt, ez különösen érintette a katolikus világban egyre szaporodó szentföldi komisszáriátusokat, amelyek ebben az időben kaptak teljes jogi státuszt, amire a jövőben aztán hivatkozni is fognak. Ezek a körülmények, mint ismeretes, új levéltári anyagot hoztak.

Szintén érdemes felidézni, hogy a XVII. század folyamán az akkori ferencesek érdeklődése megnövekedett a rendi levéltár iránt. Elég az Általános Konstitúciókat, az 1663-as ún. *Sambucane*-t idézni, ahol a XII. fejezet 23. §-ában (6 pontra van osztva) említést találunk a témáról (vö. *De Archivii Provinciarum, et Conventuum*).⁴²

VII. Statisztikai elemek

Végül el kell ismerni, hogy a két korábban említett korszak különböző mennyiségű dokumentációja statisztikai rendszerezést tesz szükségessé a testvérek és a konventek száma szerint, akik a különböző korszakokban a Szentföldi Kustódiához tartoztak. Az iratok keletkezési helyének és idejének ismerete rendkívül fontos a levéltár rendszerezésénél.

Nézzük mindenekelőtt a kolostorokat. Ha vita tárgyát képezheti annak dátuma, mikortól laknak a Szentföldön állandó jelleggel a ferencesek (ez az esetek többségében Jeruzsálemre vonatkozik), akkor annak a hivatalos egyházi intézménynek, melyet Szentföldi Kustódiának hívunk, 1342. november 21-én van a születésnapja (VI. Kelemen pápa *Gratias agimus* kezdetű bullája). Az első két kolostorhoz (a Szent Sír bazilikában és a Sion-hegyen lévőkhöz) hamarosan két következőt csatoltak: a Szent Katalin kolostort a betlehemi Születés bazilika közelében és a Legszentebb Üdvözítő kolostort Bejrútban (Libanon). A XVI. század végéig a Szentföldi Kustódiának csak ez a négy helye vagy konventje volt.

A XVI. század elején a Kustódiához tartozott Cipruson a nicosiai kolostor is, de ezt bezárták, amikor a szigetet 1571-ben elfoglalták a törökök; majd az 1571-es lepantói csata következményeként elvesztették a bejrúti konventet is. A XVI. század vége felé azonban megfigyelhető a ferences jelenlét Cipruson és Libanonban, s ugyancsak jelen vannak a rendi élet és apostoli tevékenység többé-kevésbé stabil formái Egyiptomban és Szíriában is, melyek sok helyhez kapcsolódnak. Létezett ház Konstantinápolyban is.

A következő évszázadban a Palesztinával szomszédos államokban sikerült stabilizálni és fejleszteni a rendi élet és apostoli tevékenység előző évszázadból átvett formáit, hét új alapítás is született. A XVII. században már 17 ház van, melyek – a Szentföldön kívül – Cipruson, Libanonban, Szíriában és Egyiptomban találhatóak. A század vége felé számuk már eléri a 20-at.

1911-ben, az első világháború előtt, a Szentföldi Kustódia 57 házat számlál, melyeket jogállásuk szerint kolostorokra, hospitiumokra, residentiákra és missziókra oszthatunk.

⁴² A jogi dokumentumokról és más, a Szentföldi Levéltárra vonatkozó információkról ld. KLIMAS 2013.

Nézzük csak a testvérek számát a különböző századokban. A *Szentföldi Szabályzat* 1377-ben nem több mint 20 testvérrel tesz említést, akik a Szent Sír bazilikában, Betlehemben és a Sion-hegyen laknak. 1414-ben kb. ugyanennyi a számuk. 1482-1483-ban 3 lakott hely van összesen 32 testvérrel. Az 1523-as *Tabula Terrae Sanctae* 51 testvért említ, akik az ún. Szentföldi Család tagjai.

1563-ban már 55 testvér van. 1604-ben a Család csak 46 tagot számlál; 1627-ben azonban 63-an vannak (sőt lehet, hogy még többen). A XVII. század vége felé a Kuztódiában 201 szerzetes él!

A *Szentföldi Szabályzat* 1746-ban – nagy matematikai pontosság nélkül – 160 szerzetesről tesz említést. A Kuztódia személyi állománya 1856-ban 218 szerzetesből áll. 1911-ben a szerzetesek száma már eléri a 477-et!

Ennek a rövid statisztikai információnak nem az a célja, hogy a levéltár értékelésének kritériumát nyújtsa, hanem hogy az adatokat ismertessen. Kiindulópont lehet a kolostorokból és a testvérektől származó iratok származásának jobb megértéséhez is, amelyek a Szentföldi Kuztódia Történeti Levéltárában találhatóak.⁴³

VIII. Irodalom – References

- ARCE, A. (1983): Archivio Storico della Custodia di Terra Santa. In: M. PICCIRILLO (ed.): *La Custodia di Terra Santa e l'Europa. I rapporti politici e l'attività culturale dei Francescani in Medio Oriente*, Il Veltrò, Roma.
- ARCE, A. (1978): Juan de Calahorra. *Archivum Franciscanum Historicum*, **71**: 106.
- ARCE, A. (1956): Le P. Leonard du Clou OFM. Ancien Discret Custodial de Terre Sainte. *La Terre Sainte*, (Sept.-Oct.), 151-155.
- ARCE, A. (1975): *Miscelánea de Tierra Santa*, t. 3., Ex Archivis Terrae Sanctae 9., Franciscan Printing Press, Jerusalem.
- AVEIRO, P. de (1927): *Itinerário da Terra Santa e suas particularidades*. Universidade, Coimbra.
- BORE, E. (1850): *La Questione dei Luoghi Santi*. Soc. Tip. Maltese, Malta.
- BRÉHIER, L. (1907): *L'Église et l'Orient au Moyen Age. Les Croisades*. Victor Lecoffre & J. Gabalda, Paris.
- BATTISTELLI, G. (2003): *Giovanni Battistelli szentföldi kuztos levele a Kuztódia helyi elöljáróinak*. I.sz. 0013/04.
- CALAHORRA, J. de (1672): *Chronica de Syria y Tierra Santa de los Santos Lugares de Gerusalen*. Madrid.
- CASTELLANI, E. (1924): Atti del Rev. mo Padre Lorenzo Cozza, Custode di Terra Santa (1709-1715). vol. 1. In: G. GOLUBOVICH (ed.): *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Franciscano*, II Serie, Documenti 4., Quaracchi, Roma.
- CHATEAUBRIAND, F. R. de (1871): *Itinéraire de Paris à Jerusalem*. Alfred Mame et Fils, Tours.
- CIRELLI, A. (1918): *Gli Annali di Terra Santa*. S. Mencherini e Bibliografia di Terra Santa del medesimo, Quaracchi, Roma.
- CLOU, L du (1891): *Itinerarium breve Terrae Sanctae*. E. Ariani, Firenze.
- D'ANDREA, F. G. (1962): *P. Teofilo Testa da Nola OFM. Custode di Terra Santa e Vescovo di Tropea*, Cenacolo Serafico, Napoli.
- DIAZ, F. (1717): *Lucerna Hierosolymitana*. Roma.
- DROVANTI, L. (1908): Diario ed altre memorie di Fra Pier Sormani Marino, Custode di Terra Santa nel 1678-1682. *Archivum Franciscanum Historicum*, **1**: 475-477.
- GONZAGA, F. (1587): *De origine Seraphicae Religionis Franciscanae*. Ex Typographia Dominici Basae, Roma
- GUARMANI, C. (1872): *Gl'Italiani in Terra Santa*. Fava & Garagnani, Bologna.

⁴³ Statisztikai adatokat, különösen a legutóbbi időkből származókat, a *Szerzetescsaládok* jegyzékében is idéznek, a *Tabula Terrae Sanctae*-ban más történelmi források is vannak, melyeket levéltárunkban találtak.

- GOLUBOVICH, G. (1898): *Serie Cronologica dei Reverendissimi Superiori di Terra Santa*. Jerusalem.
- GOLUBOVICH, G. (1909-1912): *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francese*, vol. 5., *Annali di Terra Santa dal 1346 al 1400*. Quaracchi, Firenze.
- HORN, E. (1902): *Ichonographiae locorum et monumentorum veterum Terrae Sanctae*, Typis Sallustianis, Roma.
- KLIMAS, N. S. (2012): La Custodia di Terra Santa ed il suo Archivio. In: A. MAIARELLI (ed.): *L'Archivio Storico della Custodia di Terra Santa (1230-1970)*. Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francese, Quinta Serie, Sussidi 30., *Introduzioni*. Milano, 77-118.
- KLIMAS, N. S. (2013): *La Storia dell'Archivio Storico della Custodia di Terra Santa*. Edizioni Terra Santa, Milano.
- LEMMENS, L. (1921): Acta Sacrae Congregationis De Propaganda Fide pro Terra Sancta. In: G. GOLUBOVICH *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francese*. II Serie, Documenti 1., Quaracchi, Roma.
- LEMMENS, L. (1933): Collectanea Terrae Sanctae. Ex Archivo Hierosolymitano deprompta. In: G. GOLUBOVICH (ed.): *Biblioteca Bio-bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente francese*, Serie II., Documenti. 14., Quaracchi, Roma.
- LEMMENS, L. (1924): De sorte Archivi generalis Ordinis Fratrum Minorum e Bibliothecae Aracoelitanae tempore Reipublicae Tiberinae (an. 1798-1799). *Archivum Franciscanum Historicum*, 17: 30-54.
- MAIARELLI, A. (ed.) (2012a): L'Archivio Storico della Custodia di Terra Santa (1230-1970). vol. 1., *Introduzioni*. Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francese. Quinta Serie, Sussidi 30., Edizioni Terra Santa, Milano, 2012.
- MAIARELLI, A. (ed.) (2012b): L'Archivio Storico della Custodia di Terra Santa (1230-1970). vol. 2., *Inventario dell'archivio della Curia custodiale*. Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francese. Quinta Serie, Sussidi 31., Edizioni Terra Santa, Milano, 2012.
- MAIARELLI, A. (ed.) (2012c): L'Archivio Storico della Custodia di Terra Santa (1230-1970). vol. 3., *Inventario degli archivi aggregati, case religiose, parrocchie*. Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francese. Quinta Serie, Sussidi 32., Edizioni Terra Santa, Milano, 2012.
- MISLIN, J. (1876): *Les Saints Lieux. Pèlerinage à Jérusalem*. vol. 2., Lecoffre, Paris-Lyon.
- MOMBELLI, A. (1934): *La Custodia di Terra Santa*. Tip. dei PP. Francescani, Jerusalem.
- MONTOYA, A. de (1719): *Chronica de la Custodia de Syria y Tierra Santa*.
- OLIGER, L. (1925): Vita e Diarii del Card. L. Cozza. In: G. GOLUBOVICH (ed.): *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francese*, II Serie, Documenti 3., Quaracchi, Roma.
- PARMA, L. da (1893): *Általános Rendelkezések a Szentföldi Kustódia Nagyobb Hasznára*.
- PIANA, C. (1944): Le relazioni della Custodia di Terra Santa con la Chiesa Orientale negli anni 1762-1767. *Archivum Franciscanum Historicum*, 37: 48-87. [Csak 1947-ben publikálták.]
- PIACENZA, P. (1765): *Papíralapú kézirat*. vols. 1-2., [lelöhely: Szent Katalin kolostor, Bologna].
- PUERTO, F. (1724): *Patrimonio Seraphico de Tierra Santa*. Madrid.
- QUARESMI, F. (1880): *Historica, Theologica et Moralis Terrae Sanctae Elucidatio*. vol. 1., Venetiis.
- QUARESMI, F. (1881): *Historica, Theologica et Moralis Terrae Sanctae Elucidatio*. vol. 2., Venetiis.
- RAZZOLI, R. (1909): *I Francescani in Oriente*. Tip. di Terra Santa, Jerusalem.
- ROCCHETTA, A. (1630): *Peregrinatione di Terra Santa*. Alfonzo Dell'Isola, Palermo.
- VERNIERO, P. (1929): Croniche ovvero Annali di Terra Santa. vol. 1. In: G. GOLUBOVICH (ed.): *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francese*, II Serie, Documenti 6., Quaracchi, Roma.
- VERNIERO, P. 1930): Croniche ovvero Annali di Terra Santa. vol. 3. In: G. GOLUBOVICH (ed.): *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francese*. II Serie, Documenti 8., Quaracchi, Roma.
- VERNIERO, P. (1936): Croniche ovvero Annali di Terra Santa. vol. 4. In: G. GOLUBOVICH (ed.): *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francese*. II Serie, Documenti 9., Quaracchi, Roma.
- WADDING, L. (1935): *Annales Minorum*. vol. 17., Quaracchi, Roma.
- Acta Custodiae Terrae Sanctae* (1959). 4.

- Acta Custodiae Terrae Sanctae* (1960). 5.
Acta Custodiae Terrae Sanctae (1962) 7.
Atti Discretoriali. Reg. K/R, 107.
Atti Discretoriali. Reg. K/R 1913, 190, 221.
Atti Discretoriali. Reg./B, 13.
Atti Discretoriali. Reg. K/Ab, 230.
Codice A, 16. fol.
Diarium Terrae Sanctae (1909-1912). Jerusalem.
Patrimonio Seraphico de Tierra Santa (1724). Madrid.
Prospectus locorum et Religiosorum Ordinis Minorum S. Francisci Custodiae Terrae Sanctae (1868). Typis
Conventus SS. Salvatoris, Jerusalem.
Registro de Religiosi morti in questa Santa Custodia (ms.).
Registro delle Congregazioni dal 1846 al 1855 (ms.).
*Status Descriptivus Custodiae Terrae Sanctae anno Domini MCMXXII iussu et auctoritate Rev.mi P.
Ferdinandus Diotallevi totius Terrae Sanctae Custodis digestus* (1924). Jerusalem.
*Status personalis Religiosorum in Alma Seraphica T. S. Custodia actualiter degentium juxta peractam
dispositionem in Intermedia Custodiali Congregatione die XXVII, Septembris* (1882). Hierosolymis habita.

doi:10.29285/actapinteriana.2018.4.117

Egy Utolsó Vacsora parafrázis Karen Blixen Babette lakomája című művének elemzése

Dériné Stark Zsófia

zsofifelici@gmail.com

Dériné Stark Zs. (2018): Egy Utolsó Vacsora parafrázis. Karen Blixen Babette lakomája című művének elemzése. A Last Supper Paraphrase. An analysis of Karen Blixen's destiny anecdote Babette's feast. Acta Pintériana, 4, 117–137.

Abstract: Karen Blixen masterfully handles time, place and intertextual elements in her narratives thus plays a game with the reader and invites them to take part in a process of discovery. In the order to uncover carefully hidden meanings I focus on Blixen's destiny anecdote *Babette's feast*. Through an approach studying official regulations of the Danish Lutheran Church on the church service I trace how Blixen plays around its structure. I analyse the text of the anecdote, draw up parallels with the sacred texts of the Bible, make an attempt to reconstruct the sense and message of the story. Studying the main characters' relationship to the Bible, to a Lutheran service and finally to the Last Supper, leads to some highly interesting revelations about their personalities. I conclude that the way the anecdote is constructed creates the atmosphere of timelessness, similarly to the feeling the reader experiences while reading myths, legends or fairy tales. By using allusions to Christianity the rather usual story at the first glance, is elevated to a higher level of consciousness thus allowing the reader to interpret the story either as an easily understandable one or come to understand the more subtle layers of it. Allusion is a tool only a master can use effectively.

I. Bevezetés

1. Bevezető gondolatok

A lakoma szó jelentése a Magyar Katolikus Lexikon szerint: bőséges ünnepi étkezés meghívott vendégekkel. Karen Blixen elbeszélésének címe nem hagy kétséget afelől, miről fogunk olvasni. Ünnepre kapunk meghívást: nem csak a kis norvég falu, Berlevaag közössége, hanem az olvasók is. Keresztény életünk legfontosabb meghívása a szentségek vételére, és azokon keresztül az örök életre irányul. Az Utolsó Vacsora egy olyan ünnepi étkezés volt, amelyen Jézus és meghívott vendégei, a tanítványok vettek részt. Az eucharisztikus szertartás Jézus ezen a vacsorán elhangzott szavait és tetteit eleveníti fel a mai napig minden szentmisében. Az oltáriszentségben, illetve az úrvacsorán jelen lévő Jézus a keresztény egyházak alapköve. Az alapítás vacsoráját, lakomáját számos irodalmi és művészeti alkotás felidézi, általában hűen követve a Biblia leírását. Karen Blixen művében azonban allúziókba, illeszkedő analógiákba rejtetten jelenik csak meg, az olvasótól szellemi erőfeszítést, asszociációs készséget várva.

2. Az elemzés szerkezete

A rövid életrajzi áttekintés után az ószövetségi és újszövetségi lakomák felidézése Babette lakomájának vallásos értelmezését készíti elő. Az elemzés során először a lakoma, mint motívum

téma, majd az Utolsó Vacsora párhuzam kerül bemutatásra. A tanulmány részletesen végig kíséri, miképpen rímeli rá a novella egy istentisztelet részeire. Végül a záró gondolatokban rövid összefoglalót olvashatunk az elemzés főbb megállapításairól. Az elemzés Karen Blixen dán író *Babette lakomája* című novellájával foglalkozik (BLIXEN 1999). A novellából 1987-ben Gabriel Axel rendezésében Oscar-díjas film készült.¹

3. Karen Blixen életének fontosabb mozzanatai

Karen Blixen² átlagon felüli műveltségű író volt. Legnevesebb életrajzírója, Judith Thurman könyvéből (THURMAN 1986) a következő eseményeket érdemes kiemelni: Blixen 1885-ben Dániában született, és ott is halt meg 1962-ben. Közben 1913-tól közel húsz éven át Afrikában élt, ottani élményeiből született a talán mindmáig legismertebb életrajzi műve, a *Volt egy farmom Afrikában* (1937). Írói munkássága azonban korántsem korlátozódik erre, a későbbi megfilmesítés³ miatt nagyon népszerű alkotásra. Miután 1932-ben visszatért Afrikából, betegen, anyagi javak nélkül kellett új életet kezdenie. Szerencsére édesanyja és testvérei még éltek, volt hová hazatérnie. A szülői házban, a Koppenhága közeli Rungstedlundban megfogadta élete legnagyobb szerelmének, Denis Finch-Hattonnek a tanácsát, és elkezdte leírni azokat a meséket, történeteket, amelyekkel még Kenyában szórakoztatta hallgatóságát. Első könyveinek sikere ugyan stabilizálta anyagi helyzetét, de a második világháború után ismét nehézségei támadtak. Egy ismerőse hívta fel a figyelmét arra, hogy Amerikában nagy az érdeklődés az ételek, receptek, egészséges életmód iránt, és hogy írjon egy novellát a táplálkozással kapcsolatban. Ekkor készült el a *Babette lakomája*, amelyet a Ladies' Home Journal amerikai női magazin 1950-ben publikált. A novellát 1952-ben kiadták dánul, de az író elégedetlen volt az eredménnyel, ezért 1958-ban maga is lefordította, és *A sors anekdotái* című gyűjteményes kötetben jelentette meg.

Dániában, mint egész Skandináviában úgynevezett népegyház⁴ működik. A reformáció gyorsan elérte az országot, és úgy megerősödött, hogy államvallássá vált: az 1660 és 1849 között születettek automatikusan az evangélikus egyház tagjai lettek, aminek hatására gyakorlatilag a mai napig teljesen homogén vallású az ország. Karen Blixen is evangélikus családba született. Tanulmányai során többfelé járt Európában, ahol megismerkedett a katolikus tanokkal, az afrikai évek alatt pedig az iszlám vallással is. Bibliai ismereteit korának friss filozófiai nézeteivel egészítette ki, különösen honfitársa, Kierkegaard és Freud írásai tettek rá nagy hatást. Műveiben visszatérő motívum a sors, mint eleve elrendelt fátum, amellyel szemben az ember végső soron tehetetlen. Állandó vitában állt ezzel a felfogással, amely gyerekkora óta beleivódott, de amit a maga részéről mindig is szeretett volna feloldani. *A sors anekdotái* kötetben (BLIXEN 2008), amelyben a *Babette lakomája* is megjelent, további négy elbeszélés olvasható. Mindegyik a sors, mint végzet kérdéskört és a boldogságkeresés

¹ A filmben hallható párbeszéd, a mesélő által elmondott szövegek és az egész történet szóról szóra megegyeznek a novella szövegével, ezért amennyiben a kötet megszerzése nehézségekbe ütközik, - bár nem igazán tekinthető jó megoldásnak - kivételesen a film megtekintése is helyettesítheti a novella elolvasását.

² Karen Blixen első művét, a *Hét fantasztikus történetet* 1934-ben az USA-ban jelentette meg, angol nyelven, *Seven Gothic Tales* címmel. Az amerikai kiadás, és később több művének amerikai publikációja során az Isak Dinesen írói álnevet használta. Isak a bibliai Izsákra utal, a Dinesen saját születési neve. A Blixen nevet férjhezmenetelekor vette fel, a mű dán kiadásán a Karen Blixen név olvasható. Legtöbb művét először angolul publikálta, és saját maga készítette el a dán változatot is. Mivel a *Babette lakomája* a dán eredetiből készült fordítás, a tanulmányban végig a Karen Blixen név fordul csak elő.

³ Sydney Pollack (1985) *Távol Afrikától* című filmje szintén Oscar-díjat kapott, a főbb szerepekben Meryl Streep, Robert Redford és Klaus Maria Brandauer játszik.

⁴ A népegyház kifejezés a dán *folkekirke* szó szerinti fordítása. Államegyháznak is lehet nevezni. Nem a magyar népegyház fogalmat jelöli, amelyet a protestáns felekezetek a hitvalló egyházzal állítanak szembe.

útjait járja körül. A *Babette lakomája* az eltérő katolikus és evangélikus úrvacsorátant, és sors- illetve kegyelem felfogást is finoman, művészien, de igen mélyrehatóan ábrázolja.

II. Vallásos lakomák

A lakoma, az ünnepi evés-ivás minden kultúrában túlmutat a pusztán életfenntartó biológiai cselekvésen. Az ókori görög istenek szünet nélküli lakomán vettek részt az Olümposzon. Az étel magukhoz vételével valamiféle közösséget vállaltak az emberrel, ezáltal is kifejezve uralmukat a világ felett. A közös lakoma - világnézettől függetlenül - közös részesedés az életben, közösséget teremtő alkalom. Ez éppúgy igaz az ember–Isten és az ember–ember kapcsolatra is.

Babette a lakomáját egy puritán, erősen hagyománytisztelő lutheránus közösségben szolgálja fel, ahol az egyszerűsége való törekvés az élet vezérelve. Összejöveleiken, ha van is étkezés, az mindig mértékletes, minden fényűzéstől mentes. A közösség tagjainak vacsorája és Babette mesterműve közötti kontraszt legalább olyan nagy, mint az ószövetségi hálaadó lakomák bősége és azon alkalmak egyszerűsége közötti, mint amikor Jézus a tanítványaival közösen evett. Ezért érdemes felidézni a Biblia híres lakoma jeleneteit.

1. Lakomák az Ószövetségben

Az Ószövetségben⁵ gyakran lakomákkal ünneplik meg a szövetségeket és szerződéskötéseket (ld. Ter 26,30; 31,46-54) éppúgy, mint Isten szövetségkötését a népével (vö. Kiv 24,11; Neh 8,10; MTörv 12,7). A választott nép egyik legnagyobb emlékünnepe az egyiptomi fogságból történő kiszabaduláshoz, a pászkához kötődik, melyet szintén lakomával ülnek meg. Izajásnál a messiási kor jelképe a Sion hegyén rendezett lakoma, amit az Úr ad a népének.

„A Seregek Ura minden nemzetnek bőséges lakomát rendez e hegyen. Lakomát, ahol lesz finom bor, zsíros, legjava falat, és erős színbor.”

(Iz 25,6)

Több zsoltár szól hálaáldozati lakomáról, melyeket valamilyen üldözéstől, betegségtől, bajtól való megszabadulás után rendeztek (vö. Zsolt 22; 40; 51; 69). Az ószövetségi lakomák főbb jellemzője a bőséges étkezés, a jó minőségű ételek és italok felszolgálása, a vigasság, nagyvonalúság.

2. Újszövetségi lakomák

Az Újszövetségben kétségkívül a leghíresebb lakoma jelenet az Utolsó Vacsora, amikor Jézus a kenyeret és a bort saját testének és vérének nevezi, és megosztja azokat tanítványaival. Jézus legelső csodája egy menyegzői lakomán történik, Kánában, ahol a vizet borra változtatja (ld. Jn 2,1-11). Így kezd meg nyilvános működését, és az utolsó vacsorával zárja le, azaz két lakoma adja meg a keretet. Egyik példabeszédében az Isten országát az ünnepi lakoma képével tanítja.

„Hasonló a mennyek országa ahhoz a királyhoz, aki menyegzőt készített a fiának.” (Mt 22,1)

Jézus azonban nem csak tanít, hanem együtt is eszik-iszik az emberekkel, nemegyszer olyanokkal, akiket a többiek kizárítottak maguk közül: betegekkel, vámosokkal, bűnösökkel. (vö. Lk 7,36; 11,37; 19,1; Mt 9,9; 26,6). A csodálatos kenyérszaporítás során pedig még táplálja is követőit, hogy

⁵ A bibliai hivatkozások alapja a Szent István Társulat 1996-ban megjelent Katolikus Biblia kiadása.

evangéliumát hallgatni tudják (vö. Mt 14,13; 15,32). Az ószövetségi lakomákkal összehasonlítva az étkezések bősége ugyan megmarad, de az elfogyasztott ételek fényűző jellege megszűnik. A keresztény kultúrkörben a lakoma szó - az Utolsó Vacsora minden más együtt étkezést felülmúló jelentősége miatt - elsősorban az eucharisztikus lakomát jelenti.

3. Katolikus és protestáns úrvacsoratan

A katolikus és protestáns felekezetek között az egyik legfontosabb különbség az úrvacsoratanban van. A református tanítás is kétfelé válik. Zwingli szerint az úrvacsora csak emlékeztet bennünket Krisztus szeretetére, az utolsó vacsorára, hogy általa lelkileg egyesüljünk Jézussal. Kálvin szerint Jézus a hit által van jelen a kenyérben és a borban. Luther ezzel szemben azt mondja, hogy Jézus valóságosan van jelen, – ez a reálprezencia tanítása - de nem kutatjuk, hogyan. A katolikusok abban hisznek, hogy az átváltoztató szavakra – „*ezt cselekedjétek az én emlékezetemre*” (Jn 6,56; Mt 26,26-28; 1Kor 11,23-25 stb.) – a kenyér és a bor valóságosan Jézus testévé és vérévé változik.

A protestáns úrvacsoratanoktól eltérő katolikus felfogást Heidl György a következőképpen foglalja össze: a szentmisén az átváltozás három szinten történik. Először az összejövetelből Úrvacsora lesz, majd a lakoma központi jele, a kenyér és a bor Krisztus testévé és vérévé változik, végül pedig az egybegyűltek is átváltoznak:

„Hogy miként is történik ez valójában, azt megsejthetjük az eucharisztikus imából, a szent liturgia misztériumából. A bűnbánatban és az igeliturgiában megtisztult imádkozó gyülekezet az Egyház papjával egységben esedezik Isten erejének, a Szentléleknek teremtő jelenlétéért, miután 'szívüket felemelve' megmerültek a hála, a magasztalás és az imádás miliójében. A Lélekkehívás (epiklézis) után az Egyház megemlékezik magáról a szerzésről, és szent csöndben megrendül az átváltozás (consecratio) valóságától és misztériumától! Ezek után a hívő közösség vallomást tesz hitünk szent titka erőterében: 'Halálotat hirdetjük, Urunk, és hittel valljuk feltámadásodat, amíg el nem jössz.'”

(HEIDL 2011, p. 1)

A katolikusságot a történetben Babette, a francia pápista testesíti meg. A lakomát a katolikus szakácsnő készíti az őt befogadó és ezáltal az életét megmentő evangélikus közösségnek. Steven D. Greydanus így ír filmelemzésében:

„Babette, jóllehet nem a katolikus hit apostola, ezek között a protestánsok között a megtestesülés-tannak, sőt magának a szentségi kegyelemnek a követe. Lakomája egyszerre étkezés és – amit a nővérek még nem is sejteneek – áldozat, hiszen az egész lottónyereményt, amiből új életet kezdhetne, elkölti. Miként egy szentségnek, ennek is megszentelő hatékonysága van. Martina, Philippa és a többiek úgy ülnek asztalhoz, hogy előtte elhatározzák, hogy ez az egész semmiképpen sem fogja aláásni rendületlen egyszerűségüket, azonban az étkezés mégis elkezd titokzatosan működni rajtuk. A néhány visszaemlékezés a hiányzó mesterükre, egy valódi megemlékező étkezéssé teszi a lakomát. De egy váratlan vendég, akinek nincs tudomása Babette jelenlétéről a falusiak között, felismeri az ételeket, és azt a kezet, ami valójában mögötte van, ahogy a tanítványok ismerték fel az emmauszi úton az Urat a kenyértörésben.”

A közösség azonban a lakoma során nem csak eszik, hanem iszik is, és nem csak egy korty bort, ami az eszkatologikus vacsorához illene. Az elbeszélő külön meg is jegyzi, hogy amikor Lorens Löwenhielm feláll, hogy megtartsa ünnepi beszédét,

„feltűnően mereven tartotta magát. [...] Az asztal körül ülő öregek boldog várakozással és tisztelettel függesztették tekintetüket a tábornok sokat tapasztalt arcára. Matrózokat és csavargókat sokszor láttak már merev részegen az otthon kotyvasztott pálinkától, de a délceg katonatiszten és udvari méltóságon nem ismerték fel a világ legnemesebb bora által okozott bódulatot.”

Azonban rögtön itt a következő csavar: a világ legnemesebb bora lehet az elbeszélésben megjelenő 1860-as Veuve Cliquot, amelyből már valóban, jó pár pohárral fogyasztott, és lehetne akár Krisztus vére is szimbolikusan. A közösség tagjairól meg azt mondja:

„Arról, hogy mi történt még az est hátralevő részében, nem tudunk egészen határozott képet festeni. A jelenlévők egyike sem tudta pontosan felidézni a történeteket.”

A bizonytalanság teszi lehetővé az értelmezés sokféleségét. Az ízletes ételek és a szívet vidító, finom borok az ószövetségi lakomákat idézik. A vendégek egyre jobban bevonódnak az ünneplésbe, az evésbe, ivásba, beszélgetésbe, nevetésbe. A hétköznapi, gyarló szereplők a lakoma során újra egymásra találnak. Sok év után végre ismét igazi beszélgetésbe elegyednek, így megnyílik az út számukra a kiengesztelődés felé. Ünnepi szertartás ez, a résztvevők vallásosságát tekintve igazi ökumenikus ünnep, Isten népének Istent dicsőítő liturgiája.

III. Babette lakomája – Utolsó Vacsora

A *Babette lakomáját* olvasva olyan érzése van az embernek, hogy egy szent cselekményben vesz részt. A lakoma, a csúcspont olyan érzékletesen van lefestve, hogy nincs kétségünk: itt valami misztikus, ember feletti, mégis mélyen emberi történik. Az odáig vezető út mindent előkészít, a résztvevők testileg-lelkileg készen állnak a közös ünneplésre. A szerző alkotói tudatosságát igazolja, hogy a novella egésze egy evangélikus istentisztelet⁶ felépítésével állítható párhuzamba.⁷ A katolikus mise felépítésétől alig eltérő szerkezet így egy kétezer éves hagyományt idéz meg, a keret ősi, jól működő módja egy szent ünnep megülésének.

1. Előkészület

A *Babette lakomája* a helyszín megnevezésével kezdődik.

„Norvégia magas hegycsúcsai között hosszú, keskeny fjord húzódik, a neve Berlevaag. A hegyek lábánál fekszik a kis Berlevaag falucska, melyet mintha csak gyerekek építettek volna piros, szürke, sárga és más színű fakockákból.”

Berlevaag Norvégia egyik legészakibb, szó szerint Isten háta mögötti pontja. A fjord és a falucska a térképek tanúsága szerint mind a mai napig megtalálható. Magas hegyek azonban nincsenek, és a többi

⁶ A fejezetek címei és az evangélikus istentisztelet rendje a Magyar Evangélikus Egyház hivatalos honlapján található meg: <http://liturgia.lutheran.hu/evangelikus-istentisztelet-liturgikus-konyv/a-vasarnapi-istentisztelet-liturgikus-rendje-raffay-prohle/view>. Ebben a fejezetben az elemzés során az összes címet, istentiszteletre vonatkozó leírást, előírást, javaslatot erről a honlapról idézem. A korabeli dán evangélikus istentisztelet rendje nem nagyon különbözik ettől.

⁷ A novella párhuzamba állítása egy evangélikus istentisztelettel jelen tanulmány szerzőjének ötlete. Hasonló témájú szakirodalmat nem ismer.

helyszín – Fossum, Oslo – legalább 2500 km távolságra helyezkedik el. Az elbeszélő tehát a létező helyszín megnevezésével pontosít is, és ki is emel a bizonyosságból.

A harangozás az istentisztelet megkezdése előtt történik, imára hív. Az előkészületek sora már a templomépületen belül folytatódik. Így az olvasó is, miután meghívást kapott a történetbe, megismerheti Berlevaag, a helyi közösség rövid történetét. Először az időt határozza meg a szerző, amely pontos és az egész novellában következetes. Noha az elbeszélés során ugrál az idősíkok között, a történet kronologikusan követhető és tiszta marad.

A mű 1950-ben keletkezik, 1958-ban jelenik meg végleges formájában, és ez a mondat szerepel a novellában:

„Hatvanöt esztendővel ezelőtt az egyik kis sárga házban lakott két nővér, már túl első ifjúságán.”

A történet tehát az 1890 körül játszódik. Ez az időszak kiemelten fontos Karen Blixen életében. 1895 tavaszán lett öngyilkos az édesapja, az a szeretett férfi, aki tátongó úrt hagyott maga után Karen egész életében. Wilhelm Dinesen művelt férfi, katona és író volt. Életrajza figyelemreméltó egyezést mutat Lorens Löwenhielm, a novella egyik főszereplőjének történetével. A *Babette lakomájában* Karen emléket állít édesapjának. Az atya figura nagy jelentőségére utal, hogy ezt már a mű legelején megteszi az évszám kikövetkeztethetőségével. Pont, mint a liturgia elején teszi ezt a lelkész. Az istentisztelet elején elhangzó köszöntés az egyházi javaslat szerint:

„ne legyen terjengős, hanem igényesen megfogalmazott, az istentisztelet alaphangját megadó néhány gondolat, amelyet célszerű egy rövid szentírási idézet köré fűzni”.

Az elbeszélő is ugyanezt teszi. Röviden, lényegre törően bemutatja a kis berlevaagi közösséget, a két nővért és lelkész atyjukat, aki a lányait Martinának és Philippának keresztelte Martin Luther és Philip Melancthon után. A lelkész karizmatikus ember lehetett, mert egy jámbor és szigorú szektát alapított, amely számos követőre talált országszerte. A közösség tagjai megvetették az evilági örömeket, számukra a föld minden öröme káprázat volt csupán, a beszédük igen-nem volt, és nagyon istenfélő módon éltek. A történet idején a lelkész már rég halott, a nyája pedig az idő múlásával kezdte elveszíteni összetartó erejét. A közösség tagjai zsémbessé váltak, és néha bizony civakodtak is. Egyre jobban kezdett hiányozni a kegyelem befogadásának képessége. Vallásuk elvonttá és zárkózottá vált, megmerevedett, és lassan elvesztették az élő hitet. Egyedül a mesterük régi házában honolt még békesség, a két nővér ápolta és őrizte atyja emlékét, és ezt a közösség felé is képviselni tudták. Gondozták az időseket, segítették a rászorulókon.

A mai, istentiszteletre gyülekező közösségek leírásánál hasonló képet készíthetnénk. Jézus képe már elhomályosul 2000 év távlatából. A közösségek tagjait a napi gondok sokkal jobban lekötik, mint az őskeresztény időkben. A papság, a lelkészek még képesek jobban őrizni az emléket, hiszen az ő napi beosztásukban hangsúlyosan időt kap az elmélyülés, az Istennel való találkozás lehetősége az imaórák, hittanórák, istentiszteletek és a Biblia olvasás közben.

Az előkészület során betekintettünk a berlevaagi közösség életébe, felidéztek alapítását, elhelyeztük a térképen, megismertük a történet legfontosabb szereplőit, és tekintetünket felemeltük az Atyára. Felindítottuk magunkban a bűnbánatot, amennyiben egyáltalán beismertük bűneink létezését. Ezt a narrátor segítségével tehattuk meg: egyszerű, tömör, érzelemmentes mondatokban tárta elénk a közösség tagjainak eltávolodását Istentől. Ha őszinték vagyunk, nem nehéz ugyanezt a folyamatot magunkon, a mi életünkben is megfigyelni, és megbánni, ha így van.

Az elbeszélő megemlíti Babette-t is, aki a lelkészházban él és szakácsnőként szolgál. Az ő meglepő jelenlétéről fog szólni a történet, azaz az elbeszélő megnevezi azt a témát, amiről az istentisztelet szólni fog.

2. Bevezető rész

Egy dicsőítő zsoltárral kezdődik az elbeszélés második része. Ahhoz, hogy majd megértsük, Babette hogyan került a nővérek házába, korábbra kell visszamenni a múltba. Meg kell ismerni a két nővér múltját, ifjúságát, méghozzá a nővérek születése sorrendjében. A bevezető istentiszteleti rész helyén megismerkedhetünk a fiatal Martinával és Philippával. Mindketten gyönyörű, sugárzó szépségű teremtések voltak. A fiatal férfiak sűrűn látogatták is az istentiszteletet, leginkább azért, hogy a lányokat láthassák.

„A földi szerelem és házasság a lelkész gyülekezetében üres fogalomnak, merő szemfényvesztésnek számított. De talán nem tévedünk, ha azt hisszük, hogy egynémely fivérek számára a két szűz a világ minden igazgyöngyénél drágább volt.”

A történetben rengeteg ehhez hasonló intertextuális utalás található. Ezek túlnyomórészt a Bibliára hivatkoznak, mint a jelenlegi idézet is.

„Hasonló a mennyek országa a szántóföldben elrejtett kincshez, amelyet az ember, miután megtalált, elrejt, örömeiben elmegy, eladja mindenét, amije van, és megveszi azt a szántóföldet. Hasonló a mennyek országa a kereskedőhöz is, aki szép gyöngyöket keres. Amikor egy nagy értékű gyöngyre talál, elmegy, eladja mindenét, amije van, és megvásárolja azt.” (Mt 13,44)

Martina és Philippa tehát bibliai kontextusba kerül. Ők az igazgyöngyök, amelyek a mennyek országára hasonlítanak. Szépségük és ragyogásuk megelőlegezi a Paradicsomot. Sajnos azonban édesapjuk minden fiatalembernek kinyilvánította, hogy a lányai a jobb és bal keze hivatása gyakorlásában, így elképzelhetetlen, hogy megfosszák őt tőlük. A lányok pedig természetesnek vették mindezt, az égi szerelem fényében cseperedtek fel, evilági szenvedélyek számukra nem léteztek. Bizonyos szempontból Martina és Philippa úgy éltek, mint a katolikus apácák: szüzességre és vallásos életre szentelték magukat. De a hasonlat csalóka, ugyanis a felszentelt szerzetesek, és azok is, akik megházasodnak, döntést hoznak. Elhagyják apjukat és anyjukat, és az új életük mellett tesznek fogadalmat. Feláldoznak egy jó dolgot, tudják, hogy miről mondanak le. Az apácák esküvel mondanak le a családi örömről, hogy életüket Krisztusnak szenteljék, másokat szolgálva. Az ószövetségi áldozati állatoknál előírás volt a hibátlanság is. Értékesnek kell lennie az áldozatnak, különben nem érdemes meghozni. Azok, akik hátat fordítanak a házasságnak és a családnak, vagy a földi boldogságnak anélkül, hogy tudnák, miről mondanak le, valójában nem hoznak áldozatot. Ez nem csak a két testvérre vonatkozik. A kis protestáns gyülekezet tagjai is csak az örök boldogság után vágyakoznak, a földi boldogságoktól pedig elfordulnak, lemondanak minden örömről, és kicsit bele is savanyodnak ebbe.

A Biblia mellett a görög mitologikus hagyomány megemlézése is fontos, mert a szerző igen jártas az antik ismeretekben.⁸ Platón *Lakoma* című művét is ismerte, több novellájában⁹ is utalt rá. A fiatal Martina és Philippa az ókori görög gondolkodás szerint az égi Erósz megtestesítői, hiszen földi szerelmet nem ismernek. A platóni lakomán Phaidrosz érveléséből tudjuk meg, hogy Erósznak kozmikus küldetése van: ő az, aki a földet az éggel összekötő istenségként, a rendezetlen Khaoszt Kozmosszá alakítja. Az ember életében Erósz szerepe ezzel a kozmikus küldetéssel analóg: neki

⁸ *A Hét fantasztikus történet* című elbeszélés-gyűjtemény első darabja, az *Útban Pisa felé* a blixeni életmű egyik legkiemelkedőbb darabja, ha az ókori görög-római mitológiákra történő utalásokat keresünk. Bacchus, nimfák, Akhilleusz, stb. szerepelnek benne.

⁹ Platón *A lakoma* című művében Erósz istenről vitatkoznak a résztvevők. Blixennél a szerelem és a férfi-női identitás rendkívül modern módon jelenik meg. Különösen megfigyelhető ez a *Majom* című novellájában, ahol az égi helyett a közönséges Erósz mutatja be hangsúlyosan. Az *Álmodók* című elbeszélésben ismét az égi Erósz jelenik meg.

köszönhető az emberben a szégyenkezés a rút dolgok miatt, és a szép tettekre való törekvés (vö. PLATÓN 1974, p. 53.). A két nővérben tehát az égi Erósz ölt testet, a közönséges Erósz azonban nem. Dicsőítésük tehát jogos és megérdemelt, ez kijár az isteneknek!

3. Igei rész

Visszatérünk a múltba, és felidézünk két olyan eseményt, amely felkészít minket a harmadik megértésére. Az istentiszteleten az igei rész pontosan ugyanígy épül fel. Először általában egy ószövetségi részt hallunk, az idősebb testvér, a zsidóság szövegei közül. A novellában mindhárom szentírási részlet a szeretetről szól, ez az összetartó erő közöttük. Az istentiszteleten is általában egy téma köré van rendezve a három igeszakasz. A legfontosabb az evangélium, ami minden esetben a négy evangélista valamelyik szövegrészlete. Ehhez kapcsolódik az ószövetségi olvasmány, amely már előrevetíti az evangélium mondanivalóját. A második olvasmány általában egy apostoli levélből emel ki egy részletet. A múlt, amibe most visszatérünk 1854, amikor Martina 18 éves.

a. Az első olvasmány: Martina hódolója

Martina és Philippa is, az apai tanítás, a belső elhivatottság és a közösség összezárása ellenére találkozott az életében egyszer valami nagyobb erővel annál, mint amire fel volt készülve. Martina esetében ez a szerelem volt. Lorens Löwenhielm személyében kopogtatott az ajtón, és szavak nélkül beszélt.

A Lorens név (magyarul Lőrinc) latin eredetű, a jelentése pedig az, hogy babérkoszorúval díszített. A löwen-hielm nagyjából oroszlanos sisaknak fordítható. Noha nincs így önmagában sok értelme, a „babérkoszorúval díszített” és az „oroszlanos sisak” is mindenképp méltán kiérdemelt, ismert és elismert dicsőségről tesz tanúbizonyságot. *Nomen est omen*, várjuk tehát a dicső lovagot, aki elnyeri Martina szívét, majd kezét is, megvívva harcát a zord apával. Az első olvasmányunk azonban sajnos nem igazán úgy alakul, ahogy vártuk. A narrátor egy önfelelt fiatal tisztet mutat be nekünk, aki eladósodott a kaszányában a kártyajátékok miatt. A kártya az „ördög Bibliája”, a szerző pedig következetesen ragaszkodik ahhoz, hogy a fény mellett minden elbeszélésében megmutassa az árnyékot is.

Lorens kénytelen volt adósságait bevallani apjának, aki három hónapra a nagynénjéhez küldte Fossumba, hogy átgondolja eddigi életét, és jó útra térjen. A nagynéni a lelkész első tanítványai közé tartozott. A közösségnek azonban nem volt állandó tagja, előkelő kastélyban, jómódban, de mértékletesen élt néhány kilométernyire Berlevaagtól.¹⁰ Lorens egy nap belovagolt a közeli faluba, összetalálkozott Martinával, majd azt hitte, káprázott a szeme. Ez a narrációs fogás a fantasztikus irodalomra jellemző. Kétséget hagy az olvasóban az igazság és a káprázat, álom és valóság között. Jelen esetben nem lehetünk abban biztosak, hogy Martina valóságos-e. Az anyagi külső és jóságos természet, az égi Erósszal való párhuzamba állítás mind Martina természetfelettségét emeli ki.

Egy kis közbevetett történetből megtudjuk, hogy Lorens családjában keringett egy legenda a nemzetség egyik férfi tagjáról, aki néhány száz évvel ezelőtt egy *huldrét*, hegyi tündért vett feleségül. A Löwenhielm családba bekerült tündér öröksége, hogy bizonyos családtagok olykor képesek voltak a jövőbe látni. Lorens eddig mindezt nem tapasztalta magán,

„de e pillanatban lelki szemei előtt egy magasabb rendű és tiszta élet lenyűgöző látomása jelent meg, hitelezők, váltók és atyai szidalmak nélkül, titkok és

¹⁰ Ez a valóságban nem igaz: Berlevaag körülbelül 2500 km-re van Fossumtól.

lelkifurdalások nélkül, oldalán egy aranyhajú angyallal, aki gyöngéden terelgeti és jótetteiért megjutalmazza.”

Ez a látomás egy igen fontos eleme ennek a résznek, mondjuk úgy, hogy az ószövetségi olvasmányoknak. A jövőbe látó, a jövőre vonatkozó jóslat, amit az adott időpontban nem lehet a maga teljességében megérteni, hanem majd csak az újszövetségi szöveg, végül pedig az evangélium bont ki teljesen.

A jövőbe látás képessége megjelenik, már csak azt kell megfigyelnünk, mi az, amit így akar velünk közölni az elbeszélő. Lorens képzelgése csak egy – számunkra a lényegesebb – része annak, amit a lelkész szájából hallhatunk. A fiatalember nagynénje révén elérte, hogy bebocsátást nyerjen a lelkészlakba. Döbenten tapasztalta magán, hogy Martina közelében mindjobban meggyűlölte, megvetette magát, és annyira lebénult, hogy megszólalni sem tudott. Ez lehet a közönséges Erősz megjelenése is: a fiatalember egész egyszerűen magán hordozza a fülig szerelmes ifjú jellemzőit. Amikor a lelkész az asztalnál beszélni kezdett, és a 85. zsolttár szavait idézte – *„Az igazság és a hűség találkoznak, az igazságosság és a béke csókot vált”* – Lorens csókról álmodozott, de mivel ő nem volt igaz ember, vágya nem teljesülhetett be.

Kálvin János így magyarázza ezt a zsolttárt:

„Én nagyon szívesen támogatom sokak véleményét, mely szerint itt egy Krisztus királyságára vonatkozó próféciát látunk. Kétségtelen, hogy a kegyesek Hozzá emelték fel a szemeiket, mikor a hitüknek bátorításra és támogatásra volt szüksége az egyház helyreállításának vonatkozásában, s különösen a Babilonból történt visszatérést követően. Emellett a próféta azt is meg akarja mutatni, mennyire nagylelkűen bánik Isten az Ő egyházával, miután kibékült vele. Az ebből a kibékülésből származó gyümölcsöket úgy mutatja be, hogy először irgalmasság és hűség összetalálkoznak, majd másodszor az igazság és békeesség csókolgatják egymást. [...] Elégedjünk meg az igeszakasz természetes jelentésével, ami nem más, mint hogy a kegyelem, a hűség, a békeesség és az igazságosság fogják alkotni Krisztus királyságának nagy és nemesítő jellemzőjét. A próféta nem az emberek dicséretét hirdeti, hanem azt a kegyelmet dicséri, amiben annakelőtte reménykedett, s amit egyedül csak Istentől kért. Ezzel tanít minket arra, hogy kétségtelen igazságként fogjuk fel: mindezek az áldások Istentől áradnak ránk.” (KÁLVIN 2011, p. 824-825.)

Ha Kálvin magyarázatát elfogadjuk, akkor tisztán látható, hogy Martina maga a békeesség, Lorens azonban jelenleg még nem elég igaz ahhoz, hogy csókot válthassanak. Kálvin szerint az igazság azért tekint le az égből, mert Isten bőkezű ajándéka, amit a cselekedetek érdemeivel nem lehet megszerezni, s a mennyből jön, mert nem található meg az emberek között, akik a természetüknél fogva teljességgel híján vannak annak. Márpedig Lorens, aki mint katona, csak a cselekedetek érdemeit látja maga előtt, életét teljes egészében emberek között, emberi látásmóddal éli. Materiális szemléletén rést üt Martina iránt érzett szerelme, de nem tud vele igazán mit kezdeni. Az ismeretlent kellene választania, amivel egész korábbi életével ellentmondásba kerülne. Még nem jött el a megfelelő pillanat, hogy ezt a lépést megtegye. Hasonlóan járt az ószövetség népe és a próféták is: nem élhették meg Jézus eljövételét, csak jeleket kaptak róla.

Lorens ezért az egyetlen, számára megléphetőt választotta: búcsút vett és elment.

„Elmegyek innen örökre – suttopta – és soha többé nem látom Önt viszont. Mert megértettem, hogy a sors kemény, kérlelhetetlen, és vannak e világon dolgok, melyeket elérni lehetetlen.”

A laktanyába visszatérve nem tudott szabadulni az emléktől:

„Nem akart álmodozóvá válni, leghőbb vágya volt, hogy bajtársaihoz hasonlítson.”

Az, hogy Lorens nem merete eldobni mindenét, ami a korábbi élete volt, és nem merete követni a vágyát, érdemtelenné tette arra, hogy részese legyen annak a bizonyos csóknak. Összeszedte magát, és nagy erőfeszítéssel elhatározta, hogy elfelejti, ami Berlevaagban történt vele.

„Mostantól kezdve csak előre nézek.”

Hazatérve gyorsan haladt a ranglétrán. Franciaországba, majd Oroszországba küldték szolgálatra, végül a királyi udvarban élt, és feleségül vette a királynő egyik udvarhölgyét is. Otthonosan mozgott az előkelő körökben, kiegyezett a környezetével és saját magával is. A paplakban tanult kifejezéseknek hasznát vette, *„ugyanis ez idő tájt az udvarnál a jámbor hangnem dívott”*. A berlevaagi lelkészházban néha még szóba került a neve a lányok között, de Martina általában hamar másra terelte a szót.

Lezárult az első elbeszélés a szeretetről, annak is leginkább a férfi-nő közötti szerelmi változatról. Megismertük azt a négy isteni erényt, amelyek a boldog élethez szükségesek. Mindezek az áldások Istentől áradnak ránk. Elhangzott egy zsoltár, következhet a második olvasmány, az újszövetségi részlet.

b. A második olvasmány: Philippa hódolója

Az istentisztelet során a második felolvasandó bibliai részlet már egy újszövetségi szöveg, általában egy apostoli levél részlete. Olyanok írták, akik találkoztak Jézussal, vagy első kézből ismerhették tanítását. Már a megváltott nép bizonyossága van szavaik mögött, azonban akikhez szólnak, sokszor még sötétségben tapogatóznak. Magyarázó, tanító, hitvalló szövegek általában, céljuk a Krisztus-követő közösségek megerősítése, lelki táplálása. A szeretet, amelyről most olvashatunk, biztos máshonnan táplálkozik, mint az előző történetből megismert, hiszen már a bizonyosság ismeretének birtokában van.

1855-ben, egy évvel Martina története után egy jelentékeny személyiség érkezett Berlevaagba. Achille Papin, párizsi operaénekes a stockholmi operában vendégeskedett, ahol csodás énekével magával ragadta a közönséget. Egy udvarhölgy mesélt neki Norvégia vad és fenséges tájairól, ekkor határozta el, hogy hazafelé kitérőt tesz. A lenyűgöző környezetben jelentéktelennek érezte magát. Rá a táj gyakorolt olyan bénító hatást, mint Lorensre Martina közelsége. Melankólia kerítette hatalmába, képzeletben látta magát aggastyánként, művészpályája végén. Achille érettebb férfi volt, távolabbra látott, mint Lorens. Álmodozó volt, működött a képzelete, ahogy egy nagy művészhez illik. Sikereket ért el a színpadon, amit adott, azt a közönség értékelte. Mégis tisztában volt saját kicsinységével, amikor a fenséges norvég hegyeket és a tengert nézte. Felismerte a természetben a nagyságot és az erőt, tökéletesen tudta, hol van benne a helye.

Vasárnap elment a templomba. Ez is egy nagy különbség Lorens és közte, neki fontos volt a vasárnapi miselátogatás, mindegy, hogy nem egészen az ő vallása szerinti a szertartás. Vallásossága legalább ennyiben máris megnyilvánult. A templomban meghallotta Philippa énekét.

„Egyetlen szempillantás alatt megvilágosodott számára minden.”

Úgy érezte, *„jelenést lát”*. Ez is megerősíti, hogy képes volt felfogni valami nem földi jelentést. A 36. zsoltár szavaival adott hálát azért, hogy rátalált Philippára, akiből ünnepelt díva lehetne Párizsban.

„Egekig szárnyal a Te könyörületességed, és a Te irgalmad a tengerek mélyéig hatol!”

Sorsfordító találkozás történt, melynek erejét a zsoltár fenségessége is alátámasztotta.

Achille jószívű, tisztességes, negyvenes éveiben járó férfi. Mint általában a franciák, ő is katolikus vallású. Nagyvilági megjelenésével és vallásával is kirítt a közösségből, de tapasztaltsága mégis átsegítette az első próbán: Lorenszszel szemben ő hivatalosan is bebocsátást nyert a paplakba. Jó emberismeretére hallgatva nem a párizsi opera emlegetésével kezdte beszédét, hanem engedélyt kért az apától, hogy énekleckéket adhasson Philippának, aki így majd még szebben tud énekelni a gyülekezetben. A lelkészt az is engedékenyebbé tette, hogy franciául beszélhetett, mivel fiatal korában, még diákként tanulmányozta a francia protestáns író, Lefèvre d’Etaples munkáit.¹¹ Végül áldását adta a vállalkozásra ezekkel a szavakkal:

„Isten útjai a tenger hullámain és hófödte csúcsokon át vezetnek.”¹²

Az énekórák Achille minden képzeletét felülmúlták. Mesélni kezdett Philippának Párizsról, arról, hogy fogják őt ott ünnepelni, hogyan fogják ki kocsija elől a lovakat, és húzzák a rajongói a Café Anglais-ig, ahol csodálatos vacsora és válogatott társaság várja majd. Ezekről a beszélgetésekről Philippa mélyen hallgatott apja és nővére előtt. Egy nap, amikor a Don Giovannit gyakorolták, Zerlina és Don Giovanni duettje került sorra.

A jelenet neve: csábítás-duett, sokatmondó cím. Az operában Don Giovanni el szeretné csábítani a menyasszony Zerlinát azzal, hogy elhitei vele, hogy egy ilyen szépség jobb sorsot érdemel, minthogy egy paraszt felesége legyen. Zerlina sajnálja vőlegényét, Masettót, s fél, hogy csak átverés az egész, de olyan kellemes a gondolat, hogy egy nemes lovag felesége lehet, hogy végül beadja a derekát.

A duett végén Achille megcsókolta Philippát, majd szó nélkül távozott, hiszen a csodás zenében minden benne volt, amit elmondhatott volna. Philippa ezután megkérte az apját, hogy mondja le a további órákat. A lelkész ismét ugyanazt a 18. zsoltárt idézte tovább, mint a leckevetelek elején:

„Isten útjai olykor vad folyókon vezetnek keresztül.”

A tenger hullámai, és a hófödte hegycsúcsok után a vad folyók képét látjuk magunk előtt. A természet egészét ábrázolja ez a zsoltár. Isten néha vad és kiszámíthatatlan utakra vezet minket, ahova saját elhatározásunkból, jókedvünkől nem nagyon mennénk. Ezek azok az előre nem látható megpróbáltatások, amelyek emberi szemmel mérhetetlenül mélyek, vagy éppen olyan nehezek, mint megmászni egy nagyon magas hegyet. Úgy is érezhetjük, mintha egy folyó örvényébe kerültünk volna. Nem látunk kiutat, nem értjük, hogy kerültünk ilyen helyzetbe. Isten ide vezetett bennünket, pedig ki akart volna magától ide jutni? Mennyivel jobb lenne mindig csak a tengerparton heverészni, gondok, nehézségek nélkül élni! De minden nehézségben ott van a lehetőség a változtatásra, egy jobb élet elérésére. Isten lehetőséget ad azzal, hogy nehézségek történnek életünkben. A zsoltár nem azt mondja, hogy Isten odavezet a vad folyóhoz, a magas hegyhez, a tenger hullámaihoz, és ott magunkra hagy. Épp ellenkezőleg: átvezet, átsegít mindenben.

Achille is vad útra csábította Philippát. A neve, Achille ezt jelenti: a kígyó fia. A kígyó maga a gonosz, aki bűnbe visz: a csábító. Kedves embernek álcázza magát, de rosszba akar vinni. Amikor Philippa elküldette az apjával, a következőt tudjuk meg Martináról:

„Hogy hűgát olyasvalami rémisztette meg, amit önnön természetében fedezett fel, az nem fordult meg a fejében.”

Zerlina az operában ugyan menyasszony, de mégis elhagyná a vőlegényét a jobb élet reményében. Philippa is megérezhette ezt magában, hogy igazán szívesen elhagyná az ő jegyesét (Jézust, a

¹¹ Ez azonban egy téves állítás a műben. Lefèvre d’Etaples valóban a katolikus egyház reformátora volt, de élete végéig megmaradt katolikusnak. Tény, hogy találkozott Kálvinnal, és összességében a protestantizmushoz hasonlóan az egyház megújításán fáradozott, de a megújulást belülről szerette volna megvalósítani.

¹² A 18. zsoltár szövege, a dán népfőiskola-rendszer alapítója, a nagy hatású prédikátor, Grundtvig által készített fordításból idézve. Mind a mai napig használatos, meg is zenésítették, és a közösségek éneklis is.

közösséget, a tiszta életet). Igenis csábította Párizs, az éneklés, a művészet. De megérezvén a veszélyt, és a saját gyöngeségét, még azelőtt lemondott az énekesi karrieréről, a művészi sikerekről, hogy azok beindulhattak volna. Achille nem a férfiasságával érintette meg, a csók nem a testi szerelem megnyilatkozása volt. Ez egy szimbolikus csók, a múzsa csókja.

A duettben elhangzik ez a mondat:

„*Megváltoztatom a sorsod.*”

Philippa, bár érezte, hogy ez akár tényleg így is történhetne, mégis visszakozott. Egy hithű evangélikusnak ez a mondat az, amelyik felnyitja a szemét. A Luther által megfogalmazott szolgálai akarat gondolatával ugyanis nehezen egyeztethető össze. Ez egy olyan pont, ahol a két felekezet különbözik: a katolikusok a szabad akaratban hisznek. Achille szájából ez a mondat hiteles, de Philippa számára rémületes. Rádöbbsent, hogy Párizsban valószínűleg a hitét is fel kellene adnia. Ez olyan magas ár, amely semmiképp nem éri meg.

Papinról később nem sokat beszélt a két nővér: nem volt megfelelő szókinccsük hozzá. Megjelent az életükben egy olyan fenomén, amelyet könnyű volt felismerni, még könnyebb befogadni, de nem voltak szavaik rá, megfejthetetlen maradt. Ez is egy nagy szerelem, a szeretet kifejezője lehet értő adókban és vevőkben, közelebb vihet Istenhez. Ez a művészet, ez már az égi Erősz. De csak az, és nem több: csak közvetítő, nem maga az Isten.

Ismét hallottunk zsoltárt, megismertük az égi Erősz egy lehetséges arcát, a művészetet. Ennek a két példának a segítségével érthetőbbé, befogadhatóbbá válik a harmadik, az igazi isteni szeretet. Ez a két lépés azért kellett, hogy egyértelműen különbséget tudjunk tenni, és rájövünk, hogy mind a kettő ismerete, megtapasztalása szükséges ahhoz, hogy az örömhírt, az evangéliumot a maga teljességében megérthessük, és megélhessük.

c. Evangélium – örömhír

Az evangélium, azaz az örömhír egy levélben volt leírva, amely levelet egy végsőkig kimerült, nincstelen ember hozott el a nővéreknek. Idegen nyelven szólt, a nővérek mégis értették, mert tanulták ezt a nyelvet. Hangosan olvasták, miután a levél kézbesítőjéről gondoskodtak. A levelet Achille Papin írta. Bemutatta Babette-t, aki a leírás szerint a férjét és a fiát is elvesztette a párizsi kommün idején, ahol egyébként ő is harcolt. Babette unokaöccse segítségével tudott elmenekülni, aki szakács volt egy hajón, amely Kristiániába járt. Achille azt is írta, hogy fogalma sincs, Kristiániából hogy jut el Babette Berlevaagba, mert elvesztette Norvégia térképét. Babette tudott róla, hogy Achille járt Norvégiában, ezért megkérdezte, hogy ismer-e ott jó embereket. Erről a két szóról pedig egyből a nővérek jutottak az eszébe, ezért bátorkodott Achille az ő segítségüket kérni. Babette-ről még két dolgot árult el. Az egyik, hogy nagy szerencsétlenségében is sikerült megőriznie tartását és sztoicizmusát, valamint, hogy igen jól főz. Képes kiegyezni a sorsával, és valamit nagyon magas szinten megtanult. Miközben Achille a levelet írta, és szívességet kért, ő lett a jócselekedetek beindítója. Az ő bizalma a nővérekben volt az az erő, amely útra indította Babette-t, a nővéreket pedig arra készítette, hogy megszolgálják, kiérdemeljék ezt a bizalmat. Bizonyosságot tett a mennyországba vetett hitéről is, amikor megírta, hogy majd ott újra hallja Philippa énekét, és biztos benne, hogy el fogja bűvölni az angyalokat. Philippa tehát ismét égi jelenség lett, hiszen angyalok társaságát előlegezte meg neki a régi ismerős. Utóiratként pedig egy kottakép, a csábítás-duett első sora látható. Ez így hangzott: „*Ott nyújtjuk egymásnak kezünket.*” Mennyire más ilyen szövegkontextusban ugyanaz a sor! Most ez az „ott” nem Don Giovanni kastélya, sem a hívságokkal teli Párizs, hanem a mennyország. Igen, ez az a legmélyebb, kizárólag a hitből táplálkozó bizonyosság, amit egy ember megvállhat ezen a földön.

Mit mond ez az evangélium, mi a legfontosabb örömhíre? Hogy a legnagyobb kétségbeesésben, amikor azt hisszük, hogy mindennek vége, ott van Isten. Achille Papin életében az öregség,

elfeledettség, a karrier vége egy szomorú embert is eredményezhetne. Babette a családja és minden értéke elvesztése után, idegen földön, teljes kiszolgáltatottságban él. De mind a ketten reménnyel képesek tekinteni a jövőre. Papin azzal, hogy a mennyországba képzeli magát és Philippát, bízik Isten irgalmában, hogy ez így lehet majd, Babette pedig azzal, hogy egyáltalán elindul, nem adja fel, megpróbál új életet kezdeni, mások irgalmára bízva magát. Ez az irgalomba, kegyelembe vetett hit az igazi örömhír.

d. Igehirdetés

Az igehirdetés, vagy a katolikusoknál a prédikáció, általában az elhangzott bibliai szövegek értő magyarázata, mai korba helyezése, értelmezése szokott lenni. A novella következő fejezetének címe: *Élet a faluban*. Bemutatja, hogyan illeszkedett be Babette, hogyan fogadták Isten ajándékát a gyülekezet tagjai.

A Babette francia név, jelentése: idegen, külföldi. Babette az idegen, akit a Biblia tanítása szerint be kellene fogadni (vö. Mt 25,31-40). Jelképes az is, hogyan érkezett meg. Egy hajón utazott, 1871 júniusában, egy viharos éjszakán. Háromszor húzta meg a csengőt, hogy a nővérek beeresszék. Termetes, sötéthajú, holsápadt asszony, kezében a vándorok tarisznyájával. Egy levelet adott át, egy üzenetet, majd csendben, kimerülten várta az emberek ítéletét. Ezek mind Jézus szimbólumok, vagy utalások. Jézus az, aki lecsendesíti a vihart, és halászokat gyűjt maga köré, hogy emberhalásszá tegye őket. A hármasság a Szentháromságra, a teljességre utal. Vándortarisznyája van, nincsenek kincsei, gyakorlatilag minden tulajdon nélkül jön a világba. Üzenetet hoz, az Atya üzenetét, amit az embereknek meg kellene hallaniuk, és be kellene fogadniuk. Kritikus pillanat ez: vajon a nővérek felismerik-e Babette-ben az Isten fiát? Megteszik-e azt a hihetetlen gesztust, hogy a maguk kis semmi vagyonát megosztják egy idegennel?

Martina és Philippa kiállta ezt a próbát, és példájuk nyomán a gyülekezet is. Az ajándék nem is maradt el: Babette olyan jól kufárkodott az élelmiszerekkel, hogy a nővéreknek egyre több pénz maradt a zsebében. Egy dolog zavarta csak őket, mégpedig Babette pápista mivolta, de megegyeztek abban, hogy a jó példa lesz a legjobb eszköz, amellyel gazdasszonyukat a helyes útra térítik. A hívek pedig örömmel tapasztalták, hogy a nővéreknek egyre több idejük maradt rájuk így, hogy Babette levette róluk a főzés és a háztartás minden más terhét:

„Hálát adnak az Úrnak a különös idegenért, e sötét Mártáért a számukra oly kedves, két szelid Mária házában. Így lett szegletkövé a kő, melyet az építők megvetettek.”

Itt két szentírási rész szerepel gyors egymásutánban. Egyrészt Mária és Márta történetének leírása Lukács könyvéből (Lk 10,38-42), majd a szegletkőről szóló híres rész a 118. zsoltárból, amelyet idéz Jézus, majd az Újszövetség is. Ő maga a szegletkő, amit megvetettek az építők. Szegletkövé, a legfontosabbá válik, ő tartja meg a világot, miatta nem sújt le Isten haragja a hitvánná vált, gonosz világra. A *Babette lakomája* történetében Babette lesz ennek a közösségnek a szegletköve. A megvetett katolikus fogja valahogy megmenteni ezt a protestáns közösséget.

A nővéreket néha nyugtalanította valami, amit nem tudtak megfogalmazni. Lappangott valami Babette-ben, valami rejtélyes és aggodalmat keltő „*mintha egyenesen a mekkai nagy fekete Kába kővel állna rokonságban*”. Emellett, ha néha megpróbálták kifejezni részvétüket szerencsétlensége miatt, azzal a sztoicizmussal találták szembe magukat, amelyről Achille Papin írt levelében:

„A sors így akarta.”

Megtudták azt is, hogy Babette lottózik, egy barátnője otthon továbbra is megjátszotta a számait. Ettől kezdve a nővérek úgy tekintettek a tarisznyájára, „*mintha az az Ezeregyéjszaka varázsszőnyege lenne, amelyre bármelyik pillanatban felpattanhat, hogy eltűnjön az égen, egyenesen Párizs irányába*”. A

szoicizmus, a Kába kő és az Ezeregyéjszaka a szerző afrikai éveit idézi meg. Farah Aden, Blixen házvezetője muszlim volt, jól ismerte a Koránt. Beszélgetéseiből Blixen is egyre jobban megismerte a szöveget és az iszlám vallást. Az Ezeregyéjszaka meséit már Dániában hallgatta, édesapja gyakran mesélt belőle. Azzal, hogy egy másik, immár harmadik vallást is bevon a történetbe, a mondanivalót a vallások fölé emeli, univerzálissá teszi.

A lottószelvény pedig talán csak egy lehetőség, egy ajtó kinyitása, hogy Isten így segítsen, ha akar. Babette játékosága, a váratlanra, ismeretlenre való nyitottsága kulcsfontosságúvá válik a történetben. Ugyanakkor a nővérek egy aggasztó tulajdonságára figyeltek fel:

„Megint máskor mozdulatlanul ült háromlábú konyhai székén, ölébe ejtve erős kezeit, és tágra nyílt, fekete kútra emlékeztető szemével oly titokzatosan nézett maga elé, mint egy megtestesült Pythia.”

Ezzel zárul az ígértetés. A jövőbelátó, de arról mélyen hallgató, rejtelmes, de a nővéreknek nagy segítséget jelentő Babette megérkezett, jelen van a nővérek és a közösség életében. Vele élnek, de mégsem értik, titkait nem tudják kifürkészni. Mind a közösség, mind Babette példaértékű cselekedeteket visz véghez.

Közelgett december 15-e, a néhai lelkész születésének századik évfordulója. A nővérek szerették volna a maguk egyszerű módján megünnepelni. Sajnos azonban pont ekkorra a hívek évek óta tartó vizsáljai az elviselhetetlenségig fajultak, és a nővérek békítő kísérletei is sorra kudarcot vallottak. Már a lelkészlakban megtartott ima-összejöveteleken sem álltak szóba egymással, kerültek egymás tekintetét a haragban álló hívők:

„Mintha az atya eltávolodott volna gyermekeitől és szeretetre méltó lényének ereje elpárolgott volna, miként a kámfor párolog el a nyitva felejtett palackból.”

A rövid imák, a zoltározások, éneklések sajnos ebben a zárt kis közösségben is csak azt tudták biztosítani, hogy valamelyest együtt maradjanak a tagok, azonban az ellentétek, régi ügyek kínzó dühvel támadtak fel.

Hitvallás

Babette egy nap levelet kapott otthonról, melyben az állt, hogy nyert a lottón. A csoda megtörtént, a lehetetlen megvalósult. A két nővér elkönyvelte magában, hogy Babette biztos hazatér, hiszen ezzel megszűntek anyagi gondjai. Megvitték a hírt a közösség tagjainak:

„Ahogy a madár fészkére tér – bizonygatták – úgy tér meg az ember hazájába.”

Ez az idézet a Példabeszédek könyvéből való:

„Mint a kismadár, amely elrepült fészkeről, olyan a menekült távol otthonától.”
(Péld 27,8)

Érdekes megfigyelni, hogy a Biblia pont az ellenkező, az inverz oldalát fogalmazza meg. Magukban a lottót az ördög művének tartották, és bár Babette-nek jóra fordulhatott így a sorsa, rájuk nézve inkább szerencsétlenséget jelentett, hiszen a szép, nyugodt életüknek vége szakadt. Ők azonban nem voltak ilyen önzők, őszintén örültek Babette szerencséjének. Babette azonban nem úgy gondolkodott, mint ők. Egy kérést fogalmazott meg, tizennégy év óta, - amióta velük él - az elsőt: szeretne az elhunyt tiszteletes századik születésnapjára egy francia vacsorát felszolgálni a közösség tagjainak, a saját pénzéből. Kérése annyira merész volt, hogy a nővérek eleinte vonakodtak elfogadni, de végül engedtek neki.

„Amikor végre beleegyeztek a kérésébe, Babette szinte átlényegült. Hirtelen meglátták, milyen szép lehetett fiatalkorában és azon merengtek, vajon ők nem

csak ebben az órában váltak-e azokká a 'jó emberekké' szemében, amilyeneknek Achille Papin lefestette őket annak idején."

Mi mindent vallottak itt meg a szereplők? Babette azt, hogy francia (származás), hogy tud főzni (tett, cselekvés, képesség), hogy a nyereségét kész feláldozni (áldozat, szeretet), és hogy képes kérni, és kitartani a kérése mellett (mindvégig). A két nővér is hitet tett a szeretetéről: minden ellenérzésük és aggodalmuk ellenére képesek voltak elfogadni az ajándékot. Azt is megfogadták, hogy mindezt úgy teszik, hogy Babette-nek örömet szerezzenek, azaz őszintén és tiszta szívvel. Cserébe, amikor végül elfogadták felajánlását, Babette átlényegült. A dán eredetiben a „*forvandle*” szó szerepel, ami átváltozást jelent. Ez az az ige, amit dánul a víz borrá változtatásakor is használ a Biblia. Már Babette érkezésekor is számos Jézus-utalást láthattunk, most ezek száma tovább emelkedett. Úgy tűnik, Jézus Babette alakjában van jelen ebben a kis közösségben.

A hitvallás után az evangélikus istentisztelet során a hirdetések jönnek. Az előírás szerint tömörnek, lényegre törőnek kell lennie. Ennek megfelelően a novellában is egy rövid leírás következik arról, hogy Babette elutazott beszerző körútra, hogy minden alapanyag meglegyen a francia vacsorához. Míg távol volt, Martina elvitte a hírt a közösség tagjainak, meghívta őket az ünnepi vacsorára. Mikor beszélt róla,

„Babette, akár a palack szelleme a mesében, elkezdett nőni, növekedni, és csakhamar olyan méreteket öltött, hogy a nővérek aprócska törpéknek érezték magukat mellette. A kiszabadult szellem képében a Valódi Francia Vacsorát látták közeledni, mint valami rettentő baljós vállalkozást.”

Az Ezeregyéjszaka palackba zárt szellemére történő utalás ismét Babette természetfeletti tulajdonságait helyezi a figyelem középpontjába, és benne van a nővérek értetlensége is: még mindig inkább meseszereplőként azonosították Babette-t, az isteni szándékot egyelőre nem fedezték fel. Értetlenségük aztán kétségbeesésbe váltott át, amikor Babette megjelent a vacsorakellékekkel. A teknős és a fűrjek, valamint a borospalackok látványa őszintén megrázta őket. A hívek könyörgéseként felfogható jelenetben ismét körbejártak a közösség tagjainál, és együtt imádkoztak, hogy túléljék a lakomát. Megfogadták, hogy Babette iránt tiszteletből és szeretetből egy rossz szó sem fogja elhagyni a szájukat, az ünnepi vacsora során egyáltalán nem beszélnek a felszolgált ételekről, italokról. Titkos fogadalmuk újra összekovácsolta a kis falu lakóit.

Érdekes azt is megfigyelni, hogy milyen ellentét van az Utolsó Vacsorán jelenlévő tanítványok és Babette lakomájára érkező vendégek alapvető hozzáállásában. A közösség úgy tudta, hogy Babette-hez egy (első és) utolsó alkalomra érkezett, hiszen a szakácsnő a hihetetlen nyereségből minden bizonnyal visszatér Franciaországba. Búcsúvacsorának hitték, de tévedtek. Jézus pászka ünnepi vacsorájára a tanítványok úgy érkeztek, mint egy átlagos vacsorára, az egy árulót leszámítva nem is sejtették, hogy búcsúvacsorán vesznek részt. De ők is tévedtek. Ez a tévedés, az emberi gondolkodás esetlegessége a tanítványok, vendégek részéről erős köteléket jelent a két lakoma között. Ezzel szemben az isteni szándék megvalósítja az elképzelhetetlent, meglep, és kétségek közé vet, majd mindent úgy rendez el, hogy valami még nagyobb jó szülessék belőle.

4. Úrvacsorai rész

A prefációt megelőzi az úgynevezett *Sursum Corda* rész, amikor a következő párbeszéd hangzik el a lelkész és a gyülekezet között:

„Emeljük fel szívünket!”
„Felemeltük az Úrhoz.”

Ez valami olyan előkészületet jelent, amely során a hívő testileg-lelkileg ráhangolódik az Istennel való találkozásra. A prefáció és a *Szent vagy* során a közösség megvallja, hogy méltó és igazságos, illő és üdvös, hogy mindig hálát adjunk az Istennek. Áldjuk és dicsőítjük szent nevét, mert az Úr dicsősége betölti a mennyet és a földet. A közösség tudatosítja magában, hogy a Szent Istennel fog találkozni. Az epiklézis, azaz a Szentlélek segítségül hívása előkészíti az átváltoztatást.

A lakomához az elbeszélésben is előkészületek történnek. Nemcsak Babette részéről a konyhában, hanem a nővérek és a közösség tagjai részéről is. A két nővér alaposan kitakarította a házat (lelki takarítás=bűnbánat), majd az édesapjuk képe elé két ezüst gyertyatartót helyeztek, magát a képet pedig babérkoszorúval díszítették. Pont úgy nézett ki, mintha egy oltár lenne. Amint megjöttek a közösség tagjai, zsoltározni, énekelni kezdenek, ami a gyülekező ének is lehet.

A meghívást elfogadta Lorens Löwenhielm nagynénje is, és vele tartott az épp nála vendégeskedő Lorens is, aki tábornoki öltözékben érkezett a vacsorára. Hintóval jöttek, amelynek a csilingelése a templomi csengetésre emlékeztet. A szürkébe-feketébe öltözött egyszerű, puritán közösségből Lorens díszes uniformisa kiragyogott. Ékességében és színvilágában is a papi miseruha díszessége jelenik meg. A hang (csilingelés) és a látvány (díszes ruha) a katolikus szentmisét idézik fel. A narrátor ezzel Lorensset egyfajta híd-szereppel ruházza fel: külsőségeiben a világlátott tábornok közelebb áll Babetthez, mint a berlevaagi gyülekezet. Az este során ő lesz az összekötő a két felekezet között. Mindaz, amit tőle hallunk, az evangélikusok és a katolikusok számára is teljesen elfogadható.

Körbeülték az asztalt, és pont tizenketten voltak. Amint elkezdődött az ételek és italok feltalálása, minden motívum és elem felbukkant az Utolsó Vacsorából. Az étel és ital vétele közben és után elhangzott párbeszédék és történetek az üdvösségtörténet kiemelkedő eseményeinek sora, a megváltás titka helyett most a saját kis közösségük megalakulásának és az alapító lelkész életének döntő fontosságú, csodás mozzanatait idézték fel.

Az első fogás a teknőcleves. A teknős egy rendkívül hosszú életű, a földtörténeti óidőből származó állat. Ezen ősi mivolta kicsit az Ószövetség ősiségére utal. A leves fogyasztása közben hárman idéztek fel múltbéli eseményeket. Jézus küldetésének három mozzanatát a lelkész is követte: először elhívja a tanítványokat, aztán prédikál nekik és megtéríti őket, végül új parancsot ad számukra. A következő fogás előtt Lorens elmondta, hogy a tiszteletes úr imádságoskönyve Őfelsége kedves olvasmánya. Ez a kis közbeszúrás a helyi, fővárostól távol eső kis közösségnek és alapítójának jelentőségét rendkívüli módon megnöveli. A horizont elkezd tágulni. *Blini Demidov* a második fogás, amelyet a közösség tagjai úgy fogyasztottak, mintha harminc éve minden nap ez lett volna az asztalukon. Kötötte őket a fogadalmuk is, amit a nővéreknek tettek, de a jelenetből kiolvasható az elbeszélő hívő-kritikája is: sokan rutinból csinálják végig a szent cselekedetek sorát, fel se tűnik, milyen különleges élményben van részük. A tábornok az egyetlen, aki meg tudta becsülni azt, ami velük történt.

Érdekesen keverednek a nézőpontok. Noha a lelkész megszemélyesítője egyértelműen a tábornok, mégis csak ő volt csak megilletődve, úgy tűnik, mintha ez lett volna az első alkalom, hogy ilyen lakomát fogyaszthatott. Másrészt ő volt az egyetlen, aki megérezte az esemény súlyát, aki teljességgel értette, miről volt szó aznap este. A *Blini Demidov* egy kaviáros finomság, a kaviár a tokhal ikrája. Az orosz étel halványan bevonja a történetbe az ortodox egyházat is, tovább tágítva az asszociációs keretet. A teknős a teremést idézi, a hal már újszövetségi szimbólum.

A tábornokkal szemben ülő idős hölgy egy hosszabb történetet mesélt el, egy igazi csodát. Egy hajdani karácsony előtt a lelkész megígérte, hogy ha kell, gyalog megy át a fjordon, de megtartja az istentiszteletet. És láss csodát, a fjord befagyott, és tényleg át lehetett kelni rajta. Itt is egy ószövetségi és egy újszövetségi történet áthallásai keverednek: Mózes száraz lábbal vitte át népét a tengeren, illetve Jézus a vízen járt.

Babette meghagyta az inasnak, hogy mindenkinek csak egyszer töltsön, de a tábornoknak mindig legyen tele a pohara. Ez egyébként az Úrvacsorán is így történik: a lelkész többet iszik, mint a hívek. A *Cailles en sarcophage* Babette specialitása, egy „szerelmi légyott”, a szakácmesterség csúcsa, művészeti alkotás az utolsó fogás. Fürj szarkofágon, az (égő)áldozat képe. Egyedül Lorens volt az, aki ebben a döntő pillanatban felismerte a szakácsot, aki nem volt jelen a vacsorán, csak kint dolgozott a konyhában. A különös ételt csak egyvalaki tudta elkészíteni az egész világon: a párizsi *Café Anglais* séfje. Lorens tisztában volt a vacsora árával, tudta a fogások különlegességét is értékelni. Övé volt a bizonyosság, de meghagyta misztikumnak. Amikor a vacsora végén kijelentette Martinának, hogy aznap megtapasztalta, hogy minden lehetséges, valójában azt a hihetetlen és felfoghatatlan élményét osztotta meg, hogy a legdrágább párizsi vacsorát egy kis norvég falu paplakjában fogyasztotta el ismét. Annak ellenére, hogy megtapasztalta, és így lehetségesnek mondta, az evidenciát, hogy akkor itt Babette főzött aznap este, nem mondta ki. Nem ment ki a konyhába, nem kereste meg a szakácsot. Úgy fogadta el a dolgot, ahogy volt, nem nyomozott, nem bizonygatott, csak átélt. Hitt, örült és megvallott.

Végül friss gyümölcsök, szőlő, őszibarack, füge – bibliai gyümölcsök – zárták a vacsorát. Amikor Lorens dicsérő szavakban tört ki, a szomszédja meg is felelt neki egy idézettel a Számok Könyvéből:

„Mikor pedig eljutának Eskol völgyéig, lemetszének ott egy szőlővesszőt egy szőlőfürttel és ketten vivék azt rúdon.” (Szám 13,24)

Lorens felemelkedett, hogy beszédet mondjon. Ezen az estén mintha ő lenne a hajdanvolt lelkész: a többiekénél díszesebb ruha, és a babérkoszorúval ékítettség is összeköti őket. Beszédében ugyanazt a bibliai részt idézte, amellyel a lelkész kezdte azt a vacsorát, amelyet követően ő közel harminc éve elmenekült innen: Irgalmasság és hűség összetalálkoznak, igazság és békesség egymást csókolják. Ez ad az egész elbeszélésnek egy csodás ívet. Bár pohárköszöntőit az úri társaságokban általában az utolsó szóig saját maga fogalmazta, most mégis olyan, mintha csak szócső lenne. Ez is a lelkészi feladat: nem mint egyéniség van jelen, hanem csak mint Isten szolgája. Az egész beszéd az isteni kegyelemről szólt. Rövidlátók vagyunk, és emberi rövidlátásunkban végesnek gondoljuk el az isteni kegyelmet, ezért reszketünk. Amit fiatalon eldobunk, vagy csak egyszerűen rossz döntést hozunk, azt az isteni kegyelem az örökkévalóságban megadja nekünk. A hívek nem egészen értették, de a szavak ünnepélyessége megindította őket. A beszédet követően a szobát mennyei fény ragyogta be, a szófukar aggok ékesszólókká váltak, a süketek fülei megnyíltak, az idő egyé vált az örökkévalósággal.

„Vakok látnak, sánták járnak, leprások megtisztulnak, süketek hallanak, halottak feltámadnak, a szegényeknek pedig hirdetik az evangéliumot.”

(Mt 11,5)

A novella korábbi részében felelevenített három konfliktus résztvevői kibékültek, vígan együtt énekeltek, nevetgéltek, csókolóztak. A kegyelem, amelyről Lorens beszélt, kiáradt rájuk. Ez történik a békekötés, Krisztus testének és vérének vétele után. A postcommunio imádsága elsősorban a hálaadás motívumát hordozza, és erőt kér a továbbinduláshoz. Ezt tette Lorens is: búcsúzásakor elmondta Martinának, hogy élete minden egyes napján ott volt vele, és hogy lélekben ezután is minden este ott ül majd velük egy asztalnál, mert aznap este megtanulta, hogy minden lehetséges. Ezt Martina is megerősítette.

5. Küldés, áldás

A küldés konkrétan szólaltatja meg az istentiszteleten részt vevő gyülekezet küldetését, átvezetve ezzel az ünneplésből a hétköznapiakba. A berlevaagi gyülekezet tagjai távoztak. Visszatekintve egy cseppet sem csodálkoztak a történeteken, hiszen ez csak reményeik beteljesülése volt. Megadatott nekik

egy óra az ezeréves országlásból. Közben odakinn elállt a hóesés, és minden földöntúli szépségben ragyogott. Millió csillag fénye sugárzott az égen, a jelenet egyszerre kozmikussá válik. Az elfogyasztott italok hatására el-elpotyogva a hóban, a közösség tagjai olyan fehérré váltak, mint a ma született bárány. Néha kört alkotva énekeltek: Isten megáldjon! Egy vidám, felszabadult gyülekezet képe ez.

Közben a „sekrestyében”, azaz a konyhában drámai jelenet játszódott le. Véget ért a szertartás, a vacsora, lakoma. A nővérek szerint:

„Egyedül Babette nem vette ki részét az est boldogságából.”

Ugyanez a művészek sorsa is. A színpadon ők dolgoznak, vagy mint jelen esetben, a konyhában, alkotnak egész este. De hogy ne lenne részük boldogságban, azzal nem lehet egyetérteni. Nekik nyilvánvalóan az a boldogság, ha más embereknek örömet szereznek. Babette fáradtan ült a koszos serpenyők között, és kibökte, hogy a Café Anglais szakácsa volt. Ezt az olvasó mostanra már amúgy is tudja, talán a n v rekn k új információ – de teljesen érdektelen, számukra az csak egy a sok francia étterem közül. A n v rekn k megeml tett k, hogy ezt a vacsorát m g azután is emlegetni fogja a k zss g k, hogy Babette már rég visszament Franciaországba. Erre közölte, hogy nem megy vissza Párizsba, nem megy vissza a sikerei helyszínére, meghal a világnak. Ezek megint Jézus-utalások: b r megtehetette volna, hogy gyógyító csodadoktork nt  ldeg l,   inkább a keresztet választotta az emberek üdvösségéért. Babette, hogy nyomatékosítsa döntését, azzal érvelt, hogy senkije sincs már Párizsban. A n v rekn k persze a családjára gondoltak, de Babette elkezdte sorolni azokat a nemes urakat és hölgyeket, akiknek anno f z tt. Amikor Philippa a szemére vetette, hogy miért siratja ezeket az embereket, hiszen Babette, mint communard éppen ellen k harcolt, Babette ezt felelte:

„Igen, hála az  rnek és a Szent Szűznek, communard voltam!  s azok az emberek, akiknek a nevét felsoroltam, gonosz és kegyetlen emberek voltak.  hezett k Párizs népét, elnyomták a szegényeket, kijátszották a törvényt és igazságtalanok voltak a v dtelenekkel szemben [...], mégsem megyek vissza Párizsba most, hogy ezek az emberek már nincsenek. Arra nevelt k és taníttatták őket, hogy meg rts k, milyen nagy művész vagyok  n. Boldoggá tudtam tenni őket.”

Vajon sejtette-e, hogy ezen az estén is boldoggá tette az embereket? Mivel Lorens t kivéve, aki Párizsban is tanúja volt szak cstudom ny nak, a k zss g tagjai ostoba fogadalmuk miatt nem adtak szóbeli visszajelzést, csak rem lhetette ezt. Benne bízhatott, ahogy Jézus is bízhatott a tanítványaiban, akik aztán egyedül hagyták ugyan a pass oban, de a feltámadás után mind vállalták a saját keresztj ket, és hirdett k az evangéliumot, akár életük  r n is.

Babette elmondta a n v rekn k, hogy nem maradt több pénze, egy vacsora 12 f re a Café Anglaisban pont 10.000 frankba került. Amikor Philippa megfeddte, hogy nem lett volna szabad ilyen nagy áldozatot hoznia  rt k, helyre tette a nővéreket. Egy nagy művész nem csak másokért, magáért is teszi a dolgát. Babette, mint a nagy művészek általában, önző volt. Nemes önzés ez, arra sarkallta, hogy mindig a teljességet hozza ki magából mások örömére. A többieket segítette eljutni az istenihez. De   ember maradt, még akkor is, ha menet közben átlényegült. Olyan nagy ember, aki mindenki fölé magasodott, betöltötte a számára elérhető, kitölthető teret („*mintha az egész konyhát kitöltené*”). Amikor erre Martina megállapította, hogy most már egész életére szegény marad, Babette mosolyogva közölte, hogy ő sohasem lesz szegény:

„Egy nagy művész, Mesdames, sohasem szegény. Mi nagy művészek, Mesdames, kaptunk valamit, amiről  n knek fogalmuk sem lehet.”

Martinának tényleg kissé érthetetlen volt mindez, de Philippa megértett ebből valamit: számára az éneklés közvetlen Istennel való kapcsolatot jelentett.

„Martinának egy igen kellemetlen történet jutott eszébe, melyet atyja egyik barátja, egy idős, Afrikát járt hittérítő mesélt réges-régen. Ez a hittérítő egyszer megszabadított egy hatalmas, elefántméretű szerecsen királyt gyomorfájdalmától, aki hálából ünnepi lakomára hívta meg, és kényszerítette, hogy egyék. A hittérítő csak néhány nappal később tudta meg bennszülött szolgájától, hogy a keresztény csodadoktor tiszteletére adott vacsorán a király egyik csecsemő-unokáját etették meg vele.”

Ez a rövid kis beszűrt történet több dolgról is mesél. Az egyik, hogy más kultúráknak az eucharisztia vétele és létrejötte pont olyan vad és távoli lehet, mint nekünk ez a történet. Isten fiának testét vesszük magunkhoz. Másrészt a gesztus is ugyanaz: az uralkodó a fiát (unokáját) adja eledelül. Ez a kor véleménye az afrikaiakról: hatalmasok, elmaradottak, vadak, kannibálok – a szerző viszont látta őket közletről, velük élt. A tudatlanság, más kultúrák lenézése és nem ismerése vezethet ilyen következtetésekhez. A király elnagyolt mérete is a tájékozatlanságot hangsúlyozhatja. Ugyanakkor ott van az az értelmezés is, amit maga a narrátor mond el Martina véleményeként: egy este alatt a berlevaagi keresztényekkel Babette megetetett egy olyan összeget, értéket, amely egy ember egész életére elég. Nyugodtan gondoskodhatott volna öregkoráról, de ő odaadta a jövőjét egy estéért. Ez is egy Jézus-olvasat: az Utolsó Vacsorán odaadta a saját jövőjét az emberiségnek. Philippa ezt jobban értette, ő is az áldozatról beszélt. Ugyanakkor egy olyan áldozatról, amit Babette értük hozott. Ezt Babette kikérte magának, ő nem Jézus ebben az értelemben, ő nem másokért, hanem magáért csinálta: ő művész, és a művészek mind önzőek!

„Borzalmas érzés egy művésznél, szinte elviselhetetlen, amikor arra bíztatják, hogy elégedjen meg a majdnem tökéletessel. Borzalmas érzés egy művésznél, amikor olyasvalamivel arat tetszést, ami nem a tudása legjava.”

Erre mondta válaszul Philippa Papin szavait, amit 30 éve neki mondott a mester, és ez egyben a novella lezárását is jelenti:

„Ez még nem a vég, Babette! Bizonyosan tudom, hogy ez még nem a vég! A Paradicsomban az a nagy művész lesz, amilyennek Isten rendelte. Ah, – sóhajtott, miközben könnyek gördültek végig az arcán – hogy elbűvöli majd az angyalokat!”

A történet végére az összes szereplő a mennyországba jut. Martina szépséges angyalként, Philippa és Papin az angyaloknak énekelnek, Babette ott lesz megértett művész, Lorens megtapasztalva a lehetetlent, a közösség tagjai pedig ma született báránként. A sok különböző út mind ugyanoda vezet, ha ki-ki megérti az Isten szavát, és elfogadja kegyelmét.

IV. Záró gondolatok

Karen Blixen dán írónőt kevesen ismerik Magyarországon, de aki már hallott róla, az is inkább a két említett filmet látta. *A halhatatlan történet* című novelláját Orson Welles filmesítette meg, szintén nagy sikerrel, 1968-ban. Karen Blixen kétszer volt Nobel-díj várományos. 1954-ben Hemingway, 1957-ben Camus kapta meg az elismerést. Hemingway, aki még Afrikából ismerte, mivel Blixen báróval többször is együtt vadászott, azzal a megjegyzéssel vette át Nobel-díját, hogy ő inkább Karen Blixennek adta volna. Világirodalmi elismertségét főként az amerikai publikálásnak köszönheti, de a legtöbb európai nyelvre lefordították műveit. Sikerének kulcsa különleges narratív technikája, és korát megelőző témaválasztása. Noha történetei jellemzően az 1800-as évek második felében játszódnak, a mondanivaló és az elbeszélői stílus a modern irodalom jellegzetességeit hordozza. Művei 1934. és 1958. között jelennek meg. Az első világháború rettenetes élményei, majd a második világháború már

Dániában átélt borzalmi elől gondolatban egy békésebb világba helyezi el történeteit. Ugyanakkor a témák, a fantasztikus irodalomra jellemző vonások, az intertextuális utalások, és a sagák tömörségét megidézõ elbeszélõi mód a posztmodern kori olvasók számára is sokszor kihívást jelentenek. Elbeszéléseiben legtöbbször a ki nem mondott tartalom a legfontosabb, a sorok közötti olvasás képessége nélkül művei lényegesen kevesebbet mondanak.

A *Babette lakomája* látszólag a XIX. század végén egy kis norvég halászfaluban játszódó egyszerű történet, amely röviden akár néhány mondatban összefoglalható. A hajdani tiszteletes századik születésnapját a lányai a befogadott, francia szakácsnő lottónyereményének feláldozásával, egy fenséges vacsorával ünneplik meg. A lakomán részt vesznek a közösség idős tagjai és egy vendég tábornok, aki sok évvel korábban egyszer már járt a nővérek házában. A történet ennyi, és olyan szépen meséli el a szerző, hogy csupán ennyit megértve is kedves olvasmány lehet. Ha azonban kicsit mélyebbre ásunk, megértjük a szereplők egyéni sorsát, a kimondott és kimondatlan szavak mögötti gondolatokat, ott találjuk magunkat az Utolsó Vacsorán, és megpróbálhatjuk felfogni, mit akart Jézus mondani nekünk, milyen örökséget hagyott ránk. A kenyérben és borban örökké velünk lévő szeretet felismerése és megértése éppúgy nehéz volt kétezzer, vagy száz éve, mint múlt vasárnap. Mert mi ülünk Babette terített asztalánál éppúgy, mint a templomi padban az istentisztelet vagy szentmise legmisztikusabb részénél, az átváltoztatásnál. Mi vagyunk az ünneplő közösség. Tele régi bánattal, sérelmekkel, de szép emlékekkel és az örök életbe vetett, néha ugyan elhalványuló, de mégis élő reménnyel. Van, aki csak egy-egy hallelujára képes, van, aki ki tud békülni a társával, van, aki felismeri, hogy valami rendkívülinek a részese éppen, és van, aki a megismerésnek a legmagasabb szintjére jut, s egész élete megváltozik ettől az élménytől. Lorens úgy hagyta el a lakomát, hogy nem volt kétsége afelől, hogy az örök üdvösséget illetően biztonságban van. Ugyanezt a lelki biztonság élményt fogalmazza meg Avilai Szent Teréz az értelmi látomásról szólva *A belső várkastély* című művében (vö. TERÉZ 2011, p. 107.). Ha életünkben csak egyszer megadatik a megismerésnek ez a szintje, nem a tükör általi homályos, hanem a színről színre való látás, akkor mi is olyan lelki nyugalommal és bizonyossággal vehetünk búcsút bármelyik szerettünktől, mint Lorens tette.

Babette lakomája csodás megünneplése az isteni kegyelemnek, amivel életünk fordulópontjain találkozunk. Ez a kegyelem hozza helyre tévedéseinket, fogadja áldozatainkat és megbékít veszteségeinkkel. Isten sokkal nagyobb ajándékkal kárpótol, mint amit mi veszteségként élünk meg. Nem biztos, hogy minderre életünkben sor kerül, de a kegyelme most is körülvesz bennünket, jelen van evilági életünkben. És ahogy Lorens mondta: ezzel a kegyelemmel minden lehetséges.

V. Irodalom – References

- ANDERSEN, K. B. (1971): *Lidt om Karen Blixens forhold til Gud og mennesker*. Privat udgave, Ærø.
- BJERG, S. (2011): *Karen Blixens teologi*. Forlaget Anis, København.
- BJERRING, P. H. (1987): *Karen Blixen ansigt til ansigt med Gud*. Infokom, København.
- BLIXEN, K. (1999): *Babette lakomája*. Polar, Budapest. (ford. Kertész Judit)
- BLIXEN, K. (2008): *A sors anekdotái*. Polar, Budapest. (ford. Kertész Judit)
- HEIDL, GY. (2011): *Szimbólum és valóság*.
[online] [2018. 05. 20] <http://www.karizmatikus.hu/hitvedelem/tanitas-atyak-tanito-testverek/163-szimbolum-es-valosag.html>
- GREYDANUS, S. D.: *Babette's Feast* (1987).
[online] [2018. 05. 20] <http://decentfilms.com/reviews/babettesfeast>
- KÁLVIN, J. (2011): *Zsoltármagyarázatok*.
[online] [2018. 05. 20] http://www.refkossuthter.hu/sites/default/files/fajlok/kalvin_zsoltar.pdf

PLATON (1974): *A lakoma*. In: *Lakoma. A görög-latin próza mesterei*. Európa Könyvkiadó, Budapest. (ford. Jánosy István)

STORMGAARD, J. (2010): *Guds Plan. Karen Blixen og kristendommen*. Haase, København.

TERÉZ, Avilai Szent (2011): *A belső várkastély*. Sarutlan Kármelita Nővérek, Magyarszék.

THURMAN, J. (1986): *Isak Dinesen. The life of Karen Blixen*. Penguin Books, Harmondsworth (UK).

Bibilia. [online] [2018. 05. 20] <http://mek.oszk.hu/00100/00176/html/>

Babette lakomája (1987).

[online] [2018. 05. 20] <https://www.karizmatikus.hu/noha/a-mi-mozink-2/video/58-babette-lakomaja-babettes-gaestebud-1998.html>

Den Store Danske (Dán irodalmi lexikon). [online]

http://denstoredanske.dk/Dansk_litteraturs_historie/Dansk_litteraturs_historie_4/Myter_og_masker_-_Karen_Blixen_-_Isak_Dinesen/

Don Giovanni. Opera librettó. [online] <http://www.tarjanz.eu/libretto/szovegek/dongiovanni.txt>

Liturgia. Magyar Evangélikus Egyház honlapja. [online] <http://liturgia.lutheran.hu>

Magyar Katolikus Lexikon. [online] <http://lexikon.katolikus.hu/L/lakoma.html>

